

1990
LXII

GEOGRAFSKI
VESTNIK

ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE
BULLETIN OF THE GEOGRAPHICAL SOCIETY OF SLOVENIA
BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE SLOVÉNIE

888300541

VSEBINA - CONTENTS - TABLE DES MATIERS

Jubilejni članki ob stoletnici A. Melika

Predgovor uredništva.....	3
Proslava stoletnice rojstva Antona Melika (I. Gams).....	5
Nagovor predsednika SAZU (J. Milčinski).....	7
Akademik prof. dr. A. Melik - rektor ljubljanske univerze (B. Sket).....	9
Anton Melik in Slovenska matica (F. Bernik).....	13
Melik in njegov čas (I. Gams).....	19
Anton Melik in slovenska regionalna geografija (I. Gams).....	27
Prispevek Antona Melika h geografiji slovenskih naselij (I. Vrišer).....	35
Anton Melik - klimatolog (D. Furlan).....	39
Melikov prispevek h geomorfologiji in krasoslovju (P. Habič).....	43
Anton Melik - zgodovinopisec in avtor zgodovinskih učbenikov (I. Voje).....	51
Prispevek dr. Antona Melika slovenski etnologiji (T. Cevc).....	61
Bibliografija Antona Melika (D. Meze).....	65

Razprave - Papers - Articles

Jurij Kunaver (Ljubljana): H geomorfologiji dolomitnega prevala Vršič v Julijskih Alpah (z 1 risbo in 5 slikami med tekstom).....	79
On Geomorphology of dolomitic Vršič Pass in Julian Alps.....	97
Milan Bufon (Trst): Temeljni problemi geografskega preučevanja etničnih manjšin na primeru Slovencev v Italiji (s 3 risbami med tekstom).....	99
Fundamental problems of the geographical studies of ethnic minorities: the Slovenes in Italy.....	111
Anton Sore (Celje): Umrljivost v Celju (s 3 risbami med tekstom).....	112
Mortality rate in Celje.....	126
Jörg Maier (Bayreuth): Der Beitrag der Geographie zur Entwicklung ländlicher Räume - das Beispiel Oberfranken.....	127
Prispevek geografije k razvoju podeželskih območij - primer Oberfranken.....	136

YU ISSN 0350 - 3895

GEOGRAFSKI VESTNIK

ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE

BULLETIN OF THE ASSOCIATION OF THE GEOGRAPHICAL SOCIETIES
OF SLOVENIA

BULLETIN DE L'ASSOCIATION DES SOCIÉTÉS DE GÉOGRAPHIE
DE LA SLOVÉNIE

LXII
1990

Ob stoletnici rojstva A. Melika

Ljubljana 1991

IZDALA IN ZALOŽILA ZVEZA GEOGRAFSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Izdajateljski svet - Publishing Council - Conseil éditorial

Dr. Borut Belec, mgr. Slavko Brinovec, dr. Marjaž Jeršič, dr. Jurij Kunaver,
dr. Drago Meze, dr. Vladimir Klemenčič, dr. Mirko Pak, Franc Pisanec,
dr. Darko Radinja, Stane Vizjak, dr. Igor Vrišer, Jože Žumer

Odgovorni urednik - Responsible Editor - Rédacteur responsable

dr. Darko Radinja

Uredniški odbor - Editorial Board - Comité de rédaction

Dr. Ivan Gams, dr. Marijan Klemenčič, dr. Vladimir Kokole, dr. Franc Lovrenčak,
Milan Natek, dr. Darko Radinja, dr. Igor Vrišer

Glavni in tehnični urednik - Chief and Technical Editor - Rédacteur en chef et technique

DR. DARKO RADINJA

Upravnik - Administrator - Administrateur

dr. Andrej Černe

Izdano z denarno pomočjo
Raziskovalne skupnosti Slovenije

PREDGOVOR

Tu objavljamo pozdravne nagovore in referate, predstavljene na simpoziju v okviru proslave 100. letnice rojstva akad. prof. dr. Antona Melika. Proslava je bila 17. januarja 1990 v dvorani Slovenske akademije znanosti in umetnosti pod pokroviteljstvom SAZU in Izvršnega sveta SR Slovenije. Proslavo sta v imenu svojih ustanov pozdravila člana častnega odbora akad. prof. dr. Janez Milčinski in zn. svetnik dr. Mitja Zupančič. Njun tekst je tu objavljen skupno z nagovorom povabljenega rektorja ljubljanske univerze prof. dr. Borisa Sketa. Poleg prvih dveh imenovanih so častni odbor sestavljali še upravniki GIAM ZRC SAZU zn. svetnik dr. Drago Meze, dekan FF prof. dr. Mirko Pak, predsednik Republiškega komiteja za vzgojo, izobraževanje in telesno kulturo doc. dr. Ludvik Horvat in akad. dr. I. Gams.

Pobudnik proslave je bila Zveza geografskih društev Slovenije, ki je na iniciativo ljubljanskega geografskega društva sestavila častni odbor proslave in iz delegatov geografskih ustanov organizacijski odbor (dr. M. Klemenčič - ZGDS, dr. M. Šifrer - GIAM ZRC SAZU, dr. J. Kunaver, Oddelek za geografijo FF, dr. B. Belec, PAM, mag. M. Ravbar, IGU, mag. T. Slabe, IZRK ZRC SAZU) s tajnico Mojco Dolgan Petrič in prof. dr. I. Gamsom kot predsednikom. Proslavo je tehnično pripravil Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU s svojim tehničnim odborom v sestavi mag. M. Gabrovec, mag. K. Natek in mag. D. Perko.

V časovno omejeni diskusiji po referatih je dr. Stanko Buser poudaril, da je bila litologija osnova Melikove geografije Slovenije.

Ko predajamo v javnost ocene Melikovega doprinosa k slovenski znanosti, geografiji z zadovoljstvom ugotavljamo ugodna pričevanja ne le geologa, ampak tudi zgodovinarja, etnografa in nekdanjega tajnika Slovenske Matice v času Melikovega predsednikovanja tej ustanovi. Ta pričevanja osvetljujejo širino delovanja našega velikega predhodnika. Manj je osvetljeno Melikovo delo na področju beletristike, novinarstva, borbe za pravične državne meje in v upravno-političnih organih po drugi svetovni vojni. Kljub tem pomanjkljivostim upamo, da bo tu zbrano gradivo sedanjim in bodočim generacijam koristilo pri spoznavanju začetkov slovenske znanstvene geografije in iskanju odgovorov o pretekli, sedanji in bodoči usmeritvi naše vede in sorodnih strok.

Uredništvo

PROSLAVA STOLETNIČE ROJSTVA ANTONA MELIKA (1. 1. 1890 - 8. 6. 1966)

Proslava, ki je bila 17. januarja 1990 v dvorani Slovenske akademije znanosti in umetnosti pod pokroviteljstvom predsedstva SAZU in Izvršnega sveta republiške skupščine, je prva po Melikovi smrti l. 1966 osvetlila njegov doprinos k slovenski in jugoslovanski geografiji. Pokazala je, kaj od njegove literarne zapuščine ima veljavo še za današnjo rabo. Pobudo za to dobro obiskano proslavo je dala Zveza geografskih društev Slovenije. Organizacijski odbor so sestavljali zastopniki vseh geografskih ustanov, vključno z Inštitutom za raziskovanje krasa ZRC SAZU, koordiniral pa ga je pisec teh vrstic s pomočjo tajnice bibliotekarke Mojce Dolgan Petričeve. Tehnično je proslavo izpeljal Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU.

Prisotne so pozdravili predsednik SAZU akad.dr. Janez Milčinski, rektor ljubljanske univerze prof.dr. Boris Sket, direktor ZRC SAZU zn. svetnik. dr. Mitja Zupančič, predsednica Zveze zgodovinskih društev Slovenije doc.dr. Darja Mihelič in predsednik Slovenske Maticе univ.doc.dr. Vasko Simoniti. V delovnem delu proslave so referenti osvetlili najprej Melikov doprinos h geografiji. Po uvodnem referatu o Antonu Meliku in kako je na njegovo delovanje vplival čas (I. Gams), je univ. prof.dr. V.Rogič orisal, kakšen odmev so imeli Melikovi priročniki in učbeniki o Jugoslaviji v jugoslovanski geografiji izven Slovenije. Ker je bil Anton Melik po srcu in po obsegu njegove bibliografije prvenstveno regionalni geograf Slovenije, referatu o Meliku-regionalnem geografu (I. Gams) ni manjkalo snovi za trditev, da slavljeneec ni bil le prvi slovenski univerzitetni učitelj geografije, ampak je pri nas tudi prvi uveljavljal znanstveni koncept regionalne geografije, kot ga pojmuje mo danes. Sledili so referati zn. svetnika dr. Petra Habiča o Melikovem doprinosu k geomorfologiji in krasoslovju, dr. Danila Furlana o Meliku kot klimatologu in dop. člana SAZU dr.I. Vrišerja o temi Anton Melik in slovenska naselja. Za geografi so se za govorniškimi odrom zvrstili zastopniki sorodnih panog. Zn. svet. dr. Tone Cevc je prikazal Melikov doprinos k slovenski etnologiji, univ. prof. dr. Ignacij Voje pa je govoril o pomenu Melikovih zgodovinskih učbenikov. Kot zadnji se je Antona Melika kot reformatorskega dolgoletnega predsednika Slovenske matice spomnil akad.dr. Franc Bernik. Žal se vabilom niso odzvali politiki, da bi osvetlili še to področje povojnega Melikovega udejstvovanja.

Čeprav v referatih ni manjkalo navajanja, kaj vse je v Melikovi zapuščini zapadlo zastaranju, je proslava izzvenela vendarle v oceni, da je bil Melikov doprinos k napredku geografije in etnologije enkrat in trajen in da so zlasti njegova regionalno-geografska dela še danes nepogrešljiva za pridobivanje osnovnega znanja o Sloveniji.

Negeografski referati so v tem celo presegali geografske. Ker je slovenska javnost le dober mesec prej proslavljala 300 letnico izida Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske, so časopisna obvestila o Melikovi proslavi tudi v javnosti utrdila sloves o širini Melikovega delovanja, saj sta dve izšli pod naslovom Anton Melik - Valvasor dvaletnega stoletja.

Ivan Gams

SPOŠTOVANI GOSTI, DRAGI AKADEMIKI !

Vesel sem in počaščen, da Vas lahko pozdravim v imenu Predsedstva Slovenske akademije znanosti in umetnosti in zaželim najlepši uspeh Vašemu simpoziju v počastitev stoletnice rojstva akademika Antona Melika. Prav posebno smo zadovoljni, da pri tej naši današnji delovni spominski slovesnosti nastopajo skupaj z Akademijo in njenim znanstvenoraziskovalnim centrom še geografski oddelki oz. inštituti obeh univerz, ljubljanske in mariborske, ter Zveza geografskih društev Slovenije.

Na letošnji novoletni dan, 1. januarja 1990, je minilo sto let od rojstva našega velikega znanstvenika in učitelja akademika Antona Melika. Njegova mnogostranska prizadevanja, smotrno zasnovana in različno uspešna, odvisno bolj od okoliščin kot od samega avtorja, bodo razkrila današnja predavanja. Namesto razkrila bi rajši rekli, nanje nas bodo spomnila, saj je glas o akademiku Meliku dovolj močan in njegovo živo nastopanje še ne toliko oddaljeno, da bi se že umikalo v zgodovino.

Četudi bodo nastopi današnjih predavateljev oživili življenjsko in znanstveno pot Antona Melika, se vendar čutim dolžnega, že do Melika kot akademika, da kar se da ob kratkem in v suhoparnih podatkih povzamem mejnike v njegovem življenju in delu. Tako jih je nekoč, v letu 1967, v letopisu Slovenske akademije znanosti in umetnosti za leto 1966 povzel Svetozar Ilešič: Rojen 1. januarja 1890 v Črni vasi na Ljubljanskem barju. Diplomiral iz geografije in zgodovine na dunajski univerzi leta 1916. Od 1917 do 1929 je bil gimnazijski profesor (takrat tudi moj učitelj na III. državni gimnaziji v Ljubljani). V tem obdobju je bil promoviran za doktorja filozofije z disertacijo iz zgodovine svojega rojstnega kraja "Kolonizacija Ljubljanskega barja".

Leta 1927 je postal predstojnik katedre za geografijo na ljubljanski univerzi. V naslednjem letu so ga izvolili za predsednika geografskega društva in glavnega urednika Geografskega vestnika. Leta 1932 je postal izredni, leta 1938 redni profesor, leta 1940 dopisni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, po osvoboditvi, že leta 1946, redni član. Dve funkcijski obdobji je bil dekan Filozofske fakultete, nato kar štiri študijska leta 1946-1950 rektor ljubljanske univerze. Na Akademiji je bil od leta 1955 do smrti 8. junija 1966 tajnik razreda za naravoslovne in medicinske vede. Od leta 1950 do smrti je predsedoval Slovenski matici, v istem obdobju je vodil redakcijo Enciklopedije Jugoslavije za Slovenijo. Imel je več visokih voljenih in drugih funkcij v skupščinskem sistemu in v odborih slovenske vlade.

Drugi bodo govorili o Melikovih počastitvah in priznanjih, pa o številnih tehničnih objavah z raznih področij njegove mnogostranske raziskovalne dejavnosti.

Meni ostane samo še častna dolžnost povedati, da sem imel srečo poznati našega velikega akademika, biti njegov dijak v gimnaziji in občudovati z razgledišča člana IV.

razreda njegovo osebnost razrednega tajnika.

Želim nam vsem, zlasti Vam organizatorjem in predavateljem, da bi prireditve lepo uspela in zagotovila naši kulturni dediščini zbrane podatke o akademiku Meliku kot poklonitev njegovemu spominu in v čast naši Akademiji in vsem drugim ustanovam soprirediteljicam.

Nagovor predsednika SAZU
akad. Janeza Milčinskega na otvo-
ritvi proslave ob 100-letnici rojstva
Antona Melika, dvorana SAZU,
17.1.1990

UDK 378.4 (497.12) : 929 Melik A. =863

AKADEMIK PROF. DR. A. M E L I K - REKTOR LJUBLJANSKE UNIVERZE

Boris S k e t*

Ob obletnici rojstva pomembnega moža se seveda spodobi, da njegovo življenje in delo osvetlimo iz vseh zornih kotov. Očitno je to vodilo organizatorje sestanka, da me povabijo k sodelovanju kot trenutnega predstavnika Univerze, na kateri je akademik, prof. Anton Melik prebil velik del svojega ustvarjalnega življenja. Žal bi tudi upravna plat njegove dejavnosti zahtevala več pozornosti, kot sem se ji mogel posvetiti v teh nekaj dnevih. Podam lahko torej le kratek pregled Melikove rektorske "kariere", in sicer na osnovi gradiva, ki ga je pripravila naša arhivska služba v osebi tov. Ane Benedičeve. Zbral bom pravzaprav le nekaj utrinkov, pretežno iz besed samega slavljenca. Ocena njegovega delovanja bi zahtevala poglobljen študij raznovrstnega gradiva.

Priložnost izrabljam tudi za prisrčne pozdrave udeležencem in najboljše želje za plodno delo.

Prof. Melik je postal rektor Univerze v Ljubljani leta 1946; to službovanje se mu je skozi dve dvoletni mandatni obdobji zavleklo še v začetek tretjega, v zimski semester 1950/51. Kot prorektorji so mu pomagali najprej dr. Milko Kos, nato pa dr. Gorazd Kušej in dr. Viktor Kersnič. Funkcijo je prevzel od prof.dr. Krala, ki je moral oditi na Visoko tehniško šolo v Brno. Prof. Melika je predlagal, kot edinega kandidata, prof. Kidrič, tedanji predsednik SAZU. Izvoljen je bil z 82 od 90 možnih glasov. Leta 1948 je bil z aklamacijo ponovno izvoljen.

V času, ko jo je vodil prof. Melik, je ljubljanska univerza doživljala velike spremembe. Po eni strani se je izpopolnjevala z ustanavljanjem novih fakultet, po drugi strani pa so fakultete vse bolj podrejali resornim ministrstvom. Z uredbami decembra 1949 je bila prej enotna ustanova končno razbita na Univerzo, Tehniško visoko šolo, Medicinsko visoko šolo in samostojne fakultete. Takšno stanje se je popravilo šele leta 1954, ko so obnovili celostnost univerze ter ji z uvedbo prvin družbenega upravljanja dali večjo mero avtonomije. V kompenzacijo tej dezintegraciji je ob proslavi tridesetletnice Univerze rektor napovedal snovanje "posebnega društva visokošolskih profesorjev".

Decembra 1948, ob svoji drugi izvolitvi, ima rektor Melik kaj povedati. Omenja novo ustanovljene fakultete in študijske smeri. V prvo petletko so bile vključene tudi stavbe za potrebe ljubljanske univerze in mnoge gradnje in adaptacije so se leta 1948

*Dr., red. univ. prof., Biotehnična fakulteta, VTOZD za biologijo, Aškerčeva 12, Ljubljana, YU

približevale likofu. Za denar in vodenje gradnje je skrbelo Ministrstvo za prosveto LRS in "rektor s temi zgradbami ni imel opravka". Začela je tudi zidava Akademskega naselja pod Rožnikom, s sodelovanjem prostovoljcev pa so gradili Dom na Mežakli. Zanimiva navedba iz rektorjevega poročila: "Danes nam za gradnjo ne manjka denarnih sredstev ... težava pa je v pomanjkanju materiala in delovne sile" ... S potekom nabave inozemskih knjig in revij rektor ni bil zadovoljen, boljše je bilo z opremo, tudi avtomobili: "Dobila je univerza tudi poseben avto za rektorjevo uporabo". In zaključek rektorjevega poročila leta 1948: "To je bila prehodna doba, v kateri je staro odmiralo, novo pa se je šele porajalo, je šele dobivalo svoje konkretne in določene oblike".

V novembru 1950 je prof. Melik zadnjič vodil sejo "univerzitetnega zbora". V svojem poročilu ugotavlja "obilnost v zunanjem dogajanju kakor enako obilnost v notranji problematiki". Kot enega najpomembnejših dogodkov omenja praznovanje tridesetletnice univerze; to so začeli pripravljati, ko je bila Univerza še enotna, izvedli pa so jo, ko je že bila okleščena. Slavnosti so se udeležili visoki predstavniki republiških in zveznih oblasti, pa tudi vsi rektorji univerz in visokih šol Jugoslavije, na kar je bil ljubljanski rektor še posebej ponosen. Tudi sicer je javnost izkazala proslavi veliko pozornost.

Svoj zmerno in previdno kritičen odnos do dezintegracije Univerze je prof. Melik, v oklepaju, izrazil: "dovolite mi, da sem nekoliko subjektiven in da izrazim svoje subjektivno mnenje, da nemara ne bo zdrava prevelika razcepljenost ...", češ, da bi vsaj mlade samostojne fakultete kazalo vključiti v Univerzo; vendar "... ni treba, da se prehitavamo ... čas in izkušnja bosta ... svetovala najboljše solucije". Pohvalil pa se je lahko, da so uvajanje učenja namesto študija in podobno, "v osnovno- in srednješolskem smislu", spet zamenjali z visokošolskimi načeli in da so univerzo osvobodili "togih spon in preveč varuških napolit ter pretesnih navodil". To omogoča v naslednjem študijskem letu preobrazbo "v znamenju pravilno pojmovane in modro odmerjene akademske svobode" in "ob poglobljenem pojmovanju čuta in morale odgovornosti in dolžnosti". Dosegli so tudi odločitve zvezne vlade in republiških ministrov o gradnji novih, večinoma provizornih zgradb za Univerzo in visoke šole. Žal, temu sledi pritoževanje nad problemi s potrebo po predhodnih arheoloških raziskavah in s pomanjkanjem delovne sile. Lastna tiskarna in stanovanjski blok na Prulah sta bila tedaj šele v načrtih. Ob vsem tem ostaja Univerza še vedno v hudi prostorski stiski, kar povzroča še danes znane "težave z razporeditvijo ur in predavateljev".

Kaže, da je imel rektor nekaj težav pri sodelovanju s študentskimi organizacijami; namreč, "bodisi v stikih s političnimi organizacijami kakor v kulturnem in strokovnem področju bi si vodstvo univerze želelo trdnjših in konkretnejših vezi...". Boljše je bilo sodelovanje znotraj učiteljskega kadra, saj so skupaj z drugimi nameščenci izpeljali npr. zelo uspešno akcijo za preskrbo z drvmi. Rektor Melik pa ob pohvali ni pozabil opozoriti, kako moteče so takšne akcije lahko za normalno delovanje šole. Boljše je bilo tudi stanje na področju mednarodnega strokovnega sodelovanja, osebne stike so gojili z izmenjavo v obeh smereh. Kot posebnost je omenjen prvi seminar za inozemske slaviste, ki ga je organizirala Univerza, sicer na pobudo zveznega Sveta za znanost in kulturo.

Številne druge podrobnosti v dobrih trideset gosto tipkanih strani obsegajočem

zadnjem Melikovem poročilu pričajo, da so bile dejavnosti univerze, s tem pa najbrž tudi njenega rektorja že v tistem času številne in raznovrstne in da je kljub težavam rektor deloval uspešno. Vendar ti utrinki prikazujejo bolj razmere na ustanovi, le v manjši meri osebnost rektorja. Dejanska ocena prof. Melika kot rektorja pa bi seveda zahtevala poglobljen študij raznovrstnih dokumentov, ki mi ga preprečujeta skopo odmerjen čas, kot tudi povsem drugam usmerjena strokovna izobrazba.

Naj omenim, da je med vodenjem Univerze in kljub njenemu vodenju, prof. Melik prejel visoko denarno nagrado Zvezne vlade za znanstveno delo. Prejel je tudi Red dela.

Novembra 1950 je akademik, prof. dr. Anton Melik torej vodil zadnjo sejo ter predal štafetno palico prof.dr. Gorazdu Kušeju in prorektorju dr. Svetozarju Ilešiču, svojemu strokovnemu kolegu.

Končno še nekaj stavkov o mojem srečanju s profesorjem Melikom, z geografom. Osebnost se nisva poznala, a njegova dela so mi pomenila veliko, zlasti njegova Slovenija. Ob pripravi doktorske disertacije sem odkril, da se njegove paleohidrografske spekulacije zelo ujemajo z nekaterimi biogeografskimi podatki, čeprav so bile po današnjih merilih bolj slabo podprte. To rad omenim, saj kaže po eni strani na možen pomen interdisciplinarnega pristopa pri raziskavah, na drugi pa na večstransko uporabnost izsledkov posamezne znanosti. Kaže pa tudi na to, da je prof. Melik znal iz skopih podatkov izvleči verjetne sklepe.

UDK 655.58 (497.12) : 929 Melik A. = 863

ANTON MELIK IN SLOVENSKA MATICA

France Bernik*

Antona Melika in njegovega pomena za razvoj Slovenske matice v povojnem času ni mogoče prav oceniti, če ne upoštevamo položaja slovenske kulture ob koncu druge svetovne vojne, ob osvoboditvi in zmagi socialistične revolucije pri nas. Maja 1945, na prelomni točki naše zgodovine in v najtesnejši vzročni zvezi z njo, so nehale delovati hkrati z dotakratnim časopisjem in kulturnimi oziroma leposlovnimi revijami vse slovenske založbe in bile ustanovljene nove. Vse, razen Mohorjeve družbe v Celju in Slovenske matice. To je vznemirljivo poglavje iz nacionalne kulturne preteklosti, ki še ni kompleksno raziskano. Tudi naš zapis se znotraj te celote omejuje zgolj na Slovensko matico, ki je preživela vstop v novo zgodovino kot založba in kot društvo oziroma kulturna ustanova, vendar še zdaleč ne tako samoumevno, kot se na splošno misli, pa čeprav je bila Matica do nastanka prve Jugoslavije naša osrednja kulturna ustanova, ki je nadomestovala univerzo in akademijo znanosti. Vsak njen občni zbor je bil dogodek prve vrste, nekak slovenski kulturni parlament, ki je v duhu Zedinjene Slovenije združeval izobražence različnih svetovnih nazorov in političnih prepričanj. Šele s prvo Jugoslavijo, z ustanovitvijo ljubljanske univerze leta 1919 in kasneje tudi akademije znanosti je Matica izgubila vodilni položaj v slovenski kulturi, do danes pa ji je ostalo prvenstvo v zgodovinski razsežnosti. Njena tradicija je daljša od tradicije ljubljanske univerze in naša akademije znanosti in umetnosti skupaj.

Kako je bilo torej s Slovensko matico leta 1945 in v prvih povojnih letih, tja do izvolitve Antona Melika za njenega predsednika? Neposredno po koncu vojne, 2. avgusta 1945, je odstopil dolgoletni predsednik Matice dr. Dragotin Lončar kot predsednik in kot član upravnega odbora "zaradi bolezni".¹ Z njegovim odstopom se začela nekajletna negotovost v Matici, ki ima predvsem zunanje, pa tudi notranje vzroke. Med zadnje bi npr. lahko šteli okoliščino, da je bil Lončarjev odstop uradno sprejet šele dve leti po njegovem dejanskem odstopu, na prvem povojnem občnem zboru 4. junija 1947, in da je Matica s tem izgubila precej dragocenega časa za normalizacijo lastnega položaja. Lončar je že dalj časa bolehal in zadnja leta so ga morali nadomeščati drugi člani odbora: podpredsednik, blagajnik ali upravnik. Zlasti blagajnik France Koblar je bil dejaven v Matici med vojno in po njej, kar kaže tudi na dejstvo, da je

*Dr., red. univ. prof., Slovenska Matica, Trg osvoboditve 7, Ljubljana, YU

¹Odstopna izjava (Arhiv Slovenske matice, mapa 1945).

sklical in vodil prvo sejo upravnega odbora po vojni, na kateri je prebral svoje in predsednikovo poročilo.² Koblar je v povojnem času sploh posebej kontinuiteto Matičinega delovanja, kar pa tedaj seveda ni bila prednost, niti vrlina. Na že omenjeni prvi seji je namreč Juš Kozak napadel Matico, ker je leta 1942 izdala Shakespearovo romantično igro Vihar v Župančičevem prevodu in s tem kršila načelo kulturnega molka. Kozakov napad je odbil Mile Klopčič, toda neposredno prizadetega se je čutil Koblar. Ozke, če ne kar izključujoče nazore je pokazal Kozak, tokrat jim je ugovarjal Koblar sam, z nekaterimi svojimi predlogi, npr. da bi Matica izdala Slovenski zbornik 1942 ali da bi postala založnica nove literarne revije z ideološko strogo zamejenim krogom sodelavcev.³ Vendar so se gospodarske težave po koncu vojne izkazale za močnejše od nazorskih razhajanj članov upravnega odbora. Leta 1945 je bila Matica brez kapitala, brez založniškega programa in brez knjižnega zaledja. Tudi jo je do prvega občnega zbora po vojni vodil podpredsednik Zupančič, ki se pogosto ni udeleževal dela, niti sej upravnega odbora in ga je moral nadomeščati Koblar. Na občnem zboru leta 1947 pa je bil že bolehní Župančič izvoljen celo za predsednika, ob podpredsedniku Koblarju, tajniku Franu Albrehtu, blagajniku Klopčiču in drugih članih, med katerimi je bil že Anton Melik.⁴ Nedvomno bi Župančič z veljavo največjega živečega pesnika lahko uspešno zastopal interese Maticе, če bi bil pri zdravju, tako pa njegova izvolitev za predsednika ni pomenila rešitve za vedno bolj negotovo, morda v nekem smislu že kar ogroženo založbo oziroma kulturno ustanovo, saj v tem času niso bili redki glasovi od zunaj, kot razberemo iz sejnih zapisnikov, ki jim obstoj Maticе ni bil pri srcu. Tako je bil že konec naslednjega leta Koblar prisiljen obvestiti dr. Jožeta Potrča, ministra za prosveto, o položaju v Matici in ga pridobiti za stališče, da Matica "mora ostati" in "znova pričeti z delom". Na isti seji odbora, na kateri je Koblar poročal o srečanju s prosvetnim ministrom, je Mile Klopčič miril navzoče z mnenjem, izraženim "na merodajnih mestih", naj Matica ostane, kot sta ostali hrvaška in srbska Matica.⁵ Kakšna je bila vznemirjenost odbornikov spričo te negotovosti, potrjuje Albrehtovo pismo Antonu Slodnjaku, ki ga na omenjeni seji ni bilo. Slodnjak naj bi po Albrehtovih besedah sodeloval v pripravi založniškega programa, kajti stanje je resno, saj so na seji govorili kar o "obstoju ali neobstoju" Maticе.⁶ Opisana zaskrbljenost med odborniki se je podaljšala v naslednje leto, ko je naposled postalo jasno, kaj namerava ljudska oblast z Matico. Razkrilo se je, da ministrstvo za znanost in kulturo, namesto prejšnjega ministrstva za prosveto, sicer ni za ukinitve Maticе, za to, da se Matica "likvidira", napravi pa naj se "fuzija z Državno založbo".⁷ Ob tem načrtu se je upravni odbor zavedel resnosti trenutka in v tem kontekstu je treba razumeti predlog podpred-

²Zapisnik seje upravnega odbora 6.avgusta 1945 (mapa 1945).

³Seja upravnega odbora 13.avgusta 1945 (mapa 1945)

⁴Občni zbor 4.junija 1947 (mapa 1947). Ob predsedstvu in Antonu Meliku so bili v upravni odbor izvoljeni še Karel Dobida, Juš Kozak, Anton Slodnjak in Jože Udovič.

⁵Seja upravnega odbora 29.decembra 1948 (mapa 1948).

⁶Albrehtovo pismo Antonu Slodnjaku 30. decembra 1948 oz. dvojniki pisma (mapa 1948).

⁷Seja upravnega odbora 19.maja 1949 (mapa 1949).

sednika Kobljarja o nujnosti novega upravnega odbora in o kandidatih zanj. Za prihodnjega predsednika Matice je Kobljar zdaj na prvem mestu predlagal Antona Melika.⁸ To pa je pomenilo dvojje: prvič, spoznanje, da hudo bolni Župančič ne more več predsedovati Matici, Župančič je v resnici čez nekaj tednov umrl, in drugič, samokritično ugotovitev, da se mora tudi on, Kobljar, posloviti od predsedniške ambicije, ki jo je glede na zavzeto delovanje v Matici upravičeno imel. Spoznal je Kobljar, da interese naše najstarejše kulturne ustanove in po Mohorjevi družbi najstarejše založbe lahko uspešno brani samo tak predsednik, ki bo užival popolno zaupanje oblasti.

Da je nova oblast vztrajno zasledovala svoj cilj in se ni preveč ozirala na spomenico, ki sta jo Kobljar in Albreht izročila maja tega leta dr. Potrču z zahtevo, naj se Matica ohrani taka, kot je⁹, se je pokazalo kmalu zatem. Kobljar je namreč obvestil člane odbora o dr. Potrčevi zamisli, po kateri naj bi Matica ostala kot društvo, njeno založbo pa naj bi prevzela Državna založba Slovenije¹⁰. Načrt, ki nam postane morda bolj razumljiv, če vemo, da je bil tedaj pomočnik ministra za znanost in kulturo Ivan Bratko, poznejši direktor Državne založbe. S takim načrtom se je delno križala, delno pa dopolnjevala druga zamisel, da bi Matica kot društvo izdajala knjige, za založbo knjig in vse, kar je s tem v zvezi, pa bi skrbela Državna založba¹¹. Morda je bila ta povezava mišljena dobronamerno, kot pomoč Matici v težkih letih njene obnove, vendar ostaja dejstvo, da vodstvo Matice načrtu ni zaupalo. V njem je videlo poseganje v avtonomno delovanje samostojne založbe oziroma kulturne ustanove. Te nezaupljivosti in nejasnosti tudi ni odpravil občni zbor 14. aprila 1950, na katerem se je konstituiral novi upravni odbor z Antonom Melikom na čelu, ki je ostal predsednik do svoje smrti leta 1966, za podpredsednika pa sta bila izbrana ponovno Kobljar in na novo France Bevk¹². Občni zbor je pomenil velik zasuk in vse, kar se je v naslednjih letih pomembnega zgodilo v Matici, si lahko razložimo predvsem z njenim novim, reorganiziranim vodstvom.

Ena prvih, neodločljivih nalog Melikovega predsednikovanja je bila zunanja osamosvojitve Matice. Melik je bil od vsega začetka proti povezavi z Državno založbo Slovenije. Že kot član odbora je poudarjal, da ima Matica "svojo posebno kulturno poslanstvo", ki ga ne more prevzeti nobena druga ustanova ali društvo¹³. Ideja založniškega sodelovanja z Državno založbo mu zato ni bila blizu, kot tudi drugim odbornikom ne. Zahteval je, naj se pred kakršnokoli združitvijo z drugo založbo razjasni položaj Matice, njena vloga in njen pomen v nacionalnem kulturnem prostoru¹⁴. Zlasti

⁸ Kot drugega kandidata za predsednika Slovenske matice je Kobljar predlagal dr. Franceta Kidriča, predsednika SAZU. Prim.opombo 7.

⁹ Poročilo podpredsednika Franceta Kobljarja na občnem zboru 14. aprila 1950 (mapa 1950).

¹⁰ Žalna seja za umlim predsednikom Matice Otonom Župančičem 13. junija 1949 (mapa 1949).

¹¹ Seja upravnega odbora 20. decembra 1949 (mapa 1949).

¹² Drugi člani odbora so postali: France Dobrovoljc kot tajnik, Mile Klopčič kot blagajnik, Fran Albreht, Lavo Čermelj, Karel Dobida, Franc Kimovec (KPS), Anton Slodnjak, Ciril Vidmar (DZS), France Vodnik in Fran Zwitter (mapa 1950).

¹³ Seja upravnega odbora 29. decembra 1948 (mapa 1948).

¹⁴ Seja upravnega odbora 13. junija 1949 (mapa 1949).

odločno je prizadevanje za avtonomnost Matice podpiral kot njen predsednik. Že ob praznovanju Matičine devetdesetletnice je bilo čutiti olajšanje, občni zbor čez dve leti, 18. maja 1956, pa je že minil v znamenju popolne založniške samostojnosti Slovenske matice. Na zunaj se je ta osamosvojitve pokazala tako, da v novi upravni odbor ni bil več izvoljen Ciril Vidmar, predstavnik Državne založbe. Druga naloga, ki je čakala Melikovo vodstvo, da jo reši, je zadevala vsebinsko stran Matičinega delovanja, koncept njene založniške dejavnosti. V tem pogledu je bil Melik prvi povojni predsednik, ki je uveljavil uspešno sodelovanje z ljudsko oblastjo, ne da bi se odpovedal svojemu razumevanju ustanove, ki ji je stal na čelu. Že Boris Zihertl, minister za znanost in kulturo po letu 1950, se je sprijaznil z njegovo zamisljivo, naj bi Matica ostala založba in izdajala prevode klasičnega leposlovja in znanstvene publikacije¹⁵. Nekoliko splošen, čeprav morda prav zato za oblastne organe sprejemljiv je bil Melik na že omenjenem občnem zboru leta 1956, ko se je glede izdajateljskega programa docela naslonil na pozitivne izkušnje preteklosti. Matica naj bi spet postala "zvesta svoji kulturni tradiciji" in taka ostala tudi v prihodnje¹⁶. Največji premik je pod Melikovim vodstvom napravila Matica prav tu, kot založba leposlovne in znanstvene literature. Od konca vojne do leta 1950 je pri njej izšlo vsega skupaj pet knjig, nato je njena izdajateljska podjetnost polagoma, čeprav še vedno neenakomerno rasla do leta 1955, ko je Matica spet našla svojo založniško identiteto. To leto je ob Vezani besedi, ki se je nadaljevala izpred vojne in je obsegala slovensko in prevodno poezijo, tudi dramsko, oživila Redna zbirka. Sestavljale so jo praviloma tri knjige širšega zanimanja bralcev, od tega ena leposlovna. Hkrati je začela izhajati Filozofska knjižnica, v katero naj bi uvrščali poglobljena dela klasične, predsodobne filozofije. Leta 1962 je Matica ustanovila zbirko Razprave in eseji, zbirko mlajših avtorjev s področja humanističnih in družboslovnih ved, v kateri se kaže njena odprtost, njena zaupljivost do mlade generacije, ki jo še danes štejejo med njene najbolj prizadevne sodelavce. Naposled je bila leta 1965 promovirana prva knjiga zbirke Spomini in srečanja, ustanovljena z namenom, da bi spodbujala našo takrat malo plodno memoarsko književnost.

Čeprav je današnja struktura Matične izdajateljske dejavnosti raznorodnejša, celo bogatejša, je bil njen tloris začrtan že v petdesetih in šestdesetih letih, ko je založba dosegla strm kakovostni in količinski vzpon. Za njen kakovostni vzpon zadostuje, če omenimo nekaj temeljnih humanističnih in družboslovnih publikacij, na prvem mestu Melikovo Slovenijo v štirih knjigah, tematizirano po regionalnem vidiku, z dopolnjenim splošnim delom (1954-1963), potem Milka Kosa Zgodovino Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja (1955) in ne nazadnje Zgodovino slovenskega slovstva, skupinsko delo starejših preučevalcev naše literature v sedmih knjigah (1956-1971), od katerih sta zadnji dve izšli po Melikovi smrti. Ob teh publikacijah je izdala Matica še vrsto od-

¹⁵Ko je bila 21. novembra 1951 delegacija Matice pri Borisu Zihertlu, ministru za znanost in kulturo, je ta zastopal mnenje, naj bi Matica "predvsem prevzela izdajo klasičnih del". To pa je bila Melikova koncepcija Matice. O srečanju z B.Zihertlom je Melik poročal tudi na občnem zboru 5. junija 1953 in kot prvo nalogo odbora označil "obnovo tradicionalnega dela SM za lepo književnost in za znanost". (Mapi 1951 in 1953).

¹⁶Predsednikovo poročilo na občnem zboru 18. maja 1956 (mapa 1956).

mevnih knjig, ki jih druge založbe, tudi iz ideoloških razlogov, niso sprejele ali hotele sprejeti v svoj program, npr. Kocbekovo pesniško zbirko *Groza* in njegov dnevnik *Listina*. Tudi so bile v Melikovem času dokončane priprave za tehtnejše publikacije ali zbornike po letu 1966. Imenujmo v tej zvezi samo Slovensko književnost 1945-1965 v dveh knjigah z ustreznimi izbori poezije, pripovedne proze in dramatike, skupinsko raziskavo mlajših literarnih zgodovinarjev, pa monumentalno izdajo Slovenskih ljudskih pesmi in Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike, katerih prvi knjigi sta prišli med bralce leta 1971. Tako nesporna kot vsebinska je bila tudi količinska rast Matičinega založništva petdesetih in šestdesetih let. Takoj po vojni je izšla ena knjiga na leto, izjemoma dve ali tri, leta 1955 je bilo natisnjenih že pet knjig, 1963 deset, dve leti zatem, 1965, kar trinajst knjižnih izdaj¹⁷. Produktivnost torej, ki je bila uresničljiva samo z največjo zavzetostjo upravnega odbora in uslužbencev v Matici ter z veliko gmotno pomočjo družbe oziroma njenih oblastnih organov.

Za razširitev Matičinega založniškega programa, za uveljavitev številnih mlajših znanstvenih in kulturnih ustvarjalcev v njej, za Matičin vsesplošni, tudi gospodarski razmah, je navsezadnje zaslužna tudi njena stoletnica. Visoki, na Slovenskem še vedno redki jubilej se leta 1964 ni izrodil v dekorativno slavlje, ostal je na ravni vsebinske, globlje utemeljene manifestacije. Iz skoraj anonimne, zlasti mlajšim rodovom neznane Matice je ta dogodek z odmevnim kontekstom spet priklical našo založbo in kulturno ustanovo v zavest slovenskega izobraženstva. V času, ko sta politika in ideologija povsem prevladali v našem javnem dogajanju, si je Matica prizadevala vrniti kulturi njeno pravo vrednost. V tem procesu novega vrednotenja kulture in njene nenadomestljive avtonomne vloge v duhovnem življenju naroda in posameznika ima Anton Melik pomembno mesto.

¹⁷Prim. Bibliografijo Slovenske matice 1864-1964 (Ljubljana 1964) in Bibliografijo slovenske matice 1964 - 1983 (1984) Jožeta Munde.

UDK 929 Melik A. = 863

MELIK IN NJEGOV ČAS

Ivan G a m s*

V prvem Geografskem vestniku (XXXVIII, 1966, s.4) po Melikovi smrti je uredništvo zapisalo: "Vsekakor zahteva vsa obsežnost in bogastvo pokojnikovega življenjskega dela, da se ga bomo v Geografskem društvu Slovenije in tudi v Geografskem vestniku čim prej spomnili z obsežno in izčrpno analizo, kakršno zasluži." Toda napovedani "čim prej" se je nepredvideno odmaknil do začetka leta 1989, ko je Zveza geografskih društev Slovenije na predlog ljubljanskega društva sklenila, da v letu 1990 proslavi stoletnico Melikovega rojstva.

V letu 1990 smo v razvoju slovenske geografije že dovolj oddaljeni od Melikove dobe in od nastanka njegovih del, da jih lahko v potrebni časovni distanci objektivneje ocenimo. Je pa ta čas zadnji, ko lahko o velikem predhodniku spregovorijo njegovi neposredni učenci iz prvih povojnih let, ki so vodilni v raznih geografskih panogah in ki počasi odhajajo v pokoj.

To je bilo ozadje sklepa Zveze geografskih društev, ki je iz zastopnikov dveh geografskih inštitutov (v ZRC SAZU in univerze v Ljubljani), dveh pedagoško znanstvenih oddelkov (FF in PA v Mariboru) in Inštitutu za raziskovanje krasa ZRC SAZU sestavila organizacijski odbor ter dala Geografskemu inštitutu Antona Melika ZRC SAZU pobudo, da preko svojega tehničnega odbora tehnično izvede ta simpozij, ki poteka pod pokroviteljstvom SAZU in Izvršnega sveta Skupščine SRS. Na njem bodo posebni referati osvetlili Melikovo delo v luči regionalne geografije, geomorfologije, geografije naselij, klimatologije, zgodovino pisja, etnografije in predsednikovanja Slovenski matici. Uvodnemu referatu preostaja, da celostno osvetli Melikovo osebnost in njegovo delovanje in se pomudi tudi ob njegovem prispevku izven zgoraj navedenih področij.

Anton Melik je v svojem članku o Meji med Balkankim polotokom in Evropskim trupom (1928) ponovil znano misel H.Lautensacha, da je geografska lega usoda. Dodajam, da je za vsak narod in poedince usoden tudi čas, v katerem živi. Melikov čas pa je bil zelo raznolik in bi ga mogli po vplivu na Melikovo delovanje deliti v tri razdobja, na dobo pred prvo svetovno vojno v avstroogrski državi, na čas medvojne in na čas po vojne, socialistične Jugoslavije.

* Dr., red. univ. prof., Ulica Pohorskega bat. 185, 61113 Ljubljana, YU

Največji vpliv je po mojem mnenju imela prva doba, v kateri je Melik dozoreval kot človek v gimnazijskih letih v Ljubljani in študentskih letih na Dunaju. S to dobo se po svoje končuje razdobje slovenskega nacionalnega prebujenja, ki je nastalo predvsem kot odpor proti germanizaciji slovenskega življa. V Melikovih mladih letih je germanizacija v svojem pohodu proti Jadranu in vzhodu odmikala severno mejo slovenske naseljenosti proti jugu in razkrajala slovensko okolico iz trgov in mest v kronskih deželah Koroški, Štajerski, Kranjski in na Primorskem, od katerih je v Melikovih letih edino Kranjska slovenščini priborila enakopraven položaj v javni rabi. Še tik pred prvo svetovno vojno ni bil jasen izid borbe proti germanizaciji in kaj bo z idejo o zedinjeni Sloveniji. Melikov zapis (1936, s. 655), da je l.1900 bilo na Ptuj le 16 %, v Mariboru le 17 in Celju le 23 % slovensko govorečih meščanov, se nam danes zdi kot zanimivost iz preteklosti. Tedanjim nacionalno prebujenim dijakom in študentom pa je taka sestava mest sredi slovenskega kmečkega podeželja rodila odpor in izzivala k ukrepom. To je Melika vodilo k objavam o vprašanih narodnostne ideje in narodnih meja. To je rdeča nit iz njegovih prvih objav v beletrističnih in političnih časopisih. To je bila tudi doba velikih evropskih monarhij in doba brezpravnih in nebogljenih narodov in ljudstev, ki takrat še niso mogli upati na trajno samostojnost. To oceno krutega geopolitičnega stanja v Evropi in v svetu najdemo še v poglavju o položaju naše dežele v "Sloveniji" iz l. 1935 (str. 6) in tudi v "Sloveniji" iz leta 1963, kjer pravi: "Naša zemlja leži v področju velikih stikov, prehodov in razpotij; take dežele usoda pa je, da jo priključijo zdaj na eno, zdaj na drugo ali tretjo stran ali celo na vsako nekoliko, v razmerju s tem, od kod prihaja močnejša politična dinamika." Žal nas je Slovence z italijansko okupacijo jugozahodne Slovenije v letih 1918-1945 in razdelitvijo preostale Slovenije v letih 1941-1945 taka usodnost položaja še enkrat doletela. Te Melikove misli ne navajam tukaj za razpravljanje ali celo opredelitev o vprašanju, ali se drži položaja naše domovine taka teza tudi še v letu proslavljanja stoletnice Melikovega rojstva in ali ni morebiti taka lega celo prednost za bodoči razvoj. Misel navajam samo zato, ker mu je bila vodilo za življenjsko politično opredelitev. Tako kot druge mlade študente prepodrovec je tudi Melika občutek narodne majhnosti gnal k iskanju zaslombe pri drugih slovanskih narodih, Čehih, Poljaki in zlasti Hrvatih in Srbih. Zato je Melik z vsem srcem pozdravil vključitev večinskega dela Slovenije v kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, ob mnenju, zapisanem v stavku (1935, str.10): "Potrebno je računati na povečan pritisk v smeri od Podonavja ter srednje Evrope na pot do Jadrana po sledeh nekdanje posesti". "Zoper taka stremljenja se more Slovenija zavarovati samo z naslonitvijo na jugoslovansko zaledje" ... saj je "vse njene žalostne preteklosti, podrejenosti pod tujo oblast i.t.d., krivo pomanjkanje političnega ozadja v istorodnem območju".

Melikovo slovanstvo in jugoslovanstvo, ki pa ni nikoli vključevalo klika k zlitju v en, jugoslovanski narod, tu omenjam zaradi lažjega razumevanja, zakaj se je Melik po l. 1918 najprej vrgel na pisanje zgodovinskih in nato geografskih učbenikov o Jugoslaviji. Vsebovalo je tudi pripravljenost borbe za slovenstvo. Kot znanstvenik je to borbo pojmoval predvsem kot delo za osamosvojitve slovenske znanosti in kulture. Tudi pod vplivom nekoliko zakasnelega romanticizma in prosvetljenstva je štel za dolžnost, v besedi prikazati kvalitete našega ljudstva in raziskati naravne zanimivosti in znameniti-

tosti, ki ne zaostajajo za tujimi. To navdušenje nad svojim ljudstvom in našo deželo je Melik bolj kot v objavah izžareval med predavanji (zemljepisa in zgodovine) na ljubljanski gimnaziji (1917-1927) in kot univerzitetni učitelj (od izvolitve za docenta za geografijo v l. 1927 do upokojitve l. 1965). Med današnjimi, zdaj že starejšimi geografi jih ni malo, ki jih je Melikova navdušujoča beseda privedla med raziskovalce.

Kot pri vsakemu se tudi pri našem slavljencu vplivi časa prepletajo z osebnostnimi kvalitetami. Pri Meliku izstopa dar pripovedništva. Pred študijem zemljepisa in zgodovine ga je uveljavljal v leposlovnih prozi. Njej pripada njegova prva objava iz l. 1911 in njene sledove je zaslediti tudi v njegovem poljudnoznanstvenem opusu. I l e š i č (1960, str.8) je menil, da je osebno doživeto in literarno opisano poglavje o vračanju Amerikancev v domovino v Melikovi knjigi *Amerika in Ameriška Slovenija* (1956) "eden izmed najboljših, če že ne sploh najboljši tekst, kar jih je prof. Melik napisal". Pripovedniški dar mu je pomagal pri pisanju časopisnih člankov o slovenski meji, o narodnosti, o narodnostni politiki in podobno. Koliko jih je pred prvo vojno in po njej (n.pr. v *Jutru*) objavil, natanko ne vemo, saj se takrat pisci v dnevnem časopisju navadno niso podpisovali, tudi ne pod uvodnikom. Po prvi vojni je sledila serija zgodovinskih priročnikov in učbenikov. Zaradi njih bi se lahko enako upravičeno kot za geografsko potegoval za zgodovinsko stolico na univerzi, ako bi bila prosta. Ko je l. 1927 Melik kandidiral za izpraznjeno učiteljsko mesto v geografskem inštitutu filozofske fakultete, je lahko pokazal štiri zgodovinske učbenike in priročnike in le dve priročniški knjigi zemljepisnega pregleda Jugoslavije, poleg kratkega geografskega uvoda o Jugoslaviji v *H i e l s c h n e r j e v i* knjigi (1926) in potopisa *Do Ohrida in Bitolja* (1926). Doktorska teza *Kolonizacija Ljubljanskega Barja*, ki jo je ohranil pred komisijo s predsednikom hidrologom in meteorologom Arturjem Gavazzijem, je bolj zgodovinska kot geografska. Domnevam, da se je prvi univerzitetni profesor geografije v Ljubljani odločil, da ga nasledi A. Melik, na podlagi njegove "Jugoslavije" (1921, 1923). Doktorat je Meliku odprl pot do univerzitetnega učitelja geografije. Ko se je nato z vsemi močmi predal geografiji, je geografski snovi dodal zgodovinska in etnografska spoznanja. Njegova geografija, kakor jo danes pojmuje, se v prvih objavah povezuje z geologijo, arheologijo, zgodovino, etnografijo, toponomastiko in sociologijo. V njegovih delih se v znatni meri javlja snovna širina domovinoznanskih opisov Slovenije iz druge polovice preteklega stoletja, le da snov ni več nepovezano nanizana, temveč vzročno in posledično povezana v regionalne sklope. Zaradi te širine nekateri Melika označujejo za zadnjega geografskega polihistorja ali, redkeje, Valvasorja 20. stoletja. Kot rdeča nit njegovih objav je težnja, ki jo je v največji meri uresničil v epohalnih dveh knjigah Slovenije iz l. 1935 in 1936. To težnjo, ki mu jo je narekovalo zorenje v avstroogrski dobi, je ponovil v uvodu Slovenije iz l. 1963 (s. 5) z besedami: "Slovenija 1935 naj bo takorekoč osamosvojitvev od tujega varuštva, osnova ter navdilo za lastno proučevanje".

Povsem nove izzive za Melika je prinesla doba po drugi svetovni vojni. V stroki pomeni, če povzemamo I l e š i č a (1966), dobo sintetiziranja geografskih spoznanj, v javnem življenju pa vključitev v upravno-politične funkcije. Zakaj je Melik pristal na aktivno politično udejstvovanje, lahko ob dosedanem poznavanju samo ugibamo.

Morda bi kdo za tem uvidel Melikovo oblastiteljnost, ki ji naj bi podredil strokovno pisanje. Za ta namen bi lahko našel iz bibliografije nekaj člankov, ki skušajo geografsko utemeljiti takratne režimske akcije (Šamac-Sarajevo, 1947, O gradnji avtostrade Beograd-Zagreb, 1949, Dolenjska avtostrada, 1958, knjiga Naša velika dela, 1951). Osebnostno mislim drugače. Vem, da je bil Melik v javnih govorih in v zasebnih pogovorih stvarjen, brez takratnih obveznih političnih fraz, in tudi do sodelavcev v glavnem politično strpen. Prevzete funkcije je jemal, po mojem, za dolg čas. Sicer si ne bi mogli razložiti naslednja dejstva, ki so razvidna iz biografije in bibliografije. V letih 1946 do 1953 je bil več ali manj istočasno rektor univerze, ljudski poslanec in član raznih odborov in komisij Ljudske skupščine LRS, predsednik Odbora za znanost v ministrstvu za prosveto in kulturo LRS, predsednik sveta za kulturo in prosveto SRS, predsednik Slovenske maticice, vodja Enciklopedije Jugoslavije za Slovenijo, v svoji stroki pa urednik Geografskega vestnika in Geografskega zbornika, upravnik oz. predstojnik geografskega inštituta pri SAZU in na fakulteti. V istih letih pa je izšla poleg člankov v korist pravih slovenskih meja in razprav (Pliocenska Pivka, Zasnova Ljubljaničinega porečja, Mlini na Slovenskem) knjiga Planine v Julijskih Alpah in dokončan je bil rokopis za 607 strani dolgo knjigo Slovenski alpski svet, če omenjamo samo poglobljene objave in prezremo tiste, ki so bile pripravljene že prej. Če bi slavljenca dnevna politika duševno močno zavzemala, bi teh objav ne zmožel, še zlasti, ker je ves čas, čeprav z mnogimi izostanki in slabše pripravljen, predaval na univerzi vrsto geografskih predmetov.

Melikovo udejstvovanje v politiki po 2. svetovni vojni si lahko tolmačimo v znatni meri z Melikovim zorenjem pred prvo svetovno vojno. Novi režim je pozdravljajal, ker je povrnil slovenski skupnosti zahodno Slovenijo, zaustavil nemški Drang nach Osten oz. Jadran, odpravil tujo posest, nacionaliziral zemljiška veleposestva in uvedel temeljitejšo državno planiranje, za kar se je že prej zavzemal. V stiku s takratnimi politikami je lahko uvidel potrebo po znanstvenih osnovah urejanja dežele, k tem osnovam pa lahko po njegovem odločilno prispeva geografija. Geografije kot nobene druge znanosti ni imel za samozadostno. Služi naj ljudstvu. To je jasno izrazil v knjigi Dolenjska zemlja in ljudje (1962, str. 12-13): "Zakaj ne zdi se mi prav, da bi se geografija pojmovala le kot veda, ki samo konstatira, po genetični zvezi razišče ter opiše razvoj razmerja med naravo in človekom. Ali, kakor se reče popularno: razišče in konstatira, kako se je pod učinkom dela človeških rok prirodna pokrajina preoblikovala v kulturno pokrajino. Ne, geograf se mora vključiti tudi v akcijo, v prizadevanje in delo družbe ter mora s svojim znanjem, s spoznanji in proučevanji kazati pot in smer v pripravljanju in izvrševanju družbenih načrtov." Ko nam je asistenom v teh letih dal raziskovalne teme, smo čutili, da je njihovo aktualnost zaznal v stiku s politikami. Naročeval nam je, da naj študijo zaključimo s konkretnimi predlogi za izboljšanje družbenega stanja. Melikova upravno-politična dejavnost je olajšala ali celo omogočila razširitev geografske raziskovalne osnove. L. 1946 je postavil na noge Zemljepisni muzej Slovenije, ki se je kasneje združil z Geografskim inštitutom univerze, l. 1947 kot redni član akademije Geografski inštitut SAZU, ki mu je ostal upravnik do smrti 8. junija 1966. Neraziskana je Melikova vloga pri ustanovitvi Inštituta za raziskovanje krasa SAZU v Postojni;

nedvomna je pri njegovem imenovanju za kraškega in ne speleološkega. V vseh teh ustanovah je namestil svoje asistente, ki jim je bil tudi mentor pri disertaciji. Skupno je bil mentor (le enemu somentor) sedemnajstim doktorantom.

Širina strokovnega zanimanja in izvengeografske aktivnosti se seveda nekoliko poznajo v povojnem Melikovem geografskem raziskovanju. Ni bilo časa, da bi se udeležil kaj več kot enega (l. 1962) jugoslovanskega geografskega kongresa in enega mednarodnega kongresa (Washington, 1952). Ni bilo časa za poglobljeno zasledovanje razvoja geografske raziskovalne metodike in usmerjenosti po svetu. V Geografskem vestniku je med leti 1925 in 1940 objavil 54 knjižnih ocen, po drugi svetovni vojni le tri. Ni bilo tudi časa za objavljane člankov v tujih revijah. Ni čudno, da je Melikov sloves v tujini močno zaostajal za tem v domači zemlji in v domači stroki. Drugi geografi pa ga tudi nismo znali razširjati. V mednarodni reviji o pomembnih geografih sveta Melika tujini ni predstavil Slovenec, temveč Anglež iz severne Irse (T h o m a s, 1985).

Melikov oris bi bil nepopoln, ako ne bi omenili njegove ustvarjalnosti in darovitosti za pisanje, ki ju izpričuje bibliografija (1988). Pri ugotavljanju, koliko je napisal, zaidemo v težave zaradi mnogih učbeniških in priročniških ponatisov ter prevodov v druge jugoslovanske jezike. Če prevode in ponatise izločimo ter pri Sloveniji 1963 odbijemo tretjino, pridemo do blizu osem tisoč tiskanih strani. Takšen opus je bolj pogost pri pisateljih kot pri znanstvenikih. Med geografskimi objavami po obsegu močno izstopa regionalna geografija Slovenije. Nanjo odpadejo dobre štiri petine objavljenih strani, kar opravičuje, da Melika opredelimo predvsem kot regionalnega geografa. Ob obsežnosti Melikovih pregledov Slovenije in Jugoslavije stopijo močno v ozadje njegove regionalnogeografske študije manjših predelov Slovenije in Jugoslavije z okoli dvanajestino literarnega opusa. Znano je tudi, da sta mu bila najbolj pri srcu geomorfologija in naselja. To pride pri obsegu objav bolj do veljave v številu naslovov kot v dolžini. Na geomorfologijo odpade slaba osmina in na naselja, ako mednje štejemo tudi planine, manj kot sedem odstotkov.

Z geografijo prebivalstva, ki jo drugi referati ne bodo obravnavali, se je Melik pričel, kot kažejo letnice objav, bolj ukvarjati, ko je zbiral gradivo za splošno geografijo Slovenije (1936). V teh letih je objavil študijo o poklicni sestavi prebivalstva v mestih Slovenije in "Prebivalstvo Slovenije po poklicih v letu 1921 in 1931" (1936-37). Kolektivna demografska študija članov geografskega inštituta je bila tedaj izdelana na Melikovo pobudo in tiskana v izdaji Socialno ekonomskega inštituta pod naslovom Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja (1939).

Ob veliki prevladi priročnikov, učbenikov in regionalnih opisov Slovenije in Jugoslavije zanemarjamo in često pozabljamo na množico drobnih Melikovih objav, tiskanih v mnogih periodikah. V njih posebno dobro odseva Melikov čas in njegov odziv nanj. Malokdo od nas ve, da je v 78 pretežno krajevnih in pokrajinskih opisih, ki so bili objavljeni v medvojni Narodni enciklopediji (Beograd 1925-1929) in v povojni Enciklopediji Jugoslavije (Zagreb, 1951-1971) poleg zastarelih podatkov tudi nekaj še danes aktualnih misli, če že prezremo historičnogeografsko vrednost. Večinoma so to manjši prispevki, opis Slovenije pa obsega 11 strani v starejši in 9 strani velikega formata v mlažji jugoslovanski enciklopediji. K poljudnoznanstveni literaturi sodi okoli 400-500

objavljenih strani. Med temi deli je najbolj znana knjiga *Amerika in ameriška Slovenija* (1956).

Tematika Anton Melik in njegov čas bi zahtevala posebno raziskovanje. Brez njega ostaja marsikaj neznano. Na primer vprašanje o vplivu tokov v mednarodni geografiji na Melikovo geografijo. Moj vtis je, da je bil ta vpliv največji med formiranjem Melikove geografske koncepcije med študijem geografije na tedaj znanstveno napredni dunajski univerzi, kjer so bila med njegovimi predavatelji imena svetovnega slovesa. Najbolj "simpatičen in kulturni" profesor mu je bil hidrolog in klimatolog E.Brueckner (sporočilo prof. Vasje Melika). Zemljepisje na Slovenskem pred prvo svetovno vojno je za svetovno koncepcijo geografije zaostajalo vsaj za pol stoletja. Ko je Melik po prihodu na geografski inštitut univerze vnesel v našo geografijo napredne evropske ideje, je postal v pravem pomenu besede utemeljitelj slovenske znanstvene geografije.

Melik je kompleksno geografsko gledanje najprej preizkusil v domači pokrajini, na Ljubljanskem barju. Od tu je napravil velik skok do geografije Jugoslavije in Slovenije. Ker je bil še človek močne volje in med geografi najbolj širok, ploden kot pisec in po drugi svetovni vojni tudi politično uveljavljen, je prestavljal v geografiji nesporno avtoriteto od leta 1927 do v šestdeseta leta. To posebno velja za medvojno dobo, ko je bil edini univerzitetni učitelj tedanjih in začetnih povojnih generacij. Mladim sodelavcem ni bil vodnik samo s svojimi objavami, ampak jim je raziskovalne tematike tudi razdeljeval. Slovensko geografijo od konca dvajsetih do začetka šestdesetih let zato lahko mirne duše označimo za Melikovo dobo.

Po Melikovi smrti je Vladimir Kokole v svojem nekrologu v *Geografskem vestniku* (1966) zapisal "Tako se slovenski geografi spominjamo profesorja Melika, a se ne poslavljamo od njega. Kadar koli bomo odprli Slovenijo in prebirali njegove razprave, bo z nami, in kjer koli se bomo lotevali kakšnega geografskega problema v Sloveniji, ga bomo srečali in se zapletli z njim v dialog". Kokoletove napovedi držijo danes predvsem za prve povojne Melikove sodelavce, ki so izšli iz njegove šole, a ne za vse. Mnogi so se specializirali in pri snovanju svojih specialističnih študij ne iščejo več opore in vira pri širokem Meliku. Saj imajo na razpolago, zlasti v družbeni geografiji, mnogo podrobnejše in novejšje statistične in druge podatke in nove metode. Še mnogo bolj je Melikova dediščina zbledela pri najmlajših geografi, celo pri visokošolskih študentih, ki bi si lahko edino po Meliku pridobili osnovno topografijo naše domovine in njeno osnovno geografsko podobo. Melikova dediščina je, žal, skoraj bolj znana drugim strokam, ki potrebujejo geografski pregled čez Slovenijo, kot nekaterim geografom. To pa je škoda tudi zanje. Saj prezirajo načelo znanstvenega pisanja, ki zahteva zgodovinski pregled nastajanja problematike, ki se je lotevajo. Če bi Melikova dela bolj poznali, ne bi v nekaterih primerih sami sestavljali pregleda o pojavu, ker bi ga lahko našli že v Melikovih, dozdevno zastarelih in poljudnih regionalnih opisih Slovenije in Jugoslavije. Odločitvi, da proslavimo stoletnico Melikovega rojstva, tako ni botrovala samo potreba po osvetlitvi našega velikega predhodnika, ampak tudi potreba, da se bolj zavemo svojih korenin in izpopolnimo svoje raziskovalno delo.

Literatura (razen Melikovih objav)

- Anton Melik, Bibliografije članov Slovenske akademije znanosti in umetnosti, IV. razred: naravoslovne vede. Ob 50-letnici SAZU, Ljubljana 1988
- Ilešič, S., 1960, Ob sedemdesetletnici profesorja Antona Melika, Geografski vestnik XXXII, Ljubljana
- Ilešič, S., 1969, Geografija. V: Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919-1969, Ljubljana
- Ilešič, S., 1967, Anton Melik. Letopis SAZU, 17. knjiga. Ljubljana
- Kokole, V., 1967, Anton Melik (1.I.1890-8.VI. 1966) - in memoriam. Geografski vestnik XXXVIII, 1966, Ljubljana
- Thomas, C., 1985, Anton Melik 1890-1966. Geographers biobibliographical studies, No. 9.

ANTON MELIK AND HIS TIME

Ivan G a m s

Summary

It was professor Anton Melik (born on January 1, 1890, died on June 8, 1966) who first introduced a contemporary concept of geography in Slovenia. He was the first Slovene teacher of geography at the University of Ljubljana, founded after Slovenia - formerly a part of Austro-Hungarian Monarchy - had become a constitutive part of Yugoslavia in 1918. The main topics of his interest were - besides regional geography - geomorphology and rural settlements. He published altogether about 7000 pages, contained in books and articles, not to mention the numerous translations of his manuals and text-books on geography and history of Yugoslavia into Serbo-Croatian language. Melik was also creative in ethnography. He was the president of the publishing company "Slovenska Matica" and for four years, he was elected a Chancellor of the University of Ljubljana.

The main fields of his public activities were presented in the papers, delivered on the occasion of his birthday centenary celebration, which took place on January 19, 1990, in the hall of the Slovene Academy of Sciences and Arts in Ljubljana. It was organized by the Association of Slovene Geographical Societies, geographical institutions and the Geographical Institute "Anton Melik" ZRC SAZU in particular. These articles can also be found in this edition. The main aim of this introductory paper is to outline the personality of Anton Melik and to highlight the influence of the time on Melik's public activity.

The life of Anton Melik can be divided into three distinctly different periods: (a) his youth and study in Ljubljana and at the University of Vienna (geography and history), (b) years between the two World Wars in the newly founded State of Yugoslavia, and (c) time after that. At the end of the Austro-Hungarian Monarchy - the most decisive time -, the process of Germanization spreading from the German towns located on Slovene national territory and pushing Slovene-German national boarder southwards, forced Slovene intellectuals to look for help from other Yugoslav nations. After the liberation in 1918, these intellectuals felt obliged to make the young Slovene science independent. After the second World War Anton Melik was also an active member of governmental and political bodies. In this way, he was enabled to found the Geographical Institute at the Slovene Academy of Sciences and Arts, and the Geographical Museum in Ljubljana. He was the leading personality of geographical researches in Slovenia for more than 30 years.

Foreign geographers can obtain more information on Anton Melik in the article written by Thomas Collin, published in the Geographers Bibliographical Studies (1985, No. 9).

UDK 913 : 929 Melik A. = 863

ANTON MELIK IN SLOVENSKA REGIONALNA GEOGRAFIJA

Ivan G a m s*

Geografija ima dva pomena. Tako, kot jo srečujemo v mnogih vedah (n.pr. geografija gozdov, bolezni, držav), pomeni razprostranjenost nekega pojava in nič več. Začetke take geografije slovenskega ozemlja moremo iskati globoko v naši zgodovini. Po drugem pojmovanju pa je za geografijo poleg razprostranjenosti pojava potrebno tudi ugotavljanje njegove povezanosti z ostalimi pokrajnotvornimi prvinami. Ob takem tolmačenju pa slovenskih opisov kronskih dežel, ki jih je založila v drugi polovici preteklega in na začetku tega stoletja Slovenska Matica in ki so prikazali Koroško, Štajersko, Kranjsko in Primorsko, ne moremo šteti za geografska dela, čeprav obravnavajo tudi geografske pojave, a te ne povezujejo z drugimi. V svetu veljajo za utemeljitelje znanstvene geografije Aleksander von Humboldt, Karel Ritter, Friderich Ratzel in Alfred Hettner. S. I l e š i č (1969, str. 232-233) meni, da je njihovo koncepcijo čutiti že v Ferdinanda Seidla knjigi Kamniške ali Savinjske Alpe (1907, 1908). Po pregledu te knjige se s tem mnenjem ne morem strinjati. Strinjam pa se z Ilešičem, da Slovenci do ustanovitve slovenske univerze geografije in z njo vred regionalne geografije nismo imeli. K nam so njeno koncepcijo prinesli geografi, šolani na dunajski univerzi, in med njimi kot vodilni Anton Melik. Poleg dunajskih učiteljev je nanj idejno vplival prav tako nekdanji dunajski učenec Jovan Cvijič. Njegov vpliv je močan zlasti v prvem Melikovem regionalno geografskem delu, v priročniškem zemljepisnem opisu Jugoslavije (1921, 1923).

Za nas je pomembno dejstvo, da je Melik začel svoje regionalno geografske objave z dvema obsežnima pregledoma, o Jugoslaviji (1921, 1923) in nato Sloveniji (1935, 1936). To je obratna pot kot je običajna v geografiji, kjer študij manjših predelov vodi do pregledov večjega ozemlja.

V prvi knjigi Slovenije (Slovenija I. Geografski opis. Splošni del, 1. zvezek, 1935, str. VIII) avtor v uvodu omenja, da je Slovenska Matica s sprejetjem Slovenije v tisk "izpolnila zasnovo preporodne generacije, onega prvega ustanovnega odbora, ki je pred 70 leti sklenil podati Slovencem opis lastne zemlje". Iz te navedbe lahko izvajamo, da tu že omenjeni opisi kronskih dežel, v katerih bivajo (ali sobivajo) Slovenci, niso izpol-

*Dr., red.univ.prof., Ulica Pohorskega bat. 185, 61113 Ljubljana, YU

nili sklepov preporodovcev, saj, kar se tiče regionalne geografije. Drug sklep je, da je Melik vedel za starejše načrte za osamosvojitve slovenske znanosti oziroma domovinoznanstva in da jih je čutil kot svojo dolžnost, saj je sam predlagal SM natisk svojih prvih knjig.

Naslednja omemba v uvodu zadeva samo snov knjige. Avtor pravi, da je prisiljen, zaradi slabe geografske izobrazbe bralcev, razlagati splošne geografske pojme, predno jih uporabi v opisu. Ta del vsebine je za nas pomemben predvsem zato, ker so tu prvič navedeni nekateri izrazi, ki so se zasedrali v geografski terminologiji (n.pr. komarča, sopot, ploska dolina, vrtača, ta očitno pod Cvijičevim vplivom). Žal še nimamo zgodovine nastajanja slovenske geografske terminologije, da bi spoznali ves Melikov doprinos k nastanku sedanje slovenske terminologije.

Dejstvo, da je Melikova Slovenija iz let 1935 in 1936 po obsegu, vsebini, pestrosti in znanstveni dokumentiranosti epohalna, dobi posebno težo ob navedbi, da je avtorjevo prvo večje delo iz regionalne geografije Slovenije. Zanj je imel res precej starejših, zlasti nemško in italijansko napisanih študij, posebno iz geologije, ki je obilno zastopana, geomorfologije, zlasti glacialne, in zgodovine, a malo novejših in še manj regionalno-geografskih, zlasti iz družbene sfere. V seznamu z nekaj nad 600 knjižnimi viri spadata dve tretjini v fizično geografijo. Da je lahko napravil pregled čez Slovenijo, je moral marsikaj na novo obdelati, zlasti iz antropogeografije.

Iz dolžine teksta, ki ga "Slovenija" namenja panogam, se zrcali usmerjenost avstrijske geografije in slovenskega domovinoznanstva. Prva je bila geomorfološko in druga zgodovinsko obarvana. Geomorfološki opis zavzema z daljšim geološkim, litološkim in tektonskim pregledom 32 odstotkov vse knjige. Ker je imel Melik s tega področja največ objavljenih študij, je tu lahko dodal največ novega. Pri tem prednjačijo Julijske Alpe. V naslednjem najboljširnem poglavju, o gospodarstvu (19,3 %), odpade največ strani na kmetijstvo (7,4 %). Sledita podnebje (9,7 %) in naselja, kjer se je lahko avtor naslonil že na objave mladega asistenta S. Ilešiča. Poleg teh dveh problematik je Melik raziskoval tudi prebivalstvo, ki mu je v monografiji namenil precej prostora. Da je na Dunaju študiral ob geografiji še zgodovino, se vidi po kvaliteti in dolžini poglavja o poteku naselitve (6,5 %) in narodnostnih meja. Najslabše sta zastopani geografija prsti in vegetacije, ki sta bili v tedanji geografiji vobče slabo razviti. Melik jima je namenil le 1,9 odstotka vseh strani.

Žal ni virov o odzivnosti Melikove prve Slovenije v slovenski javnosti. Po sebi domnevam, da je imela velik vpliv zlasti na mlajše ljudi. Spričo svoje naravnosti na narodnostna vprašanja, je Slovenija piscu teh vrstic med prebiranjem v letih okupacije 1941-1945 vzbudila občudovanje geografske vede zaradi svoje snovne širine in zanimivosti. Verjetno so tudi drugi mladi bralci iz te knjige spoznali vso vrednost domače zemlje in o trdoživosti ljudstva na njej.

Iz izkušnje vem za vpliv Melikove prve Slovenije na usmerjanje povojnega geografskega raziskovanja. V njenem uvodu avtor pravi, da daje knjiga razvid, kaj je potrebno raziskati, da bi odpravili bele lise iz geografije naše dežele. Ker je bil pisec Slovenije močna osebnost in vodilni geograf, je pridobil za raziskovanje neraziskanega in za geografijo Slovenije potrebnega tudi druge geografe, iz vrst srednješolskih učite-

ljev in raziskovalcev. Ne vem, koliko študij, ki so jih objavili medvojni geografi, je nastala po Melikovi sugestiji. Po nekaterih pripovedovanjih mnogo. Po drugi svetovni vojni je bilo pravilo, da je nam asistentom večje raziskave predlagal in omogočil on. Seveda nam je preostajalo dovolj časa za samostojno izbrane teme in Melik kot urednik geografske periodike je tako nastale študije brez pomisleka in navadno brez popravljanja objavil. Pri dodeljevanju tematike se v glavnem ni oziral na specializacijo, saj se je tudi sam udeleževal domala na vseh področjih geografije. Tako je pisec teh vrstic po opravljeni regionalni študiji in po terenskih ogledih poplavnih območij v Sloveniji dobil za nalogo, da pregleda, kako je s Slovenci v Gorskem kotaru in nato visokogorska snežišča. A. Melik je bil zadnji, ki je slovensko raziskovalno geografijo usmerjal k enemu cilju, k izpolnitvi znanja, potrebnega za regionalno geografijo Slovenije.

Ko govorimo o Meliku kot regionalnem geografu, moramo razlikovati njegove regionalno geografske objave in tematsko zožene študije, ki jih navadno uvrščamo v eno od mnogih geografskih panog. V njih navadno sploh ne iščemo za regionalno geografijo pomembnih podatkov, kar je škoda. Če že ne zaradi drugega, že zaradi razlag mnogih ledinskih, krajevnih in drugih zemljepisnih imen. Pri njihovem zapisu je imel Melik v primeru različne javne rabe dve načeli. Pri nekaterih se je po pretresu vseh odločil za eno obliko (n.pr. Trbiž, Možakljo, po O. Župančiču). Pri drugih je uporabljal v istem delu po dve ali celo tri oblike, ker z enotno rabo ni hotel dati prednost eni. V Kraških poljih Slovenije v pleistocenu (1955, str.84) navaja, da se javljajo imena Unec, Unica, Unšica in Unščica, pod črto pa k temu pojasnjuje: "Naj nam bo dopuščeno, če se v naših razmotrivanjih mešajo vsa tri imena". Pa v tej objavi uporablja le obliko Unec. Zlasti v morfoloških razpravah navedene razlage krajevnih in ledinskih imen spretno povezuje s pedološkimi in reliefnimi posebnostmi. Melikove študije o preteklem razvoju vodne mreže so pretežno geomorfološke, izhodišče pa jim je regionalnogeografsko, pojasnitev razlik v nadmorski višini in lokacija podolij, prevalov, suhih dolin itd., kar ima vpliv na prometnice, naselitev in, glede na učinke akumulacije, na rabo tal. Na nič koliko mestih je v glacioloških študijah omenjena navezanost obdelovalne zemlje na ledenodobno akumulacijo "drobirja" (kot je imenoval klastične sedimente).

Poglejmo si knjigo Planine v Julijskih Alpah (1950, 302 st.), ki jo bibliotekarji, glede na naslov, stavijo v rubriko agrarna geografija. Planinam in planinskemu pašništvu sta odmerjeni dve tretjini strani, pa še tu je ponekod najti oris dolinskih vasi, od koder pasejo (gl. n. pr. fotografije vaških stavb n. st. 238-40). Pod naslovom Priroda Julijskih Alp in planine je podrobnejši geomorfološki, klimatski in vegetacijski opis Julijskih Alp kot je objavljen v Melikovi regionalni knjigi Slovenski alpski svet. Le malo krajši je pretežno zgodovinski opis prebivalstva in gospodarstva Julijskih Alp. Po mojem je to najbolj pretehtano, dokumentirano in najboljše regionalnogeografsko povojno Melikovo delo, ki ga odlikuje kompleksno obravnavanje družbe in kulturne pokrajine v okviru naravnih pogojev.

Od vseh Melikovih študij manjšega predela najdemo le v eni v naslovu oziroma podnaslovu nakazano, da gre za regionalno-geografsko delo. To je Bovec in Bovško, s

podnaslovom "Regionalno geografska študija" (GZ 1962, 90 str.). V njej so zastopane domala vse geografske panoge, vendar snov ni podana sistematično, tako, kot smo navajeni po standardni shemi. Močno izstopa snov, ki napravlja Bovško za "samosvojo" (Melikov pogost izraz) pokrajino, in Melikove ugotovitve kot prispevek k regionalni geografiji. Iz teh razlogov je veliko razlag o nastanku skednjev (to je reliefnih oblik), močnih nalivov dežja, prestajah in njihovem pomenu za naselitev alpskih soških dolin, o ostrgačah, o bovškem tipu hiše in o prepletanju mestnih in kmečkih dejavnosti Bovčanov.

Med pripravljanjem koncepcije za novo geografsko regionalno geografijo Slovenije so sodelavci zadnja leta venomer zahtevali vzorčne pokrajinske študije. Melikovo Bovško po mestoma razvlečenem tekstu, po šibki sistematičnosti, po tem, da v primerih pomanjkanja dokumentacije poskuša prepričati bralca s ponavljanjem svojega "razmotrivanja", po šibki zastopanosti nekaterih geografskih panog, ne moremo smatrati za vzorčno, kot tudi ne drugih podobnih iz Melikove zapuščine. Toda vzgledna so po osnovni koncepciji povezovanja kulturne in naravne pokrajine, saj ta koncepcija edina razlikuje geografijo od drugih prostorskih ved. Vzorne so po funkcijski opredelitvi pojavov. Genetična stran je predvsem v obliki morfogeneze in zgodovine po dolžini preveč v ospredju.

Najdaljše Melikovo delo so štiri knjige regionalnogeografskega opisa Slovenije, ki so pri Slovenski Matici izšle med leti 1954 in 1960. Po prvotni zamisli naj bi kmalu sledile splošni geografiji Slovenije iz let 1935 in 1936 kot drugi del monografije. Z omenjenimi štirimi knjigami smo Slovenci dobili prvi podrobni pregled naše dežele in njenih pokrajin. Za pokrajine pomenijo nekaj podobnega kot Krajevni leksikon Slovenije za kraje. Avtor se v teh knjigah ponovno izkaže z dobrim poznavanjem krajev, ki jih je obiskal peš, s kolesom, vlakom, sam ali kot vodja študentskih ekskurzij. Močno sta v ospredju orografija in topografija. Zato so te knjige kljub zastarelosti družboslovnih statističnih podatkov nujne vsakemu, ki hoče spoznati osnove za geografijo Slovenije. Melik je tudi tu nenadkriljiv pri interpretaciji kmetijske rabe tal v okviru naravnogeografskih pobojev, in razlage naselij v luči drobnih reliefnih razlik, jež, teras, vršajev, pobočnih teras, planot in podobno, prav tako pa tudi v luči zgodovine. Avtorju moramo priznati izostren čut za dojemanje pokrajinskih razlik. Če je pri tem zapostavljeno nekmetijsko gospodarstvo kot ločevalec v pokrajini v prid reliefnim značilnostim, je razumljivo za dobo pred pričetkom intenzivne industrializacije in urbanizacije. Meliku v zagovor pa je potrebno dodati, da ima večina slovenskih mest in celo trgov ter najvažnejših vasi posebno poglavje.

Ob tej na splošno pozitivni oceni je potrebno omeniti nekaj šibkosti. Kritični bralec bi pričakoval več sistematičnosti. Pri nekaterih majhnih (mikroregijah) in srednjih (mezoregijah) je snov iz te ali one geografske panoge prezrta. Najbolj je zastopana geomorfologija z geomorfogenezo, posebno v predelih, kjer je avtor prispeval v literaturo več svojih objav. Vzhodne Julijske Alpe zavzemajo le petino ozemlja, ki ga obravnava prva knjiga Slovenski alpski svet, in skoraj eno tretjino vse knjige. Dolenjska, od koder je avtor objavil več morfogenetskih študij, zavzema v "Posavski Sloveniji" dobro tretjino knjige. To je več kot na primer vsa Gorenjska z Ljubljano in Ljub-

ljansko pokrajino vred, in več kot dvakrat več kot okrnjena Notranjska, ki je našla mesto v tej knjigi. S to pripombo ne zanikujem, da je v gorati Sloveniji relief glavni ločevalec v pokrajinski geografiji. Tisti, ki nekatera pokrajinska imena, narejena po reliefnih značilnostih, pripisujejo drugim geografom ali njim odrekajo pravilnost, pogosto ne vedo, da ta imena izhajajo iz Melikove delavnice.

Melik, ki je skrbno pretehtaval ledinska in krajevna imena, je v štirih knjigah regionalne geografije bistveno manj prepričljiv pri imenih in hierarhiji makroregij. Ker vidi-jo nekateri sedanjí geografi pogloblitveni namen regionalne geografije v omejitvi regij (pokrajin) in v njihovi taksonomski opredelitvi in se pri tem sklicujejo tudi na Melika, je potrebno več spregovoriti o njihovi namembnosti v njegovih regionalnih opisih. Osebnó menim, da je Melik imel za pogloblitveno nalogo, geografsko opisati kraje in majhne predele in da je po njem njihovo združevanje v regije višjega ranga potrebno predvsem za skupni opis izbrane snovi. Skratka, makroregije mu niso pomenile splošne geografske homogenosti ozemlja. Tako se mu je na primer dogodilo, da je opredelil del Posavskega hribovja po prometni gravitaciji k Savski dolini in ga imenoval Zasavje, sosednjo makroregijo Dolenjska v obsegu Krške kotline pa po zgodovinskih mejah. Zato je moral n.pr. mesto Krško opisati v okviru obeh makroregij. V knjigah si opis mezoregij praviloma sledi po istem principu: od najbolj značilne pokrajine proti mejam makroregije. Knjigo Slovenski alpski svet začena s Kamniškimi Alpami, makroregijo Pohorsko Podravje s Pohorjem, makroregijo "Spodnje ali panonsko Podravje s Pomurjem" z Goričkim, knjigo "Slovensko Primorje" s Tržaškim zalivom in, kot pravi, s "Slovensko Istrsko ali Šavrinsko obalo".

O tem, kako je prišlo do naslova omenjenih štirih knjig, bi bila potrebna posebna študija. Po mojem Melik ni imel za nujo, v eno knjigo zajeti geografsko bolj ali manj homogeno ozemlje. Že prvi Sloveniji (1935, 1936) ni delil na dve knjigi po snovi, na primer na fizičnogeografsko v prvi in družbenogeografsko v drugi knjigi. Da bi dobil približno enaka obsega knjig, je prvi, pretežno fizičnogeografski knjigi dodal 46 strani dolgo poglavje o poteku poselitve. 19 strani dolgi uvod knjige Slovenski alpski svet z naslovom Slovenske Alpe govori v tekstu pretežno o visokogorskem svetu. Zato je verjetno, da je avtor dodal Celovško kotlino naknadno, tako da je dobil standardni obseg knjig regionalnega opisa, to je okoli 600 strani, ni pa potem spremenil naslova. O tem, da se v tekstu in podobah javlja različna omejitvev "slovenskega alpskega sveta", enkrat v obsegu visokogorstva, drugič v obsegu visokogorskega in predalpskega sveta, je bilo že zapisano (G a m s, 1987). Najbrž je naslov drugi knjigi poiskal, ko se mu je že nabralo snovi za okoli 600 strani. Odločil se je za bivšo upravno-politično enoto "Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino" (1957), po končanju tretje knjige pa za ime po porečju reke - Posavske Slovenije (1959). Pri četrti je spet uporabil ime historične avstroogrške dežele - "Slovensko Primorje". Toda imena, narejena enkrat po reliefu, drugič po zgodovinskih upravno političnih tvorbah, tretjič po porečju, se navadno prekrivajo. Iz Melikove knjige o Štajerski (točneje o južni ali slovenski Štajerski) je izpadlo osrednje Posavsko hribovje do Save na jugu. V knjigi o Posavju ni posavskega visokogorstva, ki ga je obdelal v prvi knjigi, ne Posavinja, ki seže na sever v Pohorje in je obdelano v drugi knjigi, ne Pivke, ki je v knjigi o Primorju, čeprav sam avtor pravi,

da je v njej malo primorskega. Ni pa v tej knjigi oziroma njeni makroregiji "Posočje ali Goriško Primorje" zgornje Soške doline nad Mostom na Soči.

Te kritične misli so zapisane v mišljenju, da ni glavni cilj referentov na tem simpoziju, prebrati slavospeve pred sto leti rojenemu profesorju, temveč pretresti njegovo literarno zapuščino v luči današnje uporabnosti. Niso zapisane, da bi v osnovi zmanjšale pomembnost Melikovih štirih regionalnih knjig. Te so še danes nepogrešljive za vsakogar, ki si želi napraviti pregled doseženega geografskega znanja v petdesetih letih tega stoletja. S skupno 2342 stranmi predstavljajo še danes najpodrobnejši geografski in domovinoznanski opis Slovenije. V Melikovi regionalni Sloveniji pride ena stran na vsakih deset km² ozemlja, na vseh pa je nanizanih toliko podatkov in misli, da se moramo čuditi sposobnosti človekovega duha. Ne poznam podobnega enako podrobnega opisa tujega narodnostnega ozemlja izpod peresa enega avtorja. Da bi Melikove knjige prišle do večje uporabnosti, predlagam geografskim knjižnicam, da napravijo ciklostiran snovni in krajevni register z navedbo strani, morebiti iz vseh njegovih objav. Če bi Melik sam objavil tak seznam na koncu knjig, bi bile danes mnogo bolj žive v geografiji in pri drugih uporabnikih.

L. 1963 je pri Slovenski Matici izšla obnovljena splošna monografija Slovenije. V njej je avtor obnovil veliko večino medtem zastarelih podatkov, zlasti na področju družbene geografije. Ker sta med prvo in drugo splošno monografijo bistveno napredovala industrializacija in urbanizacija, kapitalizem pa zamenjal socializem, je zanimivo primerjati deleže, ki so v obeh delih namenjeni geografskim panogam. Novi geomorfološki opis je daljši po straneh (224: 185) in krajši po deležu (32:30 %). Izpuščeno je v prvi Sloveniji dolgo geološko poglavje. Približno enak delež so ohranila poglavja o podnebnju in vodnih razmerah, o poteku poselitve (slednje 6,5 : 17,1 %) in o naseljih. Ker je v času med obema Slovenijama bistveno porasel delež zaposlenih in narodni dohodek v nekmetijskem sektorju, bi pričakovali, da bo v poglavju o gospodarstvu namenjenega manj prostora kmetijstvu in več industriji in rudarstvu. Dejansko pa je ostal delež drugega enak (5,5 %), delež opisa kmetijstva pa se je povečal (z 7,4 na 10,4 %). To je posledica večjega zanimanja avtorja za to panogo, ki si ga lahko razlagamo z njegovim kmečkim poreklom in preživetjem mladih let v rodni barjanski Črni vasi. Skladno s tem poreklom in zanimanjem bi pričakovali, da bo dal več poudarka geografiji prsti. Toda v prvi kot v drugi Sloveniji je to poglavje zelo kratko (okoli 14 strani). V novi Sloveniji se avtor sicer ne zavzema več za t.i. notranjo kmečko kolonizacijo, ki bi jo omogočili z odpravo gozdov na t.i. relativnih gozdnih tleh, to je teh na nasutih ravninah ob alpskih rekah. Toda tezo o nedokončani srednjeveški kolonizaciji širših ravnin, ki da ni zajela ravninskih dobrav, še vedno obnavlja. Pedologi so jo zavrgli s trditvijo, da zavzemajo slabše prsti. Iz istih razlogov se čudi visokemu deležu gozda v Sloveniji, ki je l.1963 znašal 47 %, deležu, ki bi ga morali geografi po mojem na posebnem simpoziju oceniti z geografskega stališča. Pozornost vzbuja prestavitev poglavja o prebivalstvu pred poglavje o gospodarstvu. Melik (str. 360) to spremembo neprepričljivo zagovarja, da si zdaj v novem režimu ljudstvo samo usmerja gospodarstvo. Prej lahko iščemo vzrok v prilaganju družbenemu planiranju in splošni klimi.

Slovenija iz leta 1963 je, skratka, odlično napisano v tistih poglavjih, ki so bila dobra

že v prvi Sloveniji. Geografske študije drugih, izšle po letu 1935, so upoštevane, toda bolj kot navedba literature kakor s povzemanjem obsežnejših povzetkov. Po svoji koncepciji, in ker je premalo odražala novejši napredek stroke, obnovljena Slovenija geografskim raziskovalcem ni mogla pomeniti toliko kot prva Slovenija pred 28. leti, ki jim je zares bila vodilo za raziskovanje in metodologijo (G a m s, 1963). Da se je teh slabosti avtor vsaj delno zavedal, priča stavek iz "Spremnne besede ob drugi izdaji I. dela Slovenije": "Glede obsega, koncepta ter obravnavanja snovi bi nemara ne bilo napak, ako bi se lotil dela na drugačen način". Za izdelavo knjige po novem konceptu in po drugem načinu pa ni bilo časa, ne moči. Melik se je zavedal, da mora hiteti, ako hoče objaviti vsa svoja spoznanja. Ker je moral kar precej moči dodeliti negeografskim poslom, je kvantiteta objav po letu 1950 še bolj šla na škodo kvalitete. Da pa je bil Melik glede zmnožka iz kvantitet in kvalitete daleč pred nami, smo uvideli po dose-danjih pripravah nove geografske monografije. V času, ko je Melik sam, poleg drobnih študij, izdal vsaj eno knjigo, kolektiv okoli dvajset slovenskih geografov ni uspel izdati še nobene.

Na koncu moramo podčrtati vrednost kartografskega gradiva v Melikovih delih. V zadnjih treh desetletjih je risbe imenitno izdelal Vilko Finžgar, ki je znal v podobo preliti Melikovo, pogosto le ohlapno nakazano snov. Nekatere karte še danes ponati-skujemo, ker so pač najboljše in edine razpoložljive, n. pr. geomorfološka karta Slove-nije, kmečka naselja na Slovenskem, hipsografske karte Jugoslavije in nekaterih slo-venskih predelov, itd.

Tu sem se omejeval na pomen Melikovih objav za razvoj naše geografije. Potrebno bi bilo še orisati neposredni vpliv njegove osebnosti in vpliv njegove govorjene besede na nas učence, ki smo nato vzgojili naslednjo generacijo geografov. Tega vpliva pa se sami komaj zavedamo, čeprav je velik. O njem manjka tudi kvantitativnih po-datkov.

Literatura (brez Melikovih objav)

- G a m s, I., 1963, Anton Melik, Slovenija. Geografski opis I. Splošni del. Geografski vestnik XXV, 1964
- G a m s, I., 1987, Omejitev alpskega ozemlja v Sloveniji. Geografski vestnik LIX, Ljubljana
- I l e š i č, S., 1969, Geografija. V: Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919-1969, Ljubljana
- S e i d l, F., 1907 in 1908, Kamniške ali Savinjske Alpe. Slovenska zemlja, 1, 2, Ljubljana

ANTON MELIK AND SLOVENE REGIONAL GEOGRAPHY

Ivan G a m s

Summary

Before 1927, when Anton Melik became the leading person of the Geographical Institute at the University of Ljubljana, some descriptions of the Austrian provinces, inhabited by Slovenes, i.e. Carinthia (Koroška), Carniola (Kranjska), Styria (Štajerska) and Littoral (Primorska), had already written in Slovene language. National renaissance in the middle of the 18th century was the leading impulse for occurring of these descriptions. Since they do not deal with the natural and social interrelationships, they can not be regarded as geographical monographs in the sense of contemporary geography. In Slovenia, such monographs were introduced by Melik in his geographical monographs on Yugoslavia (1921, 1923) and Slovenia (its general geography in 1935 and 1936). Detailed descriptions of individual parts of Slovene were published in the next four books in the years 1954 (Slovene Alpine region), 1957 (Styria, Prekmurje and the Mežica Valley), 1959 (the Sava River Basin), and 1960 (Slovene Littoral). Each of the books contains about 600 pages, i.e. one page per appr. 10 km² of surface in average. We could hardly find such an extremely detailed regional geographic description carried out by one single person in any of foreign literatures. Anton Melik was a master at interpretation of land use and location of settlements within the frame of natural landscape. Numerous other Melik's descriptions are also written in accordance with the regional geographic concept. The author of this paper claims that the book on the pastures in the Julian Alps (1950) is Melik's best regional treatise. The article critically deals with the names of macroregions and their hierarchy, as used in Melik's descriptions; it is also stated that his publications on regional geography of Slovenia are still an indispensable source for the study of the geography of Slovenia. They have to be combined with recent statistical data and achievements in new geographical researches that have been presented after Melik's death on June 8, 1966.

UDK 911.37 : 929 Melik A. = 863

PRISPEVEK ANTONA MELIKA II GEOGRAFIJI SLOVENSКИH NASELJ

Igor Vrišer*

Iz podrobne bibliografije Antona Melika, ki jo je ob njegovi sedemdesetletnici sestavil Drago Meze (1), je razvidno, da je bila geografija naselij eno izmed tistih področij, ki jim je ta vodilni slovenski geograf posvečal veliko pozornosti in se k tej snovi znova vračal. Kar šestnajst razprav ali samostojnih publikacij bi lahko uvrstili med nje. Pri tem pa ne smemo spregledati obsežnega poglavja o naseljih v njegovi Sloveniji, v njenem občem delu, kot tudi ne regionalnih orisov posameznih pomembnejših naselij, trgov in mest v štirih pokrajinskih knjigah Slovenije. Prav v teh opisih je nemara skritega največ avtorjevega stvarnega znanja, občutene problematike posameznih mest in trgov in razglabljanj o njihovem bodočem razvoju. Melik, ki je bil po svoji znanstveni usmeritvi predvsem regionalni geograf, je v teh prikazih mest, trgov, industrijskih in rudarskih naselbin, vasi ter njihove kolonizacije in historičnega razvoja znal izluščiti vse bistvene komponente njihovega nastanka in obstoja in pa možnosti nadaljnega razvoja.

Prve geografske orise naselij zasledimo že v Melikovi knjigi "Jugoslavija. Zemljepisni pregled" (2) iz l. 1921-23. V tem, sicer deskriptivnem prikazu in prvem te vrste v novonastali Jugoslaviji, je Melik podal kratke geografske opise večjih mest, povzel po Cvižcu tipizacijo kmečkih naselij na Balkanskem polotoku in opozoril na življenjsko navezanost trgov in mest na promet in trgovino ter na njihove historične korenine.

Glede na namen tega poročila zaslužijo večjo pozornost štiri druge razprave, ki so prav tako nastale v razdobju med obema svetovnjima vojnoma. Na prvo mesto bi postavili študijo o "Kmetjskih naseljih na Slovenskem" (3), s katero je postavil Melik temelje klasifikaciji in tipizaciji slovenskih agrarnih naselij. Njeni izsledki veljajo še danes, čeprav je v tem času doživelo slovensko podeželje, in še posebej kmečka naselja, izjemno preobrazbo. Vendar nam Melikova razprava, podprta z številnimi podrobnimi raziskavami kmečkih naselij in poljske razdelitve, še vedno predstavlja osnovo za proučevanje podeželja. Prepričani smo, da tudi morebitne nove raziskave podeželskih naselij, ki bi bile po petdesetih letih nedvomno nujne in potrebne, ne bodo mogle mimo Melikove členitve kmečkih naselij na samotne kmetije, zaselke, razložena nase-

*Dr., red.univ.prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU

lja in različne oblike vasi. Podobno trajno vrednost imajo tudi njegove tipizacije kmečkih domov in hiš, podane v občem delu Slovenije. Upamo si izreči sodbo, da je bila ta tematika v zadnjih desetletjih po krivici zanemarjena in da zasluži novo geografsko obravnavo še zlasti, ker so se razmere bistveno spremenile zaradi deagrarizacije in industrializacije, nastajanja polagrarnih naselij in uvajanja novih gradbenih gradiv in sestavin na podeželje.

Nemara je odločilen indikator teh sprememb prav kozolec, ki mu je Melik posvetil posebno razpravo (4) in ki je od leta 1931, ko je izšla knjiga o njem, doživel znatno preobrazbo ali celo izginjanje.

Drugi dve študiji o naseljih posegata v geografijo urbanih naselij. Starejša razglablja na historično-geografski način o razvoju Ljubljane (5) in skuša na osnovi nekaterih zgodovinskih ugotovitev prikazati razloge in dejanski mestni teritorialni razvoj. Zanimivo je, da se je k tej temi Melik vrnil še dvakrat - očitno mu je bila zelo pri srcu - in sicer ob osemstoletnici Ljubljane (6) in v svojem zadnjem večjem delu "Rast naših mest v novi dobi, Ljubljana, 1964" (7). V njem je posvetil Ljubljani prav tako posebno pozornost. Naslednja razprava, ki jo želimo posebej označiti, je študija "O mestih in trgih na Slovenskem" (8) iz leta 1939. Vsa ta dela prav gotovo zelo dobro prikazujejo Melikovo geografsko naravnost pri obravnavanju mest. Do izraza prihaja njegova usmerjenost k historično-geografskemu proučevanju, kar je bržkone posledica njegovega študija zgodovine, in k morfološkim in fiziognomskim analizam, kar je verjetno posledica takratne obče urbanogeografske orientacije. Zaradi tega v teh študijah, podobno kot v geografskih orisih mest v "Sloveniji", prevladujejo prikazi zgodovinskega razvoja, teritorialnega širjenja ter razglabljanja o vlogi posameznih mestnih dejavnosti (funkcij) pri naselbinskem razvoju (npr. trgovine, obrti, industrije, rudarstva ali obrambe). Opozoriti pa je treba, da je v vseh teh razpravah Melik veliko pozornosti posvečal tudi njihovim prirodno-geografskim osnovam. Večina teh prikazov je prežeta s stvarnimi regionalnimi razmerami in so zato obravnave bolj poredko občegeografskega značaja. Z vidikov sodobne urbane geografije pogrešamo obravnave mestnih funkcij, socialno-geografske analize, odnosa do okolice in drugih mest ali mestnega ustroja. Kljub temu pa študije učinkujejo še vedno živo in so ne glede na čas zanimivo in instruktivno branje.

Posebej si bomo dovolili opozoriti še na dva, sicer bolj obrobna vidika, ki pa sta po našem mnenju zelo značilna za Melikove orise mest in sta skorajda vedno prisotna v njegovih urbanogeografskih razpravah. Prvi se nanaša na problem klasifikacije mest in trgov. Postal je še posebej aktualen po l. 1945, ko so postopoma odpravili do takrat veljavne pojme "mesto" in "trg". Melik se je vseskozi zavzemal, da bi naša uprava znova uvedla enako ali vsaj podobno členitev, morda z novimi nazivi, vendar z jasnimi razlikovanjem glede njihove vloge, velikosti in funkcijskega pomena. Podobno se je zavzemal, da bi rudarska in industrijska naselja, kot so npr. Mežica, Kropa, Jesenice itd., dobile poseben status. Druga njegova zavzetost se je nanašala na problem upravne razdelitve, njenih središč in njihove hierarhične zgradbe. O tem je v njegovih prikazih vse polno razmišljanj in kritik in skorajda ni opisa mesta ali trga, kjer ne bi načel tudi te tematike.

Vse orisane značilnosti Melikovega proučevanja mest prihajajo še posebej do veljave v njegovi že omenjeni knjigi "Rast naših mest v povojni dobi" (7), ki je pravzaprav zbornik razprav, obsegajočih prikaze povojnega razvoja slovenskih mest, razglabljanj o njihovi krajevni legi in morfološka obravnava njihovega gradbenega razvoja. Del tega gradiva je bil verjetno namenjen načrtovani "Zgodovini Ljubljane", katere del naj bi bila geografija Ljubljane. Žal do realizacije tega načrta ni prišlo. Tako se je v tem delu Melik znova povrnil k snovi, ki ga je v geografiji naselij posebej privlačila: urbani razvoj v populacijskem in teritorialnem smislu, mestna zgradba in njene naravno - in historično - geografske osnove.

Poleg navedenih študij je Melik napisal še druge orise naših mest (Jesenic (9), Bovca (10)) in zlasti zamejskih mest: Trsta (11) Gorice (12) in Celovca (13). Prikazi slednjih so nastali ob diplomatskem boju za nove jugoslovanske meje. Omeniti je treba tudi veliko pozornost, ki jo je Melik posvečal našim pristaniščem. V kar dveh razpravah se je lotil te snovi (14). Treba mu je priznati, da je bil glede vloge in perspektiv jadranskih luk zelo jassen in tudi daljnoviden. Svojemu času primerno je seveda iskal jamstvo za njihov nadaljnji razvoj predvsem v železniškem prometu, veliko manj pa v cestnem. Na koncu naj še omenimo, da je veliko naselbinskih opisov priobčil v "Narodni enciklopediji" in "Enciklopediji Jugoslavije".

Lahko povzamemo: Anton Melik je postavil tudi na področju naselbinske geografije pomembne temelje. Njegova dognanja večidel še danes niso zastarela, čeprav je od njihovega nastanka minilo že več kot trideset ali celo petdeset let. So še vedno živa in stvarna. Predvsem pa so tudi izziv mlažim geografom, da nadaljujejo začeto delo.

Bibliografija

1. M e z e, D., 1960: Bibliografija prof. Antona Melika, Geografski vestnik, 32, Ljubljana
2. M e l i k, A., 1921, 1923: Jugoslavija. Zemljepisni pregled. I. II. del, Ljubljana
3. M e l i k, A., 1933: Kmetijska naselja na Slovenskem, Geografski vestnik, 9, Ljubljana
4. M e l i k, A., 1931: Kozolec na Slovenskem, Ljubljana
5. M e l i k, A., 1929-1930: Razvoj Ljubljane, Geografski vestnik, 5-6, Ljubljana
6. M e l i k, A., 1950: Ljubljana pred 600 leti, Geografski vestnik, 22, Ljubljana
7. M e l i k, A., 1964: Rast naših mest v novi dobi, SAZU, Ljubljana
8. M e l i k, A., 1939: O mestih in trgih na Slovenskem, GMDS, XX
9. M e l i k, A., 1964: Jesenice in jeseniška občina, Jesenice, Jeklo in ljudje
10. M e l i k, A., 1962: Bovec in Bovško, Geografski zbornik, VII, Ljubljana
11. M e l i k, A., 1946: Trieste and the Littoral. A short Geographical Outline, Ljubljana
12. M e l i k, A., 1946: Gorica. Geografske osnove mestnega naselja. Ljubljana
13. M e l i k, A., 1964: Geografski položaj Celovca, Svoboda II.
14. M e l i k, A., 1921: Naše luke in dohodi do njih, Njive, I. M e l i k, A., 1952: Naše jadranske luke, Geografski vestnik, 24, Ljubljana

Povzetek

Poročilo podaja oznako raziskovalnega dela in dosežkov slovenskega geografa Antona Melika na področju geografije kmečkih in urbanih naselij, ki ga je opravil med leti 1921 in 1965. Opozarja na nekatere trajne vrednote, ki jih je vnesel v slovensko geografijo, kot so tipizacija kmečkih naselij, domov in hiš ter historičnogeografske in funkcijske proučitve ter morfološke analize slovenskih mest in drugih urbanih naselij.

UDK 551.58 : 929 Melik A. = 863

ANTON MELIK - KLIMATOLOG

Danilo Furlan*

Med prvimi večjimi prispevki akademika profesorja Melika slovenski kulturi je učbenik o zgodovini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Melik 1919). Kot geograf tega dela ne bi omenil, da ni profesor Melik kot moto zanj uporabil ljudskega pregovora: "Dvakrat da, kdor hitro da".

V prvih letih Jugoslavije, ko je profesor Melik vstopal v slovensko znanost, klima Slovenije ni bila neznanka. Sicer le v tujem jeziku in tudi ne prikazana v skupnem delu je bila vendar znana (Seidel 1891-1902, Klein 1908, Mazelle 1908, Conrad 1913, Biel 1927). Nasprotno pa so bile mnoge veje geografije v Sloveniji še neobdelane. Zato je profesor Melik svojo dejavnost usmeril v odstranjevanje belih lis na polju slovenske geografije, klimatologija pa je lahko počakala. Do zaključene slike o klimi Slovenije izpod njegovega peresa je prišlo šele sredi tridesetih let. Usmeril se je torej tja, kjer je bila nuja večja.

To pa verjetno ni bil edini vzrok.

Med prvo svetovno vojno je bila naša meteorološka mreža močno prizadeta. Za njeno obnovo so bila potrebna mnoga leta. Dokumentacija s postaj je sicer pričela postopoma prihajati, ni pa bilo ljudi, ki bi poročila preverjali, sistematizirali, obdelali po principih klimatološke statistike in objavljali. Ferdo Seidel je za našete neizbežne, pa zelo drobne operacije in to le za področje Kranjske, porabil 16 let. Melik se ob svoji dinamičnosti in občutku za prioritetni vrstni red v tako zamudno delo ni mogel spustiti. Pač pa je spremljal razvoj meteorologije in klimatologije v svetu, zaokroženo sliko o klimi Slovenije pa je podal, kot že omenjeno, šele sredi tridesetih let (Melik 1935).

V njej, še pred tem pa v predavanjih in seminarju, je akademik Melik upošteval najnaprednejše izsledke v meteorološki znanosti dvajsetih in tridesetih let. Ti izsledki, predvsem plod "Skandinavske šole" norveških meteorologov Bjerknesa in Solberga (1922), tolmačijo rojstvo, razvoj in odmiranje ciklonov, družin ciklonov in potujočih anticiklonov, podprte s polarnofrontno teorijo o atmosferski cirkulaciji. Izsledki "skandinavske šole" so povzročili velik skok v prognostiki; preneseni na polje klimatologije so Meliku omogočili fizikalno utemeljitev različnih oblik vremena, in to mnogo natančneje in podrobneje, kot je bilo do tedaj mogoče z znanjem o dogajanjih v velikih vremenotvornih jedrih: azorskega in vzhodnoevropskega anticiklona, pa

*Dr. nač. klim. odd. Hidrometeorološkega zavoda R Slovenije v pokoju, Rožna dolina 1a, 61000 Ljubljana, YU

islandske in genovske depresije. Vendar profesor Melik tudi naštetih velikih vremensko-tvornih jeder ni obšel. Z vključitvijo znanja o dogajanjih na polarni fronti je bil ustvarjen pogoj za razumevanje, tolmačenje različkov vremena v reliefno tako razgibani Sloveniji. Prav opis vremena ob različnih sinoptičnih situacijah je v "Sloveniji" tako popoln in živ, da še do danes ni bil presežen. Naslonitev na izsledke "skandinavske šole" je bilo njegovo vodilo tudi v rednih predavanjih, pa seveda v "Jugoslaviji" (Melik 1948) in v seriji pokrajinskih prikazov: "Slovenski alpski svet" (1954), "Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino" (1957), "Posavska Slovenija" (1959) in "Slovensko Primorje" (1962). Prav tako tudi v drugih, manj pomembnih delih.

Novo na področju meteorologije in klimatologije je profesor Melik spremljal vse do svojega preranega odhoda. Njegova je zasluga, da sta v enciklopediji Jugoslavije vreme in klima prikazana sodobno, kot posledica zaporedja, v kakršnem si slede doline polarnega in grebeni tropskega zraka, upoštevajoč istočasno tudi druge klimatske faktorje.

Toliko o akademiku Meliku - znanstveniku. Prav tako izstopajoč, prodoren je bil tudi kot učitelj. Številna so področja, ki jih geografija pokriva vsaj delno. Zato ne iznenadi, da se geografi uveljavljajo ne le v prosveti in znanosti, temveč tudi na drugih delovnih mestih, in to prav uspešno. Zasluga za uspešnost gre v veliki meri profesorju Meliku. Preko seminarских nalog je vcepljal študentom čut za vestno, včasih prav duhamorno pripravo statističnih osnov. Te so bile izhodišče za izdelavo zahtevnih nalog z zaključki, ki so bili izpstavljeni ostri oceni profesorja in tudi študentov, sodelujočih v seminarju. Tako dobljene izkušnje so omogočile uspešno delo tudi tisti skupini študentov, ki so se posvetili klimatologiji.

Mrežo meteoroloških postaj, ki je bila med drugo svetovno vojno skoro povsem uničena, so povsem obnovili in razširili z višinskimi postajami tako, da ustreza mednarodnim standardom o razporedbi in gostoti postaj. Nova dokumentacija je sprotno preverjana, in skupno s starejšo obdelana po principih klimatološke statistike. Mreža in dokumentacija sta sedaj na evropskem nivoju, zasluge za to pa ima, vsaj posredno, profesor Melik. Zanesljiva dokumentacija je omogočila izdelavo monografij za posamezne klimatološke elemente. Brez teh, za našo ožjo domovino izdelanih monografij, in brez neposrednega sodelovanja Melikovih nekdanjih študentov, bi tudi "Atlas klime Jugoslavije" ne bilo mogoče pripraviti. Ta predstavlja najodmevnejši dosežek jugoslovanske klimatske znanosti. Drugi veliki dosežek nekdanjih študentov akademika Melika je fenološki atlas (Malorh 1955), ki je tudi požel mednarodno priznanje. Tretji dokaz o pedagoški veličini akademika Melika predstavlja prikaz klime jugovzhodne Evrope (Furlan 1977). Pokriva področje Albanije, Bolgarije, Grčije, Romunije, evropskega dela Turčije in Jugoslavije; izšlo je v 6. od 12 knjig obsegajočega "World Survey of Climatology". Avtor prikaza je Melikov nekdanji študent, ki je bil med le tremi klimatologi iz socialističnih držav, poleg dveh ruskih akademikov, povabljen k sodelovanju pri izdelavi poprej citiranega in doslej najreprezentativnejšega klimatskega prikaza.

Našteta dela predstavljajo le vrh uspehov nekdanjih študentov profesorja Melika in to le na področju klimatologije. Ugleda slovenske in jugoslovanske klimatologije

niso razširila le preko meja Slovenije in Jugoslavije, temveč tudi tja, kjer o njej poprej niso slišali.

Akademik profesor Melik je slovenski in jugoslovanski klimatologiji kot znanstvenik in kot učitelj vtisnil trajen pečat.

Litcratura

- Biel, E., 1927: Klimatographie des ehemaligen öster. Küstenlandes. Deutsch. Akademie. Wiss., Wien.
- Bjerkness, J. and Solberg, H., 1922: Life Cycle of Cyclones and polar front theory of atmospheric circulation. Geofys. pub., 3.
- Corrad, V., 1913: Klimatographie von Kärnten. Klimatographie von Osterreich VI., Wien.
- Furlan, D., 1977: The climate of southeast Europe. World survey of Climatology, Volume 6. Elsevier scientific publishing company, Amsterdam-Oxford-N.York.
- Klein, R., 1908: Klima/topographie von Steiermark. Klimatographie von Osterreich II., Wien.
- Klimatski atlas Jugoslavije. Še izhaja. Izdaja Zvezni hidrometeorološki zavod SFR Jugoslavije. Beograd.
- (Malovrh, V.,)¹ 1955: Fenološki atlas. Zvezni hidrometeorološki zavod SFR Jugoslavije. Beograd. ¹ Avtor ni naveden, ker je bilo delo opravljeno v službenem času.
- Mazelle, E., 1908: Klimatographie des österreichischen Küstenlandes A Triest. Klimatographie von Osterreich., Wien.
- Melik, A., 1919: Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Tiskarska zadruga. Ljubljana.
- Melik, A., 1935: Slovenija. Slovenska Matica. Ljubljana.
- Melik, A., 1948: Jugoslavija. Slovenska Matica. Ljubljana.
- Melik, A., 1954: Slovenski alpski svet. Slovenska Matica. Ljubljana.
- Melik, A., 1957: Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Slovenska Matica. Ljubljana.
- Melik, A., 1959: Posavska Slovenija. Slovenska Matica. Ljubljana.
- Melik, A., 1962: Slovensko Primorje. Slovenska Matica. Ljubljana.
- Seidl, F., 1891-1901: Das Klima von Krain. Mitteilungen des Musealvereins für Krain. Laibach.
- Atlas klime socialističke federativne republike Jugoslavije. Izdanje hidrometeorološke službe SFRJ; brez letnice, še izhaja.

UDK 551.58 : 929 Melik A. = 863

MELIKOV PRISPEVEK H GEOMORFOLOGIJI IN KRASOSLOVJU

Peter Habič*

Uvod

Na željo pripravljalnega odbora za proslavo 100-letnice rojstva prof. A. Melika naj bi pripravil pregled Melikovih geomorfoloških in krasoslovnih razprav in pobud ter ocenil njihovo vlogo v slovenski geografiji. To nalogo sem z veseljem sprejel. Prvič, ker sem že kot dijak raje prebiral Melikovo Slovenijo in Jugoslavijo kot druge bolj suhoparne učbenike, drugič, ker sem kot študent zavzeto poslušal Melikova predavanja in sprejemal njegove raziskovalne pobude v geomorfologiji in krasoslovju vse do disertacije in še po njej, in tretjič, ker se mi je ob ponovnem branju Melikovih del ponudila priložnost pregledati minljivo, trajno in še aktualno v naši znanosti. Tale moj prispevek ne more biti izčrpen pregled Melikovega deleža v slovenski geomorfologiji in krasoslovju, lahko je le kratek oris njegovega bogatega živega znanja in prizadevanja k razširitvi in poglobitvi vedenja o slovenski zemlji, tako v splošnem teoretičnem kot tudi praktičnem pomenu.

Melikov prispevek h geomorfologiji

Njegov prispevek k tej panogi geografije je shranjen v člankih in razpravah, v splošnem geografskem opisu Slovenije in v opisu posameznih slovenskih pokrajin. Pomemben del njegovih prizadevanj pa je skrit v delu dveh inštitutov Slovenske akademije znanosti in umetnosti, v geografskem in krasoslovnem, kjer je na njegovo pobudo in s sodelavci, ki jih je izbral, nastalo marsikaj novega.

Geomorfoloških proučevanj se je Melik lotil razmeroma pozno, saj je prva tovrstna razprava izšla v njegovem 37. letu, pri njih pa je nato vztrajal do konca svojega ustvarjanja, to je kar 40 let. Njegova prva geomorfološka razprava obravnava morfologijo in gospodarsko izrabo tal v Bohinju. V širši okolici Bohinja je preučil reliefne prvine od najstarejših uravnav do mlajšega ledeniškega nasipanja in kasnejšega preo-

*Dr., znanstvenik, Inštitut za raziskovanje krasi ZRC SAZU, 66230 Postojna, Titov trg 2, YU

blikovanja površja z genetskega geomorfološkega in funkcijskega geografskega vidika. In kot sam pravi "se je geomorfoloških nalog dotaknil v tej študiji le toliko, kolikor je bilo potrebno za razumevanje morfoloških pogojev, ki od njih zavisi gospodarska izraba tal". Obenem pa je nakazal, "da Julijske Alpe pričakujejo še sistematično raziskovanje, ki bo imelo dognati podroben morfogenetski razvoj pokrajine, preučiti v vsem obsegu sledove diluvialne poledenitve in naposled popisati in raztolmačiti kraške oblike ter jih primerjati s kraško morfologijo v drugih predelih" (A. M e l i k, 1927, 93).

Ta izhodišča iz njegove prve geomorfološke študije so se uveljavila kot dolgoročni program in koncept, ki ga je skozi desetletja širil in poglobljal, kolikor mu je čas dopuščal ob vseh drugih načrtih in obveznostih. Reliefne oblike in geomorfološke procese pa je ves čas preučeval kot podlago, od katere so odvisna druga geografska dogajanja in dejstva. Temu načelu je ostal zvest do konca.

Z geomorfološkimi in fizičnogeografskimi problemi se je srečal tudi pri preučevanju domačega Maha, to je Ljubljanskega barja. Najprej v disertaciji, kjer je sicer prikazal rezultate osuševanj, potek poselitve ter gospodarsko socialne razmere (1927), kasneje pa se je k preučevanju nastanka in razvoja mostiščarskega jezera in dediščine po njem še nekajkrat vrnil (1944, 1946 in 1963). V teh delih se je predvsem srečeval z učinkom človekovih posegov v naravne razmere in njihove posledice, kakor se kažejo v najmlajši dobi skozi leta, desetletja, ali nekaj stoletij. V tem smislu je kasneje organiziral preučevanja naravnih katastrof, neurij, zemeljskih in snežnih plazov, podorov in drugih naravnih nesreč, kar je postalo stalna naloga Melikovega inštituta. Naslednica teh prizadevanj pa je tudi sodobna revija *Ujma*.

Tudi h geomorfološkemu preučevanju Bohinja se je vračal, ko je natančno preučeval sledove bohinjskega ledenika (1929/1930), kasnodiluvialna jezera v Bohinju (1939) in razvoj same Bohinjske kotline (1934). Podrobno je preučeval sledove poledenitve tudi drugod po Sloveniji, v Karavankah (1932) in po 20 letih spet v Julijskih Alpah (1954), v zgornji Dolini (1955), v Trnovskem gozdu (1959) in na Bovškem (1961, 1962). Odkrival je učinke poledenitve v reliefu in spoznaval spremembe, ki so nastajale v nekaj deset ali stotisoč letih. To njegovo prizadevanje so nato razširili in poglobili Melikovi učenci (Gams, Meze, Radinja, Šifrer, Kunaver in drugi).

Ko je razmišljal in pisal o oblikovanju površja Slovenije, so ga zanimala tudi starejša obdobja in preoblikovalni procesi, kakor se kažejo v rečni eroziji in v organiziranosti vodnega omrežja, pa tudi v oblikah, ki sledijo geološki zgradbi in tektonskemu premikanju ter zakrasevanju. Te procese je mogoče spremljati skozi milijone let, površje pa oblikujejo še danes. Številne geomorfološke razprave Melikovih učencev in sodelavcev obravnavajo to problematiko. Tu bi lahko našteali okrog 20 imen in vsaj trikrat toliko študij.

Ob tem je treba opozoriti na Melikovo posebno nagnjenost k pojasnjevanju razvoja rečnega omrežja, ki je v Sloveniji ob stiku različnih zgradbenih enot, mladih premikanj in zakrasevanja še posebno zanimivo. Na spremembe v omrežju so ga opozarjali kolenasto zaviti tokovi, stare zajede v reliefu, doli in suhe ter viseče doline, ozka korita in široke kotanje, kjer je prihajalo do konvergence in piraterije, epigeneze in antecedence ter zakrasevanja. Vztrajal je pri temeljnem načelu, da je prvotno povesod pre-

vladovala rečna erozija, tudi na apnencih. Tektonsko dviganje pa je obnovilo vrezovanje in postopno prestavljanje površinskih tokov v podzemlje. Klima je s svojimi vplivi, toplimi ali hladnimi, povzročala le nekakšno interferenco v osnovnem erozijskem procesu.

Rekonstrukcije površinskih tokov se je najprej lotil v kraškem porečju Ljublanice (1928), nato Krke in Mirne (1931), kasneje spet Pivke (1951) in Ljublanice (1952) in nato še Soče (1956). Toda tudi sproti je pri opisovanju slovenskih pokrajin pojasnjeval razvoj hidrografskega omrežja, kot v Kamniških Alpah in Karavankah, še posebno v porečju Kokre, Savinje in drugod.

Zemeljsko površje, zlasti Slovenije in Jugoslavije, ki ga je res temeljito poznal, je Melik najraje obravnaval kompleksno geografsko kot podlago življenja in gospodarjenja ter uveljavljanja drugih geografskih dejavnikov v pokrajini. V tem pogledu je zelo zanimiva njegova študija o prirodno gospodarski sestavi Slovenije (1946).

Pri pojasnjevanju geološko tektonsko zgradbe, hribinske sestave, oroplastike in geomorfoloških procesov se je opiral na razpoložljive vire. Pri geološki zgradbi je opozarjal na gube, narive in prelome, na paleogeografske razmere ter potek dinarske in alpske orogeneze. Pri vrednotenju kamninske podlage je posebej upošteval razlike med prepustnimi in neprepustnimi kamninami. Pri karbonatnih kamninah je razlikoval zlasti apnenice in dolomite, opozarjal pa je tudi na razliko med neskladovitimi grebenskimi apnenci in manj odpornimi tanko skladovitimi kamninami. Zaradi razlik v geomorfološki odpornosti je posebej obravnaval terciarne kamnine in starejše neprepustne skrilavce, laporje in peščenjake. Kamninskim pasovom je v oroplastiki pripisoval velik pomen. Z geološko zgradbo je povezoval smeri slemen in dolov ter razpored drugih reliefnih prvin. Melik je pri obravnavi vsake morfološke enote skušal ugotoviti razlike in podobnosti v razvoju glede na geološko zgradbo, kamniško sestavo, endogena dogajanja in eksogeno preoblikovanje. Pri spoznavanju geomorfoloških procesov se je opiral na uveljavljena načela rečnega, ledeniškega in kraškega preoblikovanja.

Teoretične in praktične izsledke geomorfološkega preučevanja je najlepše predstavil v splošnem geografskem opisu Slovenije (1935, 1963), kjer je v štirih skoraj enako obsežnih poglavjih (po 50 do 60 strani) predstavil geološko tektonsko zgradbo in gorske sisteme, osnove geomorfološkega preoblikovanja, značilnosti kraškega površja ter preoblikovanje površja v ledeni dobi in po njej.

Razprave in opisi slovenskih pokrajin obsegajo številne geomorfološke podrobnosti, v katerih spoznavamo prave razsežnosti Melikovega geomorfološkega poznavanja Slovenije. Praktično je izčrpal skoraj vse dosegljive vire. Kritično jih je pretresel in le zlahkno zrnje je vsadil v rodovitna tla, da bi obrodilo novo in bogatejše znanje. Ta njegova želja je zapisana v vsakem njegovem delu posebej.

Kako mu je to uspelo, lahko vidimo v delih njegovih učencev, kar pa ni predmet tega razpravljanja. Pomembno je le, da še nihče, ki je obravnaval Slovenijo, ni mogel mimo njega, če ga seveda ni namerno prezrl. To pa pomeni, da je Melik s svojim delom položil trdne temelje slovenski geomorfologiji. Žal pa pri nadaljnji gradnji zaostajamo za časom in potrebami, še posebno v kompleksnosti in v primerjavi s svetom. Toda čas prinaša svoje in znanost na vseh področjih vse hitreje napreduje. Geografija

in z njo geomorfologija sta že v obdobju Melikove ustvarjalnosti doživeli velik razcvet, ki ga Melik ni mogel več v celoti zajeti v temeljnem opisu Slovenije in njenih pokrajin.

Sprva je Melik v geomorfološkem preučevanju sledil avstrijskim geologom in geomorfologom (Pencku, Brücknerju, Kossmatu, Winklerju, Krebsu) pa tudi domačinom Seidlu, Rakovcu in drugim. Pri pojasnjevanju razvoja rečnega reliefa se je oprl na takrat uveljavljeno in moderno Davisovo ciklično shemo.

Široke uravnave in police, ki v dolinastem predalpskem reliefu edino ustrezajo za naselitev in gospodarsko, predvsem kmetijsko rabo, je Melik skušal genetsko povezovati s fazami tektonskega mirovanja in bočnega vrezovanja, strmine pa s fazami dviganja in rečnega poglobljanja dolin. Preučevanju nivojev in uravnav je v skladu z mednarodnim programom namenil precej časa in k sodelovanju je pritegnil več mlajših geografov. S temi preučevanji so skušali slediti geomorfološkim raziskavam po svetu, toda željene sinteze niso dosegli. Za to je najbrž več vzrokov, poglobitni pa bo v tem, da razvoj površja ni tekkel v skladu s teoretskimi predpostavkami. Toda Davisov erozijski model se je pregloboko zajedel v zavest, da bi mogli pravočasno oceniti še druge vplive na oblikovanje ravnot.

Najteže je začeti povsem znova, kar je še posebej podčrtano v drugi izdaji prvega dela Slovenije. Pristaši Davisove morfogenetske šole so takorekoč po vsem svetu skoraj pol stoletja iskali ter ugotavljali peneplene, pa pokrajine v mladem, zrelem in starem stadiju. Tudi na Slovenskem smo si prizadevali v tem smislu in v tej smeri ter metodi. Kritični pomisleki in sledeče jim večje kritike so se začele naglo množiti v letih po drugi svetovni vojni. Eden najmočnejših pomislekov je ta, da nastajajo ravnine tudi neodvisno od morske gladine, in pojmovanje, da se oblikuje relief v različnih klimatskih področjih različno ..., tako da se ne more razvoj karakterizirati s pomočjo edine splošne geomorfološke teorije. Priznati je treba, da se geomorfološki študij po teh novih sodobnih vidikih klimatske geomorfologije zelo zaplete. Zdi se, da bo ozemlje Slovenije in Jugoslavije prav ustrezno za bodoče preiskuse novih domnev in starih pojmovanj. Toda graditi moramo na lastna dognanja, ne pa da bi kratkomalo aplicirali na naše ozemlje od drugod prinesene tuje domneve pa jim prisodili značaj dognanih dejstev, preden so jim utegnile pritrditi študije z dokumentacijo.

Medsebojno vzporejanje ravnot bo treba podvreči novim kritičnim študijam, tem bolj, ker se zdi, da položaj slovenskega reliefa nudi dobro izhodišče za nadaljna raziskovanja, seveda z novimi metodami. In dalje pravi: "Naša naloga ostane, da ugotavljamo reliefne oblike, ravnote, terasne nivoje in terase, ki so in ostanejo objektivna dejstva, a se kasneje potrudimo za genetična tolmačenja in medsebojna vsklajevanja, ko se bomo povzpeli do novih spoznanj in novih metod." (A. M e l i k, 1963)

Pred tem načelnim obračunom z Davisovo geomorfološko šolo lahko v Melikovih študijah zasledimo nekakšna nihanja v pogledih na razvoj in starost uravnav, planot in ravnot, ki so v Sloveniji razporejene v različnih višinah. V nekaterih delih, kot pri opisu uravnav v Jugoslaviji (1958), se bolj nagiba k mnenju, da gre za sprva enotno pliocensko uravnavo, ki so jo kasneje tektonski premiki razkosali in različno dvignili, ali pogreznil. V drugih razpravah pa skuša uravnjene enote razložiti z zaporednimi tektonskimi dvigi in zastoji ter z ustreznim vsakokratnim globinskim ali bočnim vrezova-

njem.

Vzporedno s temi nerazjasnjenimi vprašanji pa lahko v Melikovih geomorfoloških opisih zasledimo tudi vrsto izvirnih in zanimivih dognanj o drobnem oblikovanju površja pod vplivom razlik v kamninski sestavi, tektonski zdrobljenosti hribin, odpornosti in prepustnosti ter drugih strukturnih lastnostih geološke podlage. S svojim znanjem in izkušnjami je opozoril tudi na neposredne učinke mladega tektonskega grezanja in dviganja, povezanega z zgodovinsko izpričano seizmično aktivnostjo. V prevladujočem erozijskem geomorfološkem modelu so bila ta njegova dognanja nekoliko zasenčena, zato jim skušamo prav v zadnjem času povrniti pravi pomen.

Podobno usodo kot njegovi pogledi na strukturno geomorfologijo so doživeli tudi marsikateri izsledki s področja klimatske in dinamične geomorfologije. Opazimo jih šele sedaj, ob pazljivem prebiranju pokrajinskih opisov, saj razen ob preučevanju učinkov poledenitve in zakrasevanja ni imel priložnosti za sintetični prikaz vseh dognanj v obliki geomorfološkega učbenika. Veliko temeljnega znanja je tako kar mimogrede vgrajenega v regionalno geografske opise Slovenije.

Poleg temeljnih vprašanj genetske, strukturne, klimatske in dinamične geomorfologije, ki jih je Melik obravnaval v svojih delih, velja še posebej opozoriti na njegovo izredno sposobnost geografskega vrednotenja površja in geomorfoloških dogajanj. V tem pogledu bi bila potrebna posebna študija, ki bi sistematično uredila Melikovo funkcijsko vrednotenje reliefa. Taka študija bi bila koristna podlaga za nov metodični priročnik, ki ga v sodobni geografiji in pokrajinski ekologiji zelo pogrešamo.

Melikov prispevek h krasoslovju

S kraškimi pojavi se je Melik srečal že pri geomorfoloških raziskavah v okolici Bohinja (1927), še bolj pa v svoji drugi geomorfološki razpravi, ko je skušal rekonstruirati predkraško vodno omrežje v porečju Ljubljane (1928). Po 24 letih je ponovno razpravljal o zasnovi Ljubljaničinega porečja in razvoju krasa (1952). S podobnimi problemi se je srečal pri preučevanju hidrografskega in morfološkega razvoja na srednjem Dolenjskem (1931). Leta 1935 je v "Sloveniji" podal pregled kraških pojavov in razširjenost krasa na Slovenskem prikazal na pregledni karti. O krasu in zakrasevanju je posebej razpravljal v študiji o pliocenski Pivki (1951) in Soči (1956). Vseskozi je vztrajal pri stališču, da je prvotno tudi na apnencih prevladovalo površinsko odtokanje. Pogledi na to problematiko so se s časom spreminjali, niso pa še do kraja razčiščeni.

Melik je večkrat opozarjal na potrebo po sistematičnem preučevanju krasa, tako ob oceni O. Lehmannove razprave o kraški hidrografiji (1933), kot ob Milojevičevih pojavih in problemih krasa (1938), ko je izoblikoval že konkreten načrt znanstvenega prizadevanja, da bi na jugoslovanskih univerzah ustanovili posebne panoge in institucije, ki bi preučevale kras in na ta način ohranjale tradicijo, ki so jo ustvarili prvi raziskovalci krasa. Tako bi mogli ostati klasična dežela kraških študij, kakor smo postali s svojim najtipičnejše razvitim dinarskim krasom matična dežela kraškega poznavanja ter kraških terminov.

Takrat se je med njegovimi študenti že pojavil zdravnik in znani jamar Alfred Šerko, na katerega je oprl svoje načrte. Zato je v spominskem članku ob nenadni Šerkovi smrti (1948/49) izrazil svojo globoko prizadetost, ker so se mu podrli že pred vojno zastavljeni, a z njo zavrti, nato pa končno porušeni načrti o raziskovanju krasa v okviru novo ustanovljenega inštituta v Postojni, odpadla pa so tudi že najavljena predavanja o krasu na univerzi.

Melikovo posebno zanimanje za kras se kaže v treh samostojnih razpravah: v monografiji o kraških poljih Slovenije v pleistocenu (1955), v študiji o fluvialnih elementih v krasu (1961) ter v razpravi o dolih na krasu (1962/63). Zadnje delo je bilo objavljeno v spominskem zborniku ob 70. letnici prof. S. Brodarja. Na Melika so naredili močan vtis izsledki Brodarjevih paleolitskih izkopavanj v jamah na Pivki. Z njimi so bile potrjene Melikove domneve o prevladujočem nasipanju v jamah in na kraških poljih v teku ledenih dob, kar je zavrlo zakrasevanje in vsaj na poljih oživilo fluvialne procese. To problematiko je nakazal že v prvem opisu Slovenije (1935), po dvajsetih letih pa se je k njej povrnil, spodbujen z več strani hkrati.

Poglavitna spodbuda izhaja s 17. mednarodnega geografskega kongresa leta 1952 v Washingtonu. Poleg živega srečanja z Ameriko in ameriškimi Slovenci, je nanj učinkovala zlasti ustanovitev dveh mednarodnih komisij in sicer za proučevanje krasa in za proučevanje periglacialnih procesov. Takoj se je lotil podrobnega pregleda razmer na naših kraških poljih in v slepih dolinah. Z obširno dokumentirano razpravo je skušal prispevati k mednarodnemu geomorfološkem programu, še posebej, ker je na to problematiko med prvimi opozoril, veliko prej, preden je stekla v svetu široka razprava o klimatskih vplivih na zakrasevanje. Odzval se je hkrati na nove poglede o krasu, ki jih je pri nas zagovarjal prof. J. Roglič iz Zagreba. Hkrati je s temi genetskimi študijami o krasu skušal pomagati tehnikom pri njihovih prizadevanjih za gradnjo akumulacij in hidroelektraren na krasu.

Prof. Melik ni bil jamar, a pomen jam za geomorfologijo je odlično ocenil in od speleologov je veliko pričakoval. Živo se spominjam njegovega predavanja o teh problemih na prvem jugoslovanskem speleološkem kongresu leta 1954 v Postojni. Živahna pa je bila tudi razprava ob obrambi disertacije hidrotehnika F. Jenka na Gradbeni fakulteti v Ljubljani, ko je samozavestni doktorant končno moral priznati "filozofom", to je prof. Meliku in prof. Ilešiču, kot članom komisije, da pač znajo razmišljati. Za praktične tehniške namene pa bi morali geografi že takrat, še bolj pa danes, obvladati eksatnejše raziskovalne metode, kar se kaže tudi pri delu Inštituta za raziskovanje krasa.

Še na naslednji izviren Melikov prispevek k splošnemu krasoslovju moram v tem pogledu opozoriti. Prvi namreč omenja kotliče kot posebnost visokogorskega krasa. Ti so sicer podobni vrtačam, a drugačnega nastanka, saj slednje oblikuje predvsem deževnica. Kotliče omenja že leta 1935 v Sloveniji, nato pa ponovno v razpravah o kraških poljih in o fluvialnih elementih, kjer jih obravnava kot primer izdatne korozije v hladnih obdobjih pleistocena. Žal se je ta njegov izvorni pogled premalo uveljavil v svetu. Skromen odziv sta doživeli tudi že omenjeni razpravi o kraških poljih in o fluvialnih elementih, ker sta bila objavljena le povzetka v francoščini, razprava o aktualnih

krasoslovnih problemih pa se je v svetovnem merilu odvijala predvsem v angleščini in nemščini.

Iz množice pobud za raziskovanje krasa naj omenim še naslednji Melikov pogled, ki se prav tako ni dovolj in pravočasno uveljavil v svetu. Priostrene vrhove v apneniških Alpah je Melik gledal kot stoge in mogote v tropskem krasu. Žalel je dognati, koliko so tovrstne oblike zares posledice tropske klime in koliko odsev strukturnih lastnosti karbonatnih kamnin. V naših gorah je namreč opazil, da apnenci hitreje razpadajo tam, kjer so tektonsko zdrobljeni in kjer so iz ploščnatih lagunskih plasti, počasneje pa razpadajo nezdobljene in neskladovite kamnine koralnih grebenov. Želel je prispevati k rešitvi tega temeljnega vprašanja klimatske in strukturne geomorfologije, ko je leta 1955 najprej zapisal, da mu sicer ni bilo dano, da bi sam preučeval v tropih, da pa je prišel do teh spoznanj, ker se je pač nekaj pečal z reliefom doma (1955). Čez nekaj let (1961, 1963) pa je že čisto določeno vzpodbujal, da bi bilo treba poslati na študijsko raziskovalno ekskurzijo v tropske kraške predele mlade znanstvene raziskovalce iz celotne kraške Jugoslavije. Žal te njegove pobude nismo uspeli pravočasno izpeljati. Prehiteli so nas Čehi z raziskavami na Kubi, še bolj pa se je pogled na strukturni pomen apnencev uveljavil v sedemdesetih letih z raziskavami v Kanadi.

Ne glede na številne ovire je iz Melikove šole izšla vrsta krasoslovcev (Šerko, Savnik, Gams in drugi), ki so s svojim delom uveljavili slovensko krasoslovje, ne le doma, ampak tudi v svetu.

Sklep

Poglavitna Melikova želja je bila predstaviti doseženo geografsko znanje o celotni Sloveniji, hkrati pa čimbolj natančno opredeliti odprta vprašanja in ugotoviti vrzeli, kjer so izpopolnitve najbolj potrebne (1935, VI). Melik je vsa preučevanja podredil temeljnemu načrtu, da poda geografski pregled Slovenije in vseh njenih posebnosti. Kritično je prevzemal dognanja iz vseh razpoložljivih virov. Poseben je bil njegov način podrobnega razpravljanja o posameznih vprašanjih. Zanimivo je slediti njegovemu načinu razmišljanja in razpravljanja, kritičnemu pretresanju in utemeljevanju končnega stališča in sklepa. V njegovih delih se kaže nagnjenost k vsestranskemu pojasnjevanju, nazornemu prikazovanju in k podčrtavanju bistvenega. Posredovano znanje je skušal utrditi s ponovnim osvetljevanjem problema, toda z druge strani. Sicer je zanj značilen strog strokovni opis brez posebnega čustvenega naboja, ki pa se nedvomno skriva v njegovem življenjskem optimizmu, narodni zavesti in veliki ljubezni do slovenske zemlje. Melik je prehodil Slovenijo po dolgem in počez in jo poznal kot redko kdo. In, ko je končal svoje življenjsko delo o Sloveniji, so iz njega vrele nove pobude za raziskovanje celotne domovine (1964) in posameznih njenih delov (1958, 1960).

Naj na kratko sklenem. Melik se je v geomorfologiji in krasoslovju uveljavil kot samostojen raziskovalec, zgleden učitelj in odličen organizator. Nekateri njegovi pogle-di in izsledki so morda s časom zbledeli, nekateri pa so takšne narave, da se jim še

dolgo ne bo mogoče ogniti kakor pri preučevanju krasa tako tudi pri geomorfološkem obravnavanju Slovenije.

Mislim, da bi se morali Melikovi učenci in učenci teh učencev večkrat zamisliti ob učiteljevih pobudah in jih prilagoditi današnjim razmeram. Svoje raziskovalne načrte pa bi morali še bolj sistematično zastaviti in jih izpeljati z Melikovo prizadevnostjo.

Literatura

M e z e, Drago, 1960: Bibliografija prof. A. Melika. Geografski vestnik 1960, Ljubljana

UDK 930.1 (497.12) : 929 Melik A. = 863

ANTON MELIK - ZGODOVINOPISEC IN AVTOR ZGODOVINSKIH UČBENIKOV

Ignacij V o j e*

Govoriti o Antonu Meliku, zgodovinarju, je nevhvaležna in težavna naloga, še posebej, ker do danes še ni opravljena ocena Melikovega dela kot zgodovinarja ter še niso preučeni odmevi Melikovih dokaj drznih hipotez pri reševanju nekaterih zgodovinskih vprašanj⁽¹⁾. Zato se bom v kratkem prispevku skušal omejiti le na nekatere pomembnejše, še danes upoštevanja vredne rezultate njegovih zgodovinskih raziskav, ki so obogatile slovensko zgodovino, in na njegovo učbeniško literaturo s področja zgodovine. Čeprav je A. Melik poleg geografije diplomiral tudi iz zgodovine, je potrebno že na začetku opozoriti na njegov specifični pristop k zgodovinskim problemom in na njegovo metodologijo preučevanja, ki je tudi pri zgodovinskih raziskavah pogosto izhajala iz geografskih podlag.

V Melikovih geografskih raziskavah je pogosto navzoč razvojni vidik, tako da razlaga sedanjo podobo s pogledom v preteklost. Zato najde zgodovinar v njegovih geografskih študijah pomembne in uporabne rezultate in analize. Najbogatejša je v tem pogledu njegova "Slovenija"⁽²⁾, kjer je nakazal razvoj naselitve, postanek narodnostnih meja, demografski razvoj, agrarni in neagrarni razvoj v gospodarstvu. Zato mora slovenski zgodovinar zaradi poglobljanja lastne stroke poznati tudi mnoge Melikove študije.

Nekoliko podrobneje bi se zaustavil pri dveh temah, katerima je A. Melik posvetil še posebno pozornost. To je preučevanje zgodovine osuševanja Barja in njegove kolonizacije ter nastanku in razvoju srednjeveške Ljubljane.

Melikova disertacija "Kolonizacija Ljubljanskega barja", ki je izšla v tiskani obliki leta 1927, je v bistvu zgodovinski pregled osuševanja tega barja od konca 18. stoletja dalje. Podrobneje je na podlagi arhivskega gradiva zajel tudi probleme kolonizacije, ki se je organizirano začela po letu 1830. Ugotavlja, da načrtna kolonizacija ni dala rezultatov, kot so od nje pričakovali ter da je ostala omejena samo na "Volarje" (današnja Črno vas). Kolonizacijo je ovirala fevdalna gosposka. Skromni obseg kolonizacije je bil dosežen predvsem zato, ker je bil velik del Barja odmerjen pastirskim in živinorejskim interesentom na osnovi starih pravic, skratka na temelju gospodarsko-pravnega sistema

*Dr., red.univ.prof., Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU

fevdalne dobe. V tem znanstvenem procesu se je Melik dotaknil tudi socialnega izvora kolonistov in obdelal gospodarsko stanje naseljencev. V študiji je opisal razvoj hiše in gospodarskih poslopij na Barju. Objavljeni fotografski posnetki najstarejših hiš, ki so pozneje propadle, imajo dragoceno dokumentarno vrednost. Prav ta poglavja pa predstavljajo zelo pomembno podlago za raziskave etnologov.

K osuševalnim delom na Barju se je A. Melik vrnil še dvakrat. V zelo obsežni in širše zasnovani študiji je obravnaval ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščino po njem(3). Segel je namreč v obdobje prazgodovine, rimske dobe in srednjega veka. Kot mejnik v današnjem kulturno - gospodarskem stanju Barja je postavil leto 1825. Ob dvestoletnici osuševalnih del na Barju leta 1962 je zelo podrobno obdelal osuševalne akcije, ki jih je izvedel Franc Zorn, ljubljanski podjetnik(4). Ta dela so naletela na velik odmev v takratni Avstriji. Kot poudarja A. Melik, so Zornove zaluge predvsem v tem, ker je s pionirskim delom dokazal, da je osuševanje barja lahko uspešno. Na tem mestu bi opozoril na enega od Melikovih izzivov bodočim raziskovalcem. Med drugim pravi: "Pripomniti pa moramo, da je gradivo za podrobni oris Zornove akcije še zakopano v arhivih, saj ni doživelo do zdaj monografičnega prikaza. Naj pa naglasim, da so v tem gradivu izredno značilne priče tedanjih družbeno-gospodarskih razmer, ki niso majhnega pomena za osvetlitev gospodarske zgodovine naših krajev iz druge polovice 18. stoletja." V tej razpravi se Melik prav tako dotakne problemov kolonizacije Barja in jih osvetli z novimi podatki. Položaj kolonistov se je namreč popravil, ko so proti koncu 19. stoletja začeli rezati in sušiti šoto in jo prodajati v mesto. Omenja tudi, da so osuševalna dela v zadnjih obdobjih odpravila nevarnost poplav. Poplavam na Barju v 19. in 20. stoletju posveča Melik posebno razpravo(5).

Značilno za Melikove študije je, da velikokrat usmeri pogled v bodočnost, čeprav obravnava pretekla dogajanja. V času, ko je pisal razpravo ob dvestoletnici osuševalnih del na Barju, so bili javnosti ponujeni načrti glede izkoriščanja Barja v agrikulturne namene. Melik je, kot dober poznavalec barjanske zemlje, takoj odklonil nepremišljene in megalomanske predloge o takšnih posegih v naravno okolje. Zapisal je: "Ali je ekonomsko zelo modro investirati milijarde v naglem tempu za zemljišče znane in neznane vrednosti, če je drugod obdelovalne zemlje na preostajanju ob naglem begu mladih delovnih sil v mesta, k industriji? Ali je na Barju mehanizirano kmetijstvo, ki je povsod v racionalnih podjetjih v programu, najlažje izvedljivo? In končno, ali je danes na ozemlju SR Slovenije Barje najustreznejši predel, kjer je možno umno kmetijstvo, se pravi socialistično napredno obdelovanje zemlje v kmetijske, vrtnarske in sadjarske namene? Ali ne bi kazalo koncentrirati tega v manj problematičnih pogojih na nekem drugem zemljišču?" (6) Podobne pomisleke je imel A. Melik tudi pri posegih urbanistov v staro mestno tkivo, na primer v Ljubljani ali Piranu. V zvezi s širjenjem Ljubljane na področje Barja je opozoril: "Ob tem kaže pripomniti še nekaj načelnega. Pred nedavnim smo opazili prizadevanja, da bi se takorekoč sistematično trudili, da bi se Ljubljana širila enakomerno tudi v južno smer, se pravi v Barje. Želim naglasiti, da se mi takšno prizadevanje nikakor ne zdi na pravi poti. Dosedanji razvoj Ljubljane je že sam pokazal, da je treba mesto širiti v zdrav teren na severu v Ljubljansko polje k Savi"(7). Zdi se mi umestno poudariti to načelnost Melika, ki je izhajala iz njegove

strokovnosti in se ni priklonil trenutnim ambicijam takratne politične linije. Takšnega Melika smo imeli priliko spoznavati študentje na njegovih predavanjih.

Veliko raziskav je posvetil Anton Melik nastanku in razvoju Ljubljane. Opaziti je, da je to delo opravljal z veliko ljubeznijo predvsem v zvezi z ohranitvijo starega mestnega jedra. V razpravi "Razvoj Ljubljane" je nakazal nekaj izhodišč, kako naj geografija skupaj z zgodovino preučuje navedeno problematiko: "Moderna geografija se v prav izdatni meri peča s proučevanjem mest in ustvarja se posebna panoga geografske znanosti, ki premotriva mesto kot poseben element kulturne pokrajine. Proučuje se topografska lega mesta, njegov talni načrt, vertikalni prerez, ki v odločilni meri dajeta značaj mestni fiziognomiji ter končno gospodarske funkcije mestnega naselja, kar po svoji važnosti prav gotovo ni na zadnjem mestu ... Problem se more reševati strogo samo z geografskega vidika ... Toda treba je priznati, da boljše in hitreje dovede do cilja souporabljanje historičnih metod, posebno glede večjih mest. Tu je naravno neizbežno, da se pokličejo na pomoč zgodovinski viri ..." (8). A. Melik je to metodo dela dosledno upošteval. Brez dvoma je Melik prispeval k preobratu nekaterih pogledov na mestni razvoj Ljubljane, čeprav so nekatere najnovejše raziskave, ki sicer temeljijo v precejšnji meri na njegovih metodoloških izhodiščih, nekatere njegove teze ovrgle. Tu mislim predvsem na Melikovo tezo o rimski cesti, ki naj bi potekala od Pisanih vrat - Karlovske ceste do Ljubljanice in blizu Stiškega dvorca dosegla Ljubljanico. Razglabljanje o rimski cesti na desni strani Ljubljanice je vezano na problem o prvih začetkih srednjeveške Ljubljane. Na tej podlagi in ob upoštevanju drugih virov A. Melik razvija tezo, da naj bi bil najstarejši del mesta na desni strani Ljubljanice okrog cerkve sv. Jakoba. Od tod naj bi se mesto razširilo na levo stran reke, kjer naj bi nastal Novi trg in bi ga obzidali, nakar naj bi se mesto razširilo proti severu med Gradom in Ljubljanico do današnjega Krekovega trga, tu pa bi se razvilo "Mesto" (9).

Kasneje gleda Melik na reševanje tega vprašanja z določeno rezervo. Med drugim zapiše: "Obilo stvari okrog najstarejšega naselja v območju Starega trga je še zavitih v temo. Kaj pa če si najstarejši "Stari trg" predstavljamo preveč pod vtisom naših predstav o "trgih" kasnejše fevdalne dobe ... Marsikje imamo na Slovenskem kraj "Stari trg", ki nikdar ni bil v fevdalni dobi povzdignjen v trško naselje, na primer pri Trebnjem ali blizu Podsrede. Nemara bi se dalo s predstavo takšnega starega trga v območju sledov rimske ceste in njene bližine lažje razvijati uganko prvotnega ter genetičnega razmerja med kraji Stari trg, Novi trg in Ljubljana-Mesto" (10). Leta 1930 je Melik v skladu s prvotnim pogledom na nastanek Ljubljane postavil tezo, da je Čevljski most najstarejši most v Ljubljani. Zgrajen pa naj bi bil kot povezava med Starim in Novim trgom (11). V razpravi leta 1964 pa se, kot pravi, strinja s "prepričevalnimi dognanji" Milka Kosa, da je bil najstarejši srednjeveški most v Ljubljani frančiškanski (Tromostovje), današnji Čevljski most pa je mlajši, dasi že najmanj iz 13. stoletja in da je služil v glavnem prometni povezavi med Mestom in Novim trgom (12). Upravičenost kasnejših Melikovih pomislekov glede nastanka posameznih delov srednjeveške Ljubljane, utemeljuje Ferdo Gestrin v najnovejši razpravi, kjer postavlja prepričljivo tezo, da je najstarejši del Ljubljane "Mesto" (13).

A. Melik se je zelo zavzemal za ohranitev starih mestnih jeder in predvsem v zvezi

z Ljubljano opozarjal, da je treba veličastni Glavni (Mestni) trg "čisto in nepokvarjeno očuvati to najlepšo celotno dragotino stare Ljubljane"(14). Izredno negativno ocenjuje oblikovanje obrežja Ljubljane v preteklosti. Ugotavlja, da je obrežje polno neskladij, pri tem pa poudarja, da je malo mest, kjer bi se vpliv reke na izoblikovanje zunanje podobe mesta tako hudo izmaličil. Pogled na poglobljeno in z betonskim zidom obdano strugo, kot pravi, razžalosti človeka. Povsem drugačne občutke pa nudi Plečnikova ureditev bregov Ljubljane od Špice navzdol na Prulah. Za takšno ureditev daje mojstru Plečniku vse priznanje. Zelo pozitivno ocenjuje tudi Plečnikovo ureditev, v betonsko korito utesnjene Ljubljane med Tromostovjem in Zmajskim mostom. S tem, da je tesno na betonski zid naslonil svojo velikopotezno serijo mesarskih in sadjarskih stojnic, je oblikoval izjemno lepo obrežje, ki spominja na scenarij ob kanalih v južnjaških mestih(15). Melikove analize srednjeveških mestnih jeder so prinas še danes zelo aktualne, ker se v njih kaže kritičen odnos do raznih sodobnih projektov za njihovo preureditev. Lahko pa služijo kot napotila pri reševanju zapletenih urbanističnih problemov.

Zanimiv je Melikov prispevek k razrešitvi porekla imena mesta Ljubljane. Z navedenjem analognih primerov ugotavlja, da se je z imenom Ljubljana sprva označevala reka, šele nato kraj. Sedanje ime za reko - Ljubljana, se je pojavilo mnogo kasneje. To ugotovitev potrjuje s svojim odkritjem, da se v zgornjem delu Polhograjske doline nahaja pod Betajново majhen zaselek Ljubljana. Najvišje naselje v povirju Gradaščice - nekdanje Ljubljane oz. Male Ljubljane je dobilo to naselje ime po potoku Ljubljana(16).

Z zgodovinskega vidika razpravlja A.Melik o tipih naselij(17), zgodovinsko metodo upošteva pri obravnavanju kozolca(18), tej posebnosti slovenskega kmečkega gospodarstva, pa pri obravnavi razvoja planšarstva na Slovenskem od zgodnjega srednjega veka do naših časov(19).

Omenimo še, da ga je posebej zanimal promet. Obdelal je razvoj železnic na ozemlju Jugoslavije od prvih začetkov do leta 1931 (20) pa prometni položaj Raščice v Trubarjevi dobi. Prav poslednja razprava je potrdila, da Dolenjska v 16. stoletju ni bila gospodarsko zaostala pokrajina, kar naj bi prispevalo k usmerjanju in oblikovanju življenjske poti Primoža Trubarja(21). A.Melik se je ukvarjal tudi z demografskimi problemi. S tega področja bi opozoril na dve razpravi. V prvi je dal zelo celovit pregled migracijskih gibanj na področju Jugoslavije od antike do 19. stoletja(22). Upri se je predvsem na rezultate Cvijičevih raziskav. V drugi razpravi pa je obdelal zanimivo vprašanje obravnave statističnih podatkov o Nemcih v Sloveniji(23). Primerjal je gradivo popisa prebivalstva leta 1921 ter rezultate občinskih volitev leta 1924 in pri tem ugotavljal delež nemškega prebivalstva.

Kmalu po zedinjenju Srbov, Hrvatov in Slovencev v novi državni skupnosti leta 1918 se je A. Melik lotil pisanja obsežne, poljudnoznanstvene Zgodovine SHS(24). Kljub nekaterim vrzelim in pretiranemu poudarku na političnem razvoju jugoslovanskih narodov, je ta knjiga v tistem obdobju dobro služila svojemu namenu. Lahko celo trdimo, da vse do danes nismo dobili v slovenščini celotnega pregleda zgodovine jugoslovanskih narodov, če odmislimo kolektivno delo Zgodovino narodov Jugoslavije, ki

je izšla po drugi svetovni vojni (I. del leta 1953, II. del leta 1959). Vendar ta sega samo do leta 1790.

Prav delo na omenjenem sistematičnem pregledu zgodovine Srbov, Hrvatov in Slovencev je predstavljalo podlago za pisanje zgodovinskih učbenikov, ki so izšli izpod peresa Antona Melika takoj po prvi svetovni vojni. V spoznanju, da zahteva medsebojno zbližanje jugoslovanskih narodov najprej dobro medsebojno spoznavanje, se je A. Melik izmed zgodovinarjev največ trudil za razširjanje znanja o zgodovini jugoslovanskih narodov. Poleg poljudno znanstvenih del in člankov(25) naj bi temu največ služili srednješolski učbeniki za nižjo in višjo gimnazijo. Da je bila takrat velika zadrega z učbeniško literaturo, dokazujejo številni članki v učiteljski reviji "Popotnik". V njih pisci ugotavljajo, da ni pričakovati, da bi še tako kmalu dobili nov šolski zakon in z njimi nove učne načrte(26). Učitelji so sami na učiteljskih konferencah izdelovali učne programe in jih objavljali v Popotniku(27).

Razmere glede zgodovinskega pouka v Sloveniji niso bile pogodu takratnemu prosvetnemu ministru Pribičeviću. Na to opozarja njegov dopis, ki ga je 18. aprila 1921 poslal Prosvetnemu poverjeniku v Ljubljani. V tem dopisu posebej poudarja, da se v mnogih šolah, narodnih (osnovnih), srednjih in strokovnih ne posveča dovolj pozornosti izobraževanju šolske mladine v nacionalnem duhu. Učenci in dijaki ne dobijo niti najosnovnejšega znanja in geografskega poznavanja širše domovine (Otdadžbine) in skupne zgodovine. Ker je to v nasprotju z državnim interesom Pribičević ukazuje, da je treba do konca leta organizirati na vseh šolah predavanja iz zemljepisa in nacionalne zgodovine. V navodilih je predvsem poudarek na novejši srbski zgodovini po I. srbskem uporu in zgodovini dinastije Karadorđevićev(28).

Potrebe po učbenikih so morale biti v resnici zelo velike, kar dokazuje dopis Kuratorija Slovenske trgovske šole v Ljubljani Poverjeništvu za uk in bogočastje z dne 3.XII. 1919 (29) ter dopis, ki ga je Višji šolski svet poslal A.Meliku 29. aprila 1922. V njem je zapisano: "Ker pouk na srednjih šolah posebno mnogo trpi zaradi nedostajanja šolskih knjig za zemljepis in zgodovino, kakor Vam je kot strokovnjaku najbolj znano, naproša Vas višji šolski svet prav posebno, da z vso vnemo pospešite svoje delo ter jo dovršite, ako le količkaj mogoče, tako, da se natisne že do prihodnjega šolskega leta" (30). Menim, da je ta dopis zelo pomemben vir, iz katerega lahko ugotovimo razmere v našem šolstvu takoj po prvi svetovni vojni. Začasni učni program za nižje razrede srednjih šol je izšel šele leta 1926(31).

Anton Melik je napisal več Zgodovinskih učbenikov in s tem omilil učbeniške zadrege. Leta 1920 je izšla Zgodovina srednjega veka za nižje razrede srednjih in njim sorodnih šol; leta 1924 je izšla Zgodovina SHS za višje razrede srednjih šol; leta 1929 sta skupaj z Jankom Orožnom izdala Zgodovino Jugoslovancev za nižje razrede srednjih šol (do konca 15. stoletja) in leta 1929 Zgodovino Jugoslovancev II. del (sega do leta 1921). Čeprav so navedeni učbeniki pisani po takratnih načelih pedagogike in didaktike in ne ustrezajo današnjim merilom, bi vseeno omenil oceno "Zgodovine srednjega veka", ki jo je zapisal Milko Kos: "V svoji šolski knjigi je avtor znal obilico političnih dogodkov s spretno razdelitvijo snovi, katera ustreza novim, s političnim preobratom nastalim zahtevam našega srednješolskega pouka, znatno omiliti" (v pri-

merjavi s poljudnoznanstveno knjigo Zgodovina SIIS(32). Čeprav je Melik velik del prostora v svojih učbenikih namenil srbski in hrvaški zgodovini, kar je bila posledica navodil iz Beograda, je velik poudarek namenil tudi slovenskemu razvoju.

Na koncu te zelo sumarne in še vedno nepopolne ocene o Antonu Meliku kot zgodovinarju bi omenil dve pobudi, na kateri sem naletel v Melikovih zgodovinskih delih, ki v določenem smislu izražata njegovo željo. To omenjam z namenom, da bi ju organizatorji posveta, posvečenega njegovi stoletnici rojstva, skušali realizirati.

V knjigi "Rast naših mest" namreč pravi: "Ne bi bilo napak, če bi razmatranje o razvoju Šempeterskega predmestja povezali še z eno pobudo. Ali ne bi kazalo zopet prvotnim uličnim nazivom pripomoči do veljave. Ali ne bi kazalo ime Šempeter vendarle ohraniti v uličnem imenu."(33) Menim, da bi bilo treba prisluhnuti tej njegovi pobudi in vrniti mnogim, po vojni preimenovanim ulicam staro historično ime (npr. Gradišče, namesto Marksov trg - Slovenski trg, Bleiweisova cesta ipd.).

Velikokrat je A. Melik v svojih tekstih poudarjal pomen historično-geografskih pogledov na določena vprašanja, oziroma prednost zgodovinsko - geografskih raziskav(34). Žal smo tako zgodovinarji kot geografi premalo razmišljali o tej interdisciplinarni smeri specialističnega študija, ki bi dal strokovnjake historično - geografske smeri. Obe stroki takšne strokovnjake danes potrebujeta.

Opombe

1. Antona Melika kot zgodovinarja je doslej, čeprav sumarno, najbolj celovito osvetlil Bogo Grafenauer v nekrologu, Zgodovinski časopis, letnik XXI, Ljubljana 1967, str. 246-249.
2. Slovenija I. Geografski opis. Splošni del, Ljubljana 1935 (1. zvezek), 1936 (2. zvezek), Druga predelana izdaja 1963; Slovenija II (Prvi zvezek - Slovenski alpski svet) 1954, (Drugi zvezek - Štajerska s Prekmurjem in Mežiškodolino), 1957 (Tretji zvezek - Posavska Slovenija), 1959, (Četrti zvezek - Slovensko Primorje) 1960.
3. Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem, Ljubljana 1946, SAZU prvi razred Dela 5, 223 str.
4. Ob dvestoletnici prvih osuševalnih del na Barju, Geografski zbornik zv. VIII, Ljubljana 1963, str. 7-64.
5. Povodnji na Ljubljanskem barju, Kronika slovenskih mest, zv. I, Ljubljana 1934, str. 3-8.
6. Ob dvestoletnici prvih osuševalnih del, str. 59.
7. Rast naših mest v novi dobi, Ljubljana 1964, str. 86.
8. Razvoj Ljubljane, Geografski vestnik, V-VI, Ljubljana 1930, str. 114.
9. Ibid. str. 114, 121.
10. Rast naših mest, str. 152.
11. Razvoj Ljubljane, str. 124.

12. Rast naših mest, str. 160.
13. F. Gestin, Ljubljana - nastanek mestne naselbine, Zgodovinski časopis, zv. 43/4, Ljubljana 1989, str. 473-476. Gestin ugotavlja, da glede na sedaj veljavno in v zgodovinskem sprejetu tezo moremo postaviti tudi drugačen vrstni red postanka treh mestnih predelov. Torej ne Stari trg, Mesto, Novi trg/še starejša je bila teza Stari trg, Novi trg, Mesto/marveč Mesto, Trg, Novi trg in to ugemeljuje z zgodovinskimi in prometnimi momenti.
14. Rast naših mest, str. 132 - Ko razpravlja Melik v posebnem poglavju o dediščini stare Ljubljane poskuša "s paleogeografskega vidika karakterizirati tisto urbano važno ostalino, ki nam je ostala v našem glavnem mestu in ki v tako izredno veliki meri determinira celo še sedanost v nadaljnjem razvoju starinske dediščine", pri čemer z vso ostrino kritično opozarja na zgrešeno urbanistično politiko.
15. Ibid. str. 150, 151.
16. Še o imenu Ljubljane, Geografski vestnik, zv. XVI, Ljubljana 1940, str. 126-127.
17. O mestih in trgih na Slovenskem, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, letn. XX, Ljubljana 1939, str. 333-334.
18. Kozolec na Slovenskem, Ljubljana, 1941, Razprave Znanstvenega društva 10, 107 str.
19. Planine v Julijskih Alpah, Ljubljana 1950, Dela SAZU, Razred za prirodoslovne in medicinske vede, Inštitut za geografijo 1, 301 str., Izvenalpske planine na Slovenskem, Geografski zbornik, IV, Ljubljana 1956, str. 275-306.
20. Razvoj železnic na ozemlju Jugoslavije, Geografski vestnik, letn. XIV, Ljubljana 1938, str. 118-134.
21. Prometni položaj Raščice v Trubarjevi dobi, Drugi Trubarjev zbornik (ob štiristoletnici slovenske knjige), Ljubljana 1952, str. 57-64.
22. Istorisko-antropogeografski pregled, "Kraljevina Jugoslavija. Geografski i etnografski pregled", Izdanje pripremnog odbora za III kongres slovenskih geografa i etnografa, Beograd 1930, str. 1-19.
23. Nemci v Sloveniji, Prilokom opštinskih izbora u Mariboru, Celju i Ptuju, Letopis Matice srpske, zv. 1, Novi Sad 1925, str. 66-70. Ta študija predstavlja izredno zanimivo analizo volilnih rezultatov in oceno nadaljnega stanja nemške manjšine. Ugotavlja, da volilni rezultati kažejo, da Nemci predstavljajo v Mariboru, Celju in Ptuju kot etnografska in politična skupnost le še manjšino, čeprav so ekonomsko še vedno močni. Vendar je prepričan, da se bo v bližnji prihodnosti nemški element še hitreje asimiliral. Čez nekaj desetletij bomo imeli opravka le še z Nemci v Kočevju in Apaški dolini.
24. Zgodovina SHS je izšla v zbirki Pota in cilji, I. del leta 1919, II. del leta 1920. Ta njegov obsežen poljudnoznanstveni zgodovinski pregled ima poteze kompilacije, opaziti je tudi, da je Melik pisal v naglici. Pripombe na to Melikovo delo sta dala v ocenah Milko Kos v Ljubljanskem zvonu, letnik XL, Ljubljana 1920, str. 52, 53, 500 in 501 ter Ljudmil Hauptman v Časopisu za jezik, književnost in zgodovino, letn. II/1-2, Ljubljana 1920, str. 120-122 (samo I. del).
25. Npr.: Od Ohrida do Bitolja. Zapiski s popotovanja, Ljubljana 1926; Misli o sloven-

- skih narodnostnih problemih, Ljubljanski zvon, 38, 1918, str. 64-73 (Pseudonim Anton Loboda); Narod, ki nastaja, LZ 38, 1918, str. 477-484; Narodno osvobojenje in naša civilizacija, LZ 39, 1919, str. 144-151; Naše narodno osvobojenje in ujedinjenje, Domovina III, 1920, str. 3-4 itd.
26. Ivan Magerl, Izbor učne snovi za zgodovinski pouk (poročal na zboru "Pedagoškega društva" v Krškem), Popotnik, XL, 1919, str. 84-87. Med drugim Magerl zapiše: "Kar se tiče zgodovinskega pouka, se bodo novi učni načrti znatno razlikovali od dosedanjih. Odslej bomo poučevali zlasti slovensko zgodovino, iz zgodovine neslovenskih narodov bomo obravnavali le ono, kar je neobhodno potrebno, da razumemo slovensko zgodovino". Anton Turk v članku "Učenčevi zapiski v zgodovini Slovencev, Srbov in Hrvatov", meni glede zgodovinskega pouka naslednje: "Ker je za eno - do štirirazrednice po učnem načrtu le malo časa odmerjenega za zgodovinski pouk, je potrebno, da učitelj predela zgodovinsko snov, kolikor mogoče pregledno, jedrnato in kratko. V mislih imam v prvi vrsti zgodovino svojega lastnega naroda. Poprešnjemu avstrijskemu birokratizmu je bilo prav, ako se je iz zgodovine slovenskega naroda po ljudskih šolah prav malo ali pa nič učilo ... Pač pa je bila prva naloga, naše učence seznanjati z zapletenimi rodbinskimi razmerami raznih Habsburžanov na avstrijskem prestolu. Sedaj ko svobodo dihamo, naj bode učiteljeva najsvetlejša dolžnost to delati, kar so delali naši bratje Srbi, to je naši mladini zbuhati narodni čut". Popotnik, XLI. letn. 1920, str. 49-62.
 27. Začasni zgodovinski učni načrt za šestrazrednico v Hajdini (sprejet pri domači učiteljski konferenci dne 4. januarja 1919), Franc Karbaš, Iz mojega pripravljalnega zvezka za zgodovinski pouk v mesecu januarju 1919 (str. 84-91); F. Karbaš, Kako poučujem zgodovino v sedanjem času (str. 114-118), Popotnik, XL. letn. 1919.
 28. Arhiv Slovenije, fond Poverjenišva za uk in bogočastje pri Narodni vladi.
 29. Arhiv Slovenije, Ban IV, Poverjenišvo za uk in bogočastje, fasc. 1, štev. 6043. "Ker se v tem pogledu doslej še ni ničesar ukrenilo, se je podpisani kuratorij bavitel z zadevo v svoji seji dne 29. novembra 1919 in sklenil, da je vnovič napraviti korake, da se spišejo in založijo vsaj tiste učne knjige, ki so najbolj potrebne."
 30. Dopis, ki ga je Višji šolski svet v Ljubljani poslal 28. aprila 1922 gospodu Antonu Meliku, prof. na drž. real. gimnaziji v Ljubljani, mi je odstopil njegov sin Vasilij Melik, za kar se mu najlepše zahvaljujem.
 31. Privremeni nastavni program za nižje razrede srednjih škola u Kraljevini SHS, Beograd 1926. Pripombe na učni načrt in sugestije za njegovo izvajanje najdemo v prispevkih: Karel Grabeljšek, Zgodovinski pouk na naših šolah (s posebnim ozirom na učne načrte), Popotnik, LIV/3, 1932, str. 76-80; Albert Žerjav, O pripovedovalnem zgodovinskem pouku (Prispevek k reformi šolskega zgodovinskega pouka s praktičnimi primeri), Popotnik, LV/4, 1933-34, str. 109-114.
 32. M. Kos v oceni "Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Ljubljanski zvon, letn. XL, Ljubljana 1920, str. 501.
 33. Rast naših mest: Ko Melik razpravlja o Starem trgu v Ljubljani, opozori na potrebo "pripomoči zopet prvotnim uličnim nazivom do veljave". Predlaga da bi se ponovno uvedel naziv Stari trg za ulico od Tranče do cerkve sv. Florjana, je pa odločno

proti uvedbi naziva Gornji trg, ker ni historično utemeljen (str. 133); prav tako predlaga, da bi častitljivo ime stare Krnice vpeljali za ulično ime od Šentjakobskega mostu navzdol (str. 146).

34. Ljubljana pred 800 leti, Geografski vestnik, XXII, Ljubljana 1950, "Zavedam se, da je ostalo marsikaj hipotetičnega v teh razmotrivanjih. A vendar se mi zdi, da se postavijo tu historičnogeografski pogledi v diskusijo, v namen, da se preizkusijo v obdobju, ko bo priliko razčistiti to in ono vprašanje iz preteklosti našega glavnega mesta. Pomagajo in pripomorejo naj, da se primerno vzamejo v poštev tudi historično-geografske argumente, ki bi morebiti v samem zgodovinskem premostrivanju ne mislili nanje." (str. 19) Razvoj Ljubljane, str. 114.

**ANTON MELIK - ZGODOVINAPISEC IN AVTOR ZGODOVINSKIH
UČBENIKOV**

Ignacij V o j e

Povzetek

V prispevku se avtor omejuje na nekatere pomembnejše, še danes upoštevanja vredne rezultate Melikovih zgodovinskih raziskav, ki so obogatile slovensko zgodovinsko literaturo s področja zgodovine. Anton Melik je poleg geografije diplomiral tudi iz zgodovine, odtod izhaja njegov specifični pristop k zgodovinskim problemom in njegova metodologija proučevanja, ki tudi pri zgodovinskih raziskavah pogosto izhaja iz geografskih podlag. Prav tako je v Melikovih geografskih raziskavah pogosto navzoč razvojni vidik, tako da razlaga sedanjo podobo s pogledom v preteklost.

Avtor se podrobneje zaustavi pri dveh zgodovinskih temah, katerima je A. Melik posvetil še posebno pozornost. To je proučevanju zgodovine osuševanja Ljubljanskega barja od konca 18. stoletja dalje in njegove kolonizacije ter nastanku in razvoju srednjeveške Ljubljane. Z zgodovinskega vidika je A. Melik razpravljal še o tipih naselij, zgodovinsko metodo je upošteval pri obravnavanju kozolca, pa pri obravnavanju planšarstva na Slovenskem. Posebej ga je zanimal promet. Obdelal je razvoj železnic na ozemlju Jugoslavije od prvih začetkov do leta 1931 in prometni položaj Raščice v Trubarjevi dobi. A. Melik se je ukvarjal tudi z demografskimi problemi, pri tem je podal zelo celovit pregled migracijskih gibanj na področju Jugoslavije od antike do 19. stoletja, obdelal pa je tudi statistične podatke o Nemcih v Sloveniji na podlagi popisa prebivalstva leta 1921 in občinskih volitev leta 1924.

Kmalu po zedinjenju Srbov, Hrvatov in Slovencev v novi državni supnosti leta 1918 se je A. Melik lotil pisanja obsežne, poljudnoznanstvene Zgodovine SHS, ki je do danes edini v slovenščini celotni pregled zgodovine jugoslovanskih narodov. To delo pa je predstavljalo podlago za pisanje zgodovinskih učbenikov za nižje in višje razrede gimnazij (vsega štiri učbenike 1920-1929), ki so izšli izpod peresa Antona Melika takoj po prvi svetovni vojni. V tem pogledu je Melik opravil pionirsko delo in omilil učbeniške zadrege na področju zgodovine.

UDK 39 : 929 Melik A. = 863

PRISPEVEK DR. ANTONA MELIKA SLOVENSKE ETNOLOGIJI

Tone C e v c*

Geografska znanstvena žetev uvršča prof.dr. Antona Melika v vrh slovenske geografske znanosti, dosti manj pa je znano, da so njegova dela v marsičem obogatila tudi slovensko etnologijo. Melikove zasluge za slovensko narodopisje je pred dobrimi štiridesetimi leti zajel v skicnih črtah France Kotnik v "Pregledu slovenskega narodopisja"(1). Obžalujemo lahko, da v knjigi profesorja Vilka Novaka, izšli pred nekaj leti z naslovom "Raziskovalci slovenskega življenja", ni portreta našega letošnjega jubilara(2). Naj bo ta moj poskus o prispevku profesorja Melika slovenski etnologiji, skromna oddolžitev človeku, ki je svoja široka znanstvena stremjenja usmeril tudi sorodni znanstveni stroki - etnologiji.

Širina Melikovega duha se kaže v tem, da je zmožgel temeljito, poglobljeno, znanstveno neoporečno in izredno delovno zjeti in se lotiti številnih vprašanj slovenske geografije, pa tudi v tem, da je s svojimi raziskavami temeljito posegel tudi v mejne stroke. Res je, da sta si (bili) geografija in etnologija na nekaterih področjih zelo blizu druga drugi(3), toda pikolovec bi pač sklenil, da ostane v okviru svoje zakoličene stroke. Drugače je ravnal akademik Anton Melik, saj je dal naši stroki kar nekaj del, ki jih štejemo, tako kot geografija, za svoja. Melikova razmišljanja o vplivanjih zemljepisnega okolja na človeka, o povezanosti kmečkega doma z okoljem, o oblikovanosti naselij, doma, stavb, o kolonizaciji, vse to so vprašanja, ki so pritegovala tudi etnologa. Rezultat Melikovega ustvarjanja so dela, ki so postala, vsaj nekatera, temeljna tudi za slovensko etnologijo, še zlasti na področju takoimenovane "ludske gmotne kulture".

Kot raziskovalca kmečkih stavb na Slovenskem so mi seveda najbolj blizu tista Melikova razmišljanja, ki so povezana z našo stavbno kulturo. Rekel bi lahko, da je znanstveni prispevek Antona Melika o kmečkih naseljih, hiši in gospodarskih poslopijih precejšen. Etnološka stroka kar nekaj časa ni čutila prave potrebe po detajlnejši obravnavi ali sintezi teh vprašanj.

Ta trditev še posebej velja za njegovo študijo "Kozolec na Slovenskem". Kljub temu, da je izšla leta 1931, ni izgubila na znanstvenem pomenu zaradi funkcionalističnega in analitičnega znanstvenega pristopa. Njena vrednost ni upadla niti ob eseju Marjana Mušiča(4), niti ob razpravah drugih raziskovalcev(5). Z zadovoljstvom je mogoče ugotoviti, da so več let za Melikom prišli do podobnih znanstvenih spoznanj kot naš znanstvenik tudi tuji raziskovalci. S trdim terenskim delom, z vsestransko ana-

*Dr., znan. svetnik, Inštitut za slovensko narodopisje, ZRC SAZU, Novi trg 4, Ljubljana, YU

lizo, tudi z jezikovno in z zgledno primerjalno metodo, je Melik opredelil tipologijo kozolca in njegovo funkcijo v okviru kmečkega doma. Določil je meje razširjenosti te gospodarske naprave in na koncu poskušal dognati tudi njen izvir(6). Podobno kot Konrad Huber iz Švice(7) je tudi Melik spoznal, "da se je morebiti kozolec razvil iz prvotne zgradbe za hranjenje žita med časom žetve in mlatve"(8). Na Slovenskem je doživel kozolec največji ustvarjalni razcvet. Ko iščemo Slovenci spet potrditev svoje identitete, lahko do te pripomore tudi odlična Melikova geografsko - etnološka študija. Ta zasluži celo, da bi jo vnovič izdali v zborniku, v katerem naj bi bila objavljena še najnovejša znanstvena spoznanja o tej značilni gospodarski napravi, ki slikovito poživlja slovenski etnični prostor in ga povezuje s centralnoalpskim, ne samo stvarno, ampak tudi jezikovno.

Drugo, za etnološko stroko prav tako nepogrešljivo delo, predstavlja šest zvezkov "Slovenije". V poglavju "Naselja" je profesor Melik sistematično opisal kmečka naselja, oblike doma in hišne tipe(9). Več desetletij je bilo to poglavje zanesljiva opora etnoloških orisov stavb. Šele v zadnjih desetletjih se je tudi v slovenski etnologiji uveljavila tipološka razvrstitev stavb po etnoloških območjih(10).

Poučna so načela, po katerih se je ravnal Anton Melik pri preučevanju hiše na Slovenskem. Še danes zvene aktualno in sprejemljivo misli, s katerimi je opozarjal na stavbne razločke kot posledek socialne členjenosti prebivalstva. Manj kompleksni pa so se pokazali kriteriji, po katerih je določal profesor Melik hišne tipe na Slovenskem. Zanj je bil najpomembnejši videz stavbe, ki so ga opredeljevali njena velikost, nadstropnost, gradivo, oblika strehe, obdelava površin itn. (11). Ti zemljepisno vezani kriteriji so bili za stroko dovolj prijemljivi, da je mogel Melik za Vurnikom utrditi na Slovenskem pet hišnih tipov. Seveda pa se s temi kriteriji ni bilo mogoče poglobiti v razvoj hiše, niti v funkcionalno povezanost njenih prostorov, dasi je profesor Melik za osvetlitev tudi teh vprašanj dal mnogo koristnih pobud. Sam sem jih s pridom upošteval tako pri pisanju disertacije z naslovom "Pastirski stanovi v Julijskih in Kamniških Alpah in njihov predslovanski substrat v arhitekturni dediščini" (1986), kot tudi pri obdelavi sintetične študije z naslovom "Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem"(12).

Končno naj se ustavim še pri zadnjem pomembnejšem Melikovem prispevku za slovensko etnologijo, pri študiji "Planine v Julijskih Alpah". Vprašanj o planinah na Slovenskem so se lotevali geografi sistematično, vendar si drznem trditi, da vse presega Melikova študija: po sistematiki, po trdnih zgodovinskih kriterijih, po izrabi terenskih in arhivskih virov, po širini zastavljene naloge in ne nazadnje po obilju gradiva, izjemno vabljivega za etnologa. Po tematiki so zlasti privlačna poglavja: Kateri načini gospodarjenja so privedli človeka v Julijske Alpe; Vloga planin v sistemu planinske paše in živinorejskega gospodarstva; Posestne razmere in Naselja(13). S to obsežno raziskavo planin v Julijskih Alpah je Melik postavil trdne zgodovinske temelje tudi etnološkim raziskavam. Mednje lahko uvrstimo odlično Novakovo študijo o "Odkupu in ureditvi pašnih služnostnih pravic v Bohinju(14), ki se v marsičem navezuje na poprežnje Melikove raziskave. Tudi za prihodnje bo obveljalo: kdorkoli se bo loteval preučevanja življenja pastirjev v Julijskih Alpah, ne bo mogel mimo dragocene Melikove študi-

je, ki ostaja vir in spodbuda nadaljnjih raziskav.

Prav je, da opozorim vsaj še na eno področje Melikovega raziskovanja, na zaokrožene regionalne študije, ki nudijo etnologu obilo novih spoznanj. Zgledna po zasnovi, bogata po gradivu, prenicljiva po spoznanjih, tudi za etnologa, je študija o "Boveu in Bovškem"(15). Razprava se dotika naselitve človeka v tem zaokroženem alpskem svetu, njegove neposredne vezanosti na ta svet in odvisnosti od narave, pa tudi povezanosti s širšim zaledjem. Etnologu se ob branju študije odpirajo širša obzorja v razumevanju soodvisnosti človeka in okolja. Etnologova razmišljanja o regionalnih kulturnih značilnostih v marsičem soglašajo s spoznanji o zemljepisnih posebnostih in ne nazadnje, tudi z vegetacijskimi, na kar opozarja tudi Anton Melik.

Za celostno predstavitev etnološko pomembnih spoznanj, ki jih prinašajo Melikove študije, bi morali seveda pregledati večino njegovih del. Tega se to pot nisem lotil, ne nazadnje tudi zato, ker bi tako zastavljena naloga terjala mnogo več skrbnega in dolgotrajnejšega dela. Zato ostaja moj spis torzo. Ta kliče k celovitejši in temeljitejši študiji, ki jo zasluži naš največji slovenski geograf. Nič pa ne spremeni temeljnega spoznanja, ki ga hoče poudariti moj spis: Če bi akademik dr. Anton Melik - čigar stoletnico rojstva slavimo te dni - ne napisal nobenih drugih del, kakor študijo "Kozolec na Slovenskem", šest zvezkov "Slovenije" ter monografijo "Planine v Julijskih Alpah", je to dovolj, da bo za vedno zapisan tudi v zgodovini slovenske etnologije.

Opombe

1. F.Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, v: Narodopisje Slovencev, 1, Ljubljana 1944, 45-46.
2. V.Novak, Raziskovalci slovenskega življenja, Ljubljana 1986.
3. J.Senegačnik, Planinsko gospodarstvo naših Alp v luči dosedanjih etnoloških in geografskih raziskav, v: O razmerju med geografijo in etnologijo. Dela 3, Ljubljana 1986, 100-101.
4. M.Mušič, Arhitektura slovenskega kozolca, Ljubljana 1970.
5. J.Stebej, Gradivo za obravnavo o kozolcu na Slovenskem, v: SE 6-7, 35-72; M.Gavazzi, Vor - und frügeschichtliches in der Volksüberlieferung im Ostalpenraum, Alpes Orientales 5, Ljubljana 1969, 113-124.
6. A.Melik, Kozolec na Slovenskem, Ljubljana 1931, 49-100.
7. K.Huber, Über die Histen - und Speichertypen des Zentralalpengebietes. Eine Sach- und Sprachgeschichtliche Untersuchung, Geneve 1944.
8. A.Melik, Kozolec na Slovenskem, 95.
9. A.Melik, Slovenija. Geografski opis. Ljubljana 1936, I, 2 zv. 530-598.
10. V.Novak, Stavbe, v: Slovenska ljudska kultura. Oris. Ljubljana 1960, 108-135.
11. A.Melik, Slovenija 1, 2.zv. 571-574.
12. T.Ceve, Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem. Kulturnozgodovinski in etnološki oris. Ljubljana 1984.

13. A.Melik, Planine v Julijskih Alpah, Ljubljana 1950.
14. V.Novak, Odkup in ureditev služnostnih pašnih pravic v Bohinju (Slovenija), v: Zbornik filozofske fakultete, 2, Ljubljana 1955, 259-315.
15. A.Melik, Bovec in Bovško, v: Geografski zbornik 7, 1962, 307-388.

THE CONTRIBUTION OF DR. ANTON MELIK TO SLOVENE ETHNOLOGY

Tone C e v c

Summary

In a brief paper in memory of Dr. Anton Melik, the author emphasizes that part of the academician's scientific harvest which is significant not only for geography but also for Slovene ethnology. Melik's description of farming settlements and farmers' homes have remained to this day the basis for the typological classification of folk architecture in Slovenia. With works like Hayracks in Slovenia (1931), the six volumes of Slovenia (1935 - 1960), the paper Pastures in Julian Alps (1950), and several regional studies to his credit, Anton Melik has earned a place in the history of Slovene ethnology as a noted researcher of folk architecture and a pioneer in the historical research of summer mountain pasturage in the Slovene Alps.

UDK 012 Melik A. = 863

BIBLIOGRAFIJA ANTONA MELIKA

Drago M e z e*

Knjige, učbeniki in samostojni separatni odtisi

- Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev, I. del. Ljubljana 1919, str. 228. Izšlo v zbirki: Pota in cilji.
- Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev. II. del, 1. snopič. Ljubljana 1920, str. 168. Izšlo v zbirki: Pota in cilji.
- Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev. II. del, 2. snopič. Ljubljana 1920, str. 169-313. Izšlo v zbirki: Pota in cilji.
- Zgodovina srednjega veka za nižje razrede srednjih in njim sorodnih šol. Ljubljana 1920, str. 132.
- Jugoslavija. Zemljepisni pregled. I. del. Ljubljana 1921, str. 283. Izšlo v zbirki: Pota in cilji.
- Jugoslavija. Zemljepisni pregled. II. del. Ljubljana 1923, str. 522. Izšlo v zbirki: Pota in cilji.
- Zemljepis Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ljubljana 1923, str. 134.
- Do Ohrida in Bitolja. Zapiski s potovanja, Ljubljana 1926, str. 116.
- Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Geografski uvod v knjigi: Kurt Hielschner, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Ljubljana 1926, str. V.-XII. Knjiga je izšla v zbirki Orbis terrarum.
- Slovenija. Geografski pregled. Iz knjige: Slovenska (Članke i ilustrativni material so prikupili Anton Melik i Milko Kos. Preveo na srpski Dušan Hinić). Beograd 1927, str. 224. Izdala Srpska Književna Zadruga. Kolo XXX br. 202.
- Kolonizacija Ljubljanskega Barja. Ljubljana 1927, str.66.
- Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev za nižje razrede srednjih šol. I. del. Ljubljana 1928, str. 140. Soavtor je Janko Orožen. - Kasneje je isto delo izšlo še pod naslovom: Zgodovina Jugoslovanov za nižje razrede srednjih šol.
- Istorisko-antropogeografski pregled Kraljevine Jugoslavije. Beograd 1930, str. 19. Preštampano iz "Kraljevina Jugoslavija. Geografski i etnografski pregled". Beograd 1930. Izdanje Pripremnog odbora za III. kongres slovenskih geografa i etnografa. Isto v francoskem prevodu.

*Dr., znanstvenik, Geogr.inšt. A.Melika, ZRC SAZU, Ljubljana, Novi trg 4, Ljubljana, YU

- Kozolec na Slovenskem. Ljubljana 1931, str. 107. Razprave Znanstvenega društva, št. 10.
- Poročilo o II. zboru jugoslovanskih geografov v Ljubljani leta 1933. Uredil Anton Melik. Ljubljana 1934. Izdalo Geografsko društvo v Ljubljani, leta 1934, str. 40.
- Slovenija I. Geografski opis. Splošni del. Ljubljana 1935 (1. zvezek), 1936 (2. zvezek), str. 701.
- Le développement du réseau ferroviaire yougoslave et son gravitation vers Trieste. Belgrade 1945, str. 11. - Isto v ruskem in angleškem jeziku.
- Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem. Ljubljana 1946, str. 240, s 6 slikami. Dela SAZU, prvi razred, št. 5.
- Trieste and the Littoral. A short Geographical Outline. Ljubljana 1946, str. 13. Published by the Research Institute, section for Frontier Questions. - Isto v ruskem in francoskem jeziku.
- Trst in severna Jugoslavija. Ljubljana 1946, str. 19. Izdal in založil Znanstveni inštitut, oddelek za mejna vprašanja. - Isto v angleškem in francoskem jeziku.
- Gorica. Geografske osnove mestnega naselja. Ljubljana 1946, str. 22. Izdal in založil Znanstveni inštitut, oddelek za mejna vprašanja. - Isto v ruskem, francoskem in angleškem jeziku.
- Naš petletni gospodarski načrt. Ljubljana 1948, str. 14. - Ponatis iz GV XIX/1947.
- Jugoslavija. Zemljepisni pregled. Ljubljana 1948, str. 520. Druga izdaja izšla leta 1949, str. 520. Isto delo je izšlo v srbohrvaškem prevodu v Zagrebu leta 1952 v založbi Školske knjige; prevedel je Vladimir Blašković.
- Planine v Julijskih Alpah. Ljubljana 1950, str. 301. Dela SAZU, Razred za prirodoslovne in medicinske vede. Inštitut za geografijo 1.
- Naša velika dela. Ljubljana 1951, str. 256. Prešernova knjižnica.
- Yugoslavia's Natural Resources. Beograd 1952, str. 65. Publishing and Editing Enterprise "Jugoslavija". - Isto v francoskem in nemškem jeziku.
- Slovenija II. Geografski opis. Opis slovenskih pokrajin. Prvi zvezek - Slovenski alpski svet. Ljubljana 1954, str. 607.
- Kraška polja Slovenije v pleistocenu. Ljubljana 1955, str. 163. Dela SAZU, Razred za prirodoslovne in medicinske vede 7. Inštitut za geografijo 3.
- Amerika in ameriška Slovenija. Popotni zapiski, Ljubljana 1956, str. 320.
- Slovenija II. Geografski opis. Opis slovenskih pokrajin. Drugi zvezek. - Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Ljubljana 1957, str. 595.
- Jugoslavija. Zemljepisni pregled. Ljubljana 1958, str. 675.
- Slovenija II. Geografski opis. Opis slovenskih pokrajin. Tretji zvezek - Posavska Slovenija. Ljubljana 1959, str. 595.
- Slovenija II. Geografski opis. Opis slovenskih pokrajin. Četrti zvezek - Slovensko Primorje. Ljubljana 1960, str. 547.
- Slovenija. Geografski opis. I. Splošni del. Ljubljana 1963, str. 517. - 2., predelana izdaja.
- Rast naših mest v novi dobi. Ljubljana 1964, str. 274. Dela SAZU, Razred za prirodoslovne in medicinske vede 16. Inštitut za geografijo 8.

Razprave in članki

- Med avstrijskimi krizami - Glas Juga, I., št. 1, str. 15-19, št. 2, str. 40-44. Ljubljana 1914.
Objavljeno pod A.M. Pripravljena nadaljevanja zaradi zaplenitve lista niso izšla.
- Misli o osnovah južnoslovanske zemlje - Slovan XV/1917, str. 229-233. Pseudonim Anton Loboda.
- Za kulturno zedinjenje Jugoslovanov - Slovan XV/1917, str. 179-183. Pseudonim Anton Loboda; pod istim naslovom je v Slovanu XV/1917, str. 250-251 odgovor na pripombe "z.r." v zvezi z gornjim člankom.
- Misli o slovenskih narodnostnih problemih - LZ XXXVIII/1918, str. 64-73. Pseudonim Anton Loboda.
- Narod, ki nastaja - LZ XXXVIII/1918, str. 477-484. Pseudonim Anton Loboda.
- Nacionalna država proti historični - LZ XXXVIII/1918, str. 788-797. Pseudonim Anton Loboda.
- K naši gospodarsko politični perspektivi - Demokracija I/1918, str. 171-174. Pseudonim Anton Loboda.
- Vprašanje narodno mešanih ozemelj - LZ XXXVIII/1918, str. 637-650. Pseudonim Anton Loboda.
- O našem notranjepolitičnem stanju - LZ XXXIX/1919, str. 19-30. Pseudonim Anton Loboda.
- Narodno osvobojenje in naša civilizacija - LZ XXXIX/1919, str. 144-151. Pseudonim Anton Loboda.
- Moderna politična načela in naši obmejni spori - LZ XXXIX/1919, str. 352-357 in 420-424. Pseudonim Anton Loboda.
- Naše narodno osvobojenje in ujedinjenje - Domovina III/1920, str. 3-4.
- Naše luke in dohodi do njih - Njive I/1921, str. 253-256.
- Nemci u Sloveniji - Letopis Matice Srpske 1925, sv. 1, str. 66-70.
- Problemi naše unutrašnje kolonizacije - Letopis Matice Srpske 1925, sv. III, str. 175-187.
- Jovan Cvijić - GV II/1926, str. 129-132.
- Morfologija in gospodarska izraba tal v Bohinju - GV III/1927, str. 53-95.
- Slovenačka. Geografski pregled - Slovenačka, Beograd 1927, str. 5-32.
- Politični pregled v minulem letu - Velika pratika 1927, str. 68-73.
- Pisava krajevni imen - GV IV/1928, str. 129-130.
- Meja med Balkanskim polotokom in evropskim trupom - Glasnik Srpskog geografskog društva XIV/1928, str. 107-121.
- Pliocensko porečje Ljubljane - GV IV/1928, str. 69-88.
- Bohinjski ledenik - GV V-VI/1929-1930, str. 1-40.
- Razvoj Ljubljane - GV V-VI/1929-1930, str. 93-138.
- Razvoj etničnih meja - Naša doba I/1930, št. 12, str. 393-396, št. 13-16, str. 432-436.
- Hydrografski in morfološki razvoj na srednjem Dolenjskem - GV VII/1931, str. 66-101.
- Za notranjo osamosvojitvev - LZ LI/1931, str. 161-168.
- Največja mesta v Jugoslaviji - GV VII/1931, str. 155.

- Kozolci na Slovenskem - Zbornik radova III. kongresa slovenskih geografa i etnografa u Jugoslaviji 1930. Beograd 1932, str. 192-198.
- O diluvijalni poledenitvi v Karavankah - GV VIII/1932, str. 89-101.
- Bohinj - Jutro XIII/1932, št. 185, str. 3-4.
- Kmetska naselja na Slovenskem - GV IX/1933, str. 129-165.
- Še o razvoju Bohinjske kotline - GV X/1934, str. 150-168.
- Povodnji na Ljubljanskem barju - Kronika slovenskih mest I/ 1934, str. 3-8.
- O poklicni sestavi prebivalstva v mestih Jugoslavije - GV XII-XIII/1936-1937, str. 184-206.
- O poklicni sestavi prebivalstva v mestih Slovenije - Tehnika in gospodarstvo III/1936-1937, str. 172-178.
- Prebivalstvo Slovenije po poklicu v letu 1921 in 1931 - GV XII-XIII/1936-1937, str. 215-216.
- Jugoslovanska državna meja. Analiza odsekov po dobi in motivih nastanka ter geografske značilnosti - ČZN 1937, str. 256-263.
- Ob združitvi Avstrije z Nemčijo - MiD IV/1938, str. 47-52.
- Razvoj železnic na ozemlju Jugoslavije - GV XIV/1938, str. 118-134.
- Populacijski problemi Jugoslavije v dobi 1918-1938 - MiD IV/ 1938, str. 247-263.
- Razmerje med zemljiškimi kulturnimi kategorijami v Jugoslaviji - Tehnika in gospodarstvo IV/1938, str. 31-33.
- O kesnodiluvijalnih jezerih v Bohinju - Hrvatski Geografski Glasnik 1939, str. 148-152.
- O mestih in trgih na Slovenskem - GMDS XX/1939, str. 333-344.
- Slovenija - Pregled, knjiga XV, sveska 186-187, god. XIII., Sarajevo 1939, str. 289-294.
- Uvodne pripombe h knjigi: Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja. Izdal Socialno ekonomski inštitut v Ljubljani. Zbirka študij št. 5, Ljubljana 1939.
- Obljudenost Jugoslavije - GV XVI/1940, str. 88-105.
- Še o imenu Ljubljane - GV XVI/1940, str. 126-127.
- Politično geografske osnove Jugoslavije - MiD VII/1941, str. 36-39.
- Mostiščarsko jezero in dediščina po njem - Razprave SAZU. Filozofsko-filološko-historični razred, št. 2/1944, str. 237-268.
- Kvartarna jezera na Slovenskem - Zbornik zimske pomoči 1944, Ljubljana 1944, str. 443-449.
- Druga svetovna vojna in mi geografi - GV XVII/1945, str. 105-114.
- O novi Jugoslaviji - Obzornik I/1946, str. 14-26.
- Slovensko Primorje in Istra - Obzornik I/1946, str. 210-217.
- Prirodno-gospodarska sestava Slovenije - GV XVIII/1946, str. 3-22.
- Pravda za Julijsko Krajino. H geografskim nepravilnostim v poročilu medzavezniške komisije - LdP VII/1946, št. 109, 12. maja.
- Predlogi za razmejitev med FLRJ in Italijo so - absurd - LdP VII/1946, št. 160, 12. julija.
- Naše Primorje. Z zborovanja kulturnih delavcev in znanstvenikov v Ljubljani - SPor VII/1946, št. 80, 4. aprila.

- Naš petletni gospodarski načrt - GV XIX/1947, str. 3-15.
- Šamac-Sarajevo - Novi svet II/1947, str. 175-191; isto v srbohrvaškem prevodu, izšlo v: Pregled II/1947, str. 225-237. Sarajevo 1947.
- Naše Primorje in Istra se bosta vrnila v našo svobodno državno skupnost - LdP VIII/1947, št. 215, 13. oktobra.
- Naše Primorje in Istra sta se vključila v svobodno domovino - VND 1947, str. 929-938.
- O novi Jugoslaviji - KoLOF 1947, str. 63-67.
- Svobodno tržaško ozemlje v besedi in številkah. Zemljepisni pregled. - KoLOF za STO 1948, str. 33-36.
- Dolenjska v našem načrtnem gospodarstvu - NS III/1948, str. 862-868.
- Eno leto svobodnega Primorja - LdP IX/1948, št. 225, 19. oktobra.
- Naše Primorje in Istra sta se vključila v svobodno domovino - KoLOF 1948, str. 106-111.
- Pogled nazaj in naprej - NS III/1948, str. 533-545.
- Nova upravna središča v Sloveniji - NS III/1948, str. 349-358.
- Slovenska Koroška - GV XX-XXI/1948-1949, str. 3-37.
- Ob gradnji avtostrade Beograd-Zagreb - NS IV/1949, str. 776-790.
- Oblasti v Sloveniji - LdP X/1949, št. 149, 26. junija, št. 150, 27. junija (o upravni razdelitvi).
- Geografski položaj Celovca - Svoboda II/1949, str. 4-8.
- Kaj je lepega in zanimivega v Jugoslaviji - Koledar Prešernove knjižnice 1949, str. 132-151.
- Ljubljana pred 800 leti - GV XXII/1950, str. 173-191.
- Gospodarski rajoni v Jugoslaviji - Ekonomska revija 1950, št. 1-2, str. 47-63.
- Naloge in organizacija našega strokovnega šolstva - "Kongresi geografa Jugoslavije" I. Zagreb 1950, str. 131-142.
- Geografski uvod h knjigi: Dimitar Vlahov, Makedonija. - Prešernova knjižnica IV/50, Ljubljana 1950, str. 1-24.
- Kraške jame - Koledar Prešernove knjižnice 1950, str. 203-212.
- Pliocenska Pivka - GV XXIII/1951, str. 17-41.
- Doboj-Banja Luka - NS VI/1951, str. 303-315.
- Celovec, Maribor, Gorica, Trst - Nova obzorja IV/1951, str. 417-424.
- Naše jadranske luke - GV XXIV/1952, str. 3-43.
- Zasnova Ljubljaničinega porečja - Geogr. Z. I/1952, str. 5-31.
- Prometni položaj Raščice v Trubarjevi dobi - Drugi Trubarjev zbornik 1952, str. 57-64.
- Ameriška Slovenija - NS VII/1952, str. 1082-1095.
- Na slovenski farmi v Ameriki - Tovariš VIII/1952, str. 1103-1104.
- V Clevelandu - LdP XIII/1952, št. 52, 31. decembra.
- Upravno-teritorialna razdelitev v luči geografsko-gospodarskih činiteljev - Ljudska uprava V/1952, str. 251-256.
- Bosna in Hercegovina - Koledar Prešernove knjižnice 1952, str. 94-101.
- Črna gora - Koledar Prešernove knjižnice 1952, str. 107-116.
- Mlini na Slovenskem - GV XXV/1953, str. 3-26.

- Etnografija Zone A STT - Medjunarodna politika IV/1953, br. 14-15. str. 4-6.
Slovensko Primorje - V zborniku: Slovensko Primorje i Istra. Beograd 1953, str. 9-12.
Trst in obe coni STO - SPor. 1953, št. 256, 30. oktobra; št. 258, 1. novembra; št. 260, 3. novembra; št. 262, 6. novembra.
Amerikanci se vračajo - Naša sodobnost 1953, str. 31-53.
Povodenj okrog Celja junija 1954. Vzroki in učinki povodnji v geografski luči - GV XXXVI/1954, str. 3-24.
Nova glaciološka dognanja v Julijskih Alpah - Geogr. Z. II/ 1954, str. 5-47.
Nekaj glacioloških opažanj iz zgornje Doline - Geogr. Z. III/ 1955, str. 299-318.
Kraška polja Slovenije v pleistocenu. Predhodno poročilo - Prvi jugoslovanski speleološki kongres. Ljubljana 1955, str. 19-28.
Predgovor - k "Snežni plazovi v Sloveniji v zimah 1950-1954" - Geogr.Z. III/1955, str. 117-118.
Predgovor k "Ledenik na Triglavu in Skuti" - Geog. Z. III/1955, str.6-9.
Kje pade v Evropi največ dežja? - GV XXVII-XXVIII/1955-1956, str. 3-43.
Pliocenska Soča - Geogr. Z. IV/1956, str. 129-156.
Izvenalpske planine na Slovenskem - Geogr. Z. IV/1956, str. 275-306.
Geografski problemi Slovenskega Primorja (uvodni referat na III. kongresu slovenskih geografov v Portorožu oktobra 1957) - GV XXIX-XXX/1957-1958, str. 67-82.
Dolenjska avtostrada - N Razgl. VII/1958, str. 539.
Nova geografska dognanja na Trnovskem gozdu - Geogr. Z. V/1959, str. 5-26.
Vitranc, Zelenci in Bovško. Geomorfološke študije iz zahodnih Julijskih Alp - Geogr. Z. VI/1961, str. 287-232.
Fluvialni elementi v Krasu - Geogr. Z. VI/1961, str. 333-362.
Geografski pregled Dolenjske - V zborniku: Dolenjska zemlja in ljudje. Novo mesto 1962, str. 7-15.
Bovec in Bovško - Geogr. Z. VII/1962, str. 309-388.
Neki geografski problemi Slovenije - V zborniku: Zbornik VI. kongresa geografov FLR Jugoslavije. Ljubljana 1962, str. 57-68.
O dolih na krasu - Arheološki vestnik XIII-XIV/1962-1963, str. 223-240.
Ob dvestoletnici prvih osuševalnih del na Barju - Geogr. Z. VIII/1963, str. 5-64.
Jesenice in jeseniška občina - V zborniku: Jeklo in ljudje. Jesenice 1964, str. 451-460.

Knjižna poročila (ocene in prikazi)

- "Maticе Slovenske" Zabavna knjižnica, XXII zvezek: Fr.Ks. Meško, Črna smrt; Pugelj, "Gregor" - Slovan X/1912, str. 93. Psevd. Andrej Rušar.
Die nationale Abgrenzung im Süden. Ein Beitrag zur Realisierung der Selbstbestimmung der Völker Österreich-Ungarns. Von einem Südslawen. Zagreb - Slovan XV/1917, str. 249-250. Psevd. Anton Loboda.

- Dr. Zober: Slovensko in tuje slovstvo. Misli v obnovi po vojni - Slovan XV/1917, str. 251-253. Psevd. Anton Loboda.
- Demokracija. Socialistična revija I. leto 1918, 1. in 2. št. - LZ XXXVIII/1918, str. 231-232. Psevd. A.L.
- Dr.F. Grivec: Pravoslavje. Ljubljana 1918 - LZ XXXVIII/1918, str. 810-812 - Psevd. A.L.
- Dr. Alexius Ušeničnik: Um die Jugoslavia. Eine Apologie. Laibach 1918. Str. 65. - LZ XXXVIII/1918, str. 703-704. Psevd. A.L.
- Samoodredjenja naroda i Magjari. Napisao Jugoslaven iz Ugarske. Zagreb - LZ XXXVIII/1918, str. 303-304. Psevd. A.L.
- Seidl Ferdinand: Die in Krain und Goerz-Gradisca 1914 beobachteten Beben. Allgemeiner Bericht und Chronik. Publikation der Direktion der k./k. Zentralanstalt für Met. und Geodynamik, Wien. Nr. XI/1917, pag. 25-53 - Carniola. N.V. 9/ 1918, št. 1-2, str. 91-92.
- Štebi Alojzija: Demokratizem in ženstvo - LZ XXXVIII/1918, str. 592 (pod psevdonomimom A.L.).
- Abditus (Albin Prepeluh): Problemi malega naroda. Slovenska Socialna Matica. Lj. 1918 - LZ XXXVIII/1918, str. 372-374. (Psevd. Anton Loboda).
- Merežkovski: Ruska revolucija in Evropa. Prevod predgovora Merežkovskega iz knjige: Dimitri Mereschkowski, Zinaida Hippins, Dmitri Philosophoff, Der Zar und die Revolution. München und Leipzig 1908 - Demokracija II/1919, str. 45-48. Psevd: Anton Loboda.
- W.Wilson: Nova sloboda. Preveo Djordje Pejanović - Bgd. - Sarajevo 1919 - LZ XXXIX/1919, št. 11-12, str. 766-767 (psevd. Anton Loboda).
- Die Südgrenze der deutschen Steiermark. Denkschrift des akademischen Senats der Universität Graz. Graz 1919 - LZ XXXIX/ 1919, št. 6, str. 378-381 (psevd. Anton Loboda z dr. Fr. Ramovš).
- Dragiša V. Vasić: Karakter i mentalitet jednog pokolenja. Novi Sad 1919 - LZ XXXIX/1919, št. 10, str. 629-631 (psevd. Loboda).
- Ferrero Guglielmo: Mlada Evropa. Studije i putovanja po sjevernim zemljama. Zagreb 1918 - LZ XXXIX/1919, št. 10, str. 635-637 (Ant. Melik - Loboda).
- Djurić N.: Gradjevna politika željeznice u kraljestvu Srba, hrvata i Slovenaca. Zagreb 1919, str. 71 - LZ XXXIX/1919, št. 11-12, str. 765-766 (psevd. Anton Melik - Loboda).
- Ivo Zoričić: Poljoprivredne prilike Hrvatske i Slavonije s osobitim obzirom na Agrarnu reformu. Osijek 1919 - LZ XL/1920, št. 1, str. 57-58.
- Capuder Karel: Naša država, zemljepisni pregled s statističnim tabelami. Maribor 1919 - LZ XL/1920, št. 4, str. 247.
- Rus Jože: Glavni statistički podaci o državi Srba, Hrvata i Slovenaca. Prema stanju od 1910 odnosno 1914 godine. Lj. 1920. - LZ XL/1920, št. 11, str. 697-698.
- Gj. Szabo: Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Sloveniji - LZ XLI/1921, str. 636-637 (psevd. - A.M.).
- Ročni zemljevid. Ljubljansko okrožje: I. Kamniške planine. Gorenjska ravnina. Ljub-

- ljansko polje. Merilo 1:150.000. Izdelal Slavoje Dimnik. - Učiteljski Tovariš, LXV/1925, št. 49.
- Dr. J. Wentzel: Zur Bildungsgeschichte des Laibacher Feldes und Laibacher Moores - GV I/1925, str. 70-72.
- I. Rakovec: Doneski h geomorfologiji Ljubljanske kotline. Odlomki iz inavguralne disertacije. Lj. 1927. Str. 16. - GV III/1927, str. 142.
- N. Krebs: Die Ostalpen und das heutige Österreich. Stuttgart 1928. - GV III/1927, str. 149-151.
- Pregled meteoroloških opazovanj v Sloveniji leta 1917-1918. Pregled meteoroloških opazovanj v Sloveniji 1919 in 1920. Pregled dnevni meteoroloških opazovanj v Ljubljani in Mariboru leta 1917-1920. Izdal Zavod za meteorologijo in geodinamiko v Ljubljani, Ljubljana 1928 - GV IV/1928, str. 134-135.
- Janko Furlan: Danska in Danci. Gorica 1929, str. 135 - GV IV/ 1928, str. 135.
- Enrico Aci Monfosco: Le Nazionali contemplate dagli Atti internazionali. Volume primo: Paesi baltici e dell'Europa Centrale. Volume secondo: Paesi danubiani, balcanici e Turchia. Vallecchi Editore Firenze. 1929 - GV IV/1928, str. 146-148.
- Dr. Henrik Tuma: Imenoslovje Juljskih Alp. Ljubljana 1929. Str. 100 - GV V-VI/1929-1930, str. 201-204.
- Filip Uratnik: Prebivalstvo in gospodarstvo Slovenije. Lj. 1929, str. 49-100 - GV V-VI/1929-1930, str. 205-206.
- Dr. Otto Maull: Länderkunde von Südeuropa. Enzyklopädie der Erdkunde. 550 strani. Leipzig und Wien 1929 - GV V-VI/ 1929-1930, str. 216-219.
- Pregled meteoroloških opazovanj za leti 1921 in 1922. Izdal Zavod za meteorologijo in geodinamiko v Ljubljani. Ljubljana 1930. 36 strani. Pregled meteoroloških opazovanj za leti 1923 in 1924. Izdal Zavod za meteorologijo in geodinamiko v Ljubljani. Dodatek Reya Oskar: Kolebanje nivoja rek v južnovzhodnih Alpah. Lj. 1931. 40 + 8 strani. - GV VII/1931, str. 172.
- Dr. Hugo Grothe: Die deutsche Sprachinsel Gottschee in Slowenien. Münster in Westfalen 1931. Str. 264. - GV VII/1931, str. 172-175.
- Pamiętnik II. zjazdu slowińskich geografów i etnografów odbytego w Polsce w roku 1927. - GV VII/1931, str. 192.
- Milko Kos: K postanku slovenske zapadne meje. Razprave V-VI. Lj. 1930. Str. 336-375 - GV VII/1931, str. 198.
- Črtomir Nagode: Etude géologique et géographique relative au réseau ferroviaire projet en Yougoslavie occidentale. Revue de Géographie physique et de Géologie dynamique. Paris 1931. Str. 1-105. - GV VII/1931, str. 198-199.
- Jože Rus: O tipu našega mesta na pomolu. LZ, letnik 50. Lj. 1930, zv. 11, str. 685-691 in zv. 12, str. 739-747. - GV VII/ 1931, str. 199.
- Giorgio B. Roletto: Le développement économique de Trieste. Annales de Geographie XXXIX. 15. sept. 1930. - GV VII/1931, str. 199-200.
- Rudolf Badjura: Izleti po Karavankah. Lj. 1932. Str. 32. - GV VIII/1932, str. 153.
- Géographie universelle, publiée sous la direction de P. Vidal de la Blache et L. Gallois. Paris 1927 - GV VIII/1932, str. 163-166.

- Glasnik Skopskog naučnog društva. Knjiga X. Prirodne nauke zv. 4. Skopska kotlina. Skoplje 1931. - GV VIII/1932, str. 173-174.
- Dr. Otto Lehmann: Die Hydrographie des Karstes. Izšlo v zbirki Enzyklopädie der Erdkunde. Leipzig und Wien 1932, tr. 212 - GV IX/1933, str. 197-199.
- Naši univerzitetni učbeniki za geografijo. Obravnava tele: Pavle Vujević, Osnovi matematičke i fizičke geografije. I. in II. del; Jovan Cvijić, Geomorfologija, prva in druga knjiga; Artur Gavazzi, Opća geografija, I. del; Artur Gavazzi, Sjeverna Evropa; Filip Lukas, Ekonomska geografija I. in II. del - GV IX/1933, str. 201-202.
- Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Kulturno zgodovinski del. Lj. 1931, strani 183. Prirodopisni del. Lj. 1933, str. 219 - GV IX/1933, str. 207-208.
- Fran Ramovš: Dialektološka karta slovenskega jezika. Lj. 1931. Str. 72 - GV IX/1933, str. 208-209.
- Albin Prepeluh: Naš veliki socialni problem - agrarna reforma. Lj. 1933. Str. 136 - GV X/1934, str. 189-190.
- Filip Uratnik: Pogledi na družabno in gospodarsko strukturo Slovenije. Slovenske poti VII. Lj. 1933. Str. 96 - GV X/1934, str. 190-191.
- Zbornik radova III. kongresa slovenskih geografa i etnografa u Kraljevini Jugoslaviji 1930. Beograd 1930. 420 strana - GV X/1934, str. 205.
- P. Camena D'Almeida: Etats de la Baltique - Russie. Géographie universelle. Tome V. Paris 1932. Str. 352 - GV X/1934, str. 215-216.
- Comptes rendus du Congrès international de Géographie, Paris 1931. Union géographique internationale. Paris 1932, 1933, 1934 - GV X/1934, str. 216-217.
- Dr. Valter Bohinec: Geografija sodobne Evrope. I. snopič, Lj. 1934 - GV XI/1935, str. 192.
- A.Seliškar-H. Pehani: Limnologische Beiträge zum Problem der Amphibienmethode (Beobachtungen an Tritonen der Triglavseen). Sonderdruck aus "Verhandlungen der Internationalen Vereinigung für theoretische und angewandte Limnologie" Bd. VII. Beograd 1935. Str. 263-394. - GV XI/1935, str. 193-194.
- Dr. Žgeč France: Haloze (Sociološka študija) "Sodobnost" III. št. 1-6, Ljub. 1935 (str. 20-34, 70-75, 111-118, 224-228 in 273-276). - GV XI/1935, str. 194-195.
- Morion I. Newbiggin: Southern Europe. A regional and economic geography of the Mediterranean Lands (Italy, Spain, Portugal, Greece, Albania and Switzerland). London 1932, str. 428 - GV XI/1935, str. 200-201.
- P. Vidal de la Blache et L. Gallois. Géographie universelle. Tome VII. Méditerranée Peninsules méditerranéennes. Paris 1934 - GV XI/1935, str. 201-203.
- Opis granične linije izmedju kraljevine Jugoslavije i kraljevine Italije. Ministarstvo inostranih poslova, biro za razgraničenje. Bgd. 1935. Str. 382 - GV XI/1935, str. 203.
- Vittorio Adami: Storia documentata dei confini del regno d' Italia. Vol. IV: Confine italo-jugoslavo. Roma 1931. Str. 1057. - GV XI/1935, str. 203-204.
- Gustavo Cumin: Appunti geografici sulla funzione di frontiera della Venezia Giulia e sul confine italo-jugoslavo. La Porta Orientale III. Trieste 1933. Str. 568-595 - GV XI/1935, str. 204.
- Franjo Baš: Iz starega velikega Maribora. Mariborski koledar 1936. Str. 49-69. - GV

XII-XIII/1936-1937, str. 223.

Dr. Laza Nenadović: Banje, morska i klimatska mesta u Jugoslaviji. Beograd 1936. Str. 411. - GV XII-XIII/1936-1937, str. 240-241.

Johann Wüsch: Die bevölkerungspolitische Gefahrenlage der deutschen Volksgruppe in Südslawien. Archiv für Bevölkerungswissenschaft (Volkskunde) und Bevölkerungspolitik VI. Jahrg. H. 3, Mar. 1936. Leipzig. Str. 134-152 - GV XII-XIII/1936-1937, str. 241-242.

Macht und Erde. Hefte zum Weltgeschehen. Herausgegeben von Dr. Karl Haushofer und dr. Ulrich Crämer, B. G. Teubner, Leipzig- Berlin. - Heft 1: Otto Maull, Das Wesen der Geopolitik, 1936, str. 57. Heft 2: Johannes Stoye, Spanien im Umbruch, 1936, str. 67. Heft 3: Gustav Fochler-Hauke, Der Ferne Osten. 1936, str. 70. - GV XII-XIII/1936-1937, str. 249-250.

Kurt Bürger: Der Landschaftsbegriff. Dresdener Geographische Studien. H. 7. Dresden 1935. Str. 131 - GV XII-XIII/1936-1937, str. 255-256.

Glasnik Hrvatskog prirodoslovnog društva, XLI-XLVIII/1929-1936. Zagreb 1936. 335 strani - GV XII-XIII/1936-1937, str. 257-258.

Dragomir Arnautovitch: Historie des chemins de fer yougoslaves 1825-1937. Pariz 1937. Str. 358. - GV XIV/1938, str. 155.

Friedrich Martin: Eisenbahngeographie Jugoslawiens. Die historische Entwicklung und das heutige Eisenbahnnetz des Kgr. Jugoslawien, geographisch betrachtet, Inaugural Dissertation. Würzburg 1937. Str. 80 - GV XIV/1938, str. 155-156.

Dr. Simo M. Milojević: Pojavi i problemi krša. Posebna izdanja Srpske kraljevske akademije. Knjiga CXXIII. Beogr. 1938. Str. 160 - GV XIV/1938, str. 157-158.

Atlas republiky Československé Vydala česká akademie věd a umění. Orbis v Praze XII, 1935 - GV XIV/1938, str. 163-164.

Dr. Otto Maull: Geomorphologie. Leipzig und Wien 1938. Izšlo vzbirki: Enzyklopädie der Erdkunde. Str. 502 - GV XIV/1938, str. 167-169.

Dr. Julius Kugy: Fünf Jahrhunderte Triglav. Graz 1938. Str. 378 - GV XV/1939, str. 141-142.

Branko Maksimović: Urbanizam u Srbiji (doktorska disertacija). Bgd. 1938. Str. 143. - GV XV/1939, str. 149-150.

Atlas Ukrajini i sumežnih kraiv. Lvov 1947 - GV XV/1939, str. 151.

Naši gozdovi in žage. O gozdnem gospodarstvu in o socialnih razmerah in teznjah šumsko-žagarskega delavstva v Sloveniji. Podatke zbrala za ozemlje Slovenije Delavska zbornica v Ljubljani. Lj. 1939. Str. 56 - GV XVI/1940, str. 139-140.

Otto Frangeš: Die Bevölkerungsdichte als Triebkraft der Wirtschafts-politik der süd-osteuropäischen Bauernstaaten. Jena 1939. Str. 32 - GV XVI/1940, str. 147.

Rudolf Bičanić: Agrarna prenapučenost. Gospodarska struktura banovine Hrvatske, broj 3. Zagreb 1940. Str. 29 - GV XVI/1940, str. 147-148.

Chemi Dervichévitch: Evolution de Belgrade. Paris 1939. Str. 288 - GV XVI/1940, str. 149-150.

Koroški zbornik. - LdP VII/1946, št. 308, 31. decembra.

Svetozar Ilešič: Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. SAZU. Inštitut za geografijo.

- Dela 2.Lj. 1950. Str. 119. - GV XXIII/1951, str. 243-246.
- Vilko Mazi: Razgled s Triglava 2863 m. Po naravi narisal Vilko Mazi. Lj. 1954 - GV XXVI/1954, str. 209-210.
- Tvrdko Kanaet: Podveležje i Podvelešci. Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine. Djela, knjiga VI. Odeljenje istoriskofiloloških nauka, knjiga 5. Sarajevo 1955. Str. 278 - GV XXIX - XXX/ 1957-1958, str. 201-202.
- Mark Krasnići: Savremene društveno-geografske promene na Kosovu i Metohiji. Priština 1963 (napisal predgovor h knjigi, str. VII-VIII).

Razno

- Trapa Matic - Slovenski narod XLIV/1911, št. 69, str. 1-2. Psevdonim Andrej Sobota.
- Trenotek svetlobe in sence - Slovan IX/1911, str. 117-119.
- Ob Kvarneru - Slovan IX/1911, str. 171-176. Psevdonim Andrej Rušar.
- Iz naših krajev - Slovan IX/1911, str. 368-374. Psevdonim Andrej Rušar.
- Na sveti večer - Slovan X/1912, str. 90-92. Psevdonim Andrej Rušar.
- Nedelja - Slovan X/1912, str. 180-185. Psevd. Andrej Rušar.
- Arcibašev Mihail, Slike iz revolucije. Ruski spisal M. Arcibašev. Učiteljska tiskarna 1912, str. (III) + 168. Poslovenil A.Melik.
- Iz spominske knjige naših bratov - Slovan XI/1913, str. 339-342. Psevd. Giden A.Z.
- + Dr.Janez Ev.Krek - Slovan XV/1917, str. 254-255. Psevdonim A.L.
- Petdesetletnica Jugoslovanske akademije - Slovan XV/1917, str. 191-194.
- Otvoritev medicinske fakultete zagrebškega vseučilišča - LZ XXXVIII/1918, str. 158. Psevdonim A.L.
- Slovenska Socialna Matica - LZ XXXVIII/1918, str. 158. Psevdonim A.L.
- Naše politično življenje dosedaj in v bodoče - LZ XXXVIII/1918, str. 158-160. Psevdonim A.L.
- Davorin Trstenjakov sklad - LZ XXXVIII/1918, str. 304. Psevdonim A.L.
- Slovenska Matica - LZ XXXVIII/1918, str. 113-116. Psevdonim Anton Loboda.
- "Književni Jug" - LZ XXXVIII/1918, str. 447-448.
- Slovenska Socialna Matica - LZ XXXVIII/1918, str. 158. Psevdonim A.L.
- II. kongres slovanskih geografov in etnografov - GV III/1927, str. 132-135.
- Nekaj novih hipsometričnih podatkov za balkanska gorovja - GV III/1927, str. 137.
- Tretji kongres slovanskih geografov in etnografov - GV VII/ 1931, str. 151-153.
- Mednarodni geografski kongres v Parizu - GV VII/1931, str. 153-155.
- + Jean Brunhes - GV VII/1931, str. 158-159.
- Mednarodni geografski kongres v Varšavi 1934 - GV X/1934, str. 182.
- + W.M. Davis - GV X/1934, str. 183-184.
- III. zbor jugoslovanskih geografov v Splitu 5.-7. oktobra 1935 - GV XI/1935, str. 187-

-189.

Študent, univerza in naša nova doba - LdP VIII/1947, št. 113, 15. maja.

Spremno pismo - Študentska revija 1948, št. 1, str. 1-2.

Govor rektorja univerze Antona Melika v Ljudski skupščini LRS - LdP VIII/1947, št. 160, 10. julija.

Govor ljudskega poslanca dr. Antona Melika v Ljudski skupščini LRS - SPor. VIII/1947, št. 160, 10. julija.

+ Dr. Alfred Šerko - GV XX-XXI/1948-1949, str. 339-341.

Ob tridesetletnici univerze v Ljubljani - Popotnik LXVI/1949, str. 128-131.

O razvoju slovenske univerze in njenih nalogah. (Ob tridesetletnici univerze v Ljubljani) - NS IV/1949, str. 1009-1021.

Ob 30-letnici slovenske univerze - Tovariš V/1949, str. 745-746.

Drugi kongres geografov Jugoslavije (september 1951) - GV XXIV/ 1952, str. 246-248.

O delu Sveta za prosveto in kulturo LRS (Razgovor s predsednikom dr. Antonom Melikom) - NRazgl. 1953, št. 6, str. 14.

Osvoboditev slovenskega naroda je neločljivo vezana z življenjsko potjo Borisa Kidriča - Delavska enotnost 1953, št. 16, 17. aprila.

Geografskemu obzorniku na pot - Geogr. O. I/1954, št. 1, str. 2.

V spomin Rajku Gradniku - GV XXXIII/1961, str. 200-202.

Elektrarna ne bo pokvarila narave? - Delo 14. septembra 1964.

Ali smo res na pravi poti? - Delo 13. aprila 1966.

Prispevki v enciklopedijah

NARODNA ENCIKLOPEDIJA, BEOGRAD, 1925-1929

Knjiga I

Ajdovščina, str. 29-30; 161-162; Blaško jezero, 230; Bohinjska Bistrica, 245; Brezje, 305; Brežice, 306; Celovec, 367; Celje, 367-368; Čatež, 419; Črna, 439; Črnomelj, 440; Devin (Duino), 501-502; Donja Lendava, 544; Dravograd, 559; Gorica, 754; Gornji grad, 756; Gospa sveta, 757-758; Grosuplje, 788; Guštajn, 803.

Knjiga II

Idrija, str. 2; Jesenice, 158; Jezersko, 161; Kobarid, 358; Kocen Blaž, 359-360; Kočevje, 363; Konjice, 413-414; Kopar, 416-417; Kostanjevica, 442; Kozler Peter, 469; Kranj, 489-490; Kranjska gora, 490; Krško, 540; Laško 605; Litija, 674; Ljubelj, 706; Ljubljana, 713-714; Ljutomer, 718; Maribor, 783; Metlika, 873; Murska Sobota, 1064.

Knjiga III

Nabrežina, str. 2; Novo mesto 174-175; Orožen Fran, 269; Postojna, 618; Prevalje, 678; Ptuj, 732; Radgona, 758; Radovljica, 788; Ribnica, 909; Ribnica na Pohorju, 909; Rimske Toplice, 941; Rogaška Slatina, 962.

Knjiga IV

Sežana, str. 92; Slovenija. Geografija, 232-243; Stična, 487; Studenec, 533; Šentvid, 639; Šoštanj, 714; Trbiž, 849-850; Trbovlje, 850; Trst, 902-905; Tržič, 918; Turjak, 925; Velenje, 1049; Velikovec, 1061; Vetrinje, 1072; Vevče, 1073; Vintgar, 1095; Vipava, 1095; Vrhnika, 1164; Vrpsko jezero, 1168; Zagorje, 1226; Zidani most, 1263; Zilska dolina, 1264; Žalec, 1314; Železna Kapla, 1323; Žice, 1334; Žirovnica, 1336.

ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE, ZAGREB 1955 DALJE

Izdanje Leksikografskog zavoda FNRJ

Knjiga 1.

Ajdovec, str. 24; Ajdovski gradec, str. 24; Alpe, Slovenske, 79-81; Beljak, 428-429; Bistra, 585; Bled, 623-624; Blejsko jezero, 625; Bogatin, 631; Bohinj, 645-646; Bohinjska Bistrica, 646; Bohinjsko jezero, 646-647; Borovlje, 695; Borovnica, 695.

Knjiga 2.

Bovec, str. 165; Braslovče, 185; Brežice, 204-205; Brkini, 224; Celje, 346; Celjska kotlina, 347-349; Celovec, 342-343; Celovška kotlina, 345; Cerknica, 355; Cerkniško jezero, 355; Cerkniško polje, 355-356; Črni vrh nad Idrijo, 612.

Knjiga 3.

Dobrave, str. 23; Dobropolje, 23; Dobrča, 23; Dolenjske Toplice, 38; Dolenjsko (Dolenjska), 38-40; Dragonja (Rokava), 70; Dravinjske gorice, 84; Dravsko polje, 84-85; Dolomiti (Polhograjski dolomiti), 46; Drnovo, 95; Fala, 284; Golica, 486-487; Gorenjsko, 492-493; Goričko, 496-497; Gornji grad, 502; Gritavec, 624; Grosuplje, 626; Haloze, 655.

Knjiga 4.

Horjuljska dolina, str. 24; Hrastnik, 28; Hrušica, 36; Iska vas, 400; Jesenice, 487-488.

Knjiga 5.

Julijske Alpe, str. 156-159; Kanal, 184-185; Kanin, 188; Karnske Alpe, 220; Kidričevo, 248; Kolovrat, 293; Kranjska, 381-382; Krim, 396; Krn, 426; Lašče, 474; Ljubljana (geografski opis), 569-571; Ljubljana, 573-574; Ljubljansko barje (geografski opis), 574.

Knjiga 6.

Manohin Vitalij, str. 9; Matajur, 39; Miljski polotok, 125; Mokrec, 152; Notranjska (geografski opis), 301-302; Polhov Gradec, 529; Primorska, 617-618; Ptujška gora, 644.

Knjiga 7.

Radlje, str. 15; Rezija, 67; Ribnica, 69; Ribniška dolina, 70; Rinža, 79; Rodica, 87; Rog, 87; Rombon, 99; Rus Jože, 118-119; Slovenija I. Opći podaci, 315; Slovenija. III. Regije, 337-345.

Knjiga 8.

Vetrinj, str. 488; Vevče, 488; Vintgar, 500; Vrata, 537.

Kratice:

GV - Geografski vestnik

LZ - Ljubljanski Zvon

ČZN - Časopis za zgodovino in narodopisje

MiD - Misel in delo

GMDS - Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo

LdP - Ljudska pravica

VND - Vprašanja naših dni

KoLOF - Koledar Osvobodilne fronte

KoLOF za STO - Koledar Osvobodilne fronte za Svobodno Tržaško ozemlje

NS - Novi svet

Geogr.Z. - Geografski zbornik

SPor. - Slovenski poročevalec

NRazgl. - Naši razgledi

Bibliografija povzeta po:

Drago Meze: Bibliografija profesorja Antona Melika. - Geografski vestnik, 32, 1960, 10-20.

Bibliografski podatki za leta 1960 do 1966 so iz različnih virov, dodani pa so kar k rubrikam ponatisnjene bibliografije.

R A Z P R A V E

UDK 911.2 : 551.43 (497.12 Vršič)

II GEOMORFOLOGIJI DOLOMITNEGA PREVALA VRŠIČ V JULIJSKIH ALPAH

Jurij K u n a v e r*

Uvod

Območje Vršiča, našega najbolj znanega in najvišjega cestnega prevala** v Julijskih Alpah, v slovenski geografski literaturi doslej še ni bilo podrobneje obravnavano, čeprav mu je M e l i k (1954) v "Sloveniji" posvetil precej pozornosti. Vršič zasluži obravnavo iz več razlogov, najpomembnejši pa so nadpovprečno razširjeni pojavi denudacije in erozije na mehki in neodporni dolomitni podlagi. Opazovalcu se zdi, da je intenzivnot naravnih procesov tu večja v primerjavi z drugim našim gorskim svetom. Prispevek govori tudi o splošni geomorfološki problematiki in značilnostih Vršiča.***

Vršič je doslej najbolj zaposloval strokovnjake zaradi močne plazovitosti in zimske neprehodnosti. Zlasti v okviru borbe proti hudourniški eroziji je bilo doslej opravljenih

* Dr.,izr.prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

** V sestavku uporabljamo v glavnem besedo preval, ki po Slovarju slovenskega knjižnega jezika, III oz. IV, SAZU, 1985, 1986, pomeni: nižji del gorskega slemena ali hrbta, kjer je mogoč prehod iz ene doline v drugo. Za prelaz je v istem slovarju dodana oznaka, da čezenj vodi pot, sedlo pa je širši zložnejši prehod čez gorsko sleme iz ene doline v drugo. Vršič je po našem mnenju v geomorfološkem smislu torej preval, toda je hkrati tudi prelaz, lahko pa bi bil tudi sedlo. B a d j u r a (Ljudska geografija, DZS, Ljubljana, 1953, str. 91 - 93) se zavzema za cestni preval namesto za prelaz. Sedlo zavrača, ker je prevod iz nemškega "der Sattel". Znan je primer Jermanovih vrat, ki jih je izpodrinilo Kamniško sedlo (glej planinsko karto Grin-tovci, 1:25000, Planinska založba št. 98, Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo, 1987). Toponim Vršič uporabljamo v našem sestavku predvsem v pokrajinskem pomenu, to je za širše območje prevala. Redkeje se pojavlja vrh Vršič, 1735 m in Vršič kot cestni prelaz.

*** Pri terenskem delu so leta 1989 in 1990 sodelovali študenti drugega letnika geografije z oddelka za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani v okviru terenskih vaj iz fizične geografije.

veliko pomembnih opazovanj ter hidrotehničnih melioracijskih del v posameznih hudourniških erozijskih območjih v dolini Velike Pišnice in zlasti okrog Vršiča. Urejanje hudournikov v dolini Velike Pišnice, kjer je 30 večjih in manjših erozijskih žarišč, sega v drugo polovico 19. stoletja. V tem stoletju so znana ureditvena dela že pred 1. svetovno vojno, dalje iz leta 1933, posebej intenzivno pa so se borili z erozijo po zadnji vojni.

Novejša preučevanja Vršiča, njegovih turističnih možnosti, zlasti za razširitev smučišč na njegovem širšem območju, s tem v zvezi pa tudi opazovanje snežnih plazov, ki so na tem območju pomemben dejavnik oblikovanja površja in vegetacije, in proučevanja zgoraj omenjenih hidroloških in erozijskih pojavov, so dala precej elaboratov. Pri tem je veliko prispeval ing. Jože P i n t a * iz Vodnogospodarskega inštituta v Ljubljani. Povirje Pišnice je bilo vzorčni primer za izdelavo metodologije vodnogospodarske ureditve hudourniških območij Slovenije (P i n t a r, 1987). Žal je objavljene strokovne literature v primerjavi z neobjavljenimi elaborati razmeroma malo.

Vršič je najgloblja zajeda v osrednji verigi Julijskih Alp, od Pokljuke do Predela. Je skoraj 150 m nižji od Luknje v Vratih, kar je ugotovil že M e l i k (1954, 199). Očitno je treba pri razlagi naravnih pojavov upoštevati tudi geomorfološko vlogo človeka, saj so nekateri posegi na dolomitno prevalsko površje sprožili in pospešili specifične geomorfološke procese. Začetke močnejše erozije povezujejo s pašništvom, ki naj bi bilo v preteklosti krivo tudi za velike gozdne požare, in s sekanjem gozdov za potrebe fužinarstva v Trenti in Dolini. Največje spremembe v pokrajinski podobi in naravnih razmerah pa je prineslo obdobje med 1. in 2. svetovno vojno z gradnjo vojaške ceste ter z nastankom takratne meje med Jugoslavijo in Italijo.

Območje Vršiča je postalo v tem stoletju zanimivo tudi za planinstvo in turizem, zlasti po drugi vojni, bistveno pa se je povečala tudi prometna vloga tega našega najvišjega cestnega prevala, ki povezuje dolini Save in Soče.

Tabela 1. Pregled glavnih obdobij in aktivnosti človeka, pomembnih za recentno preoblikovanje površja in pokrajine Vršiča:

Obdobje	dejavnost in učinki v pokrajini	varovalna aktivnost
pred 1. svetovno vojno	pašništvo, fužinarstvo	začetki urejanja struge V. Pišnice
1. svetovna vojna	izgradnja ceste čez Vršič, planiranje površja za stavbe, žičnica na južni strani Vršiča	neznana

* Ing. Jožetu Pintarju se iskreno zahvaljujem za gradivo, ki mi je pomagalo pri sestavljanju prispevka.

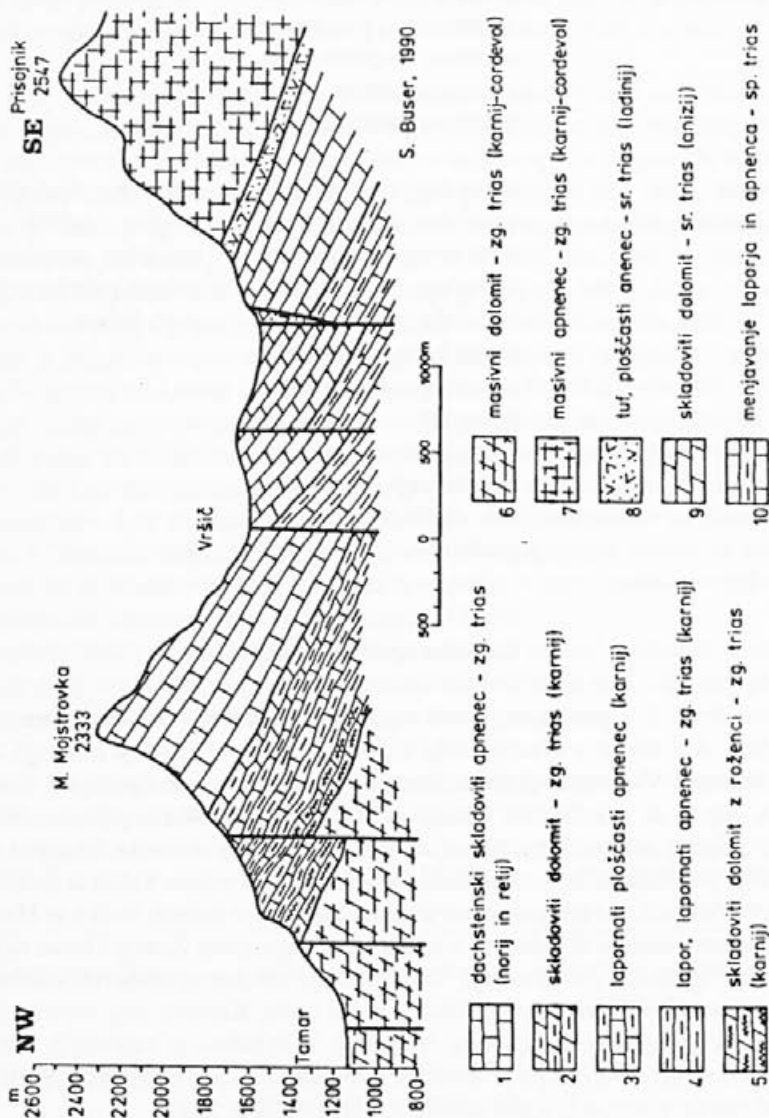
Obdobje	dejavnost in učinki v pokrajini	varovalna aktivnost
med 1. in 2. vojno	izdelava žične meje med Jugoslavijo in Italijo, nadelava vojaških poti, gradnja vojaških stavb, pašništvo, planinstvo	urejanje struge V. Pišnice
po 2. vojni	večkratna modernizacija ceste čez Vršič z izdelavo novega odseka nad Erjavčevo kočo, nova cesta do lovske in Poštarske koče, nove planinske steze in koče, močno povečanje planinstva, zmanjšanje pašništva, prizadevanja za izgradnjo vršiških žičnic in predora	izdelava hudourniških pregrad, sajenje hitro rastočega grmovja, utrjevanje pobočij, regulacija V. Pišnice

Geološka zgradba Vršiča*

Preval Vršič je v geološkem pa tudi v geomorfološkem pogledu specifično območje Julijskih Alp, ker je v vrhnjem delu v glavnem zgrajen iz srednje triasnega anizijskega dolomita. Vso veliko dolinsko vrzel, ki je prekinila enoten greben v tem delu Julijskih Alp in se zajedla med Prisank in Mojstrovko iz soške in pišenske strani, je mogoče pripisati selektivni eroziji zaradi neodpornosti tega dolomita. Nagnjeni skladi anizijskega dolomita so lepo vidni zlasti na pobočjih med vrhom Vršiča in dnem Suhe Pišnice.** Vršiški dolomitni pas se verjetno nadaljuje še v dolinah Velike in Male Pišnice. Obsežna območja dolomita so v bližini Vršiča še v dolini Zadnje Trente, oziroma v Zapodnu in tudi v dnu Tamarja. Ta je podlaga mlajšim apnenčevim skladom, ki navzgor gradijo mogočna ostinja. Tudi v dolini Loške Koritnice ima obsežna Loška stena podnožje zgrajeno iz dolomita. Vendar je ta skladovit in masiven in je mlajše karnijske starosti, povzročil pa je nastanek vršiškemur nekoliko podobnega reliefa (glej geološki prerez Vršiča, sl.1., v tem članku, R a m o v š, 1985, 21-22).

* Podrobneje geološke podatke in geološki prerez Vršiča mi je posredoval dr. Stanko Buser, za kar se mu lepo zahvaljujem.

** J. Pintar uporablja za predel med vrhom Vršiča in dnem Velike Pišnice ime Gornja Pišenca, ki je ni na topografskih kartah.

Gre torej za izrazite pasove triasnega dolomita v Julijskih Alpah, ki so povezani z luskasto zgradbo. Ta je povzročila značilno nesimetrično geološko zgradbo že omenjenih dolin, kjer se v dnu in predvsem na vzhodni oziroma jugovzhodni strani pobočij pojavlja dolomit. Posledica tega so strma, neskladna pobočja na tej strani, gladka skladna pobočja, ki imajo apnenčasto podlago pa na drugi, zahodni oziroma severozahodni strani dolin, kar velja tudi za pobočja nad Vršičem, Limarico in Zadnjo Trento. Menjavanje skladnih in neskladnih pobočij je torej prevladujoča zgradbena in reliefna značilnost na vsem ozemlju zahodnih Julijskih Alp, to je med Kranjsko Goro oziroma Ratečami na eni in Bovcem na drugi strani.

Geološka podlaga anizijskega dolomita na Vršiču se prične z najstarejšimi spodnjetriasnimi plastmi, ki so razgaljene zahodno od Špice v Sedelcih (1564 m), to je severno od Ruske kapelice. To so sivi apnenci, sljudni peščenjaki in rjavkasti peščeni laporji. Nad njimi se nadaljuje obsežna skladovnica triasnih kamnin od ladinija do karnija, ki je posebno lepo razgaljena v severozahodnem ostenju Prisojnika (R a m o v š, 1976, 117; 1985, 15). Tako Ramovš uvaja bralca v geološko zgradbo Prisojnika v njegovem poljudnem članku v *Proteusu*. V istem delu omenja zanimiv podatek, da se najdejo konglomerati in peščenjaki s prodniki permijske oziroma ladinjske starosti in to na pobočjih med prevalom in vzpetino Vršiča, 1737 m (tudi ustno). M e l i k omenja tudi werfenske skrilavce, ki naj bi se vlekli iz doline Velike Pišnice čez Vršič proti jugozahodu (1954, 199). Tektonski položaj plasti smo deloma že omenili. Toda na Vršiču kaže, da gre za stik različno dvignjenih tektonskih blokov ob prelomu, ki je znan kot mojstrovška dislokacija. Ta poteka po Buserju (ustno) na zahodni strani Vršiča pod Mojstrovko, medtem ko Ramovš navaja, da "je celotno severozahodno ostenje Prisojnika ... nastalo ob močnem prelomu". Močno zdobljenost anizijskega dolomita lahko lepo opazujemo zlasti v temenskem hrbtu Vršiča, tako v številnih erozijskih jarkih na obeh njegovih straneh kot tudi v umetnih odkopih ob vršički cesti. Nekatere indikacije,

Sl. 1. Geološki profil v Julijskih Alpah med Tamarjem, Vršičem in Prisojnikom (S. Buser)

Fig. 1. Geological section between valley of Tamar, Vršič Pass and Mt. Prisojnik in Julian Alps (S. Buser)

1. Dachstein thickly bedded limestone-Upper Triassic (Norian and Rhaetian)
2. Bedded dolomite-Upper Triassic (Carnian)
3. Marly platy limestone-Upper Triassic (Carnian)
4. Marl, marly limestone-Upper Triassic (Carnian)
5. Bedded dolomite with chert-Upper Triassic (Carnian)
6. Massive dolomite-Upper Triassic (Carnian-Cordevolian)
7. Massive limestone-Upper Triassic (Carnian-Cordevolian)
8. Tuff, platy limestone-Middle Triassic (Ladinian)
9. Bedded dolomite-Middle Triassic (Anisian)
10. Marl and limestone-Lower Triassic

na primer najnižji del Vršiča na zahodni strani in postopno zmanjševanje zdrobljenosti dolomita v smeri proti vzhodu (dolomit Sovne glave je videti kompaktnější), dodatno potrjujejo omenjeno lokacijo glavnega preloma v zahodnem delu Vršiča.

Po ustnem mnenju S. Buserja je značilna predvsem močna tektonska dvignjenost Prisojnikovega bloka oziroma tega dela Julijskih Alp, pri tem se je dvignila tudi podlaga, sestavljena iz anizijskega dolomita. Mojstrovški blok je pri tem zaostal, kajti v neposrednem sosedstvu sta se znašla anizijski dolomit in zgornjetriasni dachsteinski apnenec Mojstrovke. Med njima manjka vsaj 2000 m debela kamninska skladovnica.

Starejši geomorfološki razvoj in nastanek prevala

A. Melik meni, da "porečje Pišence najbolj prepričevalno potrjuje domnevo o prvotnem vodnem odtoku iz severnih Julijskih Alp proti severu čez Karavanke" in da je imela Pišnica nekdanje povirje v območju Zadnje Trente. Tudi suha dolina Korenškega sedla, po kateri naj bi se prvotna Pišnica odtokala v Ziljo-Dravo, naj bi bil eden od dokazov za to. Melik pripisuje nastanek Vršiča tudi vododržnim werfenskim skrilavcem, katerih pas naj bi se vlekel od južnih pobočij Doline čez Vršič. Potoku Pišnici zato nikoli ne zmanjka vode (1954, 199, 229).

V tej zvezi se postavlja vprašanje, ali je vršički preval res ostanek prvotne doline v večji višini ali pa gre le za kasnejšo prilagojenost doline glavnim geološkim smerem? V Trenti je precej izrazitih ostankov erozijskih teras, ki pa so večinoma nižji od Vršiča. Na desnem bregu Soče so police nad Logom v Trenti na pobočjih Berebice oziroma med Voglom (1424 m) in Na glavah (1670 m). Še več jih je na levem bregu Soče, in sicer Šupca na 1381 m, Kukla, 1310 m, pod Goličico (2102 m), ki je posebno dobro ohranjena in jo je mogoče opazovati s ceste na Vršič na levem bregu Mlinarice, dalje Tamarč, 1400 m, pod Debelo pečjo (1672 m) ter pomol na višini 1475 m vzhodno od Malega proseka. Nad njimi sta še police na 1600 m in Debela peč sama. Tudi na pobočjih soške doline od Trente navzdol je mogoče slediti erozijskim policam v podobnih višinah.

Domnevamo sicer, da zgoraj omenjene najvišje police niso tako hitro spreminjale višine v primerjavi z Vršičem, ki je zaradi mehkeše dolomitne podlage veliko bolj izpostavljen zunanjim silam. To bi lahko pomenilo, da je sedanjo višino Vršiča težko primerjati z erozijskimi ostanki nekdanjega dolinskega dna, četudi so nedaleč proč. Nasprotno temu je treba opozoriti na podobno višino Vršiča, Osojne glave, 1670 m, Osojne police, 1670 m in stopnjo v višini 1665 m v pomolu med Šupco in Na robu. Morda pa so to le ostanki dna nekdanje dolinske vrzeli, kjer naj bi voda tekla iz Trente proti severu.

Na predpostavko o severno usmerjenem odtoku voda iz Zadnje Trente je treba gledati kritično tudi z vidika geološke zgradbe Vršiča samega. Mogoče je predpostaviti, da je nekoč tudi prek Vršiča segal apnenčast pokrov, ki pa je bil visoko dvignjen in močno razpokan. Zato sta pospešena denudacija in erozija lahko razkrili manj odporno dolomitno podlago in v enotnem gorskem grebenu je kmalu zazevala škrbina. Vršič

v tem pogledu zelo spominja na škrbino in sedlo Prevala v Kaninskem pogorju na višini 2050 m, v katerem je razgaljena dolomitna podlaga in tudi nižje v dolini Krnice. Tudi v tem primeru je jasno videti, da je voda zaradi visoke lege lahko kmalu dosegla dolomitno podlago, temu pa je sledilo hitrejšo odstranjevanje apnenčevega pokrova (K u n a v e r, 1983, 222-223). Zelo je verjetno, da je bil to poglaviti vzrok za nastanek Vršiča in tudi za morebitni kasnejši vodni odtok iz Zapodna v smeri proti severu in Karavankam.

Reliefne in nekatere vegetacijske značilnosti Vršiča

Med obema najvišjima vzpetinama, Vršičem, 1738 m in Sovno glavo, 1750 m, je okrog 850 m dolg hrbet z ozkim, uravnanim površjem, ki razmeroma malo spreminja višino. Najožji je hrbet v jugovzhodnem delu, kjer je drugi najnižji del Vršiča (1687 m), ki ima že značaj grebena. Največjo širino doseže hrbet pri Poštarski koči, do 100 m. Vse kaže, da je bila ta vršna uravnava nekoč širša, pleistocenski in recentni procesi pa so jo močno zožili, zlasti v srednjem delu, kjer je mogočen sistem erozijskih jarkov na severovzhodni in na jugozahodni strani prevala. Vanj sta ob straneh vrezani še najnižja zajeda, ki jo je izrabila cesta v višini 1611 m, in zajeda med Sovno glavo in ostenjem Prisojnika v višini 1713 m (glej geomorfološko karto).

Ves preval Vršiča je tako širok okrog 1 km in približno enako široka so tudi pobočja, ki se spuščajo proti dolini Velike Pišnice oziroma proti Gorenji Trenti. To je torej celotno ozemlje prevala, ki kaže s svojo bolj ali manj enakomerno širino navezanost na anizijski dolomitni pas oziroma na pretirno vzdolž mojstrovške dislokacije. V njej je na južni strani nastala dolina Limarice in so pobočja v glavnem usmerjena proti njenemu dnu, na severni strani pa je najbolj izrazita poglobitev doline Suhe Pišnice pod Prisojnikovo steno ter erozijskih grap, ki od tu segajo do erozijskih žarišč pod vrhom Vršiča.

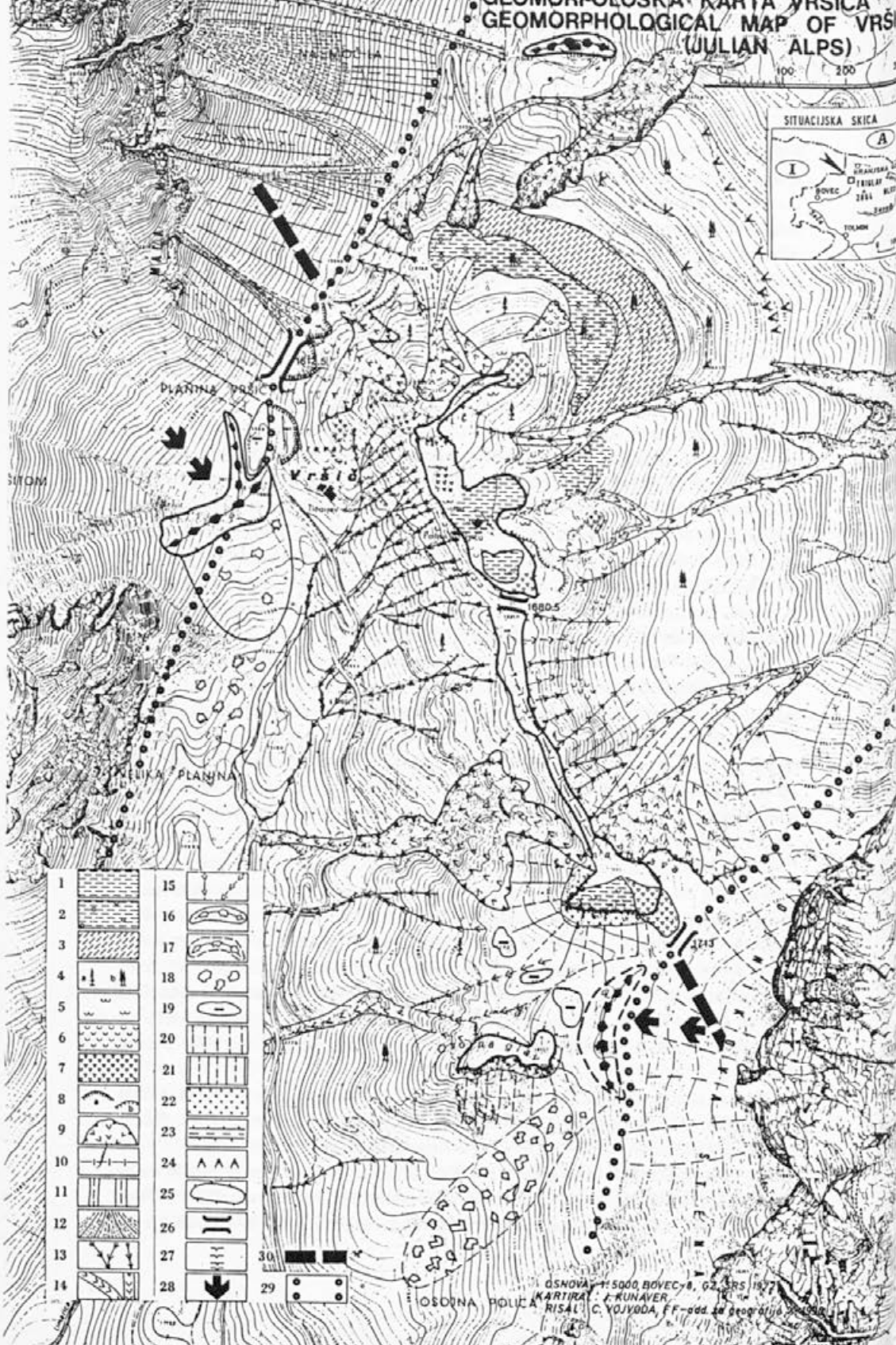
Ostali del severnih pobočij Vršiča je bil v holocenu erozijsko manj prizadet in je zato na njih precej sledov pleistocenske poledenitve. Značilne so zlasti nekatere starejše erozijske police, ki so lahko ostanki pedimentov. Taka izrazita polica je v višini lovske kočje (1600-1630 m), tik severno od vrha Vršiča, 1735 m, in je na njej lep sestoj macesnovega gozda na zgornji gozdni meji. Površje je posuto z drobnimi vrtačami (povprečna globina 1 m, povprečna širina 2 m), ki so nastale v prepereli dolomitni podlagi. Gre za poseben, pri nas redek primer in tip kraškega površja, ki spominja na grbinaste travnike. Severovzhodno od Poštarske kočje je še manjši erozijski ostanek iste police.

Naslednja nižja erozijska polica je vzhodno od Poštarske kočje na pobočjih v višini med 1530 in 1550 m. Posebno izrazita in obširna pa je izravnava na severnem vršičkem pobočju na višini 1350 do 1370 m, ki je lepo vidna severno in južno od ceste.

Po Pintarju prevladuje na severni strani od 1200 do 1700 m, to je do gozdne meje, združba *Lariceto-Fagetum*, to je bukovje, ki je pomešano z macesnom. Na Vršiču se uveljavlja tudi macesen v skupinah ali posamič z rušjem in slečem v podrastju ali

GEOMORFOLOŠKA KARTA VRŠICA
 GEOMORPHOLOGICAL MAP OF VRŠICA
 (JULIAN ALPS)

100 200

1	15
2	16
3	17
4	18
5	19
6	20
7	21
8	22
9	23
10	24
11	25
12	26
13	27
14	28

OSNOVA 1:5000, BOVEC, GZ, SRS 1977
 KARTIRANJE I. KUNAVER
 RISANJE C. VOJVODA, FF - odd. za geografijo, Ljubljana 1978

Legenda / Legend:

1. Ostanke živoskalne police
Rests of erosion terrace
2. Sklenjena živoskalna polica na dolomitni podlagi s plitvimi vrtačami
Erosion terrace with shallow dolinas in dolomite
3. Položno pobočje pod polico
Little inclined slope below terrace
4. Nepoškodovana travna ruša in vegetacija na a. zgornji gozdni in b. drevesni meji
Area of undamaged turf and vegetation on a. upper forest and b. on tree line
5. Manj poškodovana travna ruša
Area of little damaged turf and vegetation
6. Srednje poškodovana travna ruša
Area of middle damaged turf and vegetation
7. Območje brez travne ruše, prevladuje dolomitni grušč
Area of prevailing dolomitic scree
8. a. Peskokop na prevalu, b. cestni vsek z napredujočo denudacijo
a. Sand pit on the top of the pass, b. Denuded road cutting by slope wash
9. Erozijsko žarišče na dolomitu z razvezanim sistemom erozijskih žlebov - badland
Badlands in dolomite
10. Planinska steza, poglobljena ali "dvignjena" zaradi denudacije
Mountain path, deepened or lifted by denudation
11. Erozijski žleb v melišču
Gully in slope scree
12. Meliščni vršaj
Alluvial cone below scree
13. Aktivni erozijski žleb v dolomitu, pod 6 m globine
Active gully in dolomite, depth up to 6 m
14. Neaktivni erozijski žleb
Stable gully
15. Aktivni erozijski žleb nad 6 m globine
Active gully in dolomite, depth above 6 m
16. Čelna morena poznoglacijalnega ledenika
Late pleistocene terminal moraine
17. Domnevna morena poznoglacijalnega ledenika
Possible late pleistocene terminal moraine
18. Morensko gradivo, pretežno ledeniški balvani
Erratic blocks
19. Depresija za ledeniškim nasipom
Depression on the side of the terminal moraine
20. Z rušjem poraščeno periglacialno melišče
Old periglacial slope scree covered with Pinus mugho
21. Recentno melišče
Active scree slope
22. Strma regresijska stopnja periglacialnega nastanka
Cliff of periglacial origin
23. Žleb in nasip kamnitega toka
Gully with side ridges of debris flow type
24. Antropogeno zasipanje ceste
Active scree accumulation on the road caused by man
25. Uravnano ovršje Vršiča
Planation surface of the top of Vršič
26. Sedlo v vršni uravnavi Vršiča
Pass in planation surface of Vršič
27. Hudourniške pregrade
Artificial dams in gullies
28. Smer ledeniškega toka
Direction of ice flow
29. Območje anizijskega dolomita
Area of Anisian dolomite
30. Razvodje / Watershed

Rhodoreto Rhodothamnetum-laricetosum in mestoma smreka, Rh. Rh. -picetosum (P i n t a r, Vodnogospodarska osnova ureditve povirja Pišence, 1987, str. 17).

L o v r e n č a k (1987, 30) navaja, da je na severni strani gozdna meja, ki jo sestavljajo visoki macesni in smreke, celo na višini 1520 m. Otoki gozda segajo po njem do 1600 m, po naših podatkih do 1640 m in to na polici jugovzhodno od lovske kočice. Lovrenčak meni, da je klimatska gozdna meja na Vršiču dejansko višja; s karte izohil razberemo višino 1800 m. Na južni strani je na višini 1605 m še precej mladih macesnov, medtem ko smreke skoraj ni. Posamezni macesni segajo na jugovzhodnih pobočjih do okoli 1700 m. Drevesna in grmovna vegetacija Vršiča torej kaže, da je bila tudi v preteklosti pod močnimi vplivi ne samo naravnih pojavov (plazovi, močni vetrovi, zmrzal itd.), ampak tudi človeka. Zato bi bila gozdna meja na Vršiču vsekakor vredna še podrobnejše raziskave.

Pri zadnjem terenskem delu septembra 1990 smo na Vršiču opazili na večini smrek posušene iglice na koncu vej z nekakšnimi belimi izrastki, ki so dajale videz bolezenskih poškodb.

Sledovi pozno pleistocenske poledenitve

Neposredno sosedstvo Vršiča nima posebno velikega zaledja, ki bi moglo dajati velike količine snega in ledu. Nekaj večje zaledje je na zahodni strani, na pobočjih Mojstrovke, odkoder se je proti prevalu lahko spuščala nekoliko večja ledeniška gmeta. Toda tudi s Prisojnikove stene so izvirale ledeniške gmete.

Vprašanje, ali so se v viških ledenih dob prek Vršiča premikale ledene gmete v eno ali v drugo stran, verjetno ne obstaja. Porfiritski prodniki, ki smo jih našli v morenah v Posočju in ob gozdnih cestah v obsežni čelni moreni pišenskega ledenika med Jasno in Kranjsko goro, so pa zastopani tudi v morenskem gradivu okrog Erjavčeve kočice, posamezni pa tudi ob planinski poti nedaleč od Poštarske kočice, so dobri indikatorji izvora morenskega gradiva. Izvirajo lahko samo iz plasti ladinjskega porfirita v steni Prisojnika kot tudi iz dveh nahajališč na južni strani Vršiča, to je iz bližine 31. serpentine in zgornjega dela soteske Mlinarice. Povedo predvsem to, da je led vsaj delno izviral tudi izpod Prisojnika.

Na območju Vršiča so najbolj izraziti ledeniški sledovi s konca zadnje ledene dobe oziroma s konca pleistocena. Pobočni ledenik izpod Velike Mojstrovke (2366 m), tako imenovani vršički ledenik, ki se je spuščal v zadnjih stadijalnih poledenitvah v dolino Limarice, je zapustil dva čelna morenska nasipa, enega v spodnjem delu doline, tik pod Šupco v višini 1200 m, drugega v zgornjem delu doline na višini 1400 m (K u n a v e r, 1980, 31).

S tem zadnjim ledeniškim stanjem je mogoče primerjati nove najdbe čelnih moren, in sicer prvo na samem prelazu, nasproti Tičarjevega doma, zahodno od ceste. Na njej je postavljen turistični kiosk. Čelno moreno sestavlja grobo ledeniško gradivo, v glavnem ledeniški bloki, ki v loku zapirajo manjšo čelno kotanjo. Morena je povzročila tudi nastanek manjše depresije severno od nje, tik poleg ceste. Čelna morena na spod-

nji strani, ki je videti kot reliefni skok, je najmanj petdeset metrov široka. Od strani morene ni mogoče takoj opaziti, ker se dviga le nekaj metrov nad okolico. Nastanek tega morenskega loka je mogoče povezati s pobočnim ledenikom, ki je v enem od poznoglacijalnih obdobj segel do sem iz krnice pod Malo Mojstrovko (2333 m), in to najbolj verjetno istočasno kot že omenjeni ledenik izpod V. Mojstrovke.

Višinska razlika med obema ledeniškim čeloma (okrog 200 m) je lahko posledica večje in neprekinjene strme podlage pri slednjem, morda pa tudi nekoliko večjega zaledja. Presenetljivo je, da je v zgornjem delu doline Limarice na višini 1400 m, med obema morenoma, uravnano dno zapolnjeno s fluvio-glacialnimi sedimenti. Ohranjeni sta dve prodni terasi, ki jasno kažeta na značilne procese blizu čela ledenika, četudi je bil ta majhen in kratkotrajen.

Manjši ledenik izpod grape v Prisojnikovi steni zahodno od Prisojnikovega okna je lahko ustvaril čelni moreni podobno območje, ki ga pokrivajo različno veliki skalni bloki. Skalovje je morda tudi podor, vendar je zaradi manjšega obsega taka razlaga manj verjetna. Grobost materiala je logično povezana z nastankom ledenika v steni, ki gradiva ni mogel drobiti. Značilna je razsutost skalovja nižje navzdol v ozkem pasu po strmi dolini južno od Osojne glave. Gradivo je bilo odloženo bržkone na višku tega poznoglacijalnega stadija.

Ledeniške nasipe na severnem pobočju Vršiča, ki doslej še niso bili znani in časovno določeni, naj le na kratko omenimo. Čelni morenski nasipi niso tako jasno izdelani kot na južni strani, ker ledeniške gmote niso bile prostorsko tako omejene. V okolici Erjavčeve koče se pričnejo večje količine morenskega gradiva na površju in koča sama je postavljena verjetno na ostanek čelnega nasipa. Največ je morenskega gradiva ohranjenega na že omenjeni pobočni uravnavi na višini okrog 1350 m, kjer so na obeh straneh ceste jasni sledovi ledeniške akumulacije, a brez izrazitih oblik.

Tudi v dnu doline Suhe Pišnice so se ohranili sledovi zadnjih stadialnih poledenitev. Iz globoke grape izpod Malega Prisojnika je do dna segel ledeniški jezik, ki je v višku dosegel celo nasproten breg Suhe Pišnice v bližini smučarske koče. Deli čelne in bočne morene pa so dovolj jasno ohranjeni predvsem na desni in levi strani struge potoka, ki priteka iz omenjene grape. Zlasti na levem bregu je bočna morena zelo dolga in je sestavljena iz dveh morenskih nasipov, mlajšega notranjega in starejšega zunanjega. Časovno je možno sovpadanje tudi tega zastoja z onim na vrhu prevala, glede na severno lego in obsežno zaledje pa ni povsem izključena še manjša, morda historična starost.

Recentna geomorfološka dinamika in vloga človeka

Za današnjo podobo površja in geomorfološke procese je posebnega pomena prevladujoča dolomitna zgradba Vršičevega ovršja in njegovih pobočij. Močno pretreti anizijski dolomit je drobljiv in neodporen tudi v večji globini in se zato hitro spreminja v robato kršje oziroma v grušč in pesek. V tem pogledu povsem spominja na podobne dolomite drugod v Sloveniji. Zato je območje Vršiča med najbolj zanimivimi v naših

Alpah za proučevanje hitrosti denudacije in erozije in za spremembe površja, ki so hitrejšje kot v apnenčastem sosedstvu. Naj opozorimo na nekatere najbolj značilne oblike denudacijsko-erozijskih procesov ter na indikacije o njihovi intenzivnosti in posledicah.

Denudacijsko-erozijski procesi in pojavi na Vršiču so doslej zbuiali pozornost, ker ogrožajo nekatere dele vršiške ceste, posamezne stavbe, tudi gozdne površine, zlasti na zgornji gozdni meji. Najbolj ogrožena območja so zato že v preteklosti skušali varovati s postavljanjem dolinskih hudourniških pregrad. Vršič je tudi znano območje velikih snežnih plazov, ki so v preteklosti terjali tudi človeška življenja.

Za hudourniško erozijo je občutljivo širše območje med Kranjsko Goro in Vršičem. Poplave, ki so že nekajkrat prizadele Kranjsko Goro in sploh Zgornjo savsko dolino, so že zgodaj povezali s hudourniškiimi grapami pod Vršičem in v sosedstvu, odkoder naj bi se v dolino nekontrolirano stekale ob katastrofalnih padavinah velike količine vode in raznega gradiva. 10-letne oziroma 100-letne visoke vode Zgornje Pišnice, katere povirje meri 5,1 km², dosežejo pretoke od 21 m³ do 38 m³/sek. Njena pritoka, Močilnica, ki priteče od Erjavčeve kočje, in Suha Pišnica, dosežeta ob visokih vodah od 6 do 16, oziroma 9 do 24 m³/sek pretoka. Pintar navaja, da je na Vršiču 2160 mm srednjih letnih padavin, dosežejo pa do 2950 mm. Najvišje srednje dnevne padavine znašajo 170 mm. Letno izhlapevanje na območju Velike Pišnice znaša 463 mm (J. P i n t a r, klimatski podatki za obdobje 1955-1975, hidrološki za obdobje 1926-1981, Vodnogospodarska osnova ureditve povirja Pišence, 1987, str. 13-14, 24-25).

Denudacija in erozija sta v dolomitni podlagi Vršiča razviti na različne načine. Razlikujemo lahko površje Vršiča in pobočij na obeh straneh prevala, kjer so na večjih površinah zastopane različne oblike denudacije in z njo povezanih procesov in pojavov ter območje lokaliziranega intenzivnega hudourniškega vrezovanja v pobočja Vršiča, to je linearnega vrezovanja v obliki erozijsko-denudacijskih žlebov v obliki erozijskih žarišč.

1a. Na ravnih delih Vršičevega temena je značilnejši pojav, da so precej velike ploskve na površju, zlasti na jugozahodnem, vetrovnem, izpostavljenem robu, povsem brez talne odeje, ki jo sicer sestavlja plitva rendzina (od 10 do 20 cm) in je brez vegetacije. Na teh ploskvah prevladuje drobno dolomitno kršje. Največje gole površine so na vrhu Vršiča in na Sovni glavi. V bližini Poštarskega doma je mogoče videti posamezne krožne in polkrožne denudacijske zajede v talni odeji, ki kažejo, da je ta še naprej ogrožena in da se proces uničevanja preperelinske odeje* nadaljuje. Polkrožne zajede spominjajo na podobne denudacijske pojave v kraških prsteh (sl. 2 do 4).

* V smislu celote, ki jo predstavlja talna odeja (konkretno rendzina) in razpadla kameninska plast do trdne kamenine.

Sl. 2. Najširši del vršne uravnave Vršiča v okolici Poštarske koče z огоlclimi površinami v dolomitni podlagi. Zadaj apnenčasta pobočja Male Mojstrovke. Foto J. Kunaver.

Fig. 2. The top surface of mountain pass of Vršič in the vicinity of mountain hut Poštarska koča with denuded areas in dolomitic rock. In the background the slopes of Mala Mojstrovka. Foto J. Kunaver.

Sl. 3. Pogled na številne ploskve z razgaljeno dolomitno podlago, kar je lahko posledica paše kot tudi izpostavljenosti jugozahodnim vetrovom. Foto J. Kunaver.

Fig. 3. The barren surfaces of dolomitic scree which are due to pasture and the prevailing southwestern winds. Foto J. Kunaver.

Sl. 4. Planinska pot na najožjem delu temena Vršiča je zaradi močnejšega denudacijskega zniževanja sosledstva dvignjena za okrog pol metra nad okolico. Foto J. Kunaver.

Fig. 4. Mountain path on the narrowest part of the Vršič which is lifted above the surroundings because of stronger denudation on the slopes. Foto J. Kunaver.

1.b. Na jugozahodnih pobočjih Vršiča (1735 m), oziroma v okolici Tičarjevega doma, so najbolj izraziti denudacijski pojavi v pobočni preperelinski in vegetacijski odeji. Osnovna značilnost je občutljivost tanke preperelinske odeje ter iz nje rastoča značilna visokogorska grmovna vegetacija s slečem na čelu in redkejša vmesna macesnova drevesa. Ruša, ki jo sestavlja plitva, s peščnim dolomitnim drobirjem močno pomešana pobočna rendzina, je na različne načine pretrgana in načeta po denudaciji in gravitaciji zaradi šibke zasidranosti v sipki dolomitni podlagi. Razlikujemo lahko 4 stopnje poškodovanosti ruše z vmesnimi zarezami širine do 5 cm, 5 do 20 cm, nad 20 cm in pretežno golo skalnato, pravzaprav gruščnato površje (glej geomorfološko karto).

Še krepkejšje je uničevanje ruše nad peskokopnimi jamami tik ob cesti, na samem prevalu, kjer je videti številne rušnate kose, ki so se odtrgali od celote in počasi drsijo

po pobočju.

1.c. Na staro opuščeno vojaško cesto na severnih pobočjih Vršiča severovzhodno od Erjavčeve koče in erozijskega žarišča se je s kratkih, neporaščeni pobočij (nagib 40-50°), navalilo veliko gruščnatega gradiva. Čim strmejše in manj poraslo je pobočje, tem več ga je. Gozdnata pobočja nad cesto so navadno manj strma, 30-35°. Iz erozijskih žlebov nad cesto, ki so posledica strmejšega sveta in s planinskih ali pastirskih stez so se na cesto nasuli manjši stožci, s stranicami, dolgimi več metrov. Pojavi jasno kažejo na antropogeno destabilizacijo pobočij, kar je mogoče meriti in datirati.

1.d. Na severni in južni strani pod Sovno glavo in severozahodno od cestnega prelaza pod Malo Mojstrovko so ohranjena enakomerno nagnjena gruščnata pobočja, kjer je podlaga že dodobra zaraščena z rušjem in slečjem. Na teh pobočjih, kjer prevladuje nagib okrog 26° do 30°, in so najverjetneje periglacialnega nastanka, so prevladovali procesi pobočne soliflukcije, ki so pobočja enakomerno zgladili. Recentni procesi pa so vanje vrezali erozijske žlebove, ki se začenjajo pod strmejšimi, od erozije in denudacije močno razdrapanimi pobočji. Tu zadevamo na problem recentnih in fosilnih procesov, ki se odražajo na pobočjih. Tako pobočje se na zgornji strani navadno konča z navpično stopnjo, ki je značilne regresijske narave. Z intenzivnim periglacialnim mehničnim razpadanjem se je stopnja umikala. Na Vršiču so take razmere lahko vladale na začetku ali koncu hladnih pleistocenskih obdobjih, morda pa se za krajši čas obnovijo tudi v sedanjosti.

2. S še močnejšo denudacijsko in erozijsko dinamiko imamo opraviti pri erozijsko-denudacijskih žlebovih na pobočjih, zlasti pa v posameznih hudourniških žariščih na obeh straneh Vršiča. Ta območja v celoti spominjajo na badland.

2.a. Med najbolj razširjenimi denudacijsko-erozijskimi pojavi na obeh straneh Vršiča so erozijski jarki ali pobočni žlebovi v pobočjih V oblike. Posebno značilni se zdijo na območju, ki smo ga v okolici Tičarjevega doma opisali v odstavku 1.b. 11 izmerjenih jarkov na razdalji okrog 750 m ob cesti na južni strani prevala kaže zelo različno globino, od 1 m pa vse do 10 m in več. Povprečna globina je 5 m, približno taka je tudi širina. Povprečna razdalja med jarki je ob cesti 70 m, v višini Tičarjevega doma, kjer je zaledja manj, pa je že manjša. Isti jarki ob makadamski cesti med Tičarjevim in Poštarskim domom kažejo še druge značilnosti. Manjši jarki se združujejo v večje, vendar je to značilno za pobočja nad cesto. Videti je, da je cestni vsek pospešil denudacijsko-erozijske procese nad njo. Zaradi tega natajajo novi jarki, ki so šele v inicialni fazi in to tik nad cestnim vsekem.

2.b. Na severni strani, nasproti Erjavčeve koče, je razvejana pahljača hudourniških žlebov, ki zaradi precej naglega napredovanja denudacije in erozije v mehkem dolomitu močno ogrožajo okolico. Izpodjedanje kamnine grozi, da se bodo erozijski jarki začeli podaljševati v smeri lovske koče. To erozijsko žarišče ogroža tudi večji kompleks macesnovega gozda na izraziti polici tik pod vrhom Vršiča. Denudacija je močna tudi na pobočjih pod Erjavčevo kočjo, vendar so tam zastopani poleg dolomita tudi ledeniški sedimenti (sl. 5).

Sl. 5. Erozijsko žarišče v drobljivem anizijskem dolomitu pri Erjavčevi koči, ki ima značaj pravega badlanda, kjer skušajo omejiti denudacijske in erozijske procese s hudourniškimi pregradami in z ozelenjevanjem. Foto J. Kunaver.

Fig. 5. Badlands in crumbly dolomite at mountain hut Erjavčeva koča with artificial dams in the gully and with stabilized slopes, which are planted with bushes. Foto J. Kunaver.

Izvir Močilnice pod Erjavčovo kočo, ki je verjetno posledica bližine skladnih pobočij zahodno od tod, neprepustne podlage (werfen ?) in morenskega pokrova, je lahko eden od povodov za nastanek erozijskega žarišča.

2.c. Na južni strani Vršiča ima erozijsko žarišče, ki je nastalo med Sovno glavo in vršičsko cesto v dolžini 500 m in je široko do 250 m, štiri večje izvirne krake. Z najvišjim sega skoraj do vrha Sovne glave tik do roba stare vojaške ceste. To dokazuje njegovo recentno večanje. Značilno je, da tik pred cestnim prepustom na spodnjem robu velike denudacijsko-erozijske poglobitve ni večjih količin gradiva, ki bi jih spričo obsega območja in erozije lahko pričakovali. Tako je tudi pri sosednjih prepustih, ki služijo prehodu do sem že nekoliko zmanjšanih erozijskih jarkov. Enako je tudi v dolinskem dnu Limarice, kjer bi pričakovali obilne količine dolomitnega gruščja, a ga praktično ni. Ukrepov zoper erozijo na tej strani ni videti.

2.d. Naslednje erozijsko žarišče je na zahodni in severni strani vrha Vršiča, pravzaprav jih je več, vendar so lokalizirana in ne kažejo posebnega naraščanja, ker z zgornje strani ne morejo dobivati dodatnih vodnih količin kot v prvih dveh primerih. Pri lovski koči je nastal pod tamkašnjimi žlebovi večji vršaj, ki ogroža travnato ravnico.

2.e. Četrto veliko erozijsko žarišče je na severni strani Sovne glave in ga sestavlja več vzporednih, strmih erozijsko - denudacijskih žlebov oziroma grap, med katerimi izstopajo odpornejši dolomitni hrbti in igle. To žarišče ni videti tako močno aktivno kot prejšnji dve, kar povezuje z njegovo lokacijo tik pod vrhom, odkoder ne izvira večje količine vode.

Transport in akumulacija dolomitnega materiala

Porečje Pišnice spada po Pintarju med III. in IV. kategorijo erodiranosti površja. Letno specifično odplavljanje znaša $1200 \text{ m}^3/\text{km}^2$, s celotnega porečja Pišnice pa $45.600 \text{ m}^3/\text{leto}$ (P i n t a r, 1987, 30). Metoda za ta izračun ni navedena. Že leta 1893 so se zakonsko lotili ureditve hudournika Pišnica in leto kasneje so že zgradili hudourniško pregrado pri Jasni. Za njo se je do danes nabralo okrog 100.000 m^3 materiala. Po 2. svetovni vojni so zgradili na tem območju okrog 50 objektov za urejevanje hudournikov in preprečevanje erozije. Nasproti Erjavčeve koče so v povirju Močilnice v ta namen zgradili serijo zidanih in betonskih pregrad ali pragov, ki preprečujejo globinsko erozijo in zadržujejo gradivo. Za njimi se je od izgradnje po 2. svetovni vojni dalje nabrala različna količina gradiva. Enostaven izračun pokaže, da se je za večjim pragom s širino 20 m, višino 3 m in globino 15 m nabralo okrog 450 m^3 materiala, za manjšimi pragovi, ki so višje v glavni grapi in bliže žarišču erozije z višino 2 m, širino 14 m in globino 8 m, pa okrog 110 m^3 . Skupna količina dolomitnega drobirja, ki se je nabral za pragovi, torej ni posebno velika. Pomembnejša je druga funkcija pregrad, to je preprečevanje erozije.

V zvezi z razvojem tega in drugih erozijskih žarišč se zastavlja nekaj osnovnih vprašanj. Najpomembnejše je, kje v nižjem svetu se akumulira gradivo, ki ga voda v tolikšnih količinah odnaša z višin? Na to delno odgovarja ing. Pintar, ki navaja, da odpade v hudourniških vodah 20 % do 25 % na transport trdnega gradiva ali na rinjeni prodec, 75 % do 80 % pa na lebdeči tovor. Kemično raztopljenega ne omenja. Vzorec narasle vode ob dežju iz grape pri Erjavčevi koči, odvzet 5. junija 1990, je imel $6,7^\circ \text{ N}$ celokupne trdote, $5,5^\circ \text{ N}$ kalcijeve trdote in $1,2^\circ \text{ N}$ magnezijeve trdote. Poleg tega je bilo v litru vode $1,4921 \text{ g}$ peščeno-meljaste usedline.

Pintarjevo trditev je mogoče podpreti, kajti v dolomitu na Vršiču imamo opravka s pojavom močnega drobljenja kamnine že v začetnih hudourniških žlebovih v zgornjem toku. Avtor omenja melj iz dolomitiziranih apnencev iz Male Pišnice (1987, 30). Zdrobljen material je voda sposobna sproti odnašati, tudi ob nizkih in srednjih vodah. Zato opazimo, da v dolini Velike Pišnice ni velikih prodišč, ki bi jih sicer pričakovali. Količine akumuliranega gradiva so zato tudi pri Jasni manjše od pričakovanih, če

pomislino na številna erozijska žarišča. Delno je to zasluga hudourniških pregrad, največ pa k temu pripomore prav lastnost dolomita.

Droben pesek, melj in druge frakcije (glej tab. 2), ki nastajajo pri preperevanju dolomita in pri transportu drobirja, voda večinoma odnese, zlasti pri višjih pretokih, del pa se ga useda v strugah. Belkasto dolomitno usedlino, ki spominja na ledeniško kredo, lahko opazimo tako pri hudourniških pregradah kot tudi v dolini ob bregovih Velike Pišnice, ter v akumulacijskem jezeru pri Jasni (P i n t a r, 1987, 47). Toda to je le manjši del v primerjavi z odnešenimi količinami naprej po savskih vodah. Ta finopeščena usedlina je najbrž reden spremljevalec vseh voda, ki tečejo v našem alpskem svetu iz dolomita, kar med drugim potrjujejo tudi pogosta nahajališča v plitvih kotanjah v dolini Planice tik pod podgorskimi vršaji.

Tabela 2. Granulometrični sestav (%) zdrobljene dolomitne usedline v hudourniški grapi pri Erjavčevi koči:

grobi pesek	drobni pesek	melj	glina
39,92	41,18	11,8	7,1

Razmeroma majhno erozijsko moč hudourniških voda pod erozijskimi žarišči kaže pojav, da se skoraj vsi erozijski jarki navzdol po pobočjih zmanjšujejo, ne pa povečujejo. To velja tako za erozijske jarke na severni kot tudi na južni strani Vršiča, zlasti v okolici Tičarjevega doma.

Spremembe zaradi tako hitrih erozijskih in denudacijskih procesov so v okolju vidne tudi ob primerjavi današnjega stanja in starejših fotografij. V publikaciji Podjetja za urejanje hudournikov Metodološke zasnove je ing. Pintar objavil fotografijo Sanacija usada Vršič, ki verjetno kaže stanje omenjenega žarišča pri Erjavčevi koči okrog leta 1977. Tik poleg struge je na levi strani fotografije (desni breg) vidna velika iz površja moleča živa skala. Po trinajstih letih je bilo na terenu mogoče videti precejšnjo spremembo, ker je dolomitna skala v tem času zaradi mehničnega preperevanja že nekoliko spremenila obliko in se tudi zmanjšala. Sestavlja jo drobljiv dolomit s paralelopipedno strukturo.

Vršič lahko na osnovi spoznanja o pospešenih denudacijsko-erozijskih pojavih, kar je posledica pretiranih posegov v občutljivo visokogorsko okolje, proglasimo za eno od ekološko ogroženih pokrajin v Julijskih Alpah.

Literatura in viri

- Kunaver, J., 1980. Razvoj in sledovi zadnje stadialne poledenitve v Zgornjem Posočju (I). Geografski vestnik, LII (1980). Ljubljana.
- Kunaver, J., 1983. Geomorfološki razvoj Kaninskega pogorja s posebnim ozirom na glaciokraške pojave. Geografski zbornik, XXII/4, 1982. Ljubljana.
- Kunaver, J., 1989. Gorski svet Slovenije in njegova preobrazba. Slovenija 88, okolje in razvoj. Zbornik. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Ljubljana.
- Lovrenčak, F., 1987. Zgornja gozdna meja v Julijskih Alpah in na visokih kraških planotah Slovenije. Geografski zbornik, XXVI, 1986, SAZU. Ljubljana.
- Melik, A., 1954. Slovenski alpski svet. Slovenija. Slovenska matica. Ljubljana.
- Pintar, J., 1977. Metodološka zasnova analize povirij voda s primerjalno presojo primernosti površin za smučišča v povirju Pišence. Cipa, Bovec 1977. Podjetje za urejanje hudournikov. Ljubljana.
- Ramovš, A., 1976. Geološki sprehod po severozahodnem ostenju Prisojnika. *Proteus* 39, 1976/77, 3. Ljubljana. Str. 117-121.
- Ramovš, A., 1985. Iz geološke zgodovine TNP. Triglavski narodni park. Vodnik. Triglavski narodni park. Bled.
- Vodnogospodarska ureditev povirja Pišence. Vodnogospodarski inštitut, vodnogospodarski oddelek. Ljubljana 1987.

ON GEOMORPHOLOGY OF DOLOMITIC VRŠIČ PASS IN JULIAN ALPS

Jurij Kunaver

(Summary)

The Vršič Pass in Julian Alps has a specific geologic structure because of the neighbourhood of the Anisian dolomite of Middle Triassic and the Dachstein limestone of Upper Triassic. Once the Triassic limestone cover was weathered away, erosion advanced rapidly in the highly raised Middle and Lower Triassic bedrock and created this characteristic, deep incision in our Alps. The process was further abetted by the Mojstrovka dislocation, which traverses the region, contributing to the strong tectonic fragmentation of dolomite. For this reason, the dolomite does not act as a firm bedrock, but has been transformed into a crumbly, sandy material. Localised erosion has for this reason played an important role in the formation of the mountain pass, perhaps more important than that of the Pliocene river which is believed to have flowed from the West over Vršič in the direction of the Karavanke and the Drava valley.

The area was also the region of late pleistocene hanging glaciers, which left their

frontal moraines on the pass itself and lower down. Also fossil perglacial screes are to be found.

Many badlands in the northern and southern side of Vršič, in the area of the headwaters of Suha Pišnica, the Močilnica and the Limarica attest to the intensity of the geomorphological processes. The rate of erosion of torrents is quite high, which can be shown by comparing photographs taken at different periods. Consequently, one may conclude that these badlands are of younger origin and that man has significantly influenced this process owing to his various interventions in the landscape. The magnification of the badlands is directly proportional to their size, which means that the natural process of erosion would develop even faster had there been no man-made obstacles in the form of torrent barriers.

Erosion troughs run down the slope from these badlands. They are quite deep at the beginning and become smaller further down the slope and not the other way around as would be expected. This phenomenon is accounted for by the weak erosive force and relatively low water flow rate of the streams which do not have large headwaters. Some badlands are for the time being localised, but may eventually endanger a greater area. Due to a steep gradient, surface water can carry away quite a large volume of material, which is further facilitated by the crushing of dolomite into small sand particles.

The dolomitic regolith and the turf covering the slopes are being affected and damaged by the denudation and gravitation processes which have been, for the large part, triggered by man. Natural turf is being fragmented and removed to a point of exposing bare rock. Vršič is crisscrossed by numerous mountain and other trails as well as old military and new roads, which cut into the slope and are therefore all potential sources of erosion.

Finally, on the basis of the fact that relatively intense denudation and erosion processes are the result of man's excessive interventions in the sensitive, high-altitude mountains, Vršič should be pronounced an ecologically endangered area of the Julian Alps.

UDK 911.3:323.15(450=863)

TEMELJNI PROBLEMI GEOGRAFSKEGA PREUČEVANJA ETNIČNIH MANJŠIN NA PRIMERU SLOVENCEV V ITALIJI*

Milan B u f o n**

1. Uvod

Čeprav so bili pogledi na etnične manjšine v 70. letih glede dinamike njihove notranje preobrazbe in spreminjanja njihovih vezi z zunanjim družbenim okoljem relativno dobro proučeni¹, pa se danes, ravno spričo dinamičnih procesov, ki so etnične manjšine ne le bistveno prestrukturirali (od pretežno ruralnih do pretežno urbanih), pa tudi radikalno posegli v oblike njihovih vezi do širšega družbenega okolja (v smislu večje integracije), odpirajo številni novi problemi, ki se nanašajo na same temeljne "koordinate" teh manjšin: na njihovo prostorsko razporeditev in številčno obstojnost. V prispevku smo zavestno zanemarili procese znotraj slovenske etnične skupine², pa tudi določene terminološke in metodološke zagate, ki so z njimi povezane³, skušamo pa predvsem odgovoriti na zgoraj zastavljene temeljne probleme njenega geografskega preučevanja.

2. Opredelitev zgodovinskega slovenskega naselitvenega ozemlja v Italiji

Klasično ali historično slovensko naselitveno ozemlje v Italiji razčlenjujemo navadno na šest bolj ali manj zaključenih enot. Od severa proti jugu si sledijo Kanalska dolina, Rezijska, Terska Beneška Slovenija, Nadiška Beneška Slovenija, Goriška in Tržaška. Razčlenitev sloni na različnih naravnogeografskih razmerah, pa tudi družbenih, zlasti

*izvleček iz magistrske naloge Etlično - regionalni razvoj obmejnih regij

**Mag., sodelavec Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) v Trstu, ul. G.Gallina 5, 34122, Trst, Italija

historičnih, etničnih in upravnopolitičnih. V grobem lahko trdimo, da je to, kar imenujemo historično slovensko naseljitveno ozemlje v Italiji, v bistvu konglomerat različnih zgodovinsko pogojenih razmer, ki jih povezuje etnična izvornost in skupna politična nadgradnja.

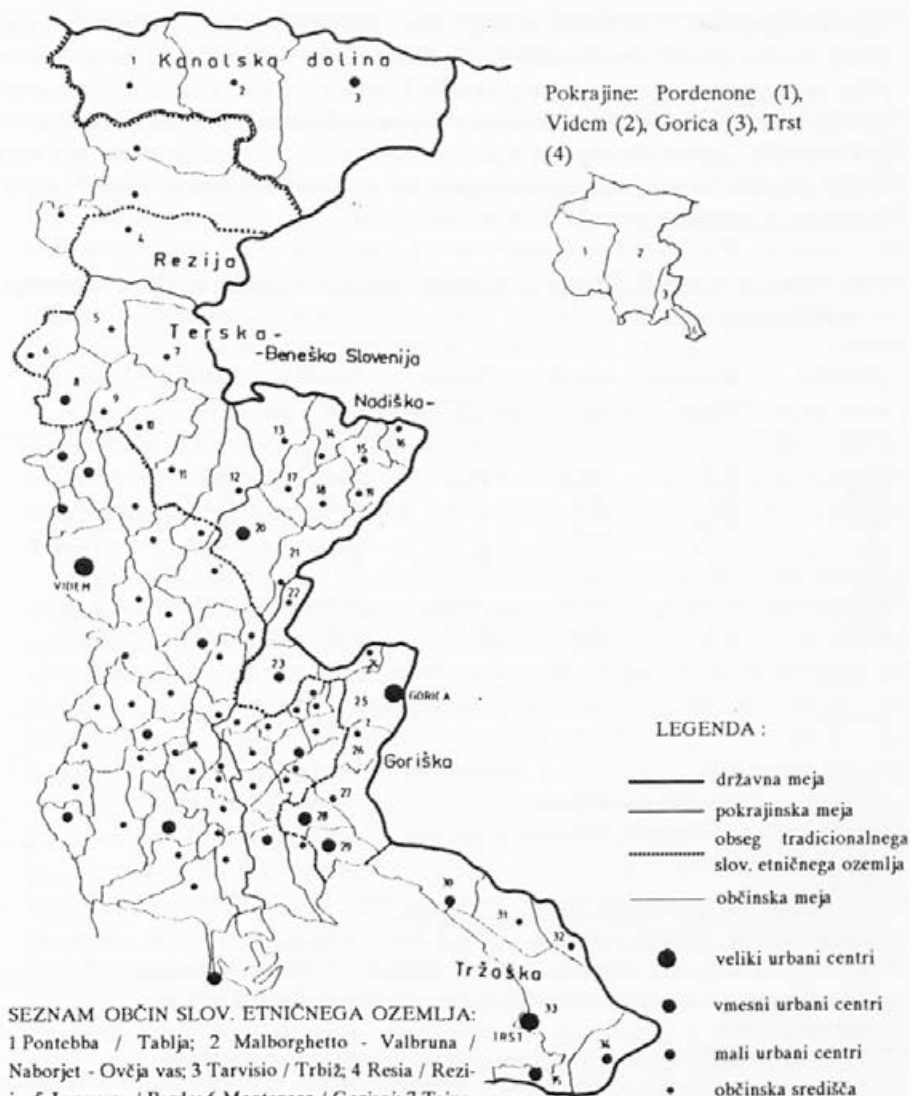
- V Kanalski dolini obsega slovensko naseljitveno ozemlje vse tri občine (Tablja, Naborjet-Ovčja vas, Trbiž), ki merijo okoli 425 km², v njih pa po oceni SLORI živi od 1000 do 2000 Slovencev (po italijanskih virih za leto 1983 naj bi Slovenci predstavljali 16,4 % vsega prebivalstva ⁴, od teh pa približno le tretjina materinščino tudi uporablja ⁵).

- Rezijska takorekoč v celoti obsega istoimenska občina, ki meri okoli 105 km², v njej pa živi vsaj 1400 oseb slovenskega etničnega izvora, kulturnega izročila in dialektalne prakse. Tudi po italijanski oceni ⁶ za leto 1983 sestavljajo Slovenci 98,0 % vsega prebivalstva.

- V Terski Beneški Sloveniji obstajata dva različna pasova: nižji (vznožni oz. gričevnati) etnično mešan pas s prevlado furlanskega prebivalstva ter etnično enotnejši hribovit pas s prevlado slovenskega prebivalstva. Prvi obsega večji del občin Gorjani, Čenta, Neme, Ahten, Fojda in Tavorjana, drugi pa le občini Bardo in Tipana. Območje klasične slovenske naselitve meri skupaj okoli 335 km² in v njem živi po oceni SLORI okoli 5000 pripadnikov slovenske etnične skupine (3000 v nižjem pasu in 2000 v hribovitem). Po italijanski oceni za leto 1983 ⁷ naj bi slovensko prebivalstvo sestavljalo 35,7 % vsega (brez občine Čenta).

- Nadiška Beneška Slovenija obsega etnično homogene občine Podbonesec, Sovodnje, Grmek, Dreka, Špeter, Sv.Lenart in Srednje ter etnično mešani občini Čedad in Prapotno. Območje meri okoli 255 km², v njem pa po oceni SLORI živi okoli 11.000 pripadnikov slovenske etnične skupine, ki slovenski dialekt še zavestno uporabljajo (od 11 do 45 odstotno) ⁸. Nadiška Beneška Slovenija je v videmski pokrajini tisto območje slovenske naselitve, v katerem je slovensko prebivalstvo najštevilnejše in strnjeno naseljeno. Po italijanski oceni za leto 1983 ⁹ naj bi sestavljalo 89,4 % celotnega prebivalstva (brez občine Čedad).

- Na Goriškem je razmejitev klasičnega slovenskega naseljitvenega ozemlja morda najmanj jasna, saj je občin, v katerih so Slovenci historično naseljeni po celotnem ali večjem delu samo pet, med temi pa so le tri take, ki so etnično homogene (Števerjan, Sovodnje ob Soči, Doberdob), drugi dve pa sta etnično mešani (Dolenje in Gorica). V manjšem obsegu je slovensko prebivalstvo zgodovinsko prisotno še v občinah Krmin, Moša, Zagraj, Ronke in Tržič. Razlikovati je treba torej med okolico Gorice, kjer živi tradicionalno močno zavedno slovensko prebivalstvo, in preostalim na Furlanijo navezanim obmejnim pasom, kjer živi slovensko prebivalstvo v podobnem položaju, kakor v Terski Beneški Sloveniji. Zgoraj navedeno ozemlje meri skupaj okoli 190 km², v njem pa po oceni SLORI živi okoli 17.000 pripadnikov slovenske etnične skupine. Po italijanski oceni za leto 1983 ¹⁰ naj bi Slovenci tvorili 14,5 % prebivalstva (občine Krmin, Števerjan, Gorica, Sovodnje ob Soči, Doberdob in Ronke). - Na Tržaškem je slovensko prebivalstvo zgodovinsko prisotno v vseh šestih občinah (Devin-Nabrežina,

SEZNAM OBČIN SLOV. ETNIČNEGA OZEMLJA:

1 Pontebba / Tablja; 2 Malborghetto - Valbruna / Naborjet - Ovcja vas; 3 Tarvisio / Trbiž; 4 Resia / Rezi-ja; 5 Lusevera / Bardo; 6 Montenaro / Gorjani; 7 Taipana / Tipana; 8 Tarcento / Čenta; 9 Nimis / Neme; 10 Attimis / Ahten; 11 Faedis / Fojda; 12 Torreano / Tavorjana; 13 Pulfero / Podbonesec; 14 Savogna / Sovodenj; 15 Grimacco / Grmek; 16 Drenchia / Dreka; 17 S. Pietro al Natisono / Špeter; 18 S. Leonardo / Sv. Lenart; 19 Stregna / Srednje; 20 Cividale del Friuli / Čedad; 21 Prepotto / Prapotno; 22 Dolegna del Collio / Dolenje; 23 Carmons / Krmin; 24 S. Floriano del Collio / Števerjan; 25 Gorizia / Gorica; 26 Savogna d'Isonzo / Sovodnje; 27 Doberdo del Lago / Doberdob; 28 Ronchi dei Legionari / Ronke; 29 Monfalcone / Tržič; 30 Duino - Aurisina / Devin - Nabrežina; 31 Sgonico / Zgonik; 32 Monrupino / Repentabor; 33 Trieste / Trst; 34 S. Dorligo della Valle / Dolina; 35 Muggia / Milje;

ADMINISTRATIVNA RAZČLENITEV SLOVENSKEGA ETNIČNEGA OZEMLJA V VZHODNEM DELU FURLANIJE - JULIJSKE KRAJINE

Zgonik, Repentabor, Trst, Dolina in Milje). Med temi so občine Zgonik, Repentabor in Dolina etnično pretežno homogene, tradicionalno etnično mešanima občinama Trst in Milje pa se je v zadnjim desetletjih pridružila še občina Devin - Nabrežina. Med vsemi obravnavanimi predeli je Tržaško najbolj strnjeno in množično poseljeno s slovenskim prebivalstvom, saj na ozemlju, ki obsega okoli 210 km², živi po oceni SLORI vsaj 40.000 pripadnikov slovenske etične skupine. Po italijanski oceni za leto 1985 ¹¹ naj bi Slovenci sestavljali 10,3 % vsega prebivalstva.

Tab. 1: Gibanje deleža Slovencev po popisnih rezultatih in ocenah znotraj avtohtonega poselitvenega ozemlja

Območje	Kanalska dolina ³	Rezija	Terska B.S. ⁷	Nadiška B.S. ¹⁰	Goriško	Tržaško ¹⁶
1901 ¹	27,0	99,4	38,2	94,4	27,6 ¹²	21,3
1911 ¹	19,5	100,0	35,3	94,8	33,5 ¹²	32,5
1921 ¹	17,0 ⁴	100,0	39,6	91,0	28,9 ¹³	18,5 ¹⁷
1951	19,6 ⁵	-	39,5 ^{8,9}	82,6 ⁸	11,0 ¹⁴	13,2 ¹⁸
1961	-	-	-	-	-	8,6 ¹
1971	17,4 ⁶	90,0 ⁶	13,7 ⁶	82,0 ¹¹	11,6 ^{6,12}	8,2 ¹
1981 ²	16,4	98,0	35,7 ⁹	89,4	14,5 ¹⁵	10,3 ¹⁹

Opombe:

¹ Popis prebivalstva.

² Vladna ocena za leto 1983 (neobjavljena).

³ Občine Tablja, Ukve-Naborjet, Trbiž.

⁴ Brez "tujih" državljanov.

⁵ Župnijska ocena.

⁶ Ocena študijske skupine Alpina iz Bellinzona za leto 1974.

⁷ Občine Bardo, Tipana, Gorjani, Čenta, Neme, Ahten, Fojda in Tavorjana.

⁸ Vladna ocena (objavljena v "Documenti di Vita Italiana", n. 4, 1954: Gruppi linguistici sloveni in v "Esteri", suppl. al n. 3, 1954: Entità e situazione dei gruppi linguistici sloveni in Italia).

⁹ Brez občine Čenta.

¹⁰ Občine Sovodnje, Podbonesec, Špeter, Dreka, Grmek, Sv.Lenart, Srednje in Prapotno.

¹¹ Korigirana ocena študijske skupine Alpina iz Bellinzona (združeni so deleži slovenske in italijanske etnične skupine).

¹² Občine Dolenje, Krmin, Moša, Števerjan, Gorica, Sovodnje, Doberdob, Zagraj, Trzič, Ronke.

¹³ Občine Dolenje, Krmin, Moša, Števerjan, Gorica, Sovodnje, Doberdob, Zagraj, Trzič, Ronke, Gradišče in Štarancan.

¹⁴ Občine Dolenje, Krmin, Moša, Števerjan, Gorica, Sovodnje, Doberdob, Zagraj, Trzič, Ronke, Štarancan in Fara.

¹⁵ Občine Krmin, Števerjan, Gorica, Sovodnje, Doberdob in Ronke.

¹⁶ Občine Devin-Nabrežina, Zgonik, Repentabor, Trst, Dolina in Milje.

¹⁷ Vključno s "tujimi državljanji" za občino Trst.

¹⁸ Ocena Zavezniške vojaške uprave.

¹⁹ Ocena inštituta SWG iz neobjavljene sondaže za leto 1985.

3. Spreminjanje etnične strukture na slovenskem klasičnem naselitvenem ozemlju in pojav novih slovenskih naselitvenih območij

Če za bolj ali manj verodostojen izraz klasičnega obsega in konsistence slovenske prisotnosti na današnjem italijanskem obmejnem pasu vzamemo popis iz leta 1910 oziroma 1911¹², ugotovimo, da je bila tedaj slovenska prisotnost z najmanj 1 % deležem zabeležena v vseh 36 (današnjih) občinah. Med temi jih je bilo 16 z absolutno slovensko večino (nad 98 %), ena je bila delno homogena (90 % Slovencev), ena mešana, vendar z večinskim slovenskim prebivalstvom (55 % Slovencev), osem etnično mešanih s konsistentnim slovenskim deležem (25 - 45 %), pet etnično mešanih z manjšim slovenskim deležem (10-24 %), pet pa delno mešanih s skromnim deležem Slovencev (manj kot 9 %).

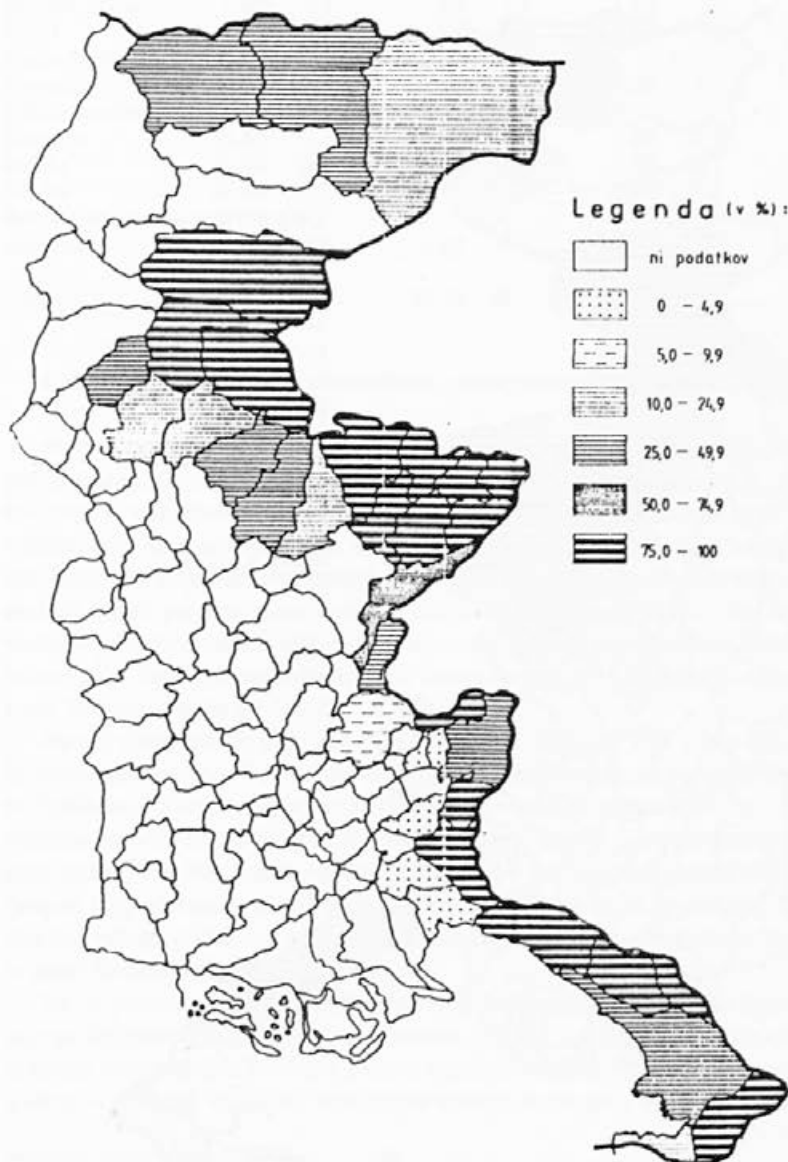
V primerjavi z ocenami slovenske prisotnosti v današnjem času ¹³ izhaja, da se je število občin z večinskim slovenskim prebivalstvom znižalo od 18 na 17, število občin, v katerih je konsistentno prisotno, od 8 na 7, število občin, v katerih je manj konsistentno prisotno od 5 na 3, medtem ko je število občin, v katerih je slovenskega prebivalstva najmanj, poraslo od 5 na 9.

Po teh podatkih naj bi se število Slovencev najbolj skrčilo v perifernih občinah, ki so na robu slovenskega avtohtonega naselitvenega ozemlja, pa tudi v razvitejših občinah južnega obmejnega pasu, kjer je prostorska in druga mobilnost ljudi višja in kjer je etnična struktura pod precejšnjim pritiskom agresivnejšega večinskega urbanega prebivalstva. Do naraščajočega deleža ocenjenega slovenskega prebivalstva naj bi v tem času prišlo samo v občinah Naborjet-Ovčja vas, Ronke in Tržič, vendar gre le v zadnjih dveh primerih za realno rast slovenskega prebivalstva. Kljub spremembam je očitno, da ostaja "etnična meja" do obdobja "modernizacije" ¹⁴ na splošno dokaj stabilna in "realna". Kasneje je ta "meja" zbledela in ohranila zgolj kulturno funkcijo. To je po eni strani posledica množičnega izseljevanja slovenskega prebivalstva izven lastnega avtohtonega ozemlja ¹⁵, po drugi pa zaradi "vdora" neslovenskega prebivalstva na slovensko avtohtono ozemlje. Najbolj konsistentno je v zadnjem času preseljevanje Beneških Slovencev v bližnje ravninske predele, kjer jih živi danes že nad 10.000 (vključno z občino Čedad), med njimi jih je približno 60 %, ki so se vrnil iz različnih evropskih dežel. Novo slovensko naselitveno območje obsega 14 občin, kjer dosegajo Slovenci povprečno 5 do 10 % vsega prebivalstva, ponekod tudi do 30 %. Po številu Slovencev se je to območje uvrstilo že na 3. mesto, za obema najmočnejšima slovenskima naselitvenima jedroma na Tržaškem in Goriškem.

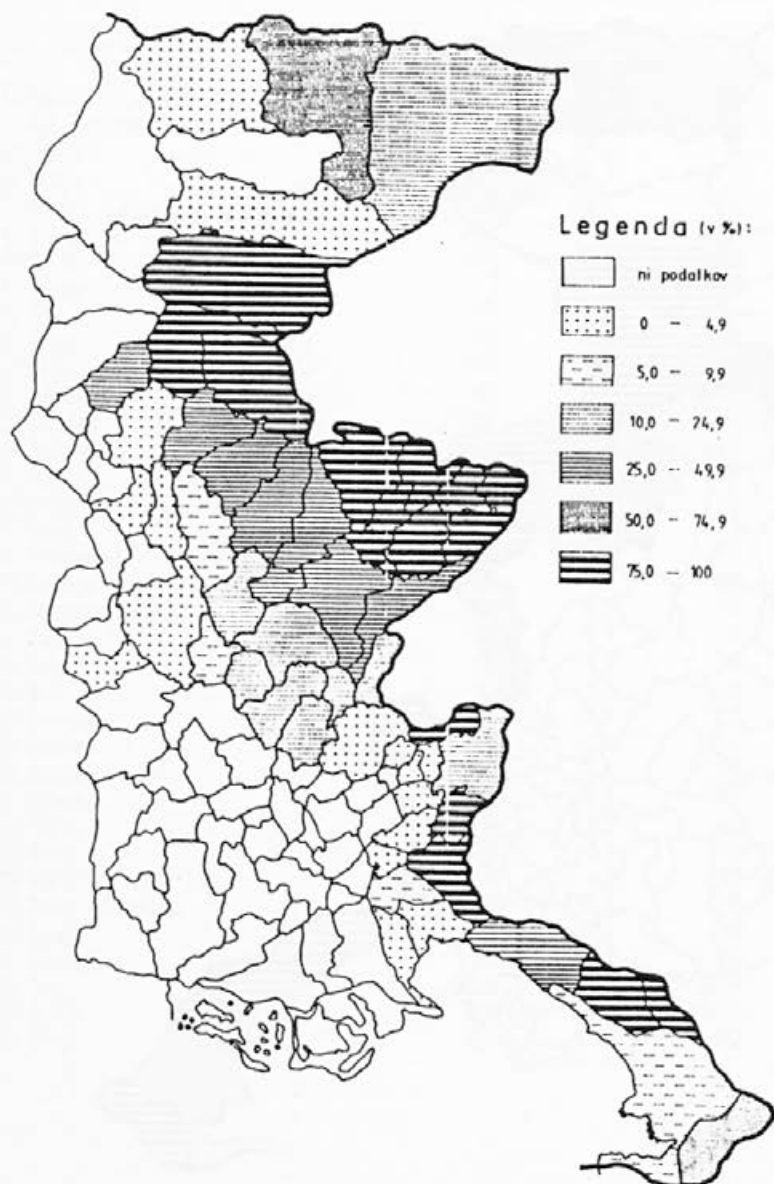
Tab. 2: Uradno in ocenjeno število Slovencev leta 1910 in 1981 na tradicionalnem poselitvenem ozemlju*

Občina	1910 (popis)		1981 (ocena)	
	štev. preb.	delež %	štev. preb.	delež %
1) Trbiž	726	12,7	606	10,0
2) Naborjet - Ovcja vas	631	38,8	560	53,3
3) Tablja	325	25,3	30	1,0
4) Rezijska	4671	100,0	1471	98,0
5) Bardo	2942	100,0	873	98,0
6) Tipana	3693	100,0	931	98,0
7) Centa	1572	11,8	60	0,7
8) Gorjani	777	36,6	172	25,1
9) Heme	1305	20,8	727	25,0
10) Ahten	1897	44,8	458	25,0
11) Fojda	1570	30,9	756	25,0
12) Tavorjana	802	22,9	576	25,0
13) Sovodnje	2005	100,0	946	98,0
14) Podbonesec	4000	100,0	1712	98,0
15) Špeter	3515	100,0	2047	98,0
16) Dreka	1424	100,0	343	98,0
17) Grmek	1676	100,0	722	98,0
18) Sv. Lenart	2623	100,0	1175	98,0
19) Srednje	2005	100,0	688	98,0
20) Praprotno	1230	54,8	317	27,1
21) Dolenje	380	28,8	100	15,0
22) Krmin	481	7,0	203	2,6
23) Moša	45	3,4	25	1,7
24) Števerjan	1450	99,9	750	95,1
25) Gorica	14878	42,3	5984	13,7
26) Sovodnja ob Soči	1871	99,1	1680	97,1
27) Doberdob	1282	99,8	1320	96,7
28) Zagraj	41	2,3	25	1,0
29) Ronke	42	1,1	600	5,8
30) Tržič	78	1,2	918	3,0
31) Devin - Nabrežina	3978	89,5	2992	48,6
32) Zgonik	1460	99,1	1200	86,1
33) Repentabor	561	98,1	675	95,1
34) Trst	56833	29,8	15564	6,3
35) Dolina	4629	99,8	4176	74,0
36) Milje	1257	13,4	682	5,2

RAZŠIRJENOST IN DELEŽ SLOVENCEV V OBMEJNEM PASU DEŽELE FURLANIJE
- JULIJSKE KRAJINE LETA 1910 (po popisnih podatkih za 36 občin)

RAZŠIRJENOST IN DELEŽ SLOVENCEV V OBMEJNEM PASU DEŽELE FURLANIJE
- JULIJSKE KRAJINE LETA 1981 (uradne in druge ocene za 56 občin)

Tab. 3: Primerjava med številom slovenskega prebivalstva ob popisu leta 1910 in današnjimi ocenami tega števila po območjih *

Območja	Popis 1910		Ocena SLORI		Vladna ocena		Razlika 1910-1981 v % (**)
	št. preb.	%	št. preb.	%	št. preb.	%	
Kanalska dolina	1.700	1,3	1.500	1,8	1.200	2,0	- 12
Rezijska	4.700	3,6	1.500	1,8	1.500	2,5	- 68
Terska Beneška Slovenija	14.500	11,2	5.000	6,0	4.500	7,5	- 66
Nadiška Beneška Slovenija	18.500	14,3	8.000	9,6	8.000	13,3	- 57
Goriško	21.000	16,2	17.000	20,5	11.000	18,3	- 19
Tržaško	69.000	53,3	40.000	48,2	25.000	41,5	- 42
Ostala videmska pokrajina	0	0,0	10.000	12,0	9.000	15,0	-
Skupaj	129.400	100	83.000	100	60.200	100	- 36

4. Etnično opredeljevanje prebivalstva znotraj slovenskega avtohtonega ozemlja

Na prvi pogled je problem etničnega opredeljevanja ljudi zlahka rešljiv: Slovenec je pač pripadnik slovenske etnične skupine, tega pa prvenstveno opredeljujejo jezik, etnični izvor in kulturno obzorje. Toda že na primeru Beneške Slovenije in Rezijske ugotovljamo, kako se manjšinski jezik zaradi izrinjenosti iz javne prakse in šolskega sistema vse manj uporablja celo v družinskem okolju. S tem pa mu je odvzeta večina običajnih funkcij, hkrati pa jezik nima nobenih simbolnih nacionalnih funkcij, ker se njegovim nosilcem ni uspelo docela vključiti v nacionalno gibanje lastne etnične skupine. Glede na vse to ni čudno, če manjšinski jezik formalno regradira na pozicijo nekakšne folklorne "izvirne lokalne govornice".

Na eni strani imamo tako Slovence v videmski pokrajini, kjer je bila državna asimilacijska dejavnost posebno dolgotrajna in uspešna, na drugi pa Slovence na Goriškem in Tržaškem, ki sicer razpolagajo s šolami s slovenskim učnim jezikom, a kjer je slovensščina praviloma odstranjena iz vseh preostalih "javnih" govornih položajev. Neenakost javne jezikovne prakse so skušali Slovenci v teh predelih nadomestiti z ustanavljanjem večjega števila docela slovenskih združenj, društev in organizacij. Problem pa ostajajo urbana središča, ki se še nadalje obnašajo kot prave asimilacijske "črne luknje", še zlasti do družbenoekonomsko šibkejših.

Vsi ti procesi so skrajno problematizirali narodnostno ali etnično opredeljevanje, saj sta bila pripadnikom manjšinske etnične skupine v številnih primerih odvzeta dva temeljna opredelitelvena atributa: jezik in kulturno obzorje. Ostaja le etnična izvornost, a samo v primeru, če bi bila manjšinska etnična skupnost v svoji reprodukciji docela

*-Podatek za leto 1981 po oceni SLORI

izolirana, kar pa ni bilo ne v preteklosti, še manj pa je danes.

Očitno je torej, da je velikokrat odgovor na vprašanje "kateri etnični skupini pripadate?" v etnično mešanih območjih velikokrat odvisen od muhavosti življenjske usode posameznika in je vse prej kot konstanten, saj vpliva nanj tudi trenutna družbena in zlasti politična klima, ki sta lahko bolj ali manj odprti do manjšinske problematike. Etnično opredeljevanje v etnično mešanih območjih se tako vse bolj pomika iz "objektivne" v "subjektivno" družbeno sfero.

To situacijo zelo dobro ponazarjajo ugotovitve preiskave iz leta 1985 na celotnem obmejnem pasu dežele Furlanije - Julijske krajine¹⁷. Kažejo namreč, da je delež "izjavljenih" Slovencev povsod precej manjši od deleža "potencialnih" Slovencev. Ta razlika pa je največja v videmski pokrajini, kjer se jezikovna pripadnost zaradi znanih dolgotrajnih asimilacijskih postopkov ne ujema več (ali še) z narodnostno. Nasprotno pa je, zlasti na Tržaškem, delež "izjavljenih" Slovencev višji od deleža vseh, ki v družinskem krogu govorijo slovensko, kar priča, da je zaradi višje narodnostne zavesti tu "slovenstvo" stanovitnejše tudi v mešanih zakonih. Toda očitno sama jezikovna praksa ne more dati zadovoljivega odgovora glede potencialnega deleža slovenskega prebivalstva, saj slovensko razume povprečno 14,7 % vsega prebivalstva obmejnega pasu, medtem ko ta jezik doma govori povprečno le 9,7 % tega prebivalstva, kar pomeni, da jo približno tretjina vseh oseb, ki slovenščino obvlada, iz različnih motivov doma ne uporablja. Še višji je delež "potencialnih" Slovencev, če za osnovo vzamemo jezikovno znanje staršev, torej njihovo "izvirno" etnično pripadnost. V tem primeru odkrijemo, da izhaja iz docela slovenskih družin povprečno 23,3 % vsega obmejnega prebivalstva, iz delno slovenskih družin pa še dodatnih 11,0 %. Iz docela ali delno slovenskih družin izhaja torej v povprečju natančno tretjina celotnega prebivalstva obmejnega pasu. Če sedaj upoštevamo še jezikovno znanje neslovenskega zakonskega partnerja, ugotovimo, da ta v kar 31,7 % primerov slovenščino obvlada, kar pomeni, da je tudi danes družin, v katerih je slovenska komponenta "potencialno" prisotna, še vedno skoraj tretjina. V kolikšni meri pa se ta "potencialnost" ohranja tudi v naslednji generaciji, pove podatek, da slovenščino obvlada v povprečju 21,5 % vprašanih otrok.

Če navedene deleže pretvorimo v absolutna števila, lahko konsistenco slovenske prisotnosti v vzhodnem obmejnem pasu dežele Furlanije - Julijske krajine postavimo med dve zelo različni skrajni meji: minimum dobimo, če za Slovence opredelimo le tiste, ki se za take tudi izjavljajo (40.000), maksimum pa dobimo, ko za osnovo vzamemo jezikovno znanje zakonskega partnerja (136.000). Prvo število ponazarja obseg slovenskega "trdega jedra", drugo pa obseg "potencialnega" slovenskega območja. Približni obseg "vsakdanje" konkretne prisotnosti Slovencev v obmejnem pasu pa nam razkrije zlasti delež oseb, katerih starši in otroci obvladajo (se pravi: govorijo ali razumejo) slovenski jezik. Izhajajoč iz podatkov o medgeneracijski jezikovni obstojnosti lahko zato ugotovimo, da živi v obravnavanem obmejnem pasu med 90.000 in 100.000 Slovencev, in sicer: okrog 60.000 na Tržaškem (21,5 % vsega prebivalstva), okrog 22.000 na Goriškem (23,5 % vsega prebivalstva) in okrog 12.000 v videmski pokrajini (23,5 % vsega prebivalstva).

Pri tem je značilno, da se to število precej razlikuje od števila "pričakovanih" Slo-

vencev, kakršnega je izpeljal SLORI¹⁸ in ki smo ga za posamezna območja navedli zgoraj. Razpon med ocenami je opazen zlasti med tržaško in goriško pokrajino na eni strani in videmsko na drugi. Po tem sklepamo, da je jezikovni aspekt pri etničnem opredeljevanju ustrežnejši v prvih dveh pokrajinah, manj "uporaben" pa v tretji. Kljub vsemu pa lahko iz podatkov razberemo, da se le okrog 43 % posredno "ugotovljenih" Slovencev za take trenutno tudi razločno izjavlja. "Trenutnost" etničnega samoopredeljevanja gre posebej poudariti, ker nam obseg in stanovitnost "potencialnega" slovenskega območja nakazuje, da asimilacija ni nepovraten in povsem zavezujoč proces, a tudi to, da etnično opredeljevanje ne more slediti zgolj statistični logiki in da ga je zato s popisi izredno težavno izmeriti.

Tab. 4: Delež in število Slovencev po različnih opredelitvenih stopnjah v obmejnem pasu Furlanije - Julijske krajine leta 1985

Opredelitvene stopnje	Delež				Število (*)			
	1	2	3	4	1	2	3	4
Izjavljen Slovenec	10,3	10,4	5,9	9,4	29.400	9.900	3.000	40.000
Doma govori slovensko	8,6	10,2	12,0	9,7	24.500	9.700	6.000	41.700
Razume slovensko	14,0	17,1	13,5	24,7	39.900	16.200	6.800	63.200
Starši obvladajo slovenščino	22,1	24,7	25,0	23,3	63.000	23.500	12.500	100.200
Zakonski partner obvlada slovenščino	29,6	35,8	32,9	31,7	84.400	34.000	16.500	136.300
Otroci obvladajo slovenščino	20,9	22,5	22,1	21,5	59.600	21.400	11.100	92.500
Otroci obiskujejo slovenske šole	15,4	16,9	3,1	13,5	43.900	16.100	1.600	58.100
Večina znancev so Slovenci	25,8	26,1	21,5	25,0	73.500	24.800	10.800	107.500

Opombe:

- 1 - Tržaška pokrajina
- 2 - Goriška pokrajina
- 3 - Videmska pokrajina
- 4 - Skupaj

Opombe:

- ¹ Prim.npr.: A.M.Boileau, R.Strassoldo, E.Sussi, *Temi di sociologia delle relazioni etniche*, Gorizia, 1975.
- ² Prim.npr.: M.Bufon, *Regionalni razvoj in narodnostno vprašanje*, Geografski obzornik, št. 2, 1987.
- ³ Po našem mnenju bi kazalo pomensko bolje razlikovati med termini "etnična skupina", "narod" in njunimi izpeljankami. Na primer: vizija o skupnem slovenskem kulturnem prostoru se gotovo nanaša na celotno slovensko etnično skupino ne glede na kraj bivanja, predlagani republiški ukrepi za pospeševanje rodnosti med Slovenci pa se nanašajo lahko le na matično Slovenijo, medtem ko bodo davčne obveznosti gotovo skupne vsem njenim državljanom ne glede na narodnostno oziroma etnično pripadnost.
- ⁴ Neobjavljene ocene parlamentarnega dokumentacijskega centra (Centro Studi e Documentazione del Senato della Repubblica).
- ⁵ Po ugotovitvah jezikoslovne skupine med terenskim delom. Glej Tabor Kanalska dolina 86, Gorica, 1987.

* - izračunano neposredno iz deležev, zato skupna vrednost pod 4 ni enaka seštevku 1+2+3.

Natančnejši podatki govore o tem, da otroci slovenskih staršev materin jezik uporabljajo v 53 % primerov, otroci mešanih zakonov pa le v 13 % primerov.

⁶ glej op. št. 4

⁷ Ibid.

⁸ Po anketi iz leta 1985, izpeljana na sicer omejenem vzorcu populacije. Glej: P.Beltram, R.Ruttar, E.Susič, Množični mediji in narodnostne manjšine, Trst-Ljubljana, 1988 (tipkopis).

⁹ Glej op.št. 4.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Po sondaži demoskopskega inštituta SWG (neobjavljeni tabulati).

¹² Upoštevati je treba, da so ga delno izpeljali na ozemlju tedanje kraljevine Italije, delno pa na ozemlju tedanje Avstro-Ogrske monarhije in da je zato po izvedbenih kriterijih in metodah le delno primerljiv.

¹³ Poudarjamo, da so to ocene italijanskega izvora in predstavljajo zato praviloma "minimalno" slovensko prisotnost.

¹⁴ S tem terminom na kratko opredeljujemo uveljavljanje "moderne" industrijske družbe.

¹⁵ V severnem, perifernem pasu zaradi ekonomskih motivov, v južnem urbaniziranem pasu zaradi plitlično-ekonomskih.

¹⁶ Glej op.št. 4.

¹⁷ Glej op. št.11. Sondažo je naročila Slovenska kulturno gospodarska zveza iz Trsta.

¹⁸ Zlasti za potrebe internega planiranja ekonomskega razvoja. Glej: SKGZ, Gospodarski načrt slovenske narodne skupnosti v Italiji za obdobje 1986-1990, Trst, 1985 (tipkopis).

Literatura:

B u f o n M., Etničnost in teritorialnost, Trst (v tisku).

B u f o n M., Regionalni razvoj in narodnostno vprašanje, Geografski obzornik, št. 2, 1987.

D e M a r c h i D., La condizione linguistica del Friuli-Venezia Giulia: Analisi degli aspetti teorico-metodologici e di alcuni risultati di una ricerca, Studi Goriziani, n. 51-52, 1980.

K o s M., Zgodovinski razvoj slovenske zahodne meje, Slovenci v Italiji včeraj in danes, Trst, 1974.

V a l u s s i G., Gli Sloveni in Italia, Trieste, 1974. Centro di Studi e Documentazione del Senato della Repubblica, Stima della popolazione residente di lingua slovena per Comune nella Regione Friuli-Venezia Giulia, 1983 (tipkopis).

Gruppo di ricerca Alpina, I guattro gruppi nazionali del Friuli - Venezia Giulia, Bellinzona, 1975.

I gruppi linguistici sloveni in Italia, Documenti di Vita Italiana, n.4, 1954.

SLORI, Atti del Simposio sui problemi socioeconomici ed ambientali degli Sloveni in Italia, vol. I-II, Trieste, 1978.

**FUNDAMENTAL PROBLEMS OF THE GEOGRAPHICAL STUDIES OF
ETHNIC MINORITIES: THE SLOVENES IN ITALY**

Milan B u f o n

(Summary)

The author finds fundamental problems of the geographical studies of ethnic minorities, as the Slovenes in Italy, in stating their territorial extension and numerical consistence, and their variation. After describing the basic territorial units inside the original Slovene settlements he tries to illustrate the variation of the ethnic structure in these units and state the extent of the "new" Slovene settling areas. Finally he deals with the problem of ethnic identification which is getting more and more complicated due to the long lasting assimilation process and to the asserting of the urban - like way of life. On the basis of a recent statistics it was possible to state the extreme difference between the minimum and maximum consistence of the Slovene ethnic group in Italy; but on the other hand it's also possible to state its "normal" dimensions by means of an indirect method. At the end the author, therefore, emphasizes that nowadays it's impossible to state the factual ethnic structures of the frontier territories by means of traditional statistical methods.

UDK 911.3:314.4(497.12 Celje)

UMRLJIVOST V CELJU

Anton S o r e*

Uvod

Kadar razmišljamo o življenju in neizbežni smrti, se soočamo z dejstvom, da smo samo del narave in njenih zakonitosti. Življenje je determinirata rojstvo in smrt. Rojstvo lahko v normalnih razmerah časovno predvidevamo, prav tako tudi povprečno trajanje življenja, napovedovanje časa smrti zdravemu človeku pa ostaja neznanka. Dolžina življenja je odvisna od mnogih naravnih, družbenih, gospodarskih, zdravstvenih, socialnih in drugih dejavnikov. F.Mikič opozarja, da v naravi ne vladata nered in nezakonitost, da naša smrt ni igra naključij. Biometrija ali statistika nam pove, da so slučajnosti v naravi prav tako strogo podvržene zakonom prirode kakor ostali znani in razjasnjeni kontinuirani pojavi v mrtvi ali živi naravi (M i k i č, 1935). Razlikujemo naravno ali fiziološko smrt, ki pomeni zaključek dolgotrajnega, postopnega pešanja osnovnih življenjskih funkcij in anormalno ali patološko smrt, katere neposredni vzrok so bolezni ali poškodbe za življenje najpomembnejših organov (Enciklopedija Leksikografskega zavoda, 1969, Zagreb).

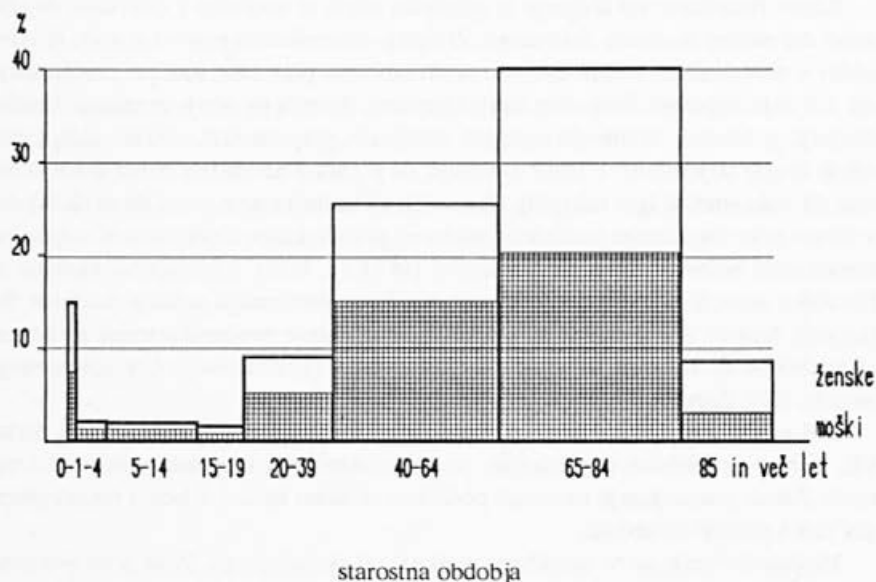
Naš prikaz temelji predvsem na zapisih mrliških knjig in drugih statističnih podatkih, ki smo jih obdelali po obdobjih, po spolu, starostnih skupinah, vzroku in kraju smrti. Zaradi pomanjkanja ustreznih podatkov za samo mesto, si bomo morali pomagati tudi s podatki za občino.

Mestno življenje se v marsičem razlikuje od podeželskega. Pred prvo svetovno vojno in po njej primestna naselja še niso bila tako urbanizirana kakor danes. S političnim gospodarskim in družbenim razvojem se socialne razmere, komunalne in druge oskrbovalne dejavnosti izboljšujejo tudi na podeželju. Mestno prebivalstvo je naraščalo predvsem s priseljevanjem mladih družin iz ožje in širše okolice, vendar so

*Dr., hab.izr.profesor, 63000 Celje, Kajuhova 7

selitveni tokovi vedno šibkejši. Sklenjeno pozidan mestni obseg se je precej razširil zlasti v zadnjih treh desetletjih.*

Od leta 1910 do vključno 1981 se je število prebivalcev v Celju povečalo za 193,6 %, v celjski občini pa le za 109,7 %. Pričakovano ali srednje trajanje življenja je odvisno od mortalitete v vseh starostih. Moški, rojeni v Sloveniji v letih 1952-1954, lahko pričakujejo trajanje življenja 63 let, rojeni v letih 1980-1982 pa 67 let. Ženske lahko pričakujejo v obeh primerih višjo starost, in sicer 68 in 75 let. V Sloveniji se je srednje trajanje življenja v preteklih petdesetih letih (1931 - 33 do 1980 - 1982) podaljšalo za več kot tretjino: za 17,4 leta za moške in 21 let za ženske. Hitreje se je podaljševalo življenje v prvem obdobju, ko je bila umrljivost še relativno visoka (M. Š i r c e l j, 1987). Podaljšanje pričakovane življenjske dobe v Sloveniji je v zadnjih desetletjih pripisati zlasti zmanjšanju materinske in otroške umrljivosti in uspešnemu preprečevanju ter zdravljenju kardiovaskularnih in drugih bolezni. Okoli leta 2020 se bo število ljudi, starih nad šestdeset let, v Sloveniji skoraj podvojilo, kar bo vplivalo na vrednostne sisteme družbe, na večje udejstvovanje starejših ljudi na raznih področjih človekovega delovanja. V zadnjem času želijo gerontologi bolj jasno ločiti normalno fiziologijo staranja od bolezni (K e b e r, 1989).

UMRLI PREBIVALCI CELJA PO STAROSTNIH OBDOBJIH ZA LETA 1919 - 1941 IN 1946 - 1988

* Mestno Celje obsega naslednja naselja: Babno, Celje, Lava, Lisce, Ložnica pri Celju, Ostrožno, Polule, Spodnja Dobrova, Zagrad in Zgornja Hudinja. V tem obsegu je živel v Celju 1931. leta 16602 prebivalca, 1981. leta pa 39546 prebivalcev. V predvojni Jugoslaviji je bila celjska mestna občina nekoliko večja.

Vpliv onesnaženega okolja na počutje in zdravje ljudi

Človeški organizem je neprestano pod vplivom okolja, ki ga obdaja. Iz okolja sprejema razne energijske tokove, kisik pa tudi druge, včasih škodljive primese zraka, npr. respirabilni aerosol, žveplov dioksid, ogljikov monoksid idr. Okolje mu daje hrano za vzdrževanje metabolizma (H o č e v a r, K a j f e ž - B o g a t a j, 1989). Zdrav organizem se lahko prilagaja vremenskim dražljajem, bolnega pa nagle vremenske in sploh klimatske spremembe dodatno obremenjujejo. To velja zlasti za vremensko občutljive ljudi. Nekateri ljudje zaznajo vremenske spremembe že v začetku nastajanja vremenske fronte, bližajočega se ciklona, npr. južni fen. Počasne fronte sovpadajo z izrazitejšimi bolezenskimi pojavi kot hitre (M. V i d a, 1989). Nekateri trivialni vremenski dejavniki (megla, poledica, nevihta) posredno ali neposredno pogojujejo nastanek poškodb. Na univerzitetni travmatološki kliniki v Ljubljani so ugotovili porast vseh vrst poškodb pri približevanju hladnih front iz severozahodne in jugozahodne strani ter pri približevanju toplih front (napadi bronhialne astme, embolije, tromboze, srčni infarkti in glavoboli, depresije ipd.) (S m r k o l j, 1989). Omenjeni biotropni učinki lahko posredno ali neposredno vplivajo na človekovo psihofizično počutje, bolezen pa tudi smrt. Večina študij patološke biometeorologije je empiričnega značaja. Čeprav so nekateri fiziološki učinki tesno povezani s sezonskimi (bolezni v zimskem času) in dnevnimi spremembami vremena, je njihov vpliv na fiziologijo in patologijo človeka težko ugotavljati in rezultate dokazati (P u č n i k, 1980).

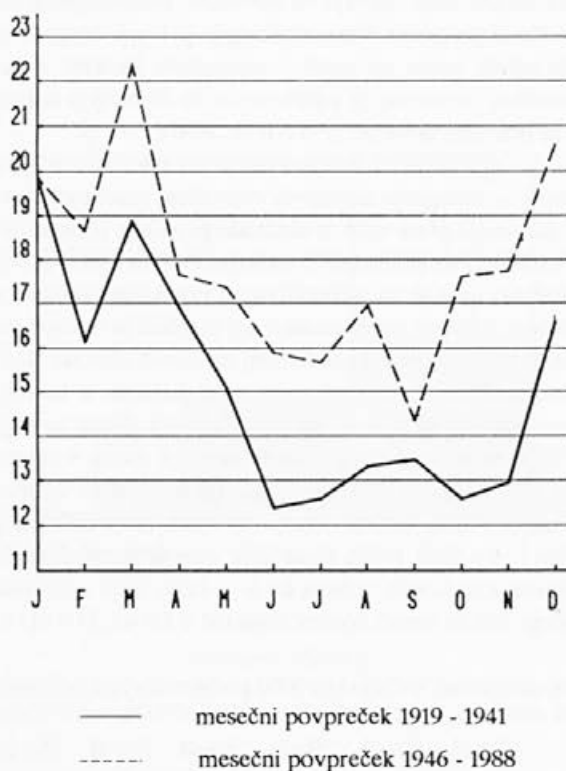
Že vrsto let se v Celju krepi ekološka osveščenost prebivalstva. Ljudje protestirajo proti nekontroliranemu odlaganju škodljivih odpadkov, zlasti radioaktivnih snovi, pritožujejo se nad kakovostjo pitne vode iz medloškega zajetja (čezmerna vsebnost nitratov), opozarjajo na škodljivo akumulacijo kadmija, PCB in njihovih razpadnih produktov. Zahtevajo dodatne analize za radioaktivnost, prisotnost radona v zgradbah, analize živil idr. Sredi leta 1989 so začeli raziskovati količino in sestavo prašnih usedlin v zraku, predvideno je tudi merjenje koncentracij dušikovih oksidov (C v i r n, 1988). Že vrsto let merijo onesnaženost zraka z žveplovim dioksidom. V kurilni sezoni 1988/89 je bilo Celje v tem pogledu na šestem mestu v Sloveniji. Glede na najvišjo štirindvajseturno koncentracijo dima se je Celje uvrstilo na tretje mesto v Sloveniji. Strokovnjaki opozarjajo, da SO₂, ozon in dušikovi oksidi ob neugodnih vremenskih razmerah pomembno vplivajo na obolenost in umrljivost otrok in kroničnih pljučnih bolnikov (M e ž n a r, D o m i t r o v i č, 1989). Dosedanje organe prebivalcev Celja v primerjavi s prebivalci Slovenskih Konjic kažejo, da je v Celju višja obolenost na dihalih in višji delež bolniškega staleža zaradi bolezni dihal (M e ž n a r, D o m i t r o v i č, 1989).

Tab. 1: Koeficient umrljivosti v Celju (na 1000 prebivalcev) po petletnih obdobjih

	1921-25	1926-30	1931-35	1936-40	1946-50	1951-55
Vsi:	11,0	10,8	11,0	9,4	9,7	8,4
Moški:	13,3	11,8	12,5	12,1	11,0	9,8

	1956-60	1961-65	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85
Vsi:	7,0	6,2	5,8	5,4	5,3	7,0
Moški:	8,2	8,1	7,0	6,4	6,3	7,6

Koeficient umrlih je do leta 1940 nekoliko nihal, po letu 1946 pa je stanovitno padal. Umrljivost moških je bila ves čas višja kot pri ženskah. V primerjavi z občinskim koeficientom je bil mestni v razdobju 1961 do 1985 za dobre 3 % nižji. To razliko si lahko do neke mere pojasnimo z relativno višjim številom petinšestdeset in več let starega prebivalstva v nemestnih naseljih celjske občine in z domnevno večjo zdravstveno prosvetljenostjo mestnega prebivalstva. Upoštevati moramo, da je mestno prebivalstvo močneje naraščalo kot podeželsko. Selitveni prirast je bil v letih 1961-65 skoraj enak naravnemu, nato pa se je hitreje zniževal. Vzporedno s priseljevanjem mladih ljudi se je mestno prebivalstvo pomlajevalo, to pa je vplivalo na nižji koeficient smrtnosti.

SREDNJE ŠTEVILO UMRLIH PREBIVALCEV CELJA PO MESECIH

V obdobjih 1919-1941 in 1946-1988 je umrlo največ meščanov obeh spolov in vseh starosti v marcu, januarju in decembru, sledijo april, februar, maj, november, oktober, junij, avgust, julij in september. Največ ljudi je umrlo v zimskih mesecih.

Nasilne smrti

Med nasilne smrti uvrščajo nesreče s smrtnim izidom, samomore in usmrtitve.

Tab. 2: Analiza umrlih zaradi nasilne smrti 1966-1984

Leta	Odstotek umrlih zaradi nasilne smrti		Odstotek smrtnih nesreč v okviru nasilnih smrti		Odstotek samomorov v okviru nasilnih smrti	
	obč.Celje	SRS	obč.Celje	SRS	obč.Celje	SRS
1966	9,6	9,7	61,9	68,1	35,7	29,1
1967	11,0	9,9	57,4	67,4	40,7	29,8
1968	13,9	9,4	59,4	67,4	40,6	30,3
1969	12,0	9,3	63,8	68,7	36,2	29,2
1970	10,3	10,5	59,2	68,3	37,0	29,0
1971	10,3	9,6	69,2	71,9	26,9	25,9
1972	12,9	9,4	85,9	73,1	12,7	24,9
1973	13,1	10,2	73,5	72,3	25,0	25,8
1974	12,0	7,5	57,4	63,6	41,0	34,3
1975	9,8	10,1	60,4	69,7	35,4	28,3
1976	10,8	10,9	71,2	68,0	28,8	29,9
1977	16,0	12,2	69,0	71,0	29,9	27,1
1978	13,1	11,6	72,2	72,6	26,4	25,5
1979	11,0	10,0	63,2	66,9	35,1	31,3
1980	12,8	11,1	64,8	68,8	32,4	29,3
1981	11,8	11,5	66,2	69,5	32,3	27,9
1982	11,2	11,4	67,6	71,0	29,6	27,7
1983	10,5	10,0	58,0	69,2	37,7	29,1
1984	10,2	10,3	78,6	70,0	20,0	28,7

Iz podatkov je razvidno, da je v celjski občini zaradi nasilne smrti umrlo relativno več ljudi kot v Sloveniji, razlika je znašala največkrat 1 do 2 %. Med nasilnimi smrtmi je bilo tudi več smrtnih nezgod kot v Sloveniji. Razmeroma veliko je bilo samomorov. Opozoriti moramo, da vseh smrtnih primerov niso dovolj raziskali in večkrat je težko presojati, ali je šlo za suicid ali za nesrečni slučaj. Po eno ali dve osebi so letno usmrtili.

Po koeficientu nasilnih smrti sta si celjska občina in Slovenija v povprečju precej blizu, pri samomorih pa je povprečno stanje v Sloveniji ugodnejše. V letih 1966 - 1984 je bilo v celjski občini 22 do 26 suicidov. L. Milčinski navaja količnike samomora za posamezne regije Slovenije za leta 1970-78. Iz razpredelnice je razvidno, da je bil ko-

ličnik celjske zdravstvene regije* sedem let višji kot republiški. Slovenija se je v tem pogledu približala najvišjim znanim količnikom v svetu (M i l č i n s k i, 1985).

Za samomor se odločajo tako mladostniki, kakor ljudje srednjih let in visoke starosti. Strokovnjaki ugotavljajo, da samomorilno dejanje marsikdaj ni posledica samo ene okoliščine: prirojene nagnjenosti, neugodne socialne, gospodarske, politične, specifične klimatske situacije itd., temveč je splet raznih dejavnikov. Marsikdaj je suidic poslednji akt v boju zoper okolje, ki obdaja posameznika ali skupino in je lahko izraz obupa in protesta hkrati. G.Nebel opozarja na bolezenska stanja, ki imajo veliko tendenco k samomoru: staranje, alkoholizem, shizofrenija, problemi mladostnikov, tako imenovana kriza srednjih let ipd. (N e b e l, 1986). Vzrok za samomor so lahko tudi neozdravljiva bolezen, težka invalidnost, strah pred trpljenjem, problemi osamljenosti itd. Še vedno ostaja nedorečena sodba o evtanaziji.

Po podatkih Centra za izvenbolnišnične psihiatrične dejavnosti je bilo v letih 1983-1988 v celjski občini 150 samomorov, največ (30) jih je bilo leta 1983, najmanj (15) pa leta 1985. Zaradi različne presoje vzroka smrti se podatki Centra ne ujemajo vselej z objavljenimi podatki republiškega zavoda za statistiko. V šestletnem obdobju so bile tri četrtine samomorilcev moškega spola. Med mladino je bilo sicer precej več poizkusov kot uspelih suidicov. Petina samomorilcev je bila starih dvajset do devetintrideset let, dve petini sta obupali nad življenjem v starosti štirideset do štiriinšestdeset let, ostali pa so bili starejši.

Tab. 3: Koeficient samomorov (na 10.000 prebivalcev)

Leta	Občina Celje	Slovenija
1983	4,69	3,36
1984	4,38	3,58
1985	2,28	3,43
1986	3,79	3,45
1987	3,78	3,42
1988	4,22	3,32

Leta 1985 je bila celjska občina po koeficientu samomorov nižje od republiškega povprečja, leta 1983 je bila med občinami na dvanaajstem mestu, v ostalih letih pa je zasedala dvajseto do štiriindvajseto mesto.

Na celjski upravi za notranje zadeve so leta 1987 zabeležili na območju mesta deset samomorov, naslednje leto pa trinajst. Za samomor so se večinoma odločali moški, žensk je bilo v obeh letih skupaj le pet. Po izobrazbi so prevladovali kvalificirani in polkvalificirani delavci, samo dve osebi sta imeli višjo izobrazbo; starejši moški so bili upokojenici. Med samomorilci so bili večinoma samski moški, razvezanih žensk je bilo prav toliko kakor samskih. Domnevni vzrok za suidic so bile težke bolezni, invalidnost, družinski nesporazumi, osamljenost, alkoholizem. Nekateri so že prej poskušali samo-

* občine Brežice, Celje, Laško, Sevnica, Slovenske Konjice, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah in Žalec.

mor. Najbolj pogost način smrti pri obeh spolih so obešanja, sledijo zastrupitve, ustrelitve, utopitve in skoki z višine. Večina se je usmrtila doma. Med meseci izstopata le junij in avgust, ki sta tudi v občinskem in republiškem merilu med najbolj obremenjenimi meseci.

Nesreče s smrtnim izidom so najpogostejše na delovnem mestu, v prometu in pri domačih opravilih. Pri padcih marsikdaj botruje alkohol. Na smrtne nezgode je odpadlo v celjski občini (1975-84) nad polovico vseh primerov nasilne smrti. Med smrtno ponesrečenimi v prometu so prevladovali pešci, kolesarji, vozniki osebnih vozil in potniki.¹ Večina je bila stara devetnajst do petindvajset let. Med žrtvami so bili tudi otroci in mladoletniki. Po številu prometnih nesreč in mrtvih je bila celjska občina (1977-88) nad republiškim povprečjem. Glavni vzroki so bili neprimerna hitrost, nepravilno prehitvanje, vinjenost, nepravilna hoja in prečkanje ceste idr. Med meseci sta v tej statistiki vodila december in oktober, med tedenskimi dnevi pa petek, ponedeljek in nedelja, torej začetek in konec tedna. Večerne ure (20-22) in popoldanske (18-20) ter opoldanska vročina in utrujenost so bile za marsikoga usodne.

Umrli po starostnih obdobjih, spolu, vzroku in kraju smrti

Umrljivost dojenčkov sodi med najzanesljivejše specifične pokazatelje socialno ekonomskih in higiensko medicinskih razmer. Za starejše predvojno obdobje nimamo podrobnejših statističnih podatkov za umrle dojenčke v Celju. Navajamo samo nekaj primerjalnih podatkov.

Tab. 4:

Petletja	Odstotek umrlih dojenčkov v odnosu do skupnega števila umrlih prebivalcev Celja	Odstotek umrlih dojenčkov moškega spola v odnosu do vseh umrlih moških v Celju
1921-25	18,8	20,1
1931-35	22,0	25,7
1951-55	17,4	21,2
1961-65	10,5	12,0
1971-75	6,8	7,0
1981-85	1,5	1,8

Zdravstveno stanje dojenčkov in njihova umrljivost sta se v Sloveniji znatno popravili po letu 1960. K temu so pripomogle razne strokovne raziskave in analize, sodobne metode porođništva, večja splošna razgledanost staršev, večja skrb in boljša nega dojenčkov, ki jo med drugim omogočajo tudi daljši porodniški dopust zaposlenih mater in relativno višji življenjski standard.

Specifično stopnjo smrtnosti dojenčkov ali infantilno mortaliteto lahko izrazimo z

¹ Iz razpoložljivih podatkov ni razvidno, koliko smrtnih žrtev je bilo doma v celjski občini in koliko Celjanov je umrlo v prometnih nesrečah izven domače občine, zato številki ne navajamo.

razmerjem med umrlimi in živorojenimi dojenčki. Primerjava petletnih povprečkov (1958-62 in 1980-84) kaže v celjski občini izrazit napredek, saj se je umrljivost dojenčkov zmanjšala od 41,9 ‰ na 11,8 ‰, kar je pod republiškim povprečjem (14,1 ‰). Vzroki za umrljivost dojenčkov v prvem tednu in mesecu življenja segajo še v predporodno dobo in trajajo skozi vso nosečnost in ob porodu. Analize kažejo, da se umrljivost v prvem tednu in mesecu življenja znižuje počasneje kot pri starejših dojenčkih. V Sloveniji opazimo enakomerno upadanje infantilne mortalitete, v celjski zdravstveni regiji in občini pa je med posameznimi leti večje nihanje, izstopa zlasti leto 1985.

Primerjava umrljivosti dojenčkov po podrobni starostni sestavi med Slovenijo in celjsko občino kaže na splošno večje razlike v prvih urah in tednih življenja. Višine odstotkov so v Sloveniji nekoliko bolj uravnane kot pri celjski občini.

Iz mrliških knjig je razvidno, da so bili v času med obema svetovnjima vojnama najbolj pogosti vzroki smrti dojenčkov prezgodnji porod, življenjska slabost, pljučnica, bronhitis, vnetje črevesja in želodca, gripa itd. Takrat so nosečnice ob pomoči babic večinoma rodile doma. Mnoge nosečnice so živele in rodile v nezavidljivih socialnih in zdravstvenih razmerah. Rojstva in smrti v družinah so se vrstila bolj pogosto kakor danes. Načrtovanje družine še niso poznali. Ko smo po osvoboditvi počasi odpravljali zaostalost, se je vzporedno manjšalo število otrok in zniževala umrljivost dojenčkov. V obdobju 1981-87 so bila med vzroki za njihovo umrljivost še vedno na prvem mestu stanja, nastala v perinatalni dobi. Na drugem mestu so bile kongenitalne malformacije, na tretjem bolezni respiratornega sistema, sledijo simptomi in nezadostno definirana stanja, poškodbe in zastrupitve itd. (Zavod SRS za zdravstveno varstvo v Ljubljani). Naj dodamo, da je bila v celjski občini (1984-1987) mrtvorodnost na tisoč žena (0,5 do 0,2) višja od republiškega povprečja (0,3 do 0,2) v tem času. Velika večina živorojenih otrok v celjski zdravstveni regiji je bila (1983-87) rojena v bolnišnici, po letu 1983 so se v bolnišnici rodili tudi vsi mrtvorojeni otroci.

Po številu umrlih dojenčkov je bil v obdobju 1919-1988 (brez okupacijskih let) na prvem mestu januar, sledijo marec, december in april, november, februar itd. Na splošno lahko ugotovimo, da je več dojenčkov umrlo v mrzlih zimskih mesecih kot v zgodnjih jesenskih ali poletnih. Pri pregledu desetletnih obdobj se je sicer vrstni red mesecev spreminjal, vendar je bil januar vsaj pri dečkih skoraj vedno na prvem mestu.

Tab. 5:

Petletja	Odstotek umrlih otrok, starih od 1-4 let, v odnosu do skupnega števila umrlih prebivalcev Celja	Odstotek umrlih dečkov, starih od 1-4 let, v odnosu do skupnega števila umrlih moških v Celju
1921-25	6,7	7,1
1931-35	2,8	3,0
1951-55	0,8	0,7
1961-65	1,2	1,5
1971-75	0,7	1,7
1981-85	0,4	0,4

Iz tabele je razvidno, da se je odstotek umrlih otrok v odnosu do skupnega števila umrlih Celjanov hitro zniževal zlasti po letu 1925. Domala v vseh petletjih je umrlo več dečkov kot deklic.

Tab. 6:

Petletja	Odstotek vseh umrlih otrok, starih 5-14 let, v odnosu do vseh umrlih prebivalcev Celja	Odstotek umrlih dečkov, starih 5-14 let, v odnosu do vseh umrlih moških v Celju
1921-25	4,4	7,7
1931-35	3,6	4,3
1951-55	1,8	2,6
1961-65	1,0	1,5
1971-75	1,1	1,7
1981-85	0,1	0,2

Tab. 7:

Petletja	Odstotek umrle mladine v starosti 15-19 let, v odnosu do vseh umrlih prebivalcev Celja	Odstotek umrlih fantov, starih 15-19 let, v odnosu do vseh umrlih moških v Celju
1921-25	3,2	3,0
1931-35	1,4	0,9
1951-55	1,1	1,1
1961-65	0,3	0,2
1971-75	0,9	0,9
1981-85	0,4	0,5

Če primerjamo omenjeni starostni skupini, vidimo, da se je pri mlajši najbolj znižal odstotek v letih 1936-1950 (brez okupacijskih let), pri starejši pa v petletju 1926-30. V obdobju 1972-1985 se med vzroki smrti v Celju večkrat navajajo: maligne tvorbe, bolezni dihal, kongenitalne anomalije, nalezljive bolezni, bolezni obtočil, živčnega sistema, čutil idr. Otroci in mladina so često žrtve nezgod, zlasti prometnih. Odraščajoči mladostnik, ki išče lastno identiteto, prihaja v svetu odraslih marsikdaj v konfliktno situacijo, ki so sestavni del človekovega dozorevanja. V letih 1983-88 je bil v celjski občini v starostni skupini 15 do 19 let samo en suid.

Naslednje starostno obdobje 20-39 let zajame mlade ljudi, ki so končali redno šolanje na srednjih, višjih in visokih šolah, se usposobili za poklic in zaposlili, se bolj ali manj uveljavili na delovnem mestu ter si ustvarili družino in dom. Kadar kdo umre v teh letih, nas smrt še posebno prizadene in najprej pomislimo na nezgodo ali nasilno smrt. Če odštejemo okupacijska leta, je v tej starostni skupini v šestinšestdesetih letih

umrlo 8,9 % vsega umrlega prebivalstva v Celju: moških je bilo več (57,3 %) kot žensk. V kraljevini Jugoslaviji je bil odstotek umrlih v omenjeni starosti dvakrat višji kot po letu 1946, ko je znašal le 6,6. Med pogostimi vzroki smrti omenjajo viri: jetiko, srčno napako ali srčno kap, slabokrvnost, vnetje ledvic, rakaste tvorbe, alkoholizem, pljučnico, nezgode pa tudi samomor. V zadnjih dveh desetletjih pa se TBC kot povzročitelj smrti v tej starostni skupini skoraj ne omenja več, pač pa je več smrtnih primerov zaradi bolezni srca in ožilja, karcinoma na raznih delih telesa, nezgod pri delu in v prometu.

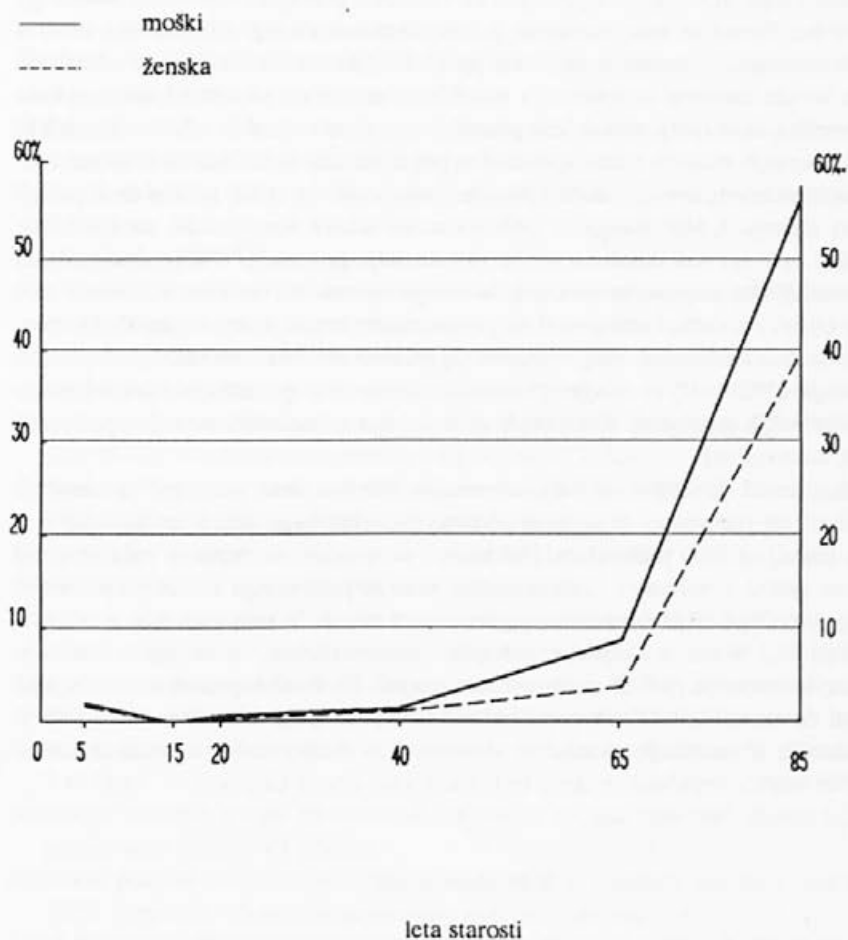
Starostno obdobje štirideset do štiriinšestdeset let pomeni za mnoge ljudi najbolj ustvarjalna, zrela leta njihovega življenja. Še pred leti je predstavljalo petdeseto leto življenjski mejnik, s podaljšano povprečno življenjsko dobo pa smo jubilejno leto premaknili na šestdeseto leto. Takrat se navadno ozremo na preteklost in kritično presodimo svoje delo in življenje. Od skupnega števila umrlih meščanov (1919-1941, 1946-1988) jih je v tej starosti umrlo 25,5 %. Smrt je v večji meri prizadela moške.

Obdobje od 65 do 84 let radi imenujemo jesen življenja. V tej starosti (1919-1988, brez okupacijskih let) je umrlo 39,8 % vsega umrlega prebivalstva v Celju. Samo v prvih dveh desetletjih (1919-1938) in v zadnjem desetletju (1979-1988) je umrlo več žensk kakor moških. V sodobni družini, kjer sta oba zakonca redno zaposlena, si mož in žena sicer enakomerneje delita gospodinjska opravila in vzgojo otrok kakor prej, vendar je povečini tako, da je žena - mati še vedno znatno bolj obremenjena z gospodinjskimi skrbmi in praktičnimi življenjskimi opravili, medtem ko mož - oče često z dodatnim nadurnim zaslužkom dviga življenjski standard. Kakor kažejo analize, ovdoveli, osamljeni moški mnogo teže prenašajo starostne tegobe. Velik del krivde za porušeno integriteto starega človeka je pripisati tudi socialnim razmeram, revščini. V skupnem številu vseh v tej starostni skupini umrlih prebivalcev Celja, se je odstotek umrlih žensk, razen v desetletju 1939-48, gibal od 56,8 (1929-38) do 67,8 (1979-88). Med vzroki smrti nad 65 let starih ljudi obeh spolov navajajo mrliške knjige, zlasti do leta 1941, pogosto: starostno oslabelost, pljučnico, srčno in možgansko kap, okvare srca, rak na notranjih organih, naduho, vodenico, jetiko idr.² Omenili smo že, da so samomori v tej starosti razmeroma pogosti. Po letu 1945 so matičarji na osnovi zdravniških potrdil o smrti največkrat zapisali bolezni srca in ožilja, rakaste tvorbe, bolezni dihalnih organov in bolezni prebavnega sistema. Po številu umrlih v tem starostnem obdobju je vrstni red mesecev naslednji: januar, februar, marec, november, december, oktober, april, avgust, maj, julij, junij in september. Glavna sezona smrti in pogrebov je torej v mrzlih in hladnih mesecih.

Krivulja v obliki črke J je značilna za dežele, kjer je umrljivost otrok, zlasti najmljajših (dojenčkov), nizka (v letih 1931 - 33 je imela krivulja za Dravsko banovino obliko črke V). Vrednosti koeficientov se v Sloveniji hitro znižujejo v prvih letih življenja in dosežejo minimum med desetim in dvanajstim letom (v Celju za kratko obdobje pri petnajstem letu), nato znova naraščajo, zlasti okrog šestdesetih let (v Celju

² Pri prepisovanju strokovnih imen v latinskem jeziku je prišlo marsikdaj do napak, zato matičarji od sredine oktobra 1986 ne knjižijo več vzroka smrti.

pri petinšestdesetih letih). Pri moških se začne krivulja vzpenjati nekoliko hitreje kot pri ženskah (M. Š i r c e l j, 1990).

POVPREČNA UMRLJIVOST (1981 - 1985) PO STAROSTNIH SKUPINAH IN SPOLU V CELJU NA 1000 PREBIVALCEV ENAKE STAROSTI

Sklep

Človeško življenje radi primerjamo in ponazarjamo z letnimi časi, življenjskim ciklusom v živi naravi. Starejši in bolni ljudje marsikdaj krivijo za svoje slabo počutje vreme in letni čas. Pozni jesenski in zimski nizi slabega vremena s skromno svetlobo, s kotlinsko meglo in smogom, s pršenjem ali vztrajnim deževjem vplivajo na marsikoga depresivno. Povod za našo raziskavo je bila domneva, da več starejših ljudi umre v poznih jesenskih in zimskih mesecih kot poleti. Izložili smo izredne razmere okupacije, drugih velikih katastrof in epidemij z množičnim umiranjem pa v obravnavanem času ne poznamo. Stari ljudje očitno težje prenašajo starostne bolezni in težave v zimskih in pozno jesenskih mesecih kakor spomladi in poleti. Seveda ne trdimo, da so meteorološke razmere krive za večjo ali manjšo umrljivost v tem ali onem letnem času, pač pa gre po mnenju L. Milčinskega za psihosomatske težave starostnikov, na kar lahko posredno vplivajo tudi določene vremenske situacije, npr. smog.³ Ne pozabimo, da so kardiovaskularne motnje, bolezni cirkulatornega sistema že vrsto let v Sloveniji in v celjski občini po vzroku umrljivosti na prvem mestu; kakor je znano, jim sledijo neoplazme in bolezni respiratornega sistema. Če celotno obravnavano obdobje razdelimo na starejše (1921-1941) in mlajše (1946-1988), ne opazimo pri zadnjih dveh starostnih skupinah večjih sprememb v razporeditvi mesecev, topli ali vroči meseci so po številu umrlih vedno zadnji.

Eden izmed kriterijev za večjo ali manjšo razvitost neke pokrajine je razmerje med številom zdravnikov in drugega zdravstveno tehničnega osebja ter številom bolniških postelj na 1000 prebivalcev. Naš namen je opozoriti na razmerje med skupnim številom umrlih prebivalcev Celja in tistimi, ki so se pred smrtjo zatekli po pomoč in lajšanje bolečin v celjsko bolnišnico - zdravstveni center. V letih 1919-1928 je umrlo v bolnišnici 20,2 % umrlih Celjanov obeh spolov in vseh starosti, v naslednjem desetletju četrtnina, v desetletju 1949-58 pa že več kot tretjina. Skokovit napredek v tem pogledu pomeni desetletje 1959-68, takrat je zaključilo svoje življenje v bolnišnici okrog 60 % vseh umrlih. V naslednjih desetletjih se odstotek še nadalje dviga, tako da ob koncu leta 1988 umre v bolnišnici že okrog tri četrtine vseh umrlih Celjanov.

Literatura in viri

- Breznik D., Todorović G., 1974: Projekcije stanovištva Jugoslavije po republikama za 1965-1986. Stanovništvo. Letnik VI. Št. 1-2. Beograd.
- Cvirn T., 1989: Analiza o onesnaženosti zemlje je osnova za ukrepe. Novi tednik. 9.XI. in 7.XII. Celje.
- Hočevnar A., Kajfež - Bogataj L., 1989: Človek in vreme. Medicinska meteorologija z vidika higijene. Ljubljana.
- Keber D., 1989: Posebnosti bolezni v starosti. XXXI. Tavčarjevi dnevi. Ljubljana.

³ Izjava akademika L. Milčinskega, Ljubljana 1989

- Konstantinović I., 1964: Osnovi opšte i zdravstvene statistike. Beograd-Zagreb.
- Mežnar B., D. Domitrovič - Uranjek s sodelavci, 1989: Onesnaženost zraka in zdravstveno stanje prebivalcev Celja in Slovenskih Konjic. Celjski zbornik.
- Mikič F., 1935: Slovenija v luči tablice redosleda umiranja. Zdravniški vestnik. Leto VII. Št. 1 in 2. Ljubljana.
- Milčinski L., 1985: Samomor in Slovenci. Ljubljana.
- Nebel G., 1986: Profilaksa in zdravljenje poskusov samomora. Zdravstveno varstvo. Št.25. Ljubljana.
- Oder Z., 1963: Padanje umrljivosti dojenčkov. Zdravstveno varstvo. Zavod za zdravstveno varstvo LRS. Št. 1-2. Ljubljana.
- Pirc B. in I., 1937: Zdravje v Sloveniji. Življenjska bilanca Slovenije v letih 1921-1935. Ljubljana.
- Pučnik J., 1980: Velika knjiga o vremenu. Ljubljana.
- Smrkolj V., 1989: Vpliv vremena na frekvenco in naravo poškodb. Medicinska meteorologija z vidika higijene. Ljubljana.
- Vida M., 1989: Osnove biometeorologije in medicinsko - meteorološka problematika. Medicinska meteorologija z vidika higijene. Ljubljana.
- Analiza vzrokov smrti otrok v starosti 0 do 6 let v SR Sloveniji v letih 1971-1974. Zavod SRS za zdravstveno varstvo v Ljubljani. 1975. Št.8.
- Analiza vzrokov smrti otrok in mladine v starosti od 7 do 18 let v SR Sloveniji v letih 1972-85. Zavod SRS za zdravstveno varstvo v Ljubljani.
- Mrliške knjige za leta 1919-1941 in 1946-1988. Matični urad Celje.
- Popisi prebivalstva v letih 1948, 1961, 1971, 1981. Beograd.
- Poročilo o delu zdravstvene službe v celjski regiji po občinah 1972-1988. Zdravstveni center Celje. TOZD center socialna medicina in higijena.
- Statistični podatki po občinah SR Slovenije. Upravna in demografska statistika: 1961, 1965, 1971, 1975, 1980, 1986. Zavod SR Slovenije za statistiko. Ljubljana.
- Statistični letopis SR Slovenije: 1972, 1973, 1982, 1985. Zavod SR Slovenije za statistiko. Ljubljana.
- Statistično poročilo o delu zdravstvenih dejavnosti za leto 1958-1987. Zavod SRS za zdravstveno varstvo v Ljubljani.
- Statistični podatki prometnih nezgod, motornih vozil in voznikov motornih vozil 1977-1987. Republiški sekretariat za notranje zadeve. Ljubljana.
- UNZ 1989 Celje. Podatki o samomorih v Celju v letih 1987 in 1988.

THE MORTALITY RATE IN CELJE

Anton Sore

(Summary)

From 1919 to 1941 and 1946 to 1988, 13,500 people, out of whom 53,7 % were men, died in the present town area; in the age bracket of 85 and over, the majority was represented by women. Most people died at the age from 65 to 84. The mortality rate in infants was relatively high until the sixties (19,6 to 10,1 %). However, it became considerably lower (1,8 %) owing to medical and social conditions. The mortality rate declined from 11,00 % (1921-1925) to 5,3 % (1976-1980). After that it went up again.

During the first decade of the Yugoslav monarchy rule, tuberculosis was predominant among the causes of death. Later it was surpassed by diseases of the circulatory system, neoplasm, respiratory diseases etc..

If all age groups are considered, undertakers in this period were busiest in the following months: March, January, December, April and February. For the age groups over 65, the winter and late autumn months were the saddest. Apparently psychosomatic troubles also played a part there.

During the spring and summer months suicides were more common. The suicide rate in the Celje commune was within the limits of the republican average. Some more people lost their lives in traffic accidents and other forms of violent death.

UDK 911.3 (1-22) (430.1 Oberfranken)

DER BETRAG DER GEOGRAPHIE ZUR ENTWICKLUNG LÄNDLICHER RÄUME - DAS BEISPIEL OBERFRANKEN*

von Jörg M a i e r, Bayreuth**

1. Ansatzpunkte

Geographie und insbesondere die Sozial- und Wirtschaftsgeographie hat neben der raumrelevanten Grundlagenforschung schon lange auch Ziele und Aufgaben einer Angewandten Forschung verfolgt, ja man kann seit der Entwicklung der Landes- und Regionalplanung in der Bundesrepublik es durchaus als charakteristisch die Anwendung wirtschaftsgeographischer Forschungsansätze und -methoden auf Fragen der Raumordnung, Raumordnungspolitik und Raumplanung ansehen. Zahlreiche Arbeiten für und in der Orts- und Stadtplanung (angefangen von Arbeiten zur Agrarstrukturplanung bis zu sozialplanerisch ausgerichteten Bearbeitungen zur Stadterneuerung oder zumindest in Gestalt vorbereitender Untersuchungen zur Stadt-sanierung) und in der Regional- und Landesplanung (von Beiträgen zur Zentral-Orte-Abgrenzung bzw. weiteren Siedlungsstrukturmodellen bis zu sektoralplanerischen Umsetzungen) belegen dies. Wie sehr dabei auch hier Planungsphilosophien eine Rolle spielen, zeigt die Unterscheidung in idealistische und pragmatische Planungsleitbilder, z.B. etwa die Idee des "ausgewogenen Raumes" mittlerer Dimension bei D. M a r x (1976) als Beispiel für die erstgenannte und die Idee der Zentralen Orte und der Entwicklungsachsen für die zweitgenannte Richtung.

Unterschiedliche Vorstellungen sind allein schon darin begründet, dass unter Raumordnung durchaus Vielfältiges verstanden wird. Dies reicht von der Bezeichnung der derzeitigen räumlichen Ordnung (oder Unordnung) über die Definition der Zielvorstellungen einer erwünschten räumlichen Ordnung bis hin zu einem Politikbereich,

* Prispjevka na zborovanju "70 let geografije na ljubljanski univerzi" v Ljubljani, december 1989

** Redni profesor, Lehrstuhl: Wirtschaftsgeographie und Regionalplanung, Universität Bayreuth, Universitätstrasse 30, D - 8580 Bayreuth

der diese Zielvorstellungen realisieren oder zumindest dazu beitragen soll (in dieser Darstellung als eigener Forschungsbereich ausgegliedert). Raumplanung würde dabei eher auf die instrumentelle Komponente der Zielvorstellungen ausgerichtet sein. Interdisziplinäre Verbindungen zur Politik - wissenschaft, zur Stadt - und Regionalsoziologie, zur Architektur und zur eher technologisch ausgerichteten Infrastrukturplanung werden damit deutlich.

Diese wirtschafts - und sozialgeographischen Untersuchungen wurden vor allem durch die Entwicklung der Raumordnung und Raumplanung auf nationaler und regionaler Ebene ermöglicht. Parallel etwa zum Bundesbaugesetz 1960, dem Raumordnungsgesetz 1965, dem Bundesraumordnungsprogramm sowie den Landesentwicklungsprogrammen in der Bundesrepublik Deutschland entfaltete sich besonders die planungsbezogene Wirtschaftsgeographie. Durch die veränderten Aufgaben der Planung (aus der Negativ zur Positiv - Planung, aus der statischen zur dynamischen Planung oder von der Entwicklungs - zur Ordnungsaufgabe aufgrund zunehmender Ressourcen - knappheit und Landschaftsbelastung) und aus der inzwischen gewonnenen Erfahrung, dass sich Gesellschaft und Wirtschaft nur in begrenztem Masse als gestalt - und planbar erwiesen, sind in der Zwischenzeit auch für die Wirtschaftsgeographie neue Anforderungen entstanden.

Während zuerst Untersuchungen im Bereich der Grundlagenforschung im Versorgungsbereich, zu räumlichen Industrieverbundsystemen oder zu Verkehrsnetzen sowie zur räumlichen Stadtentwicklung erarbeitet wurden, meist auf dem Boden neoklassischer Gleichgewichts-Vorstellungen und als Partialmodelle angelegt (siehe Siedlungssystemforschung mit dem Ziel einer Ermittlung optimaler Stadtgrößen) haben sich die Betrachtungen seit Mitte der 70-er Jahre, durch die Erfahrungen in der Entwicklungsländerforschung wesentlich verändert. Dies ist nicht ein Ergebnis unterschiedlicher Dimensionsvorstellungen, obwohl hier durchaus noch Probleme bei der Übertragung auf kleinräumige Strukturen in Industrieländern existieren, sondern durch den Übergang zu polarisationstheoretischen Ansätzen. Damit wird auch die enge Verbindung von Wirtschaftsgeographie und Regionalökonomie in den letzten Jahren verständlich.

Ein besonderes Augenmerk und sicherlich als typisch für die Weiterentwicklung der Wirtschaftsgeographie zur Regionalforschung ist die verstärkte Hinwendung zu Fragen der Raumordnungspolitik, sogar zur Strukturpolitik in den letzten 10 Jahren. Der Themenkomplex der regionalen Disparitäten und ihrer Erfassung, die Aufstellung neuer Ziele, Instrumente und Massnahmen bis zur Förderung nach einer Modifizierung der geltenden regionalen Förderpolitik war hierbei sicherlich ausschlaggebend, handelt es sich zumindest auf den ersten Untersuchungsstufen um ein klassisches wirtschaftsgeographisches Problem, nämlich die Auseinandersetzung zwischen Stadt und Land bzw. zwischen Verdichtungsräumen und peripheren Räumen. Probleme regional unterschiedlicher Entwicklung gab es dabei schon immer und Forderungen an eine Einbeziehung der peripheren Räume in eine bewusst gesteuerte, regionalisierte Konjunktur - und Finanzpolitik reichen ebenfalls weit zurück. Die Dimension der Entwicklung zwischen den beiden Raumkategorien in den letzten zehn Jahren,

insbesondere die hohen Abwanderungsraten junger, dynamischer Personengruppen aus den peripheren Räumen führte in Verbindung mit Diskussionen um ein neues Regionalbewusstsein und Föderalisierungsbestrebungen zu der aktuellen Diskussion.

Sie bleibt jedoch nicht - wie häufig bei wirtschaftsgeographischen Arbeiten - im strukturell - beschreiben - den Teil stehen, sondern es zeigte sich eine Neuerung insoweit, als neben Diskussionen um Normen nun auch konkrete Studien zur Regionalpolitik und zur regionalen Förderpolitik erarbeitet wurden (Taubmann, Maier, 1980). Ein Grund dafür lag sicherlich auch in der Kritik der bisherigen Raumordnungspolitik. Einen wesentlichen Teil der Strategien repräsentierte die Gemeinschaftsaufgabe "Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur". Ohne Zweifel hat sich diese Förderpraxis in vielerlei Hinsicht positiv ausgewirkt, sei es im Bereich der kommunalen und sozialen Infrastruktur oder auch als Beitrag zur Erweiterung der Gewerbestruktur. Das Problem dabei ist nur, dass diese Förderung auf einer wachsenden Wirtschaft mit räumlichen Expansionswillen und einer gewissen Kapitalaustattung aufbaut. Prämissen also, die heute keineswegs mehr selbstverständlich sind. Stöhr (1981) bewertet deshalb das Ergebnis der bisherigen Regionalpolitik als recht ungünstig, sieht er doch in den letzten Jahren eine Beschleunigung der funktionalen Desintegration der peripheren Gebiete.

Aufgrund der veränderten wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Rahmenbedingungen sowie der nur begrenzten Erfolge der Raumordnungspolitik soll deshalb nicht nur eine Veränderung der eingesetzten Mittel und Massnahmen angestrebt werden, sondern die Förderung regional-endogenen Wirtschafts-Sozial- und Kulturpotentiale als Ziel gesetzt werden. Neben einer Mobilisierung regionaler Ressourcen auf den verschiedensten Ebenen sollte eine verstärkte wachseisellige Integration auf regionaler Ebene erreichbar werden.

2. Theoretische Grundlage

Konzeptionelle Grundlage dieses Vorgehens ist die aus der Polarisierungstheorie abgeleitete Grundidee einer "regionalen" Regionalpolitik. Basis dieses raumplanerischen Leitbildes sind die Betroffenen, d.h. die Bevölkerung sowie die wirtschaftlichen und politischen Entscheidungsträger der peripheren Räume und ihre Vorstellungen von regionaler Selbstverwirklichung. Eine Holfeststellung der Gesellschaft insgesamt kann deshalb nur dann akzeptiert werden, wenn der Einzelne in seinem Selbstverwirklichungsstreben gefördert wird, also das Konzept einer Hilfe durch Selbsthilfe realisiert wird. Die Forderungen an eine solche Regionalpolitik sind daher:

- Stärkung der Entwicklungsmöglichkeit und - fähigkeit eigener regionaler Identität,
- Mehrung der Entscheidungsmöglichkeit und - fähigkeit über die Nutzung regionaler Ressourcen,
- Förderung der Entwicklungsmöglichkeiten und - fähigkeit an regionale Verhältnisse angepasster, sog. sanfter Technologien,

- Beteiligung der in der jeweiligen Region lebenden menschlichen Gruppen an den die Region betreffenden Prozessen (Aktivierung und Aufklärung),
- Verbesserung der Leistungsfähigkeit des Verwaltungsapparates in den einzelnen Regionen (z. B. durch weitere Dezentralisierung).

Überträgt man diese Überlegungen etwa auf den industriellgewerblichen Bereich, so kann man stichpunktartig einige Teilstrategien herausgreifen, die in der regionalen Praxis Anwendung finden können:

1. Unterstützung für Kooperationen von Klein- und Mittelbetrieben aus der Region zur Stärkung der Wettbewerbschancen, etwa bei der Produktionsentwicklung, bei Rationalisierungsvorhaben oder der Verbesserung der regionalen Nachfrage,
2. Unterstützung von Initiativen verschiedener Personengruppen bei der Auslotung von Marktnischen, Produktinnovation und neuen Organisationsformen,
3. Initiierung bzw. Schaffung von Innovations- Transfer- und damit Informationsbörsen bis hin zum Ziel von Erfindermessen in der Region (z. B. besteht seit dem 16.5.1987 in Oberfranken ein Technologie - Forum Oberfranken, aufgebaut auf den Industrie- und Handelskammern, der Landesgewerbe - Anstalt, dem Innovations- und Technologie - Institut, der Fachhochschule Coburg, dem Rationalisierungskuratorium der Deutschen Wirtschaft (RKW) und der Universität Bayreuth,
4. Verminderung des insbesondere bei konjunkturellen Talfahrten auftretenden Eigenkapitalproblems, durch die Gründung regionaler Kapitalbeteiligungsgesellschaften. Ideenreichtum und Umsetzungsbereitschaft in der Region müssen erreichen, dass im ländlichen Raum durchaus vorhandene "venture capital" nicht in Florida oder in den Verdichtungsgebieten der Bundesrepublik Deutschland, sondern in der Region eingesetzt wird,
5. Förderung innerregionaler Wirtschaftskreisläufe durch Intensivierung innerregionaler Warenströme. Auftragsbörsen und die Unterstützung regionaler Messen in ausgewählten zentralen Orten,
6. Unterstützung bei der Einrichtung von regionalen Beratungs- und Betreuungsinstitutionen, der Förderung historisch gewachsener Gewerbebranchen mit Wettbewerbschancen und der Errichtung von Industrie- und Handwerksmuseen zur Stärkung des regionalen Bewusstseins (z. B. das Porzellanmuseum in Hohenberg a.d. Eger bzw. geplante Vorhaben in Selb und Münchberg).

Diese Überlegungen einer regional orientierten Regionalpolitik, die eben die regionalen Interessen und Entscheidungen in den Vordergrund stellt, sind seit ihrer Aufstellung in den Jahren 1982/83 in vielfältiger Weise durch die verstärkte Zusammenarbeit zwischen Wissenschaft, Verwaltung und Wirtschaft in praktische Vorhaben umgesetzt worden. Neben der Errichtung von Institutionen bzw. eher informellen Arbeitskreisen ist ebenso festzuhalten, dass etwa zum Thema der Grossformen des Einzelhandels inzwischen eine deutliche, durch die gesetzlichen Grundlagen mögliche reservierte Haltung bezüglich Genehmigungen vorhanden ist (ähnliches

gilt bei der Antragstellung bezüglich Einrichtungen der Masentierhaltung oder auch bei touristischen Grossprojekten). In der Regionalplanung ist das zunehmende regionale Bewusstsein bei den politischen Entscheidungsträgern ebenso zu beobachten und fand bereits im Regionalplan der Region Oberfranken-Ost seinen Niederschlag wie auch auf der landesentwicklungspolitischen Ebene durch die Einführung der sog. Teilraum-Gutachten, d.h. Untersuchungen zur regionalen Situation und zukünftigen Entwicklungs-Strategien mit eindeutiger Funktion der Ideen-Entwicklung, der Strategie-Diskussion und der regionalen Umsetzung aus der Region selbst.

3. Das Forschungs - und anwendungsobjekt: Beispiel Oberfranken

Bedingt durch die Grenzlage nach dem 2. Weltkrieg und vor allem nach 1961 solzte sich in dem ehemals im Zentrum Europas gelegenen Oberfranken immer stärker eine pessimistische Haltung durch. Das Ergebnis war, dass in den letzten 20 Jahren im Vergleich etwa zum bayerischen Durchschnitt die Gesamtzahl der Bevölkerung Oberfrankens relativ gering gewachsen ist, teilweise hat sie sogar abgenommen. Nimmt man nur den Zeitraum zwischen 1970 und 1983, so sank die Bevölkerung von 1,79 Mill. auf 1,044 Mill. Einwohnern, wobei die Bayerns im gleichen Zeitraum um 4,7 % zunahm. Während dabei die Stadt Bayreuth, durch die Entwicklung der Universität sicherlich nicht unwesentlich mitbewirkt bis heute einen Bevölkerungszuwachs aufweist und vor allem die Landkreise Bamberg und Forchheim, auch Bayreuth, Coburg, Lichtenfels und Kulmbach mit Abnahmeraten bis - 5 % noch recht stabile Verhältnisse aufwiesen, sind insbesondere in den Landkreisen Hof und Wunsiedel im Fichtelgebirge rückläufige Entwicklung bis zu - 12 % festzustellen. Dabei gibt es zwischen Marktredwitz und Selb Gemeinden, in denen 1970 und 1983 jeder vierte Einwohner entweder weggezogen oder gestorben ist.

Dieser, zum Teil erhebliche Bevölkerungsverlust ist sowohl in der ungünstigen Entwicklung der natürlichen Bevölkerungsentwicklung als auch in den Wanderungsbewegungen (mit einem Überhang der Wegzüge insbesondere jüngerer, dynamischer Personengruppen) begründet, verbunden mit der Gefahr der Überalterung und der sozialen Erosion.

Auch die wirtschaftliche Situation in diesem seit den 70-er Jahren des letzten Jahrhunderts industrialisierten Raum fällt regional unterschiedlich aus. Während der Anteil der Land - und Forstwirtschaft am Bruttoinlandsprodukt nur noch in den Landkreisen Bamberg und Bayereuth knapp 10 % ausmacht, erreicht das produzierende Gewerbe in den Landkreisen Kulmbach, Kornach, Hof und vor allem Coburg Anteilswerte von über 60 %. Aufgrund dieser Struktur wirken sich konjunkturelle Schwankungen und insbesondere Probleme einzelner Industriebranchen in Oberfranken gravierend aus, wengleich man allerdings sehen muss, dass die Arbeitsmarktbezirke zwar deutlich ungünstigere Ergebnisse bezüglich der Arbeitslosenzahlen wie in Südbayern aufweisen, jedoch die Situation immer noch etwas besser wie in der Oberpfal oder im Bayerischen Wald ausfällt.

Das Kennzeichen einer regional und nach Branchen vielfältigen Struktur der Wirtschaft zeigt sich besonders bei der Industrie. Mit einem Besatz von 155 Beschäftigten in der Industrie auf 1.000 Beschäftigte insgesamt steht es nach Mittelfranken an zweiter Stelle aller bayerischen Bezirke (Durchschnittswert in Bayern im Jahre 1981=124), und widerlegt damit ebenso wie die absolute Zahl von 162.687 Beschäftigten in der Industrie die Vorstellung mancher Institutionen in den Zentren, ländliche Räume wären nur Standorte landwirtschaftlicher Produktion, von Erholungsfunktionen und Räume ökologischen Ausgleichs. Andererseits wird in diesen Konzepten von grossräumigen Vorranggebieten deutlich, wie die Zentren ohne Berücksichtigung der regionalen Gegebenheiten in erster Linie ihre Interessen in zahlreichen Programmen und Plänen zum Ausdruck bringen. Dabei besteht gerade in der Industrie eine beträchtliche Chance zur regionalen Entwicklung, ist doch ein grosser Teil dieser Unternehmen regionsansässig und aufgrund der Betriebsgrösse, Finanzmittel Ausstattung und Funktionsweise durchaus für eine regionalorientierte Strategie geeignet. Das besondere Problem besteht nur darin, dass das Branchenspektrum der Industrie Oberfrankens trotz aller Erweiterungen noch zu fast zwei Drittel im Konsumgüterbereich liegt, die wichtigste Branche ist die Textilindustrie mit 25.708 Beschäftigten, gefolgt von der Feinkeramik (17.631 Beschäftigte), der Elektrotechnik (15.899) Beschäftigte), dem Maschinebaum (14.156 Beschäftigte) dem Bekleidungs-gewerbe (14.609 Beschäftigte) und der Holzverarbeitung (14.123 Beschäftigte) ist.

Was kann nun eine Disziplin wie die Wirtschaftsgeographie tun, um einen Beitrag zur Entwicklung einer solchen Region zu leisten?

4. Regionale Information, Stadtentwicklungs - und regionalpolitik sowie Politikberatung als Aufgabenfelder der wirtschaftsgeographie an der Universität Bayreuth

Im Zuge des Aufbaus des Geowissenschaftlichen Institute der Universität Bayreuth erfolgte 1977 die Einrichtung des Lehrstuhls Wirtschaftsgeographie und Regionalplanung. Mit dem Aufbau dieses Lehrstuhls konnte an der, zum damaligen Zeitpunkt erst 2 Jahre bestehenden Universität, die Entwicklung eines weiteren Studienganges (lag der bisherige Schwerpunkt des Geowissenschaftlichen Instituts auf der Ausbildung von Studenten des Lehramtes an Grund- und Hauptschulen sowie Realschulen und Gymnasien im Fach Geographie), der Diplom - Studiengang Geographie mit seiner Schwerpunktsetzung auf Stadt - und Regionalforschung, Raumplanung und Regionalpolitik realisiert werden.

Fünf Ziele standen deshalb in der Lehre als auch in der Forschung im Vordergrund:

- Analyse und Darstellung räumlicher, wirtschaftlicher und sozialer Grundstrukturen in den bis dahin nur teilweise erforschten Regionen Oberfranken - Ost und - West sowie der nördlichen Oberpfalz,

- Analyse und Darstellung (räumlicher) Problemsituationen in der Hochschulregion und der Versuch der Erzeugung von "Betroffenheit" bei ausgewählten regionalen Gruppen, bei privaten Haushalten und Arbeitnehmern, bei Landwirten, Unternehmern, Einzelhändlern, Touristen und Naherholern u.a.,
- Präsentation universitärer Anliegen und Fähigkeiten im peripheren oberfränkischen und oberpfälzischen Raum sowie Steigerung des Bekanntheitsgrades universitärer Einrichtungen,
- Diskussion von Problemlösungen und Entwicklungsstrategien zur Aufwertung der peripherräumlichen Situation in Bayern, sowie
- Überprüfung der gewonnenen Erfahrungen und Rückkopplung Erkenntnisse in ausgewählten Gebieten des In- und Auslandes, insbesondere im Elsass, teilweise in Slowenien und in Nigeria.

Die wissenschaftliche Konzeption der ersten Jahre lag im Bereich der räumlichen Strukturforschung, wobei die Analyse räumlicher Strukturen und Prozesse in peripheren Räumen eine herausragende Stellung einnahm. Am Beispiel von Oberfranken und der nördlichen Oberpfalz wurden zwischen 1977 und 1980 eine Reihe von Untersuchungen durchgeführt, wobei zunächst neben Fragen der Landwirtschaft Schwerpunkte vor allem im Bereich der Industrie- und Arbeitsmarktforschung sowie im Bereich der Freizeit- und Fremdenverkehrsforschung lagen. Neben der regional orientierten Strukturforschung sollten sowohl für die Forschung wie auch Lehre notwendige Vergleichsanalysen einen zweiten Schwerpunkt darstellen, wobei neben Feldforschungen auch Exkursionen und Geländepraktika in sozialistischen Ländern, beispielsweise in Jugoslawien, Ungarn und in der Deutschen Demokratischen Republik, im deutschen und österreichischen Alpenraum sowie in Frankreich durchgeführt wurden.

In den letzten 8 Jahren traten dann zunehmend raumplanerisch und regionalpolitisch angewandte Frage und Problemstellungen in den Vordergrund. Die damit erfolgte Hinwendung auf die Bereiche der Landesentwicklung, Regional- und Kommunalplanung sowie -politik brachte eine inhaltliche und auch methodische Erweiterung des Wissenschaftsverständnisses mit sich. In den Vordergrund trat damit eine praxisorientierte Wissenschaftskonzeption, die ihren Niederschlag sowohl in der Forschung als auch in der Lehre fand. Das thematische und inhaltliche Spektrum erweiterte sich mit den Fragestellungen und Anforderungen, die häufig an den Lehrstuhl von Seiten regionaler und kommunaler Entscheidungsträger herangetragen wurden. Einen Schwerpunkt bildeten regionalökonomische Fragestellungen mit folgenden Themenbereichen:

- Verkehrsplanung, vor allem im Bereich des ÖPNV und zur Bundesfernstrassenplanung,
- Freizeit- und Fremdenverkehrspolitik sowie
- regionale Wirtschaftsförderpolitik.

Auf kommunaler Ebene rückten zunehmend Fragestellungen im Bereich der

Stadterneuerung und Sanierung sowie der kommunalen Wirtschaftsförderung i.w.S., also etwa Handels- und Versorgungsforschung, Gewerbeansiedlungspolitik u.a. mehr in den Vordergrund der Diskussion. Die praxisorientierten Konzepte hatte darüber hinaus auch die Einbeziehung von Problemstellungen auf betrieblicher und Unternehmensberatung zur Folge, wobei Fragen mit einem räumlichen Bezug, also etwa der Bereich der regionalen Marktforschung im Mittelpunkt des Interesses stehen.

Es wird deutlich, dass ausgehend von einem angewandten Wissenschafts- und Forschungsverständnis in den vergangenen 12 Jahren der Schrift zur Praxis- und Politikberatung vollzogen wurde. Dabei geht es im Sinne einer räumlich orientierten Wirtschafts- und Sozialforschung darum, Grundlagen für Entscheidungsprozesse in der Wirtschafts- und Verwaltungspraxis zu erarbeiten und im Sinne einer normativen Wissenschaftskonzeption mögliche Handlungsanleitungen für Entscheidungsträger aufzuzeigen. Die Gründung einer eigens darauf ausgerichteten Forschungseinrichtung, der RRV - Forschungsstelle für Raumanalysen, Regionalpolitik und Verwaltungspraxis, eine interdisziplinär geleitete Forschungsstelle der Universität Bayreuth, war 1983 die logische Konsequenz. Standen im Hinblick auf den konzeptionellen Anspruch der Forschungsarbeiten in den ersten Jahren neben struktur- und prozessanalytischen Ansätzen eher entscheidungsorientierte Konzepte zur Diskussion, so basieren die praxisorientierten Untersuchungen heute eher auf konfliktorientierten Ansätzen, wobei neben der Beschreibung des Konfliktgegenstandes und der Austragungsformen der Konflikte die Darstellung von Konfliktregelungsmechanismen eine hohe Bedeutung zukommt. Hierbei spielt der Einsatz planungsrechtlicher und marketingpolitischer Instrumente oder auch wirtschaftspolitischer Strategien eine große Rolle.

Mit der inhaltlichen Weiterentwicklung der wissenschaftlichen Konzeption des Lehrstuhls ging auch eine Erweiterung des methodischen Instrumentariums einher, kommen doch neben den eher deskriptiv angelegten Struktur- und Prozessanalysen nun Planungsverfahren und -techniken, die in starkem Maße normierenden Charakter aufweisen, z.B. Kosten-Nutzen-Analysen, Nutzwertanalysen, Umweltverträglichkeitsprüfungen u.a. mehr zum Einsatz. Die Einbeziehung von Inhalten und Methoden, die eher einem interdisziplinären als einem traditionell geographischen Wissenschaftsverständnis entsprechen, lässt den Wandel von einer auf die Beschreibung räumlicher Strukturen und Prozesse ausgerichteten Fachrichtung hin zu einer auf die Vermittlung von Handlungsbedarfen und der Analyse von Handlungsstrategien ausgerichteten Wissenschaftsdisziplinen deutlich werden.

Zu verdanken ist die Weiterentwicklung der Disziplin allerdings nicht nur "endogenen Potentialen". Beigetragen hierzu hat zum einen sicherlich die Diskussion mit anderen wissenschaftlichen Nachbarbereichen, so insbesondere den Rechts- und Wirtschaftswissenschaften und der Ökologie. Zum anderen jedoch stellt die wissenschaftliche Orientierung auf angewandte Regional- und Kommunalforschung des Lehrstuhls Wirtschaftsgeographie und Regionalplanung auch ein Ergebnis der Erwartungshaltungen und der Anforderungsprofile sowie Artikulation unterschiedlicher Gruppen der Hochschulregion dar, sind doch Oberfranken und die nördliche Oberpfalz nach wie vor schwach strukturierte Regionen Bayerns, wo

angewandte Forschungsrichtungen gemäss dem gesetzlichen Auftrag der Universität Bayreuth aufgerufen sind, einen Beitrag zur regionalen Strukturpolitik i.w.S. zu leisten.

Ausgewählte Literatur:

- M a r x, D., Zur Konzeption der ausgeglichenen Funktionsräume als Grundlage einer Regionalpolitik des mittleren Weges, in: Forschungs- und Sitzungsberichte der Akademie für Raumforschung - und Landesplanung, Bd. 94, Hannover 1975, S. 1-18.
- T a u b m a n n, W., Räumliche Disparitäten - das Beispiel der Bundesrepublik, in: Geographie heute, H. 2, 1980, S. 2-11.
- M e i e r, J. Ländliche Räume in peripheren Regionen, in: Arbeitsmaterialien der Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover 1981, S. 115-136.
- d e r s, P e t z s c h n e r, E., P f a l l e r, G., v. W a h l, D., W e b e r, J., Überlegungen zu einer raumordnungspolitischen Konzeption für periphere Räume - das Beispiel Oberfranken, SH 1 der Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung Bayreuth 1981.
- S t ö h r, W., Alternative Strategien für die integrierte Entwicklung peripherer Gebiete bei abgeschwächtem Wirtschaftswachstum, in: Dokumente und Information zur Schweiz, Orts-, Regional- und Landesplanung, Nr. 61, 1981, S. 5-8.

**PRISPEVEK GEOGRAFIJE K RAZVOJU PODEŽELSKIH OBMOČIJ.
PRIMER OBERFRANKEN**

Jörg Maier

(Povzetek)

Podeželska območja so bila v preteklosti deležna diferenciranega interesa geografov. Opisovanje in opredelitev prostorskih danosti so v ZR Nemčiji že v šestdesetih letih nadomestile študije, usmerjene k "reševanju podeželja". Z različnimi modeli so avtorji opredeljevali možnosti za optimalno ureditev podeželja. Posebno pozornost so posvečali opredeljevanju lokacije industrije, trasiranju prometnih poti in opredelitvi funkcij centralnih krajev. Podobno pot je geografija ubrala tudi na Bavarskem in pri proučevanju podeželja v pokrajini Oberfranken (Zg. Frankovska). Prvi koraki mlade bayreuthske univerze so ob njenem nastanku v sedemdesetih letih strokovno opredelili geografske in druge poteze prostora, v katerem so univerzo ustanovili, zlasti družbene in naravnogeografske dejavnike, ki so pogojevali njen razvoj. V zadnjem času geografska veda tipizira območja, jih opredeljuje glede njih posebnosti in oblikuje temelje za prostorsko in regionalno ustrezno planiranje v tem severovzhodnem delu Bavarske.

RAZGLEDI

UDK 910.1

VZGOJNI POMEN GEOGRAFIJE*

Lojze Gosar**

Razmišljati o vlogi geografije kot eni od ved in o njenem pomenu, ki naj bi ga imela za družbo, je težavno, če se ne ustavimo najprej ob pogledih na znanost v celoti ter pri odnosih med vedami znotraj nje.

Pozitivizem, ki je prevladal v 19. stoletju, temelji na eksaktnih znanostih. V pričakovanju, da bo znanost odgovorila na vsa ključna vprašanja življenja, je poudarjal predvsem tisto, kar se da izmeriti. Ni pa zadel bistvenih problemov družbe. Ustvaril je plodna tla za razvoj vulgarnega materializma, ki poudarja samo materialno blagostanje, kar je končno povzročilo propadanje kulture tako imenovanih "bogatih" družb.

Danes se že kažejo znaki novih miselnih tokov. Vedno bolj postaja jasno, da znanost ni kos vsem življenjskim vprašanjem, da celotne stvarnosti ne moremo dojeti in da tehnika sama ne more obvladati narave. Ne more namreč dojeti in rešiti zapletenih, med seboj povezanih problemov. S preučitvijo posameznih sestavin določenega pojava ali procesa še ne pojasnimo v celoti vsega, kar se dogaja.

Dokler ostajamo na ravni medsebojno nepovezanih študij, ne moremo govoriti o skupinskem delu. Že Aristotel je poudaril, da je celota veliko več kot seštevek posameznih delov. Posamezen pojav moramo temeljito pojasniti, tudi glede na druge pojave, ki so z njim v zvezi. Ekosistem ali nek družbeni sistem je prav tako resničen, kot posamezna rastlina, žival ali človek. Tudi v znanosti, kjer pogosto veljajo "cehovska" pravila ravnanja, prinaša celostno presojanje marsikaj novega. Tako se uveljavlja zavest o "enotnosti" znanosti, o povezanosti različnih strokovnih področij med seboj.

Analitični postopki raziskovanja so pomanjkljivi, česar se pogosto ne zavedamo, ali pa celo namerno prezremo. Enoto, ki jo preučujemo, navadno razdelimo na posamezne sestavine, da tako olajšamo razlago detajlov. Ob vedno večji specializaciji se rado

* Referat na 15. zborovanju slovenskih geografov (v Portorožu od 24. do 27. oktobra 1990)

** Dr., znanstvenik, hab. univ. prof., Urbanistični inštitut, Jamova 18, 61000 Ljubljana, YU.

zgodí, da ne zmoremo, pa niti ne želimo, celostno presojati stvari, ki jih preučujemo. Če presojamo npr. kak znanstveni dosežek samo z vidika tehnike, ne bomo zaslutili, da ima lahko tudi velike socialne razsežnosti. Tudi pri razglabljanju o vprašanjih, ki spadajo izrazito v domeno posameznih strok, moramo razmišljati interdisciplinarno, še posebej, ko gre za področja, ki zahtevajo bolj abstraktno mišljenje. Tu lahko najdemo veliko več skupnega, kot pri ločeni obravnavi posameznih detajlov.

Podobni problemi in podobni koncepti za njihovo razreševanje se pojavljajo na različnih področjih popolnoma neodvisno drug od drugega. Torej moramo iskati tisto, kar povezuje različne vede in kar je v vsakem primeru treba upoštevati.

Gornje razmišljanje bi lahko po Bertalanffyju, enem od utemeljiteljev sistemske teorije, zaključili takole:

- kaže se potreba in pripravljenost po povezavi (integraciji) na najrazličnejših področjih v naravoslovnih in družbenih vedah.
- Vse kar povezuje posamezne stroke, bodisi ko gre za presojo splošnih razvojnih vprašanj ali pa drobnih problemov, prispeva k enotnosti znanosti. Vse to pa pomeni tudi uvajanje drugačnih vzgojnih metod znotraj posamezne stroke.

Geografskemu načinu razmišljanja tako imenovani "sistemski pristop" sploh ni tuj. To lahko razberemo že iz definicije geografije (glej V r i š e r: Uvod v geografijo, str. 6): "Geografija naj bi proučevala vplive in medsebojno soodvisnost tistih prirodnih in družbenih pojavov, oziroma faktorjev, ki sodelujejo pri oblikovanju zemeljske površinske sfere kot celote ali njenih prostorskih delov." Geografija torej ni nikakršen seštevek raznih ved, temveč jo moramo prištevati h kompleksnim ali sinteznim vedam.

Po Bertalanffyju je struktura znanosti enaka strukturi narave iz česar zaključuje: "Posamezne vede nekako nasilno postavljamo preko narave, ona pa tega ne vsiljuje. Vede naj bi bile povezane med seboj v celoto, kot je narava, pri čemer pa seveda še vedno lahko posamezne procese označimo kot fizikalne, kemične, biološke itd., ne pa pojavov samih."

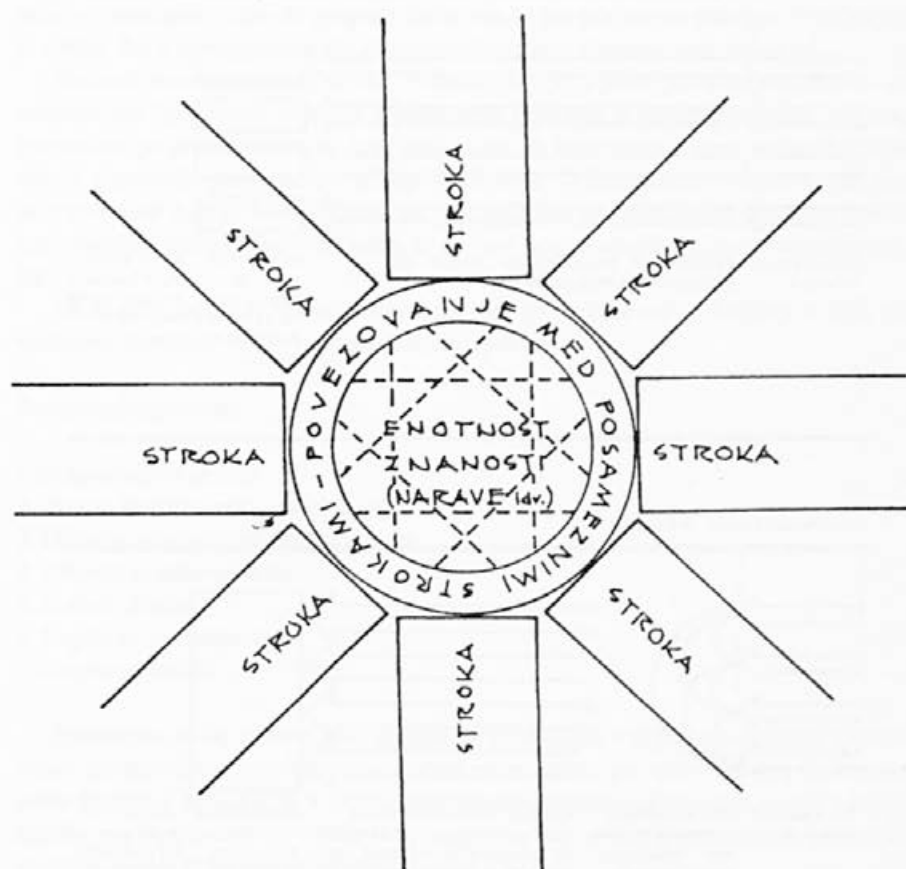
Vedno pogosteje se dogaja, da strokovnjaki posameznih strok spoznavajo, da vprašanja, ki jih morajo obravnavati, segajo čez domeno njihove vede. Zato tudi večinoma ugotavljamo, da smo v praksi pri svojem delu na nek način priučeni. Iz trditve, da je struktura znanosti podobna strukturi narave, lahko izpeljemo, da se narava ne more deliti na vede (skica A).

Ne gre za to, da bi morali postajati neke vrste polihistorji, pač pa moramo pri svojem delu upoštevati tudi izsledke drugih strok. Torej velja, da tako povezano znanje ni samo seštevek znanj posameznih ved, pač pa že ima novo kvaliteto. V tem pa je bistvo interdisciplinarnosti (skica B).

Geografija je po svojem bistvu zelo blizu osnovni ideji sistemske teorije. Vendar si mnogi geografi še vedno sami postavljamo meje, kadar gre za vprašanja, ki bi jih lahko sami še bolj reševali.

Vprašanje je, kakšen naj bi bil vpliv posamezne stroke, v našem primeru geografije, na življenje in delo in na kulturo nasploh. Pogosto se dogaja, da gre za nekakšno

NARAVA JE ENA IN JE NE MOREMO DELITI PO STROKAM

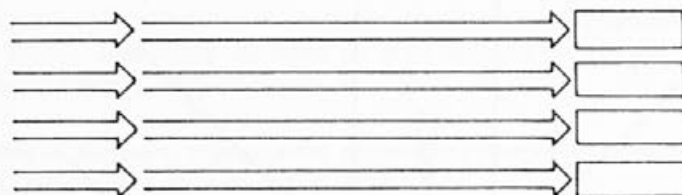

POJAVI IN PROBLEMI, KI JIH OPAŽAMO V NARAVI, SE NE DAJO LOČITI NA STROKE. RES PA JE, DA POSAMEZNE PROCESSE V NARAVNIH POJAVIH LAHKO OZNAČUJEMO KOT FIZIKALNE, KEMIČNE, BIOLOŠKE IPD.

SKICA A

DILEME INTERDISCIPLINARNOSTI

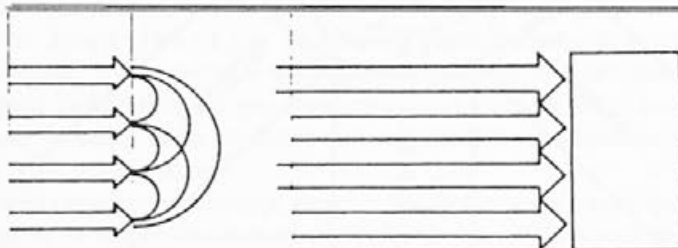
V PRAKSI UVELJAVLJEN PRISTOP

POSAMEZNE EKSPERTIZE POSAMEZNIH STROK SO STROKE VEČINOMA NEPOVEZANE

BREZ POVEZAVE JE VEČINOMA NEPOVEZANE
ZATO UKREPI, V KOLIKOR
REZULTAT DO KIH PRIDE
LE KEČTEVEK SVOJE UČINKO
PARČIALNIH KOVITI
ANALIZ

UČINKOVITEJŠI PRISTOP

POSAMEZNE STROKE PRI OBRAVNAVANJU INTERDISCIPLINARNI PROBLEMOV MORA STROKAVNOLUČENEM TRILUTKU NA NEKAKIŠNOSTI IZGUBITI SVOJO IDENTITETO IN SE POVEZOVATI Z DRUGIMI STROKAMI

KONČNI REZULTAT TEGA POVEZOVANJA JE V TEM, DA SE IDENTITETA STROKE SPET POKAŽE V NEOKRANJENI, TUDI OPLEMENITENI KVALITETI

POHOTEJŠE UKREPI, KI IZHAJAJO IZ RAZLIČNIH REZULTATOV RAZLIČNIH STROK JE BISTVO IZKORISTITI DISCIPLINARNEGA DELA NEGA DELA UČINKOVITI

SKICA B

izvennivojsko križanje, ko posamezne vede sploh ne dajo sporočila in opozorila, ki bi ga lahko dale in tudi morale dati.

Kadar se naravne razmere, npr. klima ipd., v nekem biotopu (kot prostorsko bolj ali manj omejenem geografskem območju z zanj značilno kombinacijo neživih ekoloških dejavnikov, ki omogočajo obstoj določeni življenjski združbi rastlin in živali) ne spreminjajo in če človek s svojo dejavnostjo vanj ne posega, je v njem dokaj uravnoteženo stanje. Če pa je v to območje posegel človek na neustrezen način, je ravnotežje porušeno in pride lahko celo do propada tistih vrst, ki jim je s svojim posegom hotel dajati prednost. Ko ti posegi prenehajo, se ravnotežno stanje sčasoma spet vzpostavi.

Prvotnih biotopov skoraj ni več. "Naravno okolje" v pokrajini odraža ustreznost ali neustreznost človekovih ukrepov v preteklosti. Čim bolj je območje razvito, tem bolj prepletena je problematika in tem bolj nujna je koordinacija med najrazličnejšimi ukrepi s področja gospodarstva in negospodarstva. Če podrobneje presojava vse, kar se v pokrajini dogaja, bomo opazili, da se v pozitivni ali negativni obliki lahko kažejo tudi posledice tistih posegov človeka, ki na prvi pogled nimajo s tem nobenega opravka.

Da bi lažje razumeli vplive posameznih ved na različne vidike življenja in dela, jih skušajmo osvetliti z vidika sedmih ključnih aspektov.

Posamezni aspekti so:

1. Gospodarstvo in delo
2. Odnosi (medčloveški, poslovni, itd.)
3. Upravne strukture in družbena etika
4. Zdravje in zdravo okolje
5. Kultura družbe
6. Vzgoja in izobraževanje
7. Družbena občila

Posamezna veda, in torej tudi geografija, pojmovana v ožjem smislu, nima z nekaterimi od navedenih aspektov neposredne zveze, lahko pa vpliva na vse. Če imamo jasne nazore o tem, kaj je v okviru posameznih aspektov ustrezno in koristno tudi s stališča vrednot, potem je veliko lažje ugotoviti, kaj bi bilo v posameznih področjih življenja in dela potrebno spremeniti.

Odnos posameznih aspektov do različnih področij življenja in dela ponazorimo s tabelo C. Aspekti so na čelu tabele, področja življenja in dela pa v njeni glavi. Razdelili smo jih na 13 področij (lahko bi jih tudi na več ali manj). Poiskati moramo čim ustreznejše rešitve in nakazovati, kaj v nobenem primeru ni sprejemljivo. Najprej je torej treba sistematično in dosledno opredeliti razvojne cilje za posamezna področja tako, da si ne bodo nasprotovali.

Odnos med 7 aspekti smotrnega razvoja in 13 področji družbenega planiranja

ASPEKTI POSAMEZNIH PODROČIJ DRUŽBENEGA PLANIRANJA	PODROČJA DRUŽBENEGA PLANIRANJA												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Ekonomija in delo													
Odnosi (medčloveški, poslovni itd.)													
Družbena morala													
Zdravlje in zdravo okolje													
Odraza kulture v družbi													
Vzgoja in izobraževanje													
Družbena občila													

- 1 - Naravne danosti
- 2 - Raba prostora
- 3 - Poselitev
- 4 - Prebivalstvo in zaposlenost
- 5 - Razvojni potenciali gospod. in negospod. dejavnosti
- 6 - Struktura gosp. in negosp. dejav.
- 7 - Infrastruktura
- 8 - Varstvo okolja
- 9 - Politike
- 10 - Strokovni instrumentarij
- 11 - Pravne podlage
- 12 - Sistem planiranja
- 13 - Razno

Značilnosti omenjenih ključnih aspektov naj bi bile vodilo za opredelitev razvojnih ciljev, zato jih najprej pojasnimo.

1. Gospodarstvo in delo: Gospodarska uspešnost ne more biti edino vodilo za doseganje tržnih uspehov posameznih sektorjev gospodarstva, saj lahko tržni uspehi povzročijo tudi ekonomsko škodo na drugih področjih. Osnovna usmeritev torej mora biti: tržnost da, toda ne za ceno splošnega blagostanja, torej blagostanja vseh plasti prebivalstva v vseh geografskih območjih. Treba je ustvarjati take pogoje za življenje in delo, ki bodo omogočali čim boljše izrabo krajevnih in človeških potencialov.
2. Odnosi (medčloveški, poslovni itd.): Nujno je potrebno sodelovanje med strokami. Da bi bilo znanje, ki ga posamezni strokovnjaki že imajo, drugim res na razpolago, je treba korenito spremeniti zakoreninjeno poklicno ljubosumnost. Splošni družbeni interesi zaradi ožjih podjetniških koristi tudi ne smejo biti prizadeti.
3. Upravne strukture in družbena etika: Javna uprava se mora spreminjati tako, da bo učinkovitejša, kar je mogoče le, če bomo postopno spreminjali dokaj uveljavljeno birokratsko miselnost ne samo uradnikov, ampak tudi strokovnjakov. Tudi sistem planiranja bo tako postajal učinkovitejši in bolj življenjski.
4. Zdravje in zdravo okolje: Ekološko zgrešene investicije posredno povzročijo škodo tudi na zdravstvenem stanju prebivalstva, čeprav je ne moremo izmeriti. Podobnih primerov je veliko tudi na drugih področjih. Škodo zaradi napačnega ravnanja v prejšnjih desetletjih bomo v bodoče tudi finančno krepko občutili. Torej je tudi okolje gospodarska kategorija, ki je ne smemo zanemariti.
5. Kultura družbe: Kultura v najširšem smislu se odraža v vseh platch človekovega življenja in dela. Torej bi se morala poznati tudi v fizičnem urejanju prostora, v pokrajini, v oblikovanju naselij, v načinu življenja in dela, pa tudi v usmerjanju razvoja.
6. Vzgoja in izobraževanje: Splošno izobraževanje preveč poudarja posredovanje informacij (znanja). Premalo poudarja ustvarjalnost in trezno presojanje znanstvenih rezultatov ob upoštevanju pristnih vrednot. Vzgoja bi morala prispevati tudi k socialnemu čutu, k širšemu poznavanju problemov, in k večji prilagodljivosti spreminjajočim se okoliščinam.
7. Družbena občila: Družbena občila izredno močno vplivajo na javno mnenje in imajo velike možnosti za vzgojo v najširšem smislu. Zato je njihova odgovornost toliko večja. Te funkcije še ne opravljajo tako, kot bi jo morala. Med drugim bi morala posredovati zdrave poglede na možnosti naše prihodnosti.

Kaj pomeni upoštevanje ključnih aspektov konkretno za razvoj Slovenije?

V zadnjem času se pri nas veliko govori o vključevanju v Evropo in o naši samostojnosti. Pogledi o tem, kaj oba pojma pomenita, pa so med ljudmi še zelo nerazčiščeni. Že sama lega Slovenije je vzrok za prepletanje najrazličnejših vplivov.

Povezovanje z Evropo je seveda nujno, ne pa za ceno lastne identitete. Osamosvojitve Slovenije bi morala spremljati tudi ureditev odnosov in sodelovanje s sosedi tudi v Jugoslaviji, ne pa zapiranje vase. Vedno bolj se v svetu uveljavlja prepričanje, da je

treba državno mejo pojmovati bolj kot vrata k sosedu, ne pa kot pregrado.

Dosegati je treba visok tehnični napredek, ob usklajenem ravnanju posameznih sektorjev gospodarstva in negospodrstva, v splošno družbeno korist. Ekonomske koristi določenega gospodarskega projekta so pomembne, ne morejo pa biti absolutno odločilne. Upoštevati je treba tudi morebitne negativne stranske učinke na drugih področjih in geografskih območjih in sicer tudi tedaj, če jih je kot stroške in koristi težko izraziti.

Gospodarski razvoj naj upošteva lokalne, naravne in človeške potencialne. Razvijali naj bi predvsem energetske varčne in okolju neškodljive dejavnosti tistih vrst industrije, ki ne zahtevajo veliko porabo energije. Zasebni sektor naj se čim bolj razvije tudi na področju intelektualnih storitev. Olajšali naj bi mu uvajanje inovacij.

Poségi v prostor naj ne porušijo naravnega ravnovesja. Sanirati je treba ekološko ogrožena območja. Naslednjim generacijam je treba zapustiti boljše okolje, kakršnega smo prejeli mi.

Potrebna je tudi določena skladnost v razvoju posameznih območij Slovenije. V vsaki regiji naj se izboljšujejo možnosti za življenje in delo. Kjer se le da, naj bi ohranili sedanja naselja ter zagotovili ustrezne življenjske pogoje tudi tam, kjer se prebivalstvo odseljuje.

Mesta bodo še pridobila na pomenu, vendar na ustrezen način. Po zadnjem stoletju industrializacije postaja vedno bolj jasno, da industrija ne more biti več merilo razvoja sodobnega mesta. Pomen prihodnjega mesta naj se ne meri po velikosti ali industrijskem potencialu, temveč po najvišjih funkcijah, ki jih opravlja zase in za pripadajoče mu območje.

Infrastruktura naj bi bila v vseh območjih Slovenije, kolikor se le da, ustrezno razvita. Tudi prebivalci podeželskih območij naj bi imeli razmeroma dobro dostopnost (pojmovano v širšem smislu) do vseh osnovnih infrastrukturnih sredstev, ki so pogoj za ustrezno življenjsko raven.

Pravne predpise bi bilo treba prilagoditi za čim bolj učinkovito delovanje na različnih ravneh. Nujno je, da so razmeroma enostavni, predvsem pa naj omogočajo prilagodljivost v različnih okoliščinah. Zagotovljena naj bo možnost popravljanja predpisov, ko se pokaže, da ne ustrezajo več. Osnovno vodilo pri pripravi pravnih podlag naj bo, da so izvajalcem razumljive in vzpodbudne.

Sistem planiranja naj temelji predvsem na usmerjanju, normativizmu pa naj se skrči na nujni minimum. Zagotoviti je treba stalno spremljanje in preverjanje sprejetih odločitev in njihovih posledic v prostoru.

Literatura

1. Ludwig von B e r t a l a n f f y: Perspectives on general system theory, New York, 1975.
2. Ludwig von B e r t a l a n f f y: General system theory, Norwich, 1968.
3. V r i š e r Igor: Uvod v geografijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1982.
4. V e r b i č Mira: Geografija v programih srednjega izobraževanja; Geografski obzornik 1-2, leto 1981.
5. K o š a k Marija: Prispevek pouka geografije k povezovanju šole in družbenega okolja, Geografski obzornik 3-4, leto 1983.
6. G o s a r Lojze: Družbena vloga geografije, Geografski obzornik, (Ljubljana), 1987, št.2, str. 12-15.
7. G o s a r Lojze: Celovit razvoj ruralnih območij. Referat za: Seminar o vlogi žensk v družbenem razvoju; Ljubljana 17.-18. novembra 1988.
8. B a h a r Igor : Za družbeno pomembnejšo geografijo, Geografski obzornik, 1989.
9. H a r v e y David: Explanatation in Geography, London 19.

UDK 911.9 (497.12)

APLIKACIJA GEOGRAFIJE ZA DRUŽBENE POTREBE*

Igor V r i š e r**

Zgodovinsko gledano je geografija v razvitejših družbah opravljala tri osnovne funkcije:

1. dajala je temeljne informacije o Zemljinem površju v celoti oziroma po njenih delih - regijah;
2. seznanjala in izobraževala je ljudi s svojimi spoznanji in svojimi idejnimi pogledi o Zemlji oziroma o zemeljski površinski sferi;
3. proučevala je zemeljsko površinsko sfero kot celoto oziroma kot sistem, ki je nastal z delovanjem naravnih in družbenih sil, procesov in medsebojnih vplivov.

Poenostavljeno rečeno geografija je opravljala informativno, pedagoško in znanstveno-raziskovalno funkcijo. V teku let se je pomen teh treh funkcij spreminjal in z njimi vred tudi družbeni interes za geografijo (1).

Nedvomno je bila informativna funkcija najstarejša in se jo je dolgo časa najbolj poudarjalo. Njen višek je bil v času velikih odkritij in znanstvenih ekspedicij v 18. in 19. stoletju. S formiranjem moderne geografije se je ta funkcija močno navezala na statistiko in kartografijo, na različne vodnike in na novinarstvo. V določenem smislu so v ta sklop sodile tudi regionalne geografije sveta in celin, ki so dosegle kulminacijo v tridesetih letih našega stoletja. Nedvomno je bil ta vidik geografije najpopularnejši in geografi so pri večini navadnih občanov v prvi vrsti veljali za nekakšne žive informatorje o domačih in zlasti o tujih deželah. To funkcijo je geografija obdržala tudi v sedanosti, čeprav je čedalje več znakov, da se njen pomen zmanjšuje. Vzroke moramo iskati v hitri rasti različnih komunikacijskih medijev, kot so televizija, radio in časopisi. Geografi niso v stanju, da bi lahko tekmovali s temi dobro opremljenimi in

* Referat na zborovanju "70 let geografije na ljubljanski univerzi" v Ljubljani, decembra 1989

** Dr. red. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

finančno bogatimi ustanovami. Razen tega se geografske informacije izredno hitro povečujejo in obenem zastarevajo. Sodobni svet jih konzumira v ogromnih količinah. Mnogi informativni viri postajajo samostojni in specializirani in docela evidentno je, da geografi ne morejo niti slediti, kaj šele tekmovati s tem razvojem. Tako se dogaja, da se obseg geografskih informacij skokovito veča, a sodelovanje geografov v komunikacijskih medijih je zelo omejeno. Moj vtis je, da geografije te razmere ne vznemirjajo preveč.

Nekaj podobnega se dogaja na pedagoškem področju (2). Tako imenovana "šolska geografija" čedalje bolj izgublja svojo izobraževalno in vzgojno funkcijo, kar se odraža v zmanjševanju geografskih ur v šolah, opuščanju geografije pri maturi, povezovanju ali boljše rečeno utapljanju geografije v druge šolske predmete in prepuščanju geografskih tem drugim agresivnejšim strokam. Za to zapostavljanje geografije se navaja kot razloga, da je geografija še vedno pretežno deskriptivna in premalo eksaktna veda, da se da veliko geografije naučiti iz časopisov, radia in televizije, da geografija ne pospešuje razmišljanja in logičnega sklepanja, ampak se zadovoljuje z memoriranjem in podobno. Dodati je še treba, da geografija v očeh ideologov in politikov ni tipična ideološka veda, kot npr. filozofija ali zgodovina (pri čemer zapostavljajo njeno domoznansko vlogo) in da tudi po tej strani nima opore. Obenem pa ugotavljamo, da istočasno beležimo velik porast geografskega in regionalnega prikazovanja v negeografskih predmetih. Ob vsem tem je "pedagoška geografija" še vedno področje največjega zaposlovanja geografov in izguba pozicij na tem področju bi pomenila vsestransko zmanjševanje geografske vloge v družbi.

Ozrmo se še na tretjo in v bistvu najmlajšo aplikacijo geografije za potrebe družbe, to je na raziskovalno (aplikativno) geografijo (1). V resnici bi z njo sploh morali začeti ta razmišljanja. Kot je znano po formiranju moderne geografije v 19. stoletju, je bila njena znanstvena vloga dolgo časa dokaj nejasna in neopredeljena, še zlasti, če jo primerjamo z razvojem naravnih in nekaj kasneje tudi družbenih ved. Bilo je več vzrokov za takšen položaj geografije v sistemu ved; med najpomembnejšimi so bile nejasnosti glede njenega predmeta proučevanja ter nedograjena teorija in metodologija. Značilno je, da se je v družbi največkrat poudarjalo njeno vlogo kot "nacionalne vede", občasno pa se jo je uporabilo pri različnih geopolitičnih koncepcijah. Določena izjema so bile le regionalne geografije, ki s svojim sintetskim značajem opozarjajo na zapletene in kompleksne procese na zemeljskem površju. Večidel so bile dobro sprejete. Vendar so po drugi strani ravno ti regionalni prikazi postavljali geografska spoznanja pod vprašaj, ker so zaradi svoje individualnosti in enkratnosti inspirirali sum v znanstvenost in občo veljavnost geografskih ugotovitev. Da bi se temu izognili in da bi sledili razvoju prirodoslovnih ved, so geografi forsirali razvoj obče geografije. S tem so dali v geografiji prednost analizi namesto sintezi. Posledica je bila delitev geografije na posamezne ožje discipline, kar je nasprotno njeni naravi (3). Če k temu dodamo še nekatera druga dogajanja v geografiji, kot so razprtije med zastopniki determinizma in indeterminizma, uveljavljanje dualizma ali močan pritisk razvijajočih se socialnih ved, potem ni presenetljivo, da je geografija stopila v povojni čas močno idejno razdvojena in vsebinsko razprta.

Ob tem se je soočila z dejstvom, da je vseh štirideset povojnih let izkazovala večji interes za geografska spoznanja kot kdajkoli prej. Zahteve po geografskih izsledkih so se dobesedno kopičile, pri čemer so bile iskane informacije prirodnega, družbenega ali regionalnega značaja. V razvitih družbah je namreč postopoma prevladalo spoznanje, da je zemeljsko površje kompleksen pojav in da je prostor poseben "geografski faktor" (4), ki ga je treba vrednotiti kot ekonomski, socialni in ne nazadnje tudi naravni faktor. Še pomembnejši izziv v tem smislu je prineslo naraščajoče onesnaževanje. Bilo je očitno, da so postali odnosi med družbo in naravo izredno zapleteni. Drug takšen izziv je bilo planiranje družbenega razvoja in prostorsko urejanje regij in mest. Pred človeštvo se je zaradi pretirane eksploatacije postavilo vprašanje izrabe naravnih virov (5). Pojavili so se nekateri eksistenčni problemi, kot so naraščajoče razlike med razvitimi in nerazvitimi, regionalno siromašenje, devastacije obsežnih pokrajin zaradi erozije in sečnje gozdov (5). Lahko bi našli še številne druge svetovne ali regionalne probleme, ki so vsi po vrsti terjali geografske informacije. K temu je treba še prišteti poglobljanje gospodarskih in kulturnih stikov ter obče večanje interesa za znanstvena spoznanja o našem planetu. Tudi različne specializirane vede o zemlji (geosciences) so postopoma priznale nujnost kompleksnega premostrivanja pojavov na Zemlji. V tem smislu naj bi geografija imela vlogo "mostu" v proučevanju odnosov med naravo in družbo.

Upamo si trditi, da je geografija reagirala na te izzive dokaj neurejeno, z zamudo ali pa se je konservativno držala starih poti (6). Resda se je v šestdesetih letih začelo govoriti o "aplikaciji" geografije, osnovane so bile posebne komisije pri IGU in nacionalnih društvih. Vendar je to bilo dokaj pozno. Pojavile so se pobude za nove geografske idejne usmeritve, kot so behaviourizem, fenomenologija, socialna geografija (8), ali pa se je skušalo geografijo približati nekaterim novim znanstvenim teorijam, npr. sistemski teoriji (9). Omeniti tudi kaže poskuse formalnega formiranja posebne "aplikativne geografije" kot je tako imenovana "konstruktivna geografija" (7) ali "inženirska geografija".

Zaradi neelastičnosti in konservativnosti je geografija pozno in z zadržki sledila tem izzivom. Pri tem je zamudila marsikatero izjemno možnost, kot so npr. varstvo okolja oziroma humana ekologija (10), valorizacija naravnega okolja za družbeni razvoj, valorizacija regionalnega razvoja v posameznih regijah, da ne govorim o prevladujočem pasivnem ali celo indiferentnem odnosu geografov do novih družbenih zahtev oziroma o njihovi introvertiranosti v stroko namesto v družbo. Zastavlja se vprašanje, kje so vzroki za takšen odnos in kje vidimo možnosti za spremembo položaja geografije v sodobni družbi.

Sodimo, da so bili glavni razlogi za geografsko neprilagodljivost:

- 1) v še vedno nejasni opredelitvi njenega predmeta proučevanja, kjer se je kolebalo med definicijami, da geografija proučuje realno materialno stvarnost, ki nastopa na zemljini površinski sferi, da ima več predmetov v obliki različnih materialnih pojavov (sistem geografskih ved), ali pa se ga je tolmačilo z abstraktnimi pojmi, kot so "prostor" ali "prostorsko-časovni procesi" (11);
- 2) v zelo počasni in težavni izvedbi reintegracije geografije (12);

3) v zastareli in nedodelani znanstveni metodologiji, ki je slabo izkoriščala nova matematična in statistična dognanja in tehnične dosežke.

Kljub tem teoretskim in metodološkim oviram pa, kot kažejo nekatere raziskave, število geografov, ki vsakodnevno aplicirajo geografska dognanja za različne znanstvene, praktične in druge potrebe stalno narašča, večja pa se tudi število raziskav te vrste. Geografi delajo na sledečih področjih: (13) - planiranje in formiranje družbenega razvoja na nacionalni, regionalni ali urbano-ruralni ravni, - na regionalni delitvi dela, - na oblikovanju regionalne ali lokalne oskrbe, - na alokaciji družbenih ali privatnih podjetij oziroma investicij, - na varovanju okolja in na njegovi obnovi, - na planiranju izrabe in varovanju naravnih virov, - na reševanju družbenih problemov, kot so etnični, socialno-geografski problemi v mestih ali na podeželju, naravne katastrofe, mejna območja itd.

Zaposleni so v državni upravi, pri lokalnih oblasteh, posebnih zavodih in inštitutih ali pa delajo kot samostojni konzultanti v privatnem ali družbenem podjetništvu (13).

Do tega spontanega vključevanja geografije v vsakodnevno družbeno življenje in gospodarjenje je prišlo brez večjih spodbud, takorekoč na docela sproščen način in ne tako redko celo v nasprotju s pogledi "znanstvene geografije" oziroma ob njenih pomislekih (14). Sodimo, da ravno ta "aplicirana geografija", ki jo lahko poimenujemo tudi "inženjska" (15) ali "problemska geografija" (16), odpira naši vedi nove razvojne meje in jo postopoma spreminja iz informativne in pedagoške vede v ekspertno in operativno vedo o regijah, regionalnih problemih, oziroma o pokrajinskih problemih. Geografija bi po tej poti postala zares veda o zapletenih prirodnih, družbenih in naravno-družbenih pojavih in problemih na zemeljskem površju in njegovih odnosih in bi nudila družbi dragocena izvedenska mnenja, potrebna pri presoji ali pri operativnem poseganju v pokrajino.

Značilno je, da takšen koncept geografije rešuje tudi nekatere njene tradicionalne probleme. Tako npr. zahteva integrirano (enotno) obdelavo prirodnih, družbenih in regionalnih faktorjev v pokrajini oziroma ob dani prostorski nalogi, saj je obravnavani primer v svojem bistvu enoten prostorski pojav v regionalni stvarnosti (17). Tudi delitev na občo in regionalno geografijo dobi drugačno obeležje, kolikor sploh ne postane odvečna. Usmeritev v reševanje pokrajinskih (prostorskih) problemov bi po drugi strani zahtevala od geografov večjo eksaktnost, vrednotenje (evaluacijo) in kvantificiranje pojavov oziroma njihovih odnosov, izdelavo variant in skupinsko delo geografov specialistov (18). V središče geografskega proučevanja bi nedvomno prišli odnosi med naravo in družbo in drugi prostorski problemi ali naloge, ki izhajajo iz regionalne individualnosti in so odraz medsebojnega spleta sil in sistema pojavov. Posebej bi bilo treba poudariti prostorski aspekt (19), ki v določenih okoliščinah lahko dobi značaj posebnega geofaktorja. Seveda bi se morali po drugi strani geografi prilagoditi problematiki in delovnemu mestu, vendar to ne bi pomenilo, da so opustili idejne, teoretske in metodološke osnove geografije, čeprav se to na žalost tudi dogaja (20). Vsekakor bi na ta način geografija dejansko postala veda, ki na kompleksen način proučuje pokrajino (geografsko okolje, geosfero) kot splet ali sistem različnih naravnih in družbenih

sil in pojavov. V prilog takšni orientaciji lahko navedemo naslednje razloge:

1. Sodobna družba si je čedalje bolj na jasnem, da je zemeljska površinska sfera edino domovanje človeštva in da zato zasluži posebno pozornost in skrb.
2. Zemeljska površinska sfera je zelo zapleten pojavni sistem. Njegovo poznavanje edino zagotavlja smiselno rabo in hkrati preprečuje škodljivo delovanje človeštva.
3. Regionalna stvarnost (prostor) dobiva v sodobni družbi vlogo posebnega geografskega faktorja, ki ima nedvomen pomen in vpliv na vrsto ekonomskih, socialnih in drugih prostorskih posegov.
4. Za sedaj je geografija edina veda, ki s svojo filozofijo, teorijo in znanstveno metodo skuša in je sposobna obravnavati regionalne probleme in prostorske odnose na celovit način in na tej osnovi izdelovati znanstvene prognoze in projekcije (21).
5. S sprejetjem takšnih stališč bi tudi geografija postala vsakodnevno uporabljiva v družbenem življenju, podobno kot biologija ali sociologija. Obenem bi odpadle nekatere stalne dileme o geografiji, npr. ali je predvsem naravoslovna ali družboslovna veda, navidezne razlike med "znanstveno" in "aplikativno" geografijo, ali je "humanistična" veda ali ne.
6. Orisana transformacija bi geografijo v večji meri vrnila k regionalnim in lokalnim problemom, ki po vsem sodeč postajajo za družbo in njen razvoj mnogo bolj zanimivi, pomembni in aktualni, kot pa obravnavanje problemov na globalni ali univerzalni ravni. Obdržala pa bi v vsakem primeru svoj humani značaj (20).
7. Ker število zahtev po geografskih znanstvenih informacijah in ekspertizah stalno narašča, je geografija dolžna, da zadovolji družbene potrebe (21). Prostor je postal preveč dragocen, da bi ga še dalje zanemarjali, onesnaževali ali devastirali. Družbeni posegi v prostor bodo morali biti takšni, da ne bodo kvarili geografskega okolja ali vsaj ne bodo prinašali škode in bodo garantirali ekonomsko rentabilnost ob neporušeni ravnotežju v naravi. Kolikor geografija ne bo sledila tem zahtevam in bo zaradi svoje neenotnosti, nedovoljne eksaktnosti, zastarele metodologije in neobvladovanja moderne tehnike, nesposobna da odgovori na te izzive, lahko pričakujemo, da se bo pojavljalo čedalje več geografije v projektih in upravljanju, vendar ob vse manjšem številu geografov. Naj navedem dva citata, ki to geografsko dilemo dobro ponazarjata. Tako Adrien B e r u b e v Cohier de geographie du Quibec objavlja članek pod naslovom "Geografija je razvita. Je uporabljiva. Vendar so, izgleda, geografi manj uporabljivi" (23). Podobna opozorila podaja V o n R o h r (24) v članku "o aplicirani geografiji v ZRN" v Geographische Zeitschrift, ko pravi, da je v javnosti, vedi in praksi čedalje več geografije, vendar, žal, brez geografov.

Nedvomno veljajo te ugotovitve, ki so bile v določenem obsegu povzete iz tujih člankov, tudi za jugoslovansko in slovensko geografijo. Na nekaterih povojnih geografskih zborovanjih se je sicer obravnavalo aplikacijo geografije, vendar brez večjega odmeva med geografi. Na zadnjih zborovanjih o tej temi sploh ni bilo nikakršne razprave. Kaže, da aplikacija geografije za družbene potrebe ni predstavljala za jugoslovanske geografe nikakršen poseben idejni problem; očitno pa tudi jugoslovanska druž-

ba ni pričakovala od naše vede kakšnih posebnih znanstvenih dognanj, širšo uporabo geografskih izsledkov ali kakšno močnejšo impregnacijo družbeno-ekonomske politike in upravljanja z geografskimi spoznanji.

Kot najpreprostejše pojasnilo za to indiferentnost lahko postavimo tezo, da je jugoslovanska družba premalo razvita in zato še ne čuti potreb po geografskih izsledkih ter po valorizaciji in gospodarjenju s prostorom oziroma pokrajino. Nekaj resnice je verjetno v tej misli, saj je npr. aplikacija geografije v Sloveniji dosega višjo raven kot pa v manj razvitih republikah.

Toda glavni razlog za slabo ali sploh neobstoječo aplikacijo geografije za družbene potrebe vendarle odpade na geografijo oziroma geografje. Očitno je, da je naša veda predolgo vztrajala na zastarelih konceptih in da je zadržala verbalni in docirajoči karakter. Ni se znala prilagoditi, ne po problematiki, ne po metodologiji, novim zahtevam. Nekaj izjem je, to so turistična dejavnost, prostorsko planiranje in še nekatera področja. Še zelo daleč pa smo od tega, da bi aplikativnost za družbene potrebe prepoznala celotno vedo. Tako npr. je aplikacija fizične geografije (z delno izjemo hidrogeografije in varstva okolja) šele na začetku. Zelo malo je geografija prodrla npr. v razglabljanja o lokacijah, ruralnem razvoju, urbanističnem načrtovanju ali o določanju o območjih s posebnimi socialno-ekonomskimi razmerami (npr. asanacije mest ali devastiranih območij). Predvsem moti, da ni uspela izpričati svojih prednosti kot sintetska veda o pokrajini oziroma o geografskem okolju.

Bilo bi skromno pričakovati, da bo družba dala pobude za drugačno vrednotenje geografije. Še več, s postopnim uvajanjem trga v naše ekonomsko in družbeno življenje se bo začela nova diferenciacija tudi med vedami. Od geografije in geografov bo odvisno, kako se bodo soočili z zakonom o ponudbi in povpraševanju. Kolikor kasneje se bomo prilagodili tej prisili, kolikor bomo slabo pripravljene in kolikor bodo naši izsledki neprimerni ali slabo uporabljivi, toliko težje bosta jugoslovanska in slovenska geografija izpolnili zamišljene ambicije in sledili svetovnemu razvoju.

Edino s temeljitim znanjem in eksaktno obdelavo geografskih problemov lahko računamo na večanje geografskega ugleda v družbi in na zvečan družbeni interes za geografska spoznanja. V nasprotnem se bo z geografijo ukvarjalo veliko ljudi in strok, vendar na žalost brez geografov.

Literatura

1. a. Idejne i društvene vrednosti geografske nauke, 1987, Beograd
 b. I l e š i ć S., 1974: Geografija na razpotjnih, Geografski vestnik, XLVI, Ljubljana
 c. V r e s k M., 1987: Geografski koncept - pokušaj pojednostavljene reinterpretacije, Geografski glasnik, XLIX, Zagreb, p. 16-21
2. M r d j e n o v i ć M., 1987: Zemljopis u nastavnim planovima i programima, Geografski glasnik, XLIX, Zagreb, p. 127-136
 B r a z d a M., 1987: Problemi geografske nastave s osvrtom na sadržaje i koncepciju "nove generacije geografskih udžbenika" u SR Hrvatskoj i Jugoslaviji, Geografski glasnik, XLIX, Zagreb, p. 125-127.
3. N e e f E., 1982: Geographie - Einmal anders gesehen, Geogr. Zeitschrift, 70/4, p. 251-252
4. A n u č i n V.A., 1982: Geografičeskij faktor u razvitii obćestva, Moskva
5. M o b o g u n j e A.L., 1985: Geografija, most između prirodnih i društvenih znanosti, Geografski glasnik, 45, p. 183-187
6. D j u r i ć V., 1974: Geografija i naučno-tehnološka revolucija, Zbornik IX. kongresa geografa Jugoslavije, Sarajevo, p. 61-68
7. G e r a s i m o v I.P., 1976: Sovjetskaja konstruktivnaja geografija, Moskva
8. H a g g e t t P., 1975: Geography - A Modern Synthesis, p. 591-593
9. B o b e k H., 1972: Entwicklung der Geographie - Kontinuität oder Umbruch, Mitt. d. Oesterr. Geogr. Gesellschaft, Wien, 114, I/ II, p. 3-18
10. P l u t D., 1986: Geografija in humana ekologija, Geografski vestnik, XLIX, Ljubljana
11. R a d o v a n o v i ć M., 1987: Geografija kao fundamentalna nauka o geosistemi-
 ma sa posebnim osvrtom na odnos geografske teorije i materialističke dialektike;
 Idejne i društvene vrednosti geografske nauke, p. 16-23
12. I l e š i ć S., 1983: Specializacija i reintegracija u savremenoj geografiji, Zbornik XI.
 kongresa geografa SFRJ, Titograd
- 13.a. H a g g e t t P., 1982: o.c., p.588-589
 b. V o n R o h r H.G., 1988: Applied Geography in the Federal Republic of
 Germany. Geogr.Zeitschrift, 76, 2, p. 96-105
14. I l e š i ć S., 1968: O aplikaciji geografije, Zbornik na VIII. kongres od SFRJ,
 Skopje, p. 113-125
15. V r i š e r I., 1975: Nove meje geografije, Geografski vestnik, XLVII, p. 3-9
16. K l e m e n č i ć V., 1987: Nekaj pogledov na učinkovitost geografije za društveno
 prakso, Geografski glasnik, XLIX, Zagreb, p. 24-27
17. B o b e k H., 1972: o.c., p.13
- 18.a. Problemi regional'nego geografičeskogo prognoza; Sostajanije, teorija, metodi,
 1986, Moskva
 b. V r i š e r I., 1987: Razvojne dileme suvremene jugoslovenske geografije, Geo-
 grafski glasnik, XLIX, Zagreb, p.14-24
19. K o t l j a k o v V.M., L.R. S e r e b r j a n i j, 1988: Tendencii i perspektivi razviti-

- ja geografii, Serija geografičeskaja, Izvestija Akademii nauk SSSR, 6, p. 9-11
20. M o r i l l R.L., 1984: The Responsibility of Geography, Annals of Association of Am.Geographers, 74, 1, p.1-8
21. H a g g e t t P., 1975: o.c., p.590
22. Problemi regionaljnogo geografičkego prognoza, Sostajanije, teorija, metodi, 1986, o.c., p. 13-14
23. B e r u b e A., 1988: La geographie evolue. Elle est utile. Mais les geographes le sont peut-etre moin, Cahier de geographie du Quebec, 32/87, p.261-268
24. V o n R o h r H.G., 1988: o.c., p.104

IZRAZOSLOVJE IN IMENOSLOVJE

UDK 910 : 808.63 - 316.4 (497.12 - 15)

O IMENU OBALNE REGIJE*

Ivan G a m s**

Vprašanja naselbinskih imen rešujejo po obstoječi zakonodaji občinske skupščine. Ni pa odrejeno, kdo je pristojen za ostale toponime in pokrajinska imena. Zdi se, da velja na tem področju, če se izrazimo z ekonomsko terminologijo, zakon ponudbe in povpraševanja. Pri tem dobi na trgu prednost najboljši ponudnik. V primeru izbire toponimov pa najboljši ponudnik često ne prodre. Lep primer za to so različna imena za pokrajino, ki ji je bilo posvečeno petnajsto zborovanje slovenskih geografov v Portorožu l. 1990. V javni rabi se namreč pojavlja kar lepa kopica imen: Obala, Obalna regija, Šavrini, Šavrinska brda, Šavrinsko gričevje, Koprsko oziroma Koprščina, Koprsko Primorje, Koprška pokrajina, Obmorska regija, Slovensko obmorje, Slovenska Istra. Uredniki Zbornika Primorje pa so letos ponudbo obogatili še za eno varianto, dvanaajsto po vrsti - Primorje.

Od Melikove prakse, da je v primeru spornih imen navedel vse variante, rekoč, da bo dokončno odločitev prinesla bodočnost, so se v slovenski geografiji krepile zahteve, da se naj za isto stvar uporablja le eno zemljepisno ime. Verjetno so organizatorji 15. zborovanja slovenskih geografov v Portorožu dali v tej težnji v program okroglo mizo o imenu naše regije in določili pisca teh vrstic, da napravi uvod v razpravo.

Pozdravljam idejo, da skušamo geografi v tej obliki zblížati naša stališča, to tem bolj, ker strokovna javnost na področju pokrajinskih imen prav od geografije pričakuje več kot od drugih prostorskih strok, ki naj po pravilu sodelujejo pri reševanju spornih toponimov.

Najprej je potreben kratek zgodovinski pregled rabe spornega regionalnega imena.

* Referat z okrogle mize o problemih poimenovanja regije in geografskem imenoslovju 26. oktobra 1990 v Portorožu

** Dr., red.prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU

Med srednjeveško vladavino v Istri, ki se je podaljšala do konca 18. stoletja, so zahodno Istro delili po pripadnosti k mestnim obalnim komunam, v primeru slovenskega dela Istre po mestih Koper, Izola in Piran. V sledeči avstrijski in med obema svetovnima vojnoma italijanski vladavini se je nadaljevala enaka praksa, čeprav so obalna mesta kot upravna središča izgubila na pomenu.

Potreba po posebnem regionalnem imenu za severozahodni del Istre je nastala šele po zadnji vojni oziroma njegovi priključitvi k republiki Sloveniji. Že pred dokončno rešitvijo pripadnosti cone B (l. 1954) so številni slovenski geografi in drugi začeli raziskovati novo pridobljeno ozemlje v Istri in uporabljati regionalno ime. Uredništva geografskih periodik očitno niso zahtevala enotnega regionalnega imena. V teh letih se javlja večina danes uporabljenih imenskih variant. Skrajja stopi v ospredje Šavrinsko in dr. S a v n i k (1951) govori o Šavrinskem Primorju, B r i š k i (1956) in K o k o l e (1956) o Šavrinskem gričevju. Izpeljanke iz Šavrinov je utemeljil A. M e l i k v svoji knjigi Slovensko Primorje iz l. 1960 (s. 65). Prevzema R u t a r j e v o (1896) trditev, da se tamkajšnji prebivalci imenujejo Šavrini. Sklicuje se tudi na Ramovševo dialektološko karto, ki priznava šavrinski dialekt. Nato navaja: "Zato se nam je zdelo primerno, da pokrajino imenujemo po prebivalcih Šavrinsko". Nadaljuje, da je označba gričevje manj primerna od imena brda. Zato v nadaljnjem tekstu uporablja le ime Šavrinska brda.

Poleg Šavrinov, Šavrinskega gričevja in Šavrinskih brd se že v petdesetih letih v geografski literaturi javlja tudi ime Koprsko Primorje. Nekateri pisci so uporabljali v eni razpravi eno in v drugi drugo ime. (N.pr. V. B o h i n e c 1956: Koprška pokrajina, 1956: Slovenska Istra. V T i t l o v i bibliografiji zasledimo imena koprška regija (1985), Slovenska Istra (1988) in Koprsko (1985). Tu je potrebno pristaviti, da so v nekaterih primerih o imenovanju regije odločali uredniki in ne avtor. Dosledno je uporabljal ime Koprsko primorje Svetozar I l e š i č (1979). Za Koprsko Primorje so se odločili med drugimi še M e z e (1956), Š i f r e r (1965), P l u t (1978, 1981) in L a h (1980). Ime Slovenska Istra je v naslovih geografskih razprav skrajja redkejše. Uporabil ga je že l. 1956 B o h i n e c (1956). Kot naslov publikacije se ime Slovenska Istra javlja menda samo v primeru Geographica Slovenica št. 16. Pogostejše je to ime v drugih strokah, vendar tudi tam raba čisto ni enotna (primeri: Slovenska Istra pišeta B o l t i n - T o m e E., 1979 in M e d i c K. 1987, a Koprsko Š r i b a r, 1956). Pripominjam pa, da negeografske literature nisem podrobneje pregledoval.

Koprsko kot ime vplivnega območja višjega ranga v geografski literaturi rahlo zaostaja za drugimi imeni, v drugih strokah pa ne (npr. J u r i š e v i č, 1961).

Ako prezremo urbanizem oz. regionalno planiranje, se v strokah ime Obala ni širše uveljavilo. Vtis je, da se je ime iz urbanizma pričelo širiti v administracijo in od tu v medijska sredstva. Morebiti bo kdo od geografov, ki že dolgo deluje ali sodeluje v regionalnem planiranju, lahko povedal kaj več o tej temi. Če so se res planerji in urbanisti prvi odločili za Obalo, gre to tolmačiti s tem, da so vse do nedavna planirali predvsem mestne funkcije in mesta, ta pa so v primeru naše regije vsa ob obali. Tukaj se moramo zadovoljiti z ugotovitvijo, da druge stroke z regionalno geografijo vred, ki imena Obala niso sprejele, niso uspeli upravi in medijem javnega obveščanja vsiliti

katero drugo ime, zakaj vsaj že štiri desetletja je pri njih v popolni prevladi Obala, Obalna regija in podobno.

Iz želje, poenotiti rabo zemljepisnih imen, je v sedemdesetih letih Zveza geografskih društev Slovenije osnovala Podkomisijo za geografsko imenoslovje. Ta je l. 1985 sprejela od iniciativnega odbora za ustanovitev koprškega geografskega društva dopis dr. Julija Titla z naslovom Pripombe in predlogi za poimenovanje Koprške regije. V njem dr. Titi pravi, da prebivalci osrednjega in zahodnega dela Istre imenujejo ozemlje Koprščina. V smislu slovenskega jezika pa bi bilo ustreznije ime Koprsko. To ime dr. Titi utemeljuje z naslednjim: Koper je bil v letih 1868-1919 sedež okrajnega glavarstva, po vključitvi cone B v Jugoslavijo sedež okraja, v letih 1959-1965 upravno politično središče za celotno Primorsko. L.1984 je imel Koper 64 različnih funkcij, pomembnih za celotno Koprsko Primorje in širše zaledje. To so upravne, kulturne, sodne funkcije, PTT, gospodarska zbornica, pokrajinski arhiv, sedež italijanskega konzulata in škofije, RTV, luka, podjetje kot Interevropa in Slavnik. Argumentacijo zaključuje dr. Titi z besedami "Zaradi tega menimo, da se obravnava regijo poimenuje po Kopru, in sicer kot Koprsko Primorje. Ta naziv bolj natančno določuje to regijo kot naziv Koprsko".

V spremnem dopisu je koprsko geografsko društvo navedlo soglasje s Titlovimi zaključki in želelo stališče komisije. Po obravnavi smo svoje stališče objavili s Titlovim (1985) dopisom vred v Geografskem obzorniku XXXII, 1985, št. 4. V njem se je podkomisija strinjala, da je najustrežnejše ime Koprsko Primorje. Pri tem smo upoštevali, da je po vojni večina geografov uporabljala to ime. Da je tako še danes, pričajo naslovi v zborniku našega zborovanja z naslovom Primorje. Prispevki z drugačnim imenom regije pa tudi pričajo, da Zveza geografskih društev preko svoje komisije (s sedanjim imenom: za geografsko imenoslovje in terminologijo) ni bila sposobna poenotiti rabe, čeprav smo rabo Koprsko Primorje priporočili tudi v Geografskem vestniku (G a m s, 1979) in v Delu (G a m s, 1986).

Čeprav nam organizator te okrogle mize ni predpisal postopka razprave in ni izrecno želel dobiti sklepov diskusije, morebiti celo na osnovi glasovanja, vidim poglobljeno vrednost v tem, da širšo geografsko javnost seznanimo z argumenti za in proti variantam, ki se javljajo. Da bi lažje prišli k jedru diskusije, mi dovolite, da na kratko navedem pri variatnih regionalnih imenih oceno, narejeno zlasti na osnovi besedne smiselnosti.

Šavrini in izpeljanke iz njih

Ni razčiščeno, če in kje se domačini sami še imenujejo Šavrine, še zlasti, ker jim ponekod pomeni slabšalno konotacijo. Uporaba domačih imen je sicer pozitivna, a v našem primeru izločuje italijansko prebivalstvo in množico priseljencev od drugod.

Šavrinske gorice, Šavrinska brda

Zamerek je, da tako imenovane gorice ali brda ne zajemajo vse regije, v katero nekateri vključujejo tudi fluviokras pod Čičarijo in kraško Slavniško Podgorje. Ime tudi ne vključuje kvartarnih ravnin, ki jih je 11 % vse, pretežno flišne in fluviokraške regije. Ker ljudska raba ne pozna gorice, je primernejše ime "brda" kot "gorice". Gre za dolga slemena, visoka ponekod nad 200 m relativne višine, kar presega pojem gorice. Ime Šavrinska brda in Šavrinsko gričevje se je bolj zasidralo v geomorfologiji, v delu regionalne geografije pa ponekod nastopa le za gričevnati del obalne regije.

Koprsko, Koprščina in izvedenke

Imenu nekateri zamerijo, ker zapostavlja ostala mestna središča, Izolo, Piran in Portorož. Resnici na ljubo pa je potrebno pritrčiti T i t l o v i (1985) navedbi o mnogih regijskih funkcijah Kopra, ki zajemajo ostali občini in nekatere še širše ozemlje. V Izoli biva slaba petina in v Piranu slaba tretjina števila prebivalcev, ki jih premore Koper. O njegovih novejših regijskih funkcijah govorijo referati v našem zborniku. V Sloveniji imamo že več regijskih imen po glavnem središču (Škofjeloško, Cerkljansko, Novomeško).

Koprsko Primorje

Vtis o zapostavljanju Izole in Pirana je v nazivu Koprsko Primorje nekoliko zabrisan. To regijsko ime je v slovenski geografski literaturi pogostejše od ostalih variant.

Slovenska Istra

S Slovenci poseljena Istra sega preko naše regije, saj ji pripada poleg Slavniškega Podgorja še podgorje pod njim in pod Čičarijo. V obsegu predvojne Istre bi bili med drugim v njej še kraji od Herpelj preko Skandanščine, Golca, Poljan do Staroda, ter vse Slavniško pogorje. Imenu zamerijo, češ da v regiji ne živijo samo Slovenci, ampak tudi Italijani, ki jim je zagotovljena uradna dvojezičnost. Drugi zavračajo te očitke z navedbo, da pomeni ime le del ozemlja v republiki Sloveniji in ne etnične pripadnosti.

Obala

Ime nakazuje, da ima republika Slovenija samo tu svoj dostop do morja. Iz tega izvirajo regijske prednosti v obliki obmorskega ribištva, ladjarstva, luke in obmorskega turizma. Ime se je v sredstvih javnega obveščanja najbolj od vseh variant uveljavilo

tudi zaradi kratkosti in ker so omenjene komparativne prednosti najbolj povezane z morsko obalo, kjer biva v obalnih mestih več od polovice vsega prebivalstva. Ime za geografje ne ustreza (Radinja 1978), ker nam pomeni obala stik morja s kopnim, torej več ali manj obalno linijo ali vsaj ozek pas ob morju. Prezira tudi, da se regija nadaljuje do 22 km v notranjost istrskega polotoka. Neugodnosti se nekoliko zakrijejo v imenu Obalna regija (n.pr. Aljančič, 1968). V regionalnem planiranju in urbanizmu se Obala javlja često v zvezi Obalno kraška regija. To ime po smislu besed nakazuje obalo (matičnega ali Tržaškega) Krasa, ki je v Italiji. Neugodna stran je, da Obala ne precizira točnešje lege v Jugoslaviji ali v svetu. Priznati pa je treba, da so glede tega geografi v sporu z javno rabo tudi ponekod drugod (npr. Kanal, Zahodni breg, Zaliv za Perzijski ali Perzijsko-arabski zaliv).

Primorje

Namen predlagateljev tega imena, ki so ga stavili v naslov našega zbornika, izhaja verjetno iz istih razlogov, kot smo jih navedli pri Obali, žal pa se ga držijo iste pomanjkljivosti: v okviru slovenskega ali Hrvaškega Primorja ne odreja točnešje lokacije. Pozitivno je, da je ime kratko. V tem predlogu vidim željo, da bi prekinili z avstro-ogrsko upravno enoto za široko ozemlje, ki je z imenom Primorska segalo od morja do osredja Julijskih Alp in Dinarskega gorstva, ter ga omejili na edino regijo, ki je res ob morju. Zastavlja pa se ob tem drugo vprašanje: če to ime sprejmemo, moramo najti novo ime za ozemlje, ki ga je Melik imenoval Primorje in drugi, da ga ne bi mešali s Primorsko, submediteranska Slovenija (Gams, 1983, 1989). Če geografi nismo bili sposobni, vsiliti javni rabi naših regijskih oznak v primeru Koprškega Primorja, je malo upanja, da bi napravili red z imenom Primorje za obalno regijo in novim imenom za ozemlje nekdanjega Primorja. Pripominjam, da je bilo iz istih razlogov, najti novo, nesporno ime za resnično obmorsko regijo, že zapisano variantno ime Obmorska Slovenija (Gams, 1989, s. 83).

Ob imenu zbornika 15. zborovanja bi lahko kritični bralec dejal, da smo z zbornikom Gorenjska zmanjšali ozemlje zgodovinske Gorenjske na dve tretjini, z zbornikom Dolenjska in Bela krajina na polovico in z zbornikom Primorje na eno petino Primorja v tradicionalnih mejah.

Kot pomoč za lažje izbiranje med regijskimi variantnimi imeni je spodaj tabela z ocenami glavnih imen po treh vidikih, po smislu besede, po dosedanji rabi v geografski literaturi in po javni rabi. Zadnji dve rabi sta vnešeni skladno s sklepi geografsko-slavišičnega posvetovanja o zemljepisnih imenih v začetku sedemdesetih let. Tam smo uvideli potrebo, da naj se splošno uveljavljena imena obdržijo tudi, če so z vidika kate-rekoli stroke napačna. Razpon ocen je med 1 in 5.

Variantno ime	Pojmovna smiselnost	Uveljavljenost v geografiji	Uveljavljenost v javni rabi	Skupno točk
Šavrinska brda	3	2	0	5
Šavrinsko gričevje	2	2	0	4
Slovenska Istra	3	2	2	7
Koprsko	3	2	2	7
Koprsko Primorje	5	4	2	11
Obala	1	0	5	6

Namen zgornjega zapisa ocen je, da bi izzval diskusijo.

Literatura

- A l j a n č i č, P., 1968, Pomen industrijske cone Koper za Obmorsko regijo. Ekonom-ska revija, 2
- B o h i n e c, V., 1956, Koprška pokrajina. Turistični vestnik IV, 3
- B o h i n e c, V., 1956, Po vaseh in mestih Slovenske Istre. Turistični vestnik IV, 3
- B o h i n e c, V., 1956, Po vaseh in mestih Slovenske Istre. Turistični vestnik IV, št. 3
- B o l t i n - T o m e E., 1979, Slovenska Istra v antiki in njen gospodarski vzpon. Slo-vensko morje in zaledje. Koper.
- B r i š k i, A., 1956, Agrarna geografija Šavrinskega gričevja. Geografski zbornik IV.
- G a m s, I., 1986, O zmedi in samovolji pri uporabi naših krajinskih imen, Delo 18. X. 1979
- G a m s, I., 1979 (za Komisijo za zemljepisna imena in terminologijo pri Zvezi geograf-skih društev Slovenije). O zmedi in samovolji pri uporabi naših pokrajinskih imen. Geografski vestnik LIX.
- G a m s, I., 1983, 1989, Geografske značilnosti Slovenije. MK, Ljubljana
- I l e š i č, S., 1956, Slovenske pokrajine. Geografski obzornik, III, 2
- I l e š i č, S., 1979, Pogledi na geografijo. PK, Ljubljana
- J u r i š e v i č, F., 1961, Nekaj kmetijskih vprašanj na Koprskem. Jadranski koledar, Trst
- L a h, A., 1980, Slovensko Primorje. MK, Ljubljana
- K l e m e n č i č, V., 1975, Italijansko prebivalstvo na narodnostno mešanem ozemlju na Koprskem v SR Sloveniji. V: Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni. Ljubljana
- K o k o l e, V., 1956, Morfologija Šavrinskega gričevja in njegovega obrobja. Geograf-ski zbornik, IV
- Mednarodni mladinski raziskovalni tabori. 1972. Slovensko Primorje 1973. Rep.koordi-nacijski odbor GMZ. Ljubljana
- M e l i k, A., 1935. Slovenija. SM, Ljubljana
- M e l i k, A., 1960, Slovensko Primorje. SM, Ljubljana
- M e d i c, K., 1987, Socialno demografske značilnosti Slovenske Istre po l. 1945. Revija za narodnostna vprašanja 1987.

- M e z e, D., 1958, Prometna povezava Koprskega Primorja z zaledjem. Geografski zbornik V, 3
- P l u t, D., 1977, Fizičnogeografska regionalizacija Koprskega Primorja s pomočjo faktorske analize. Geografski vestnik, XLIX.
- P l u t, D., 1978, Vrednotenje posegov družbe v geografsko okolje in bodoči družbeni prostorski razvoj Koprskega primorja. Naše okolje III, 5-6.
- R a d i n j a, D., 1978, Slovensko morje in zaledje - razveseljiva knjižna novost. Geografski obzornik XXV, št. 3-4.
- R u t a r, S., 1896, Trst in Istra. SM, Ljubljana
- S a v n i k, R., 1951, Solarstvo Šavrinskega Primorja. Geografski vestnik XXIII.
- Š i f r e r, M., 1965, Nova geomorfološka dognanja v Koprskem Primorju. Geografski zbornik LX.
- Š r i b a r, V., 1956, Arheološko delo na Koprskem. Zal.Lipa. Koper
- T i t l, J., 1965, Socialno geografski problemi na koprskem podeželju. Lipa. Koper
- T i t l, J., 1985, Razvoj tržne pridelave vrtnin na Koprskem in njen pomen za oskrbo obalnih mest ter večjih potrošnih središč v SR Sloveniji. III. jugoslovanski agrarno-geografski simpozij, Maribor
- T i t l, J., 1985, Pripombe in predlogi za poimenovanje Koprške regije. Geografski obzornik, 4
- T i t l, J., 1988, Vodni mlini in mlinarstvo v Slovenski Istri. Zal. Lipa, Koper

ABOUT THE NAME OF THE COASTAL REGION

Ivan G a m s

(Summary)

The republic Slovenia (NW Yugoslavia) has only one sea coast at the Adriatic Sea and behind it is a part of the peninsula Istria (Slovene Istria). For this region about 12 names are in use. The organizers of the 15th meeting of the Slovene geographers have organized at 26th October 1990 a round table aiming to result in a more uniform use of the regional names. The present paper was presented to the round table as an introduction to the discussion. It evaluates the most frequent names which are Šavrini (according to the rural population in the hilly area), Koprsko (acc. to the central town Koper with the only harbour in Slovenia), Koprsko Primorje (Littoral of Koper), Slovene Istria, Obala (Coast), Primorje (Littoral) in regard to the notion and use in the Slovene geography as well in the public. The evaluation resulted in favour of Slovene Primorje, the name, which is after the second world ware already predominant in the Slovene geography.

KNJIŽEVNOST

IZ SLOVENSKE IN DRUGE JUGOSLOVANSKE KNJIŽEVNOSTI

Geographica Iugoslavica 12, Zveza geografskih društev Jugoslavije, Ljubljana 1990.

Dvanajsta številka GI objavlja 28 referatov, s strokovnega srečanja "Komisije za spreminjanje ruralnih sistemov" in "Podkomisije za hribovita in subarktična območja" pri Mednarodni geografski zvezi, ki je bilo od 23. do 27. julija 1990 v Ljubljani. Na tovrstnih srečanjih je že kar pravilo, da je obravnavana tematika široka. Poleg slabosti ima takšen pristop tudi prednosti; na primer to, da vsak udeleženec lahko predstavi izsledke svojega osnovnega raziskovalnega dela, kar zagotavlja večjo strokovnost znanstvenih poročil. Tako je tudi v tem zborniku več prispevkov, ki so zanimivi teoretsko in metodološko. Ne smemo pa prezreti prispevkov o geografskih pojavih, ki jih v Sloveniji zaznavamo šele v začetni obliki. S tega vidika je zanimiv članek G. J o n e - s a. Ta na osnovi dosedanjega razvoja podaja vizijo kmetijstva v naslednjem stoletju, ki naj bi se razvijalo na izrazito industrijski način, pri katerem bo posebna skrb namenjena varstvu okolja in omejevanju škodljive uporabe zaščitnih sredstev ter umetnih gnojil. Zaradi visoko razvite tehnologije pridelave hrane se bo ohranjal prepad med gospodarsko dobro in slabo razvitimi deli sveta.

O britanskih izkušnjah pri ohranjanju podeželskega okolja piše H. J. W i l l i a m s. Očiten je premik od "trdega" varovanja naravnih posebnosti (narodni parki, rezervati itd.) k "mehkemu" poseganju v podeželje, kjer se bolj upoštevajo naravnogeografske možnosti in omejitve. Razvojno načrtovanje podeželja postaja tako vedno celovitejše.

Kakšen pomen ima za razvoj podeželja trdna in dolgoročna politika, razberemo iz prispevkov skandinavskih udeležencev, ki postajajo kakovostno jedro komisije in podkomisije. Njihovi referati so namreč skrbni metodološko, vsebinsko in oblikovno.

Tudi slovenski udeleženci so pomembno prispevali k strokovni uspešnosti simpozija. Tematika, ki so jo razgrnili, je zelo široka in kaže na razvejanost (pa tudi na razdrobljenost) preučevanja slovenskega podeželja. Predstavljene so bile naslednje teme: Tipološke značilnosti podeželja v SV Sloveniji (B. B e l e c), geografski problemi modernizacije kmetijstva (D. K l a d n i k), regionalna struktura na Dravskem polju (M. P a k), agrarni sistemi (I. V r i š e r), vpliv sončnega obsevanja na izrabo tal (M. G a b r o v e c), nova podoba kulturne pokrajine v hribovitem svetu zaradi spreminjanja rabe tal (M. B a t), kmetijstvo v alpskem svetu (J. M e c o l l i s t e r), lesna industrija v alpski regiji (M. V o j v o d a).

Iz drugih naših republik sta bila le dva udeleženca: N. M i l a n o v i ć je spregovorila o staranju in feminizaciji kmečke delovne sile v Jugoslaviji, V. M a c u r a z gozdarske fakultete v Beogradu pa o izginjanju vaške identitete na robu Beograda.

Zbornik pomembno prispeva k poznavanju najnovejših sprememb na podeželju v različnih delih sveta. Dobrodošel ne bo le študentom kot študijsko gradivo, temveč tudi planerjem pri razvoju podeželja.

M. Klemenčič

Matvejev S, Puncer I, Karta bioma - Predeli Jugoslavije. Prirodnaški muzej Beograd, 1989, str.76.

Avtorja sta po izdelavi karte biomov in skupin sorodnih biotopov Slovenije pripravila še karto biomov za vso Jugoslavijo ter komentar k njej. Karta biomov - ekosistemskih enot višjega reda - je nastala na osnovi "Karte naravne potencialne vegetacije Jugoslavije". Na njej je naravna potencialna vegetacija prikazana s 74-imi enotami. I. P u n c e r jih je razvrstil po ekološki podobnosti in zgodovinskem razvoju v sedem skupin, značilnih za posamezne biome. Glede na to, da območja različnih biomov po zunanosti najlažje razlikujemo po rastlinstvu, sta jih imenovala po vegetaciji in tako izločila sedem biomov:

1. biom mediteranskega zimzelenega gozda in makije,
2. biom submediteranskega, v glavnem listopadnega gozda in šikare,
3. biom južnoevropskega pretežno listnatega gozda,
4. biom evropskega pretežno iglastega gozda borealnega tipa,
5. biom visokogorskih kamnišč, pašnikov, melišč in snežnih dolinic,
6. biom stepe in gozdne stepe,
7. biom kamnišč, pašnikov in gozda na kamniščih v (oro)mediteranskih gorovjih.

Karta v merilu 1 : 1 500 000 prikazuje razprostranjenost biomov z različnimi barvami in številčnimi oznakami. Velik osrednji in severozahodni del Jugoslavije pripada tretjemu in četrtemu biomu. Prvi in drugi biom pa zavzemata primorske dele Jugoslavije. Obsežni vzhodni deli države in večina Makedonije pripadajo listnatim gozdom, ki so jim primešani stepni elementi. Zanj je uporabljena ista barva kot za biom - listopadnega submediteranskega gozda. Tu bi bilo dobro poleg številčne oznake uporabiti drugi barvni odtenek ali poseben znak, saj že karta naravne potencialne vegetacije Jugoslavije kaže tu drugačno vegetacijo kot v submediteranskem delu. S tem bi rodopsko-pindski makroregionalni pas, kot ga pri regionalizaciji Jugoslavije imenuje I l e - š i č, bolj izstopal, saj so kamnine, relief, prsti, klimatske in vodne razmere drugačne kot drugod v Jugoslaviji. Izrazito izstopa šesti biom, ki mu pripada večji del Vojvodine.

Na karti je vrisana mednarodna UTM (Universal Transvers Mercator) mreža s kvadranti 100 x 100 km in 20 x 20 km, ki omogočajo mednarodno inventarizacijo flore in favne. Označene so tudi geografske koordinate.

Komentar h karti ima dva dela. Prvem, obćemu delu pripada približno polovica knjige. V njem avtorja obravnavata načelna in teoretična izhodišča za izdelavo karte biomov. Opredejen je pojem bioma ter cilji, vsebina in koncept karte. Zanimiva so tudi poglavja o zgodovini kartiranja vegetacije in biomov v Jugoslaviji, o načelih njene biogeografske razčlenitve teritorijev biomov in o pojmu biotopa.

V drugem, posebnem delu spoznamo glavne lastnosti posameznih biomov, kot so njihove podnebne, ekološke in vegetacijske značilnosti. Zatem pri vsakem biomu sledi še opis njegove ogroženosti, zlasti zaradi vpliva človeka ter navodila, kako naj bi jih zavarovali, in njihova prihodnost.

Za vsak biom je izdelana posebna kartica, ki nazorno prikazuje njegovo razširjenost. Pri napisu za kartico 9 (str. 52) bi bilo koristno dodati, da ne gre le za biom 6 (na osnovni karti biomov ima svojo barvo), temveč še za dele bioma 2. Knjigo zaključuje seznam literature in daljši angleški povzetek.

Karta biomov Jugoslavije predstavlja povzetek mnogih biogeografskih del. Pomembna je tudi za geografijo Jugoslavije, saj prikazuje tudi element, po katerem bo možno Jugoslavijo popolneje in natančneje geografsko regionalizirati. Tudi po komentarju bodo goografi s pridom segali, saj nudi teoretično in konkretno snov hkrati, potrebno za razumevanje pestrega rastlinskega in živalskega sveta, kakršnega ima Jugoslavija.

F. Lovrenčak

IZ INOZEMSKE GEOGRAFSKE KNJIŽEVNOSTI

Rudolf Brazdil in sodelavci, Uvod do studia planety Zemc. Praga 1988, str. 365.

Za študij matematične geografije sta na univerzah v ČSFR po drugi svetovni vojni poleg skript izšla dva učbenika (l. 1955 in 1970). Skripta iz leta 1980 je pripravil R. B r a z d i l s sodelavci. Z njihovo predelavo in dopolnitvami je nastala knjiga, o kateri poročamo. Predstavlja najobsežnejši češkoslovaški univerzitetni učbenik za matematično geografijo. Poleg glavnega avtorja je pri knjigi sodelovalo še sedem sodelavcev. Obsežnejše prispevke sta pripravila Z. O k a c (astronomski del) in J. G r u n t o r a d (geofizikalni del).

Učbenik sestavlja 15 poglavij. Prvo poglavje "Uvod v študij planeta Zemlja", ki je hkrati tudi naslov knjige, zajema nekatera načelna vprašanja matematične geografije, npr. njeno vsebino, obseg in ime. Dosežki in spoznanja samostojnih ved, iz katerih se preko matematične geografije prenaša znanje v geografijo, količinsko in kakovostno močno naraščajo. Zato se spreminjata tudi obseg in vsebina matematične geografije. Glede na to dajejo avtorji naslednjo definicijo: matematična geografija je geografska veja, ki zajema celoten skupek spoznanj o zgradbi in lastnostih našega planeta ter njegovem položaju v vesolju glede na geografske posledice. S širjenjem vsebine postaja njen naziv čedalje bolj vprašljiv. Poleg dosedanjih naslovov (astronomsko-matema-

tična ali astronomska geografija) se pojavljajo novi, npr. planetarna geografija ali osnovna znanja o Zemlji. Zadnja dva naziva v učnem načrtu za geografijo že uporabljajo na Karlovi univerzi v Pragi. Prvega pri nepedagoški in drugega pri pedagoški usmeritvi.

V uvodnem poglavju avtorji navajajo še naslednji vidik, ki spreminja pomen matematične geografije, to je matematizacija geografije. Zanj je pri analizi geografskih pojavov značilna vedno širša uporaba matematičnih metod. S tem v zvezi navajajo dva ruska avtorja, ki opredeljujeta matematično geografijo kot vedo, ki z matematičnimi metodami proučuje sestavljene sisteme, v katerih so z neposrednimi in povratnimi vezmi v celoto povezane narava, proizvodnja in prebivalstvo.

Drugo, tretje in četrto poglavje zajemajo astronomsko snov. Za geografa je najpomembnejše četrto poglavje o osnovah orientacije na Zemlji in v vesolju. Peto poglavje obravnava čas in koledar. Žal, niso predstavljeni novi predlogi za preobrazbo koledarja. Vsebinsko bi bilo bolj organsko, da bi pred to poglavje, namesto v 13., uvrstili razlago gibanj Zemlje. Šesto poglavje opisuje gibanja Sonca, Lune in drugih vesoljskih teles. Snov od sedmega do desetega poglavja je posvečena geofiziki, vendar v obsegu, ki presega potrebe študentov geografije in zahteva dodatno fizikalno in matematično znanje. Geografiji je še najbližje sedmo poglavje o seizmoloških značilnostih Zemlje. Druga poglavja obravnavajo težnostno, magnetno, električno in toplotno polje Zemlje.

Tudi enajsto poglavje o razvoju Zemlje in njenih notranjih sfer večinoma ne sodi v geografijo, temveč bolj v geologijo. Geografu zelo potrebno snov vsebujeta dvanajsto in trinajsto poglavje, ki obravnavata gibanja Zemlje, njeno obliko in velikost. Pri tem avtorji ne omenjajo kardioda oziroma apioida. Plimovanje v širšem pomenu besede obravnava štirinajsto poglavje, kjer je poleg plimovanja v hidrosferi razloženo tudi "plimovanje" v zemeljski skorji in atmosferi ter vplivi plimovanja na rotacijo Zemlje.

Petnajsto poglavje so avtorji naslovlili "Geografski prostor in njegove zakonitosti". Tu spoznamo vplive vesoljskih dejavnikov na površje Zemlje, izmenjavo energije in snovi v geografskem prostoru in kroženje snovi. Poglavje zaključuje prikaz splošnih geografskih zakonitosti, ki izhajajo iz medsebojnega delovanja vesoljskih in zemljinih dejavnikov.

Tako vsebovana in razporejena snov se razlikuje od matematične geografije na ljubljanski univerzi. Očitna je zlasti razlika, da češki učbenik ne zajema osnov matematične kartografije, kar obravnavajo pri kartografiji.

Knjiga je opremljena z obilico slikovnega gradiva. Skoraj na vsaki strani risbe, diagrami in karte smiselno dopolnjujejo tekst. Zanimive so risbe geoida, ki nazorno kažejo odstopanja od elipsoida. Poleg črno-belih slik ima učbenik še petnajst barvnih fotografij. Na koncu knjige je pet strani dolg seznam literature in stvarno kazalo.

Učbenik je nedvomno koristen prispevek pri opredeljevanju snovi iz matematične geografije. Ta postaja tako široka in zahtevna, da so pri delu sodelovali geografi, geofiziki in astronomi. Takšno sodelovanje je za predstavitev snovi nedvomno koristno, je pa hkrati nevarnost, da strokovnjaki drugih ved na ta način razširjajo geografski okvir

in zaidejo v posebnosti svojih strok. Do določne mere se je to v učbeniku tudi zgodilo. Kljub temu pa nudi učbenik obilo podatkov in razlag, koristnih in potrebnih študentom geografije za poznavanje ter globlje razumevanje pojavov na površju Zemlje.

F. Lovrenčak

Ognjen Bonacci, Karst Hydrology. With Special Reference to the Dinaric Karst. Springer Series in Physical Environment, 2, Springer - Verlag Berlin, Heidelberg, New York, London, Paris, Tokio, 1987, strani 184 s 119 slikami.

Springerjevo serijo za fizično okolje ureja znani geockolog prof. D. Barsch iz Heidelberga v sodelovanju s 33 uglednimi strokovnjaki z vsega sveta, med njimi je tudi prof. I. Gams iz Ljubljane. V drugi knjigi te zbirke je izšel zanimiv prispevek jugoslovanskega hidrotehnika o splošnih hidroloških značilnostih krasa in še posebej Dinarškega, ki sta mu namenjeni kar dve tretjini knjige.

Življenjski pogoji za človeka na krasu niso posebno ugodni. V splošnem so prepuščena kraška območja suha in neugodna za naselitev vključno z obilico padavin, ki hitro preniknejo v podzemlje. Izrednim jesenskim in zimskim padavinam sledijo poplave rodovitnih polj in dolin, ki trajajo tudi do šest mesecev in več, ko se vode umaknejo, pa takoj sledi sušna doba. Ker so tla na poljih rodovitna, bi z uravnanim vodnim režimom lahko bistveno izboljšali poljedelstvo. Izkušnje pa kažejo, da dosedanji posegi v vodni režim še zdaleč niso optimalni. Koristi, ki izvirajo iz posegov na enem območju, so često manjše od škode, ki je s tem povzročena drugod. Življenjske potrebe silijo k preučevanju naravnih virov, zato zanimanje za hidrološke raziskave povsod narašča.

Kras je zelo heterogeno okolje, za pojasnitev razmer so potrebne številne meritve in opazovanja različnih pojavov, od vodne gladine, vrste mikroorganizmov v vodi itd. Ker želi avtor predvsem opredeliti količinsko razmerje med površinskimi in podzemeljskimi vodami v krasu, so predmet razprave principi pretakanja vode v njem, ne pa kraški pojavi in njihova klasifikacija z geološkega in geomorfološkega vidika.

O. B o n a c c i, profesor na Gradbeni fakulteti v Splitu, zelo pregledno ponazarja splošne principe kraške hidrologije s primeri z Dalmatinskega krasa, povzema pa tudi spoznanja krasoslovcev od drugod. Knjiga naj bi bila nekakšna spodbuda drugim strokovnjakom, geologom, hidrogeologom, geomorfologom, geografom, geofizikom, meteorologom, ekologom, gradbenikom, gozdarjem in agronomom, k sodelovanju in k poglobljenemu preučevanju kraških predelov, saj bo, po mnenju avtorja, le sodelovanje raznih strokovnjakov omogočilo optimalno izrabo kraških voda in njihovo ohranitev bodočim generacijam.

Vsebina je razdeljena na devet poglavij, vsako pa še na nekaj podpoglavij. Po splošni definiciji krasa so v uvodu opredeljene temeljne zakonitosti zakrasevanja, nekaj pa je tudi informacij o razširjenosti krasa po svetu in še posebej v Jugoslaviji, kjer so se z J. C v i j i é m začele prve sistematične teoretske in praktične raziskave krasa. Avtor je mnenja, da je kraška hidrologija še mlada disciplina, prej vključena v

druge vede, zdaj pa se vse bolj samostojno razvija. V drugem poglavju, z naslovom kraška terminologija in definicija, so prikazani osnovni pogledi na pretakanje vode v krasu, navedeni so najpomembnejši hidrološki pojmi in kraški pojavi po klasičnem vzorcu, od škrapelj do kraških polj in jam. Sledi poglavje o principih kraškega podzemeljskega pretakanja, kjer so splošne oznake prevzete po britanskih, francoskih in ameriških krasoslovcih, nekaj primerov pa je vzetih tudi iz jugoslovanskih in celo slovenskih virov. Obravnavani so problemi splošne cirkulacije na kraškem površju, v talni odeji in v subkutani, epikraški ali vadozni coni. V tem poglavju so nanizani tudi rezultati večletnega preučevanja prenikanja vode v slovenskih jamah. Dalje je obravnavana globina zakrasevanja ter kapaciteta kraških vodonosnikov. Slednjo je mogoče opredeliti s poroznostjo in prepustnostjo pa tudi s pomočjo recesijske krivulje.

Zelo obsežno, četrto poglavje je namenjeno kraškim izvirov, njihovi splošni oznaki in hidrološki klasifikaciji glede na izdatnost, trajnost in lego. Sledi analiza hidrogramov in pretočnih krivulj izvirov, prikazani so tipi zaledij izvirov po razmerju med površinskim in hidrološkim ali podzemeljskim zaledjem. Posebej so obravnavani obmorski izviri z zaslanjeno ali brakično vodo. Peto poglavje je namenjeno hidrološki funkciji ponorov in določanju njihove požiralne kapacitete. Ta problematika je tesno povezana s prizadevanji za odpravo poplav na poljih. Naslednje poglavje osvetljuje problematiko površinskih tokov na krasu, razmerje med površinskimi in podzemeljskimi vodami ter vodni režim kraških rek, ki izgubljajo vodo v površinskih kraških strugah. Posebej so obravnavani problemi vodne bilance kraških polj, pa tudi temperaturnemu režimu kraških voda je namenjeno krajše poglavje. V sklepnem delu obravnava avtor različne človekove vplive na vodni režim kraških predelov. V tem poglavju je zbranih največ primerov iz jugoslovanskega krasa in iz Dalmacije, kjer je avtor največ preučeval. Navedeni so primeri uspešno zgrajenih akumulacij na Trebišnjici, Cetini in drugod kot tudi priprave za gradnjo na Krki pri Šibeniku in za trajnejšo ojezeritev Cerkniškega polja. Nakazana so prizadevanja za povečanje kapacitet kraških odvodnikov v Konavljah in pri Vrgorcu ob Neretvi. Nanizani so problemi površinskih hidromelioracij in raznih posegov v kraško talno vodo, kjer so omejene možnosti za trajno črpanje. Velika pozornost je namenjena izkoriščanju kraških izvirov in metodam zajemanja obmorskih brakičnih izvirov.

Najobsežnejše je vsekakor poglavje o kraških izviroh, ki so najustreznejši za zajemanje, sledijo poglavja o principih vodnega pretakanja v krasu in o človekovih vplivih na vodni režim. Obsegu poglavij je prilagojeno tudi število ilustracij. Od 119 podob je le 13 fotografij, sicer pa je največ izvirnih avtorjevih risb iz raziskovanega območja v Dalmaciji (45) ali njegovih prikazov splošnih hidroloških značilnosti (40). Iz tujih virov je povzetih 17, iz jugoslovanskih virov pa 14, od tega 5 iz slovenskih razprav.

Zaradi nazornosti so nekateri zapleteni hidrološki kraški problemi precej poenostavljeni. V splošnem poenostavitve dobro učinkujejo, ponekod pa pogrešamo vsaj kratko opozorilo na siceršnjo zapletenost prikazanega primera. Avtor se sicer zaveda pomanjkljivosti, ki izhajajo iz enostranske hidrološke obravnave krasa, zato večkrat opozarja na potrebo po interdisciplinarnih raziskavah. Lepo urejeno in opremljeno

delo je napisano jasno in zavzeto, namenjeno je širšemu krogu strokovnjakov. Avtor sproti nakazuje odprta vprašanja in opozarja na nepremišljene posege v kras brez sistematičnih interdisciplinarnih raziskav. Preučevanje posameznih hidroloških parametrov je v prvi vrsti namenjeno praktičnim inženirskim potrebam pri snovanju in izvajanju učinkovitih ukrepov za izkoriščanje kraških voda in uravnavanje njihovega režima. Povsem neobdelana je ekološka problematika, ki je po avtorju lahko resnejša, nevarnejša in grozljivejša za človeka od samih hidrotehničnih posegov.

Z geografskega vidika je zanimivo zlasti pretakanje v površinski in subkutani coni pokritega krasa. Razlika med golim in pokritim krasom je le v hitrosti in deležu infiltracije, v drugih hidroloških značilnostih pa se ta dva tipa ne razlikujeta. V pokritem krasu je infiltracija odvisna od debeline in prepustnosti pokrova in šele tedaj, ko pride voda skozi pedopokrov, se začne pravi kraški odtok. Čeprav se v knjigi avtor ne ukvarja s kemično sestavo vode, je mnenja, da imajo kemične analize izreden pomen pri študiju vertikalnega prenikanja. Knjiga je vsekakor dragocen učbenik in priročnik kraške hidrologije, ki uveljavlja v mednarodnem merilu marsikatero teoretično in praktično dognanje iz našega Dinarskega krasa.

P. Habič

James W. Moore, *The Changing Environment*. Springer Series on Environmental Management, New York itd., 1988, str. 239

Knjiga, ki jo je napisal znani kanadski avtor iz Centra za okolje v kanadski Alberti, je dvanajsti zvezek znane Springerjeve serije, namenjene urejanju okolja. V njej je ta že tretja njegova knjiga. Skupaj z *Ramamortyjem* je namreč prvo izdal 1984. leta (Težke kovine v naravnih vodah), drugo z istim soavtorjem pa leta 1986 (Organske kemikalije v naravnih vodah). Tokrat samostojno obravnava širšo problematiko degradiranega, oziroma spremenjenega okolja, kakor ga sam nevtrarno označuje.

Knjigo namenja avtor različnim strokovnjakom, zlasti tem, ki tako ali drugače urejajo okolje, vključno inženirjem pa tudi znanstvenikom s širšim interesom. Zato ne vključuje tehnoloških vprašanj, ki zanimajo prvenstveno specialiste. Namenjena je torej vsem, ki si želijo jedrnat pregled nad osnovnimi ekološkimi vprašanji današnjega časa, predvsem v industrijski družbi. Knjiga podaja zato vpogled v izvore onesnaževanja, v razprostrjenost tovrstnih pojavov, v njihove vplive na okolje, zlasti glede zdravstvenih posledic na prebivalstvo. Ne prezre seveda tudi ekonomskih in političnih silnic, ki oblikujejo končne odločitve, nanašajoče se na okolje.

Delo skuša predvsem razgrniti možnosti za reševanje okolja v razvitih deželah. Podajanje je zato neposredno in stvarno, vseskozi pragmatično, kar se kaže vsebinsko, zasnovno in terminološko hkrati. Avtor zato manj govori o onesnaževanju, degradaciji ali zastrupljanju okolja, temveč enostavno o njegovi spremenjenosti. Tudi ne govori

toliko o zagatah, problemih in sanaciji okolja, pač pa raje o izvoru sprememb ter s tem povezanemu urejanju okolja (upravljanju z njim). Očitno je, da se avtor namenoma ne preobremenjuje z vrednotenjem obravnavanih pojavov, temveč se raje usmerja neposredno k rešitvam.

Značilna je razčlenitev snovi, podana v desetih poglavjih. Poleg uvoda, kjer na kratko naniza in kategorizira glavne pojave probleme okolja, sta značilni prvi dve poglavji, kjer obravnava avtor pereča vprašanja okolja posebej v manj razvitih deželah in posebej v razvitih. Osnovna vprašanja okolja avtor namreč razčlenjuje na dve osnovni skupini. V manj razvitem svetu naj bi šlo predvsem za procese, povezane z naglim naraščanjem prebivalstva, medtem ko so ti v razvitem svetu povezani predvsem z ogromno potrošnjo (virov oziroma dobrin). V manj razvitih deželah opredeli tako osem glavnih perečih vprašanj okolja (oskrba s hrano, oskrba z lesom kot gorivom, s pomankljivo higieno povezane bolezni, krčenje gozda, širjenje puščavskega sveta in zasoljevanje tal, širjenje neplodne zemlje, izumiranje bioloških vrst ter suše oziroma poplave). V razvitih deželah pa postavlja avtor v ospredje štiri tovrstne pojave sklope (nevarne odpadke, jedrske odpadke, kisle padavine, poklicne bolezni).

V naslednjih, razmeroma kratkih poglavjih so sistematično, vendar jedrnato osvetljena poglavitna ekološka vprašanja razvitega sveta. Četrto poglavje postavlja v ospredje za okolje nevarne odpadke (nastajanje, ravnanje, zdravstvene posledice), peto poglavje pa onesnaženost talne vode (zaloge in njihov pomen, mikrobna in kemična onesnaženost, varstvo talne vode). Vodo obravnava tudi peto poglavje, in sicer strupene snovi v njej, posebej v pitni vodi in posebej v površinskih vodah. Obe poglavji, ki obsegata skoraj petino knjige, kažeta, kako je avtorju tovrstna problematika pri srcu, saj je tudi obe prejšnji knjigi namenil tovrstni problematiki voda.

Sedmo poglavje načena vprašanja strupenih primesi v zraku, vendar se osredotoči le na dve - na azbestna vlakna in na emisije svinca. Poglavje o onesnaževanju zraka je tako presenetljivo kratko. Najobsežnejše pa je naslednje, osmo poglavje, ki se osredotoča na novo tehnologijo fosilnih goriv (za nafto posebej in za premog posebej ter na njune ekološke in zdravstvene posledice). Na to se neposredno naslanja tretji del tega poglavja, kjer je v ospredju aktualnost ogljikovega dvokisa ter z njim povezano planetarno segrevanje ozračja. Deveto poglavje osvetljuje kočljiva okoljevarstvena vprašanja jedrske energije (jedrska industrija, varnost reaktorjev, obdelava in shranjevanje odpadkov, zdravstveno tveganje, ekološko navzkrižje). Zadnje poglavje obravnava kisle padavine (viri in emisije, atmosferska transformacija in transport imisij, usedanje in posledice kislih usedlin, zmanjševanje emisij in nadzor). Poglavjem so dodani obsežni sezname specializiranih knjižnih virov, ki pa jih je v naših knjižnicah, žal, vse pre malo.

Očitno je, kako sta razporeditev in izbor snovi, kakor je zbrana po poglavjih, zasnovani izrazito problemsko in aplikativno hkrati, pač v skladu z že omenjeno pragmatično usmerjenostjo celotnega dela. Odtod prednost ustreznim principom izbrane tematike, ki jo skuša avtor glede na različnost strokovnjakov, ki so z urejanjem okolja tako ali drugače povezani, ne le objektivizirati, temveč tudi ustrezno osmisliti. Seveda v

obsegu in na način, kakor je po avtorjevem mnenju nujno za miselno in stvarno izhodišče, potrebno tudi pri specialističnem delu na tem področju. S tega vidika je knjiga tudi za geografa ne le stvarno zanimiva, temveč je tudi miselno in konceptijsko spodbudna.

D. Radinja

Rudolf Näygli - Ürteli, Die Bergwirtschaft und Alpwirtschaft in Grindelwald Schlussbericht zum schweizerischen MAB-Programm, št. 21, Bern 1986 (278 str., 32 diagramov, 46 tabel, 10 kart).

Že od 1979. leta se je Švica vključila v raziskovalni program Unesca "Človek in biosfera" (Man and Biosphere), ki obsega 14 raziskovalnih programov, porazdeljeni pa so po vseh pomembnejših pokrajinskih območjih na Zemlji. Švica sodeluje s programom, ki je namenjen preučevanju gorskih območij z raziskovalno temo "Človekovo delovanje na gorski ekosistem". Program je vključen tudi v švicarski narodni fond z raziskovalno temo "Socio-ekonomski razvoj in ekološka obremenjenost gorskih območij" (Nacionalni raziskovalni program).

Raziskovalni program zajema posamezna geografska območja in jih celostno ter interdisciplinarno preučuje na metodološki, znanstveni in aplikativni ravni. Odkriva sistemsko součinkovanje dejavnikov in procesov v regiji in empirično ugotavlja nezaželene razvojne pojave in procese v družbi, gospodarstvu in okolju. Glavni namen raziskave je opredeliti vzdržljivost in obremenljivost posameznih regij zaradi ustreznou ravnoteženega delovanja človeka v naravnem okolju v prihodnje.

V okviru raziskovalnega programa MAB za Švico je do 1988. leta izšlo že 27 prispevkov o najrazličnejših specialnih problemih gorskega sveta, ki jih še preučujejo ter 38 že zaključenih poročil raziskovalnih nalog.

Izšlo je tudi že zaključno poročilo o raziskavi "Hribovsko kmetijstvo in planinsko gospodarstvo v Grindelwaldu". Obravnava široko zaokroženo razvojno stanje in sedanjí položaj hribovskega kmetijstva in planšarstva v grindelwaldskem gorskem predelu. Terenska proučevanja in obdelava statističnih podatkov ter anket so opravili v letih 1979 do 1982.

Prvi del raziskave osvetljuje historični razvoj gospodarskih, demografskih in naravnih osnov ter opredeljuje kmetijski razvoj.

V drugem delu so preučili strukturne spremembe kmečkih gospodarstev v tem stoletju, opravili tipologijo gospodarstev in izrabe površin do osemdesetih let ter dodali analizo dopolnilnih dejavnosti. Posebno poglavje raziskuje vpliv turizma na hribovsko kmetijstvo. Podrobna analiza razvoja gospodarstev v zadnji dekadi navaja na verjetne trende njihovega nadaljnega razvoja v nižjih predelih.

Tretji del obravnava planinsko gospodarstvo kot sestavni del hribovskih kmetij. Preučili so organizacijske, pravne in pašne pravice v preteklosti in danes. Osvetlili so današnje žive povezave pašne izrabe in problematiko, ki se javlja pri vzdrževanju pla-

nin zaradi pešanja agrarne strukture in turističnega razvoja.

Študijo zaključujejo pomembna dognanja glede dolgoročnega aktivnega vzdrževanja gorskih območij kot pomembnih življenjskih, gospodarskih in rekreacijskih regij. Zato ni pomembna le stvarno, temveč tudi komparacijsko.

M. Vojvoda

KRONIKA

SPOMINSKI IN JUBILEJNI ČLANKI

Profesor dr. Mavricij Zgonik - osemdesetletnik

Letos praznuje prof.dr. Mavricij Zgonik osemdeset let vsestransko bogatega in plodnega življenja. Rojen je bil 10.3. 1910 v Tinjanu v Istri. Starši so se pred fašističnim nasiljem preselili v Maribor, kjer je mladi Mavricij obiskoval klasično gimnazijo in leta 1929 maturiral. Šolanje je nadaljeval na filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1934 diplomiral iz geografije (A), obče zgodovine (B) in narodne zgodovine s sociologijo (C). Po diplomi je bil dve leti brezposeln, nato pa je poučeval na mariborskih gimnazijah. Leta 1941 so ga nemški okupatorji z družino nasilno preselili v Avstrijo, kjer je nekaj časa poučeval. Uspel je dobiti zvezo z Osvobodilno fronto in pred koncem vojne odšel med partizane v Lackov odred.

Po demobilizaciji je predaval geografijo in zgodovino na učiteljskih tečajih v Mariboru in Celju ter na obeh gimnazijah in učiteljsku v Mariboru. Kot primorskega Slovenca so ga leta 1947 poslali na delo v Trst oziroma Koper; v slednjem je bil tudi ravnatelj gimnazije. Po vrnitvi v Maribor je ponovno poučeval na srednjih šolah. Od leta 1955 do 1958 je honorarno predaval metodiko geografije na filozofski fakulteti v Ljubljani. Leta 1964 je bil izvoljen za profesorja višje šole na pedagoški akademiji v Mariboru. Predaval je metodiko oziroma didaktiko geografije in zgodovine ter uvod v zgodovino. Pri tem je z njemu lastno natančnostjo vodil zahtevno praktično usposabljanje študentov (hospitacije, nastopi, učna praksa). Kljub obširnemu strokovnemu znanju in bogatim pedagoškim izkušnjam se je že v zrelih letih lotil lastnega strokovnega izpopolnjevanja ter si na filozofski fakulteti v Ljubljani pridobil naziv magistra geografije (1968) in leta 1971 še naziv doktorja geografskih znanosti. Slednji je bil osnova za vnaprejšnjo habilitacijo v naziv docenta (1972) in nato leta 1976 v naziv izrednega profesorja. Sedaj je že nekaj let v pokojju.

Dr.Zgonik je začel svoja strokovna spoznanja objavljati že leta 1937, intenzivno pa se je ukvarjal s pedagoško strokovnim delom po letu 1946. To so predvsem učbeniki o zemljepisu Evrope in izvenevropskih celin za 2. in 3. razred gimnazije ter 6. in 7. razred osnovne šole, ki so izšli v več ponatisih in dopoljenih izdajah od leta 1950 dalje. Iz poznejšega obdobja zasluži posebno pozornost njegov "Zemljepis" za 6. razred osnovne šole, ki je pomenil povsem novo, smiselno modernizirano delo. Zgonik je svoje učbenike opremil z "Vajami iz geografije" in "Napotili" zanje, kar je bila pri nas novost. Tako so učenci osnovnih šol in dijaki nekaterih razredov gimnazije in drugih srednjih šol več kot polno desetletje pridobivali osnovno geografsko znanje iz Zgonikovih učbenikov. Največ samostojnega in originalnega pa obsegajo dela, ki izhajajo iz njegovih praktičnih izkušenj in teoretskih spoznanj - to so v obliki knjig izdana "Nazorčnost v geografiji" (1958) in "Metodika geografskega pouka" (1960). Zadnja je predstavljala edino tovrstno delo pri nas. Prav zaradi tehtnosti so jo prevedli v srbohrvaščino in pod naslovom "Metodika nastave geografije u osnovoj školi i školama II. stupnja" je 1967. leta izšla v Sarajevu. Vzporedno z metodiko geografije se je prof. Zgonik ukvarjal tudi s problematiko metodike zgodovine in plod teh prizadevanj je knjiga "Zgodovina v sodobni šoli", ki je izšla leta 1968. Tem obsežnejšim in teoretično poglobljenim študijam je sledila vrsta krajših metodoloških

in didaktičnih prispevkov s področja geografije in zgodovine. Posebno pozornost zaslužita študiji "Snovno gradivo kot miselno gradivo" in "K problematiki operativne didaktične literature v geografski učni praksi", ki sta bili objavljeni v Geografskem obzorniku (1972-75).

Potem, ko je bil izvoljen za učitelja na pedagoški akademiji, se je dr. Zgonik začel poleg metodično-didaktičnih problemov sistematično ukvarjati s proučevanjem Dravske doline in njene pokrajinske in strukturne preobrazbe. Tej tematiki je posvetil tudi magistrsko delo z naslovom "Druženogeografski procesi in preobrazba Dravske doline" (1968). S proučevanjem te problematike je nadaljeval tudi v doktorski disertaciji "Spreminjanje izrabe tal kot element preobrazbe v Dravski dolini", ki je izšla v knjižni obliki pri založbi Obzorja v Mariboru leta 1976. V tej študiji je s kompleksno presojo naravnih, družbeno- in gospodarsko-zgodovinskih ter sodobnih socialnih faktorjev preučil njihovo učinkovanje na podobo kulturne pokrajine (ogozdovanje in ozelenjevanje) ter njeno notranjo strukturo, ki se kaže predvsem v močni deagrari-zaciji prebivalstva. Pri tem je še posebej opozoril na regionalne razlike med zaostajajočim zaledjem na levi strani Drave (obmejnim - kozjaškim) in ugodnejšim, razvijajočim se zaledjem na desni strani (pohorskim). Poglobljeno se je lotil tudi proučevanja migracijskih gibanj v obmejnem območju in svoje izsledke strnil v študijah "Dnevna migracija prebivalstva in ekonomsko-geografska diferenciacija Dravske doline" (1970), "Tedenska migracija delovne sile v obmejni pokrajini severno od Drave" (1971) in "Teoretske osnove nekaterih problemov obmejnih regij na primeru severovzhodne Slovenije". V tem času (1972) je objavil tudi zgodovinsko študijo "Vloga in pomen falske gospoščine v razvoju gospodarstva in preoblikovanja pokrajine na Lovrenškem in Ruškem Pohorju v 19. stoletju".

Poleg pedagoško didaktične in znanstveno raziskovalne dejavnosti se je dr. Zgonik posvečal tudi publicistiki. V Geografskem obzorniku in Večeru ter drugih publikacijah je poročal o delu slovenskih geografov in zgodovinarjev, saj se je udeležil, često z referati, skoraj vseh njihovih strokovnih posvetovanj in kongresov. Pisal je o potovanjih in strokovnih ekskurzijah po domovini in tujini. Zadnja leta je v Večeru sproti poročal o mariborski znanstveni reviji Časopis za zgodovino in narodopisje.

Po naravi dinamičen in delaven je bil dr. Zgonik aktiven član in odbornik v Geografskem in Zgodovinskem društvu Slovenije. Več let je uspešno vodil mariborsko podružnico Geografskega društva, skozi daljše obdobje pa je bil član upravnega odbora. Iz tega obdobja se ga spominjamo kot zanimivega predavatelja, organizatorja uspešnih strokovnih ekskurzij in prijetnega družabnika, ki rad zapoje slovensko narodno pesem. Prav na ekskurzijah po ožji in širši domovini je prišla do izraza njegova spoštljiva ljubezen do slovenske zemlje in ljudi. Študente se ga spominjajo kot vestnega in strogega, a pravičnega učitelja, ki je veliko dajal, a tudi zahteval. Do študentov je imel vedno korekten, tovariški odnos in razumevanje za njihove probleme. Na pedagoški akademiji je sodeloval v samoupravnih organih, bil je predsednik znanstveno raziskovalne komisije in urednik spominskih publikacij.

Samo po sebi je razumljivo, da tudi širša strokovna in družbena skupnost nista mogli mimo dr. Zgonikovega bogatega strokovno pedagoškega, znanstveno raziskovalnega in družbenega delovanja: dobil je pohvalo Geografskega društva Slovenije, izvoljen je bil za častnega člana Geografskega društva Slovenije in Zgodovinskega društva Slovenije, prejel je državno odlikovanje Red dela z zlatim vencem in Red zaslug za narod s srebrnimi žarki.

Ob visokem življenjskem prazniku mu kolegi, ožji sodelavci, nekdanji študenti geografije in zgodovine ter člani Zveze geografskih društev Slovenije iskreno čestitamo in želimo še mnogo zdravih let.

Vladimir Bračič

Ob šestdesetletnici prof.dr. Igorja Vrišerja

13. januarja 1990 je dopolnil šestdeseto leto znani geograf in naš kolega Igor Vrišer. Geografski vestnik izkorišča to priliko za kratek prikaz njegove vloge v slovenski geografiji.

Najprej nekaj mejnikov iz njegovega življenja. Rojen je bil (13.1.1930) v Ljubljani, toda ljudsko šolo je obiskoval v kraju službovanja staršev - v Trogirju. Po preselitvi domov je l. 1948 končal gimnazijo v Ljubljani in se vpisal na geografijo (A) ter zgodovino (B) na sedanji filozofski fakulteti v Ljubljani. Med študijem je dobil študentsko Prešernovo nagrado. Po diplomu (1953) se je za eno leto zaposlil v ljubljanskem mestnem arhivu, od koder so ga privabili v Projektivni atelje. Takratna naravoslovna fakulteta ga je l. 1958 izvolila za asistenta na Oddelku za geografijo. Čez dve leti je postal predavatelj, po promociji za doktorja geografije l. 1963 docent, l. 1969 izredni in l. 1974 redni profesor. Vmes je bil na strokovnih izpopolnjevanjih v raznih evropskih mestih, še najdlje, 10 mesecev, v Zürichu.

Jubilant je eden od mnogih, ki jih je prof. Anton Melik že med študijem geografije pritegnil k raziskovanju, njihove rezultate pa objavil v Geografskem zborniku. V letniku 1954 je izšla Vrišerjeva razprava Goriška Brda-gospodarska geografija, naslednje leto pa njegova doslej edina fizičnogeografska študija Morfološki razvoj v Goriških Brdih. Po začetnih regionalnogeografskih korakih je jublanta doživljenjsko usmerilo petletno delovanje v Projektivnem ateljeju, in sicer v regionalno planiranje. V njem je pridobil vodilno mesto med slovenskimi in deloma jugoslovanskimi geografi. Kot sodelavec Projektivnega ateljeja in kasneje na univerzi je sodeloval pri izdelavi prostorskih načrtov številnih slovenskih občin. Po vrsti krajših člankov v geografskih in drugih strokovnih revijah ter v časopisih je pri Mladinski knjigi izdal knjigo Regionalno planiranje (1978, 1-357 strani). Zanj je sprejel nagrado Sklada Borisa Kidriča za leto 1980. Še danes jo študentje uporabljajo kot učbenik.

V šestdesetih letih je bilo regionalno planiranje bolj ali manj planiranje rasti mest in mestnih funkcij. Tako je obarvano tudi Vrišerjevo urbanistično udejstvovanje. Z mestom, za Ljubljano, natančneje z njegovim prebivalstvom se je začel ukvarjati že v prvi službi pri ljubljanskem mestnem arhivu. Kot pri drugih tematikah je tudi na tem področju po opravljenih raziskovalnih nalogah najprej napisal enega ali več elaboratov, objavil nekaj krajših člankov v raznih revijah, izdelal metodična navodila za raziskovanje (mest), končno pa je tematiko zaokrožil v učbenik, pregled čez Slovenijo ali celo Jugoslavijo. Tako je izdal skripta Urbana geografija (skupaj z M.Pakom, 1973, 224 strani). Prej in kasneje pa je objavil študije o funkcijah in rasti prebivalstva več slovenskih mest (Zagorje, 1960; Koper, 1957; Nova Gorica, 1958). Geografijo rudarskih mest Zagorja, Trbovelj in Hrastnika je predložil za doktorsko tezo, ki mu je l. 1962 prinesla naziv doktorja geografije.

V večini primerov je Vrišer mesta prikazal kot nosilce terciarnih in kvartarnih funkcij za podeželje, skratka, v luči mreže centralnih krajev raznega ranga. Tudi na tem področju je Vrišer strokovno slovstvo obogatil z metodičnimi presojanji, ki jih z naslovom Geografska izhodišča pri omejevanju mest in njihovih vplivnih območij objavil v GV 1965. Tudi tu je vsebine napisanih elaboratov, člankov ter razprav (O centralnih naseljih, GV 1967, O funkcijski klasifikaciji mest, GV 1968, Mesta in centralna naselja v severovzhodni Sloveniji, Maribor 1973) zaokrožil v pregled čez Slovenijo. Z imenom Mesta in urbano omrežje v SRS ga je objavil v Geografskem zborniku (1974). Prinesel mu je nagrado Sklada Borisa Kidriča in sicer za leto 1975. Mrežo centralnih naselij v Sloveniji, ki so ji vozlišča naselja sedmih kategorij, je obnovil za leto 1987 (Geografski zbornik 1988). Kot pri drugih raziskavah izkazuje Vrišerjeva bibliografija tudi na tem področju objave v tuji, zlasti nemški geografski in sorodni literaturi, v slovensščini tudi v ekonomski reviji, v reviji za planiranje itd., preglede čez Jugoslavijo pa priobčil

v jugoslovanskih revijah.

Jubilant je v naši reviji že l. 1966 objavil razpravo o kartiranju rabe tal v urbanih področjih, na katero je postal pozoren pri preučevanju mest. Ko ga je nato pritegnilo podeželje, je študij rabe tal razširil na kmetijstvo in sistem agrarne rabe zemljišč. Tudi na tem področju je objavil nekaj krajših študij (n.pr. o SV Sloveniji, 1969) in pregled čez Slovenijo (Ekonomska revija 2, 1967, 39, 1988), v Geografskem vestniku 1988 pa se je lotil živinoreje.

Leta 1969 sta L. Vrišer in A. Lah pri mariborskih Obzorjih objavila knjigi z naslovom *Sodobni svet*. Naš jubilar je prispeval pregled svetovnega prebivalstva in gospodarstva (v l. 1983 sta imenovana skupno z V. Bračičem izdala predelan in razširjen pregled). Za to knjigo se je jubilar prvič spoprijel z geografijo celotnega gospodarstva. Skladno s tedanjimi razvojnimi cilji oblasti je bila v ospredju njegovega gospodarstva industrija. Njeno vodilno vlogo je moral priznati že pri izdelavi svoje disertacije o Črnem revirju. Toda industrija sama nastopa v Vrišerjevih elaboratih, krajših člankih, daljših razpravah, referatih doma, v Jugoslaviji in v tujini, že v sedemdesetih letih. Tudi na to temo je jubilar svoje idejne poglede najprej objavil v *GV* (O industrijski geografiji, 1974, Raziskovalne metode v industrijski geografiji, 1975). Kot edini, v vprašanja industrije specializirani geograf je Vrišer z industrijskimi, ponekod kar z gospodarsko-geografskimi pregledi regij sodeloval kot referent na slovenskih geografskih zborovanjih in izsledke objavil v njihovih zbornikih (Zgornje Posočje, Mariborsko Podravje, Gorenjska, Notranjska). S podobnimi metodami je obdelal industrijo in industrializacijo. Z njim je seznanjal geografje na slovenskih, jugoslovanskih in mednarodnih zborovanjih ter kot pisec ekonomskih in regionalno-planerskih (*Urejanje prostora*, 1988) revijah.

Ogrodje vseh Vrišerjevih razprav so številni podatki, zbrani iz statističnih objav ali dobljeni z lastnimi anketami in analizami. V ospredju zanimanja je kvantiteta pojava, ki ga obravnava navadno ločeno in navadno brez povezovanja z drugimi regionalnogeografskimi problemi. Za tako povezovanje navadno ni na voljo kvantitativnih pokazateljev, številčno nedokumentiranih povezav pa se Vrišer izogiba. Kakor je to hvalevredna poteza, je na drugi strani upanje, da bo naš jubilar v nadaljnjih letih na podlagi opravljenih analiz mnogih vej gospodarstva in razvoja funkcij centralnih krajev vedno čedalje pristopil h kvantitativnim gospodarskim sintezam v povezavi z regionalnimi pogoji ter k njihovi vlogi pri regionalizaciji Slovenije. Njegovi še ne objavljeni prispevki za novo geografsko monografijo Slovenije kažejo v to smer.

Da ima jubilar posluš za idejna geografska vprašanja, nas prepriča pregled naše revije, kjer je, največ v rubriki *Razgledi*, redkeje v *Geografskem obzorniku*, objavil svoja razmišljanja o aplikaciji geografije (1967), o kvantitativni geografiji (1970), o novih mejah geografije (1975), o nekaterih problemih sodobne demografije (1967), o geografiji (1971), o geografiji in sodobnosti (1983), behaviouristični geografiji (1984), historični geografiji (1985), o geografiji kot humanistični vedi (1986), o regionalni geografiji (1987). O svojih pogledih je seznanjal tudi širšo javnost (npr. v *Naših razgledih*).

Ni pretirano mnenje, da je Vrišer s svojim delovanjem ustvaril svojo šolo, ki ima pomen tudi za druge jugoslovanske republike. Njene osnove so njegove objave in učiteljevanje na Oddelku za geografijo FF. Standardna predmeta predavanj sta družbena geografija kot uvod v študij geografije v prvem letniku (ugasnil je z zdaj veljavnim nestopenjskim študijem geografije), in regionalno planiranje, ki jo v raznih povezavah, često z urbano geografijo, poučuje tudi pri dodiplomskem in podiplomskem študiju urbanizma in prostorskega planiranja FAGG, podobno tudi v BTF. Predaval je še na mariborski Visoki tehniški šoli in PAM oziroma sedanji Pedagoški fakulteti v Mariboru. Po l. 1988 je med predavanja vključil ekonomsko geografijo, zdaj pa predava nepedagoškemu slušateljem geografije še metodologijo družbene geografije. Že vrsto let vodi usmeritveni seminar za regionalno planiranje, ki je dal nekaj na planerskih zavo-

dih že renomiranih geografov. Čeprav Vrišer uvoda v geografijo ne predava več v prvem letniku slušateljev geografije na FF, je njegov učbenik s tem naslovom, izdan prvič l. 1969 in doslej že večkrat izpopolnjen in ponatisnjen, še vedno knjiga, ki odločilno oblikuje geografsko miselnost mnogih geografskih generacij.

Mnogi menijo, da se z regionalnim planiranjem geografija najlaže uveljavlja v praksi. Zato smo toliko bolj veseli, da se je naš jubilar tako močno uveljavil v regionalnem planiranju in urbanizmu. Sodeloval je pri nastajanju načrta Slovenija 2000 in prostorskega razvoja Slovenije. Bil je član strokovnega sveta za regionalni plan za gornji Jadran in član komisije Izvršnega sveta RS za prostorsko planiranje.

Naš jubilar že desetletja vodi na Oddelku za geografijo, kjer deluje že 33 let, katedro za regionalno planiranje. V letih 1963-1966 je bil predstojnik tega oddelka, v letih 1968-70 prodekan in eno mandatno dobo predsednik Izvršilnega odbora FF. Strokovni organizaciji geografov je pomagal predvsem kot urednik. Bil je urednik dveh številk revije *Geographica Jugoslavica* in kot tak član predsedstva Zveze geografskih društev Jugoslavije in vodja komisije za tisk. Od 1973 do vključno 1978 je kot glavni urednik Geografskega vestnika uvedel v naše glasilo marsikatero novost in izboljšavo.

Za doprinos k znanosti je Igorja Vrišerja Slovenska akademija znanosti in umetnosti l. 1987 izvolila za dopisnega člana v razredu za naravoslovne vede, ki vključuje geografijo. V delo SAZU je vključen tudi kot član uredništva Geografskega zbornika in član Znanstvenega sveta Geografskega inštituta ZRC SAZU, aktiven pa je tudi pri koordinaciji dela na novi geografski monografiji Slovenije.

Ta prikaz uglednega slovenskega in jugoslovanskega geografa izkoriščamo za izpoved naše želje, da bi jubilar v zdravju in zadovoljstvu enako uspešno kot doslej še dolgo utiral nova pota slovenski geografiji.

Ivan Gams

Andrej Briški - šestdesetletnik

10. marca je praznoval šestdesetletni jubilej Andrej Briški, diplomirani geograf in republiški svetovalec, delujoč na republiškem zavodu za družbeno planiranje v Ljubljani. Andrej Briški tako sodi v prve povojne generacije slovenskih geografov - diplomiral je l. 1954 na takratni naravoslovno-matematični fakulteti v Ljubljani, ki so s svojim delom, zaposlitvijo in širšim družbenim angažiranjem odpirali slovenski geografiji nove razvojne in dejavnostne možnosti. Do takrat so se geografi v glavnem zaposlovali le v šolstvu ali v znanstvenih zavodih. Kolega Andrej pa je bil eden prvih, ki je utrl nova pota.

Po enoletni zaposlitvi v urbanističnem zavodu Projektivni atelje v Ljubljani, kjer ga je angažirala takratna direktorica ing. Sonja Lapanje, izredno pronicljiva in razgledana strokovnjakinja s področja urbanizma, je začel prav na njeno pobudo službovati na tedanjem zavodu za gospodarsko planiranje Slovenije. To je bilo nekaj povsem novega, saj so v tej in v podobnih ustanovah do takrat nastavljali le ekonomiste in podobne strokovnjake. Andrej Briški je tako postal eden prvih geografov, ki se je zaposlil izven šolstva, v državni upravi oziroma, kot smo tedaj rekli, v "praksi". Začetek ni bil lahak, naučiti se je moral nekaj ekonomije, saj je tega znanja geografom vedno primanjkovalo, opraviti posebne izpite in predvsem je moral prodreti v docela nov strokovni krog. Iz zaposlitve, ki sprva ni obetala veliko, je sčasoma nastalo kar 34 let dolgo službovanje na Zavodu R Slovenije za družbeno planiranje, kjer je bil naš jubilar naj-

prej analitik, samostojni svetovalec, svetovalec direktorja, pomočnik direktorja in sedaj republiški svetovalec. Pristojni ljudje na zavodu so kmalu spoznali njegove osebne in strokovne odlike in so mu zaupali področje regionalnega razvoja, do takrat še docela nejasnega pojma. Lahko zapišemo, da je bil Andrej Briški eden glavnih snovalcev in oblikovalcev politike regionalnega razvoja pri nas.

Začelo se je z dokaj preprostimi analizami gospodarskega in socialnega razvoja Slovenije po upravnih enotah. Toda že l. 1961 je objavil v Perspektivah (II, 1961) članek "Problem gospodarske razvitosti slovenskih občin", ki je pomenil v takratni makroekonomske miselnosti in planerski praksi, vsaj za takratne politike in gospodarstvenike pri nas, dokažljivo novost. Članek je opozoril, da je treba poleg globalnega in sektorskega planiranja gospodarstva upoštevati tudi regionalni vidik in da so manj razvita območja možna tudi v razvitih skupnostih. Danes zvone ta spoznanja naravnost banalno, toda takrat je bilo treba kar deset let, da so se nove ideje uveljavile v upravni praksi s sprejemom pravega zakona o manj razvitih območjih v SR Sloveniji (l. 1971). Nič koliko prepričan in premagovanj političnih pomislekov je bilo treba, da smo se sprijaznili z dejstvom, da imamo manj razvita območja tudi v Sloveniji, da je treba tem območjem pomagati in v ta namen pripraviti posebna merila in oblikovati politiko pomoči. Andrej Briški je tako postal snovalec nove politike in cele vrste zakonov, ki so sledili prvemu za vsakih naslednjih pet let in ki so ob vsaki novi izdaji vsebovali tudi nekatere vsebinske novosti. V vrsti člankov (Pospeševanje skladnejšega regionalnega razvoja v SR Sloveniji, GV, l. 1978; Skladnejši regionalni razvoj v SR Sloveniji na razpotju, IB-revija za planiranje, 4, 1989), uradnih dokumentov (objavljenih v Poročevalcu Skupščine R Slovenije), nepubliciranih analiz ter v vsakokratnih dolgoročnih in družbenih planih je A. Briški priobčeval poglede, ugotovitve in smernice o regionalnem razvoju oziroma jih je predstavljal ali uveljavljal v komisiji Izvršnega sveta R Slovenije za pospeševanje skladnejšega regionalnega razvoja, katere član je bil. Naj kot zanimivost povem, da so mu isto torišče zaupali tudi v zveznih institucijah, ki se še ukvarjajo s pospeševanjem gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo, kjer je na nešteti sejah z večjo ali manjšo uspešnostjo zastopal slovenske poglede na to tolikanj osporavano politiko ter sodeloval pri izdelavi strokovnih podlag za njo. O tej problematiki je objavil tudi več člankov (npr. Vprašanja gospodarske (ne)razvitosti v Jugoslaviji, IB - revija za planiranje, 1-2, 1987) in analiz.

V slovensko planersko prakso je Andrej Briški vpeljal poleg politike regionalnega razvoja še nekatere novosti. Tako je izdelal prvo regionalizacijo SR Slovenije za potrebe ekonomskega (prostorskega) planiranja, ki se je v nekoliko predelani obliki ohranila do danes. V sodelovanju z Inštitutom za ekonomske raziskave je l. 1963 pripravil metodologijo ugotavljanja razvojnih možnosti regije v okviru širše gospodarske skupnosti. Sodeloval je pri oblikovanju prostorsko planerskih zakonov (l. 1967, 1980 in 1984) in pri izdelavi metodologije za potrebe regionalnega razvoja na ravni občin in regij in pri povezovanju ekonomskega, socialnega in prostorskega vidika v planiranju. Povsem nemogoče je našteti najrazličnejše analize, ekspertize in druge prispevke, izdelane za potrebe skupščine, vlade in njenih teles. Svoje znanje je jubilent posredoval tudi na mnogih predavanjih, bodisi na podiplomskem študiju ali na različnih seminarjih.

Bilo bi krivično, ko bi ob tem naštevanju pozabili na tiste neštete ure, ko je kolega Andrej moral pozno v noč popravljati gradiva o regionalnem razvoju, piliti osnutke zakonov, preizkušati predlagana merila ali prebiti na nešteti sejah v Beogradu in se pogajati za vsako besedo s kolegi iz drugih zavodov v besedilu dokumentov o pomoči manj razvitim. To prav gotovo ni ležerno uradniško delo, kot bi nemara kdo zmotno sodil. Prav zaradi njegovih idej, vztrajnosti in zlasti vestnosti je bil trikrat odlikovan, nazadnje z redom dela z zlatim vencem, in je prejel več drugih priznanj. Nas, njegove kolege, pa je vedno navduševalo, da je kljub docela drugačnemu okolju in torišču, vendarle znal svoje delo povezati z geografskim znanjem in idejami, da

je vztrajno utiral v tem smislu nova pota in, ne nazadnje, da ni nikoli zatajil svojega geografskega porekla.

Ob jubileju mu iskreno čestitamo in izražamo željo, da bi mu zdravje omogočalo, da bi še dalje, tako samostojno, vztrajno in vzravnano deloval na področju planiranja, geografije in prostorske ekonomije kot doslej.

Igor Vrišer

Ludvik Olas - šestdesetletnik

Jubilant sodi med tiste slovenske geografe, ki so s svojim delom prispevali velik delež k razvoju slovenske geografije. Rojen je bil 16. julija leta 1930 v Sebeborcih v Prekmurju. Maturiral je leta 1950 v Murski Soboti, študij geografije pa je opravil na ljubljanski univerzi na oddelku za geografijo filozofske fakultete. Leta 1971 je bil na podiplomskem strokovnem izpopolnjevanju na univerzi Eotvös Lorant v Budimpešti. Po diplomi je najprej služboval kot učitelj geografije na osnovni šoli v Puconcih, nato pa na srednji kmetijski šoli v Rakičanu in srednji ekonomski šoli v Murski Soboti. Štiri leta je delal kot raziskovalec na zavodu za ekonomiko in urbanizem v Murski Soboti, nato pa je bil zaposlen kot ravnatelj Pokrajinske in študijske knjižnice v Murski Soboti. Od leta 1974 naprej je zaposlen kot učitelj na pedagoški akademiji, sedaj pedagoški fakulteti v Mariboru.

Že njegova zaposlitev v vzgojno izobraževalnih, planskih ter pedagoških in znanstveno raziskovalnih ustanovah kaže na njegovo usposobljenost za strokovno in pedagoško delo, kjer se je kot zanesljiv delavec izkazal tako na strokovnem kot tudi na organizacijskem področju. Znanstveno raziskovalnemu delu se je zapisal že v času svojega študija, saj je že pred diplomom sodeloval z geografskim inštitutom SAZU, kasneje pa ves čas svojega dela z inštitutom za geografijo Univerze v Ljubljani in v okviru geografskih raziskovalnih programov na geografskem oddelku pedagoške fakultete v Mariboru. Pri svojem delu je bil ves čas razpet med čisto raziskovalno delo in med didaktiko pouka geografije. Že od ustanovitve gibanja znanost mladini sodeluje pri snovanju programov in organizaciji mladinskih geografskih in interdisciplinarnih taborov. Je med ustanovitelji mladinskega socialno geografskega tabora na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju in interdisciplinarnih raziskovalnih taborov, ki jih organizira pedagoška fakulteta v Mariboru.

Ludvik Olas sodi tudi med najaktivnejše pisce geografskih učbenikov. Prav gotovo pa se je s svojimi številnimi temeljnimi regionalno geografskimi raziskavami in raziskavami posameznih problemov v Pomurju in Porabju zapisal v zgodovino razvoja slovenske geografije. Sodi med pionirje poglobljenega terenskega dela pri opravljanju raziskav, ki so bile natisnjene v slovenskem znanstvenem geografskem tisku: v Geografskem zborniku, v Geografskem vestniku, v Geografskem obzorniku in v Geographici Slovenici. Pionirska ter teoretsko in metodološko dobro zasnovana so tudi njegova dela o geografskih učinkih na kulturno pokrajino, o sezonskem zaposlovanju in selitvah Prekmurcev na desni breg Mure na Apaško polje in Prekijko, o geografskih učinkih izseljevanja v tujino iz naselja Sebeborci ter o problemih dvolastnikov zemlje kmetov z obeh strani jugoslovansko - avstrijske državne meje v Pomurju. Svoje rezultate dela, ki kažejo na tridesetletno regionalno preobrazbo Prekmurja, je sproti predstavljal na številnih slovenskih, jugoslovanskih pa tudi tujih strokovnih prireditvah. Za plodovito delo je Ludvik Olas prejel državno odlikovanje, za njegova prizadevanja pri vzgoji mladine pa številna priznanja Geografskega društva in številnih drugih ustanov.

Vladimir Klemenčič

Ob smrti prof.dr. Hansa Bobeka

15. februarja 1990 je na Dunaju v starosti 86 let umrl upokojeni profesor geografije na dunajski univerzi, dr. Hans Bobek. Prof. Bobek, ki je bil leta 1983 izvoljen tudi za častnega člana Geografskega društva Slovenije, sodi v tisto generacijo evropskih geografov, ki je s svojim delom prispevala velik delež k razvoju geografije druge polovice XX. stoletja. Bil je eden tistih, ki je položil temelje moderne socialne geografije, predvsem pa koncept geografije, ki si za svojo nalogo zadaja sodelovanja pri reševanju aktualnih praktičnih problemov predvsem na stopnji identifikacije prostorsko - geografskih problemov v inicialni fazi planiranja in še posebej v fazi realizacije planskih projektov na državni in regionalni ravni. V zadnjem razdobju svojega dela na raziskovalnem področju in pri visokošolskem izobraževanju je dr. Hans Bobek prispeval pomemben delež pri oblikovanju metodologije prostorskega preučevanja v zvezi z učinki in opredeljevanjem novih problemov moderne industrijske družbe. V tridesetih in štiridesetih letih je nakazal koncept funkcionalne interpretacije v kulturni geografiji v svojih knjigah "Grundlagen der Stadtgeographie" in "Über einige funktionelle Stadttypen und ihre Beziehung zum Lande". S tem je nakazal koncept, ki je zasnovan na proučevanju kulturne pokrajine v njeni funkciji, nastanku in razvojni dinamiki. Po zaslugi Bobeka se je socialna geografija uveljavila v geografiji kot njen integralni del in se zato vse bolj uveljavljala tudi v praksi regionalnega planiranja. To je prav gotovo premagalo nevarnost delitve geografije na prirodno in socialno znanost. Nevarnost razcepa geografije na več delov se je odpirala še posebej zaradi novo nastalih odnosov med naravo in tehniko ter med ekologijo in ekonomijo. Njegovi pogledi na teoretsko zasnovane enotne geografije so se vrstili v delih "Pokrajina v logičnem sistemu geografije" (Die Landschaft im logischen System Geographie), "Razmišljanje o logičnem sistemu v geografiji" (Gedanken über das logische System der Geographie) in "Razvoj geografije - kontinuiteta ali razpad" (Die Entwicklung der Geographie - Kontinuität oder Umbruch). Bobek se je kot dober poznavalec fizične in družbene geografije zavzemal za njeno enotnost, ki naj bi bila izraz medsebojnega prepletanja dveh velikih delov geografije, kar je izrazil s kartografsko predstavitvijo ekološkega vrednotenja Avstrije, ki je zahtevalo temeljito poznavanje klimatologije in geomorfologije. Med zelo pomembna dela za prostorsko planiranje in urejanje sodijo tudi njegova proučevanja centralnih krajev. Temelje tega je podal v svoji disertaciji z naslovom "Innsbruck kot gorsko mesto" že leta 1928, kar je tedaj predstavljalo osnovo za številne študije, ki so kazale na soodvisnost razvoja mest in njihovih gravitacijskih zaledij. Rezultat njegovega dela o centralnih krajih, kmetijstvu in industriji je delo "Geografska delitev Avstrije na gospodarska strukturna območja", zelo pomembna pa je tudi njegova predstava glede zasnove nacionalnega atlasa na primeru Republike Avstrije (Atlas der Republik Österreich). Bobek pa pri razvoju teorije in aplikacije ni ostal le na območju Avstrije, temveč ga najdemo tudi kot proučevalca Orienta s posebnim poudarkom na Perziji (Iranu), kar je tudi prispevek k razvoju moderne, problemsko orientirane regionalne geografije.

Rezultati dolgoletnega raziskovalnega dela uveljavljenega univerzitetnega profesorja obsegajo več kot dvesto del. S svojimi pedagoškimi sposobnostmi se ni uveljavil le kot univerzitetni učitelj v Innsbrucku, Berlinu, Freiburgu in v dvajsetletnem vodenju geografskega inštituta univerze na Dunaju, temveč tudi kot gostujoči predavatelj v Združenih državah Amerike, Veliki Britaniji in Iranu. Bil je predsednik geografskega društva Avstrije, v raznih funkcijah pa tudi zastopnik Avstrije v mednarodni geografski uniji ter ustanovitelj evropskega društva za prostorsko preučevanje in prostorsko planiranje. Za zasluge pri razvoju geografije, prostorskega preučevanja in prostorskega planiranja je bil izvoljen za dopisnega člana Akademije za pros-

torsko preučevanje in prostorsko planiranje v Hamburgu in za častnega člana številnih evropskih geografskih društev.

Vladimir Klemenčič

Izvolitve in priznanja

Dne 9. aprila 1990 je Senat Evropske akademije književnosti, znanosti in umetnosti (ACCADEMIA DEUROPA DI LETTERE, SCIENZE ED ARTI), s sedežem v Neaplju (Napoli), deluje pa pod pokroviteljstvom Evropskega parlamenta, izvolil dr. **J u l i j a T i t l a**, univ. prof. v pokoju, za svojega zaslužnega člana - akademika.

Dne 12. oktobra 1990 je Argentinski inštitut za speleološka raziskovanja (INAE) v Buenos Airesu izvolil nestorja slovenskih speleologov prof.dr. **F r a n c e t a H a b e t a** za svojega mednarodnega dopisnega člana.

Na občnem zboru Ljubljanskega geografskega društva 20. februarja 1990 je bil akademik dr. **I v a n G a m s**, redni univerzitetni profesor v pokoju, izvoljen za častnega člana.

Ob Dnevu Univerze v Mariboru, 18. septembra 1990, sta sodelavca Oddelka za geografijo Pedagoške fakultete prejela univerzitetni priznanji, in sicer zlato plaketo dr. **B o r u t B e l e c**, redni profesor, in srebrno plaketo prof. **L u d v i k O l a s**, višji predavatelj v pokoju.

Čestitamo!

ZBOROVANJA

GEOGRAFIJA IN AKTUALNA VPRAŠANJA PROSTORSKEGA RAZVOJA 70 LET GEOGRAFIJE NA LJUBLJANSKI UNIVERZI, LJUBLJANA 4.-8.12. 1989

Dolga pot sedanjega oddelka za geografijo Filozofske fakultete, v katero so svoje sile, misli, ideje in dejanja vložili številni učitelji, vrhunski znanstveniki, drugi sodelavci in študentje, je nedvomno priložnost za razmislek o opravljeni poti in o tem, kako naprej.

Od skromnih začetkov pred sedemdesetimi leti in preko dolgih let delovanja profesorjev A.Melika in S.Ilešiča se je Oddelk razširil na štirinajst učiteljev in sodelavcev ter skupaj z mladimi raziskovalci in drugim tehničnim ter administrativnim osebjem na 25-članski kolektiv. V tem obdobju je iz geografije kot glavnega predmeta (A) diplomiralo 652 slušateljev, okoli 200 kot stranskega (B), magisterij je pridobilo 27 kandidatov, doktorat znanosti pa 59. Če dodamo še osrednjo geografsko knjižnico s preko 30.000 knjižnimi enotami, kartografsko zbirko z okoli 35.000 zemljevidi ter fizičnogeografski laboratorij s praktikumom, smo vsaj statistično nakazali v dolgih letih ustvarjeno strokovno bogastvo. K temu je seveda treba prišteti predvsem še dolgo vrsto znanstvenih in strokovnih del, tiskanih in netiskanih, od Melikovih knjig o Sloveniji in Ilešičevih regionalnogeografskih prikazov posameznih kontinentov ter številnih teoretsko, metodološko in vsebinsko tehničnih in obsežnih študij, ki jim je dala priznanje

jugoslovanska, pa tudi mednarodna geografska javnost, do obeh velikih projektov iz zadnjega časa Atlasa Slovenije in Monografije Slovenije. Pri vsem tem pa so, razumljivo, poglavitni delež opravili člani oddelka. V izredno dinamičnih družbenih pa tudi drugih nadvse perečih dogajanjih pa, žal, že približno dvajset let ugotavljamo določen zastoj pri iskanju uspešnejših poti slovenske geografije in samega oddelka. O tem je prvi najglasneje razmišljal prof. I l e š i č na zborovanju slovenskih geografov v Mariboru. D. P l u t ugotavlja, da je pot iz tega na izobraževalnem področju logično organsko združevanje geografskih predmetov dvopredmetnega pedagoškega študija in pretehtano uvajanje enopredmetne nepedagoške geografije ter poglobljanje magistrskega študija. D. R a d i n j a ugotavlja, da se v fizični geografiji čedalje bolj uveljavljajo kvantitativne metode ter da sedanje specializacije terjajo tudi oblikovanje splošne fizične geografije ter z njo povezan študij fizičnogeografske regionalizacije, ožje raziskave pa naj bi v večji meri temeljile na skupnih teoretskih in drugih osnovah geografske znanosti kot celote. V. K l e m e n č i č ugotavlja, da je na znanstveno-raziskovalnem področju družbena geografija lahko učinkovita s socialno-geografskim, vzročno-posledičnim in problemskim znanstvenim konceptom, da jo je potrebno dopoljevati s teoretičnega in metodološkega vidika hkrati ter da je treba na področju geografije delo bolje organizirati. M. P a k dodaja, da je nujna metodološka posodobitev regionalne geografije, oprta na tehnične novosti v znanstveno - raziskovalnem delu ter da je potrebno veliko več zanimanja in ukvarjanja z regionalno geografijo, saj je še vedno bistvena osnova in nujen pogoj za obstoj geografije.

Navedene misli iz referatov predstojnika oddelka in predstojnikov treh temeljnih katedr (fizičnogeografske, družbenogeografske in regionalnogeografske) ter obsežnega znanstveno raziskovalnega opusa oddelka izhajajo njegova osnovna strokovna naloga, to je razvijanje, uporaba in posredovanje teoretskih in metodoloških osnov stroke kot temeljev aplikacije v pedagoški in v nepedagoški sferi.

Znanstvenega simpozija o geografiji in aktualnih vprašanih prostorskega razvoja, na katerem je bilo predstavljenih trideset referatov, so se poleg članov oddelka udeležili kolegi iz Zagreba, Sarajeva in Münchena, Varšave in Frankfurta. Gosti so s pisnimi in številnimi tehničnimi diskusijskimi prispevki dodobra razgibali razmišljanja o raznih vsebinskih vprašanih, zlasti o pomenu in funkciji geografije nasploh.

Omenjenim uvodnim izvajanjem predstojnika Oddelka in predstojnikov treh kateder so sledili referati V. B r a č i č a o Halozah v zadnjih desetletjih, B. B e l c a o poljski razdelitvi in razdrobljenosti kmetijskih zemljišč v Sloveniji ter C. M a l o v r h a o gospodarsko energijskih vidikih pri geografskem proučevanju. Od gostov je K. R u p p e r t poročal o bavarski kmetijski pokrajini v luči državnih ukrepov, K. W o l f pa o geografskem proučevanju človekovega okolja.

Druga skupina referatov je zajela širok spekter problemov, ki jih geografi trenutno proučujejo. M. F r i g a n o v i č iz Zagreba je poročal o demografskih procesih v (ne)urbancem prostoru Hrvaške, A. K r a n j c iz Postojne o prispevku geografov pri reševanju prostorskih vprašanj, I. G a m s o kraških melioracijah zemlje za kmetijsko rabo, F. L o v r e n č a k o pedogeografskih spremembah na krasu, M. B a t o rabi tal in naklonu površja, D. O g r i n o vplivu klimatskih razmer na drevesni prirastek v submediteranski Sloveniji, D. P l u t o onesnaževanju in prostorskem razvoju Slovenije in D. R a d i n j a o slovenski geografiji v terminološki luči.

S področja družbenogeografske problematike so poročali M. N a t e k o kmetijstvu kot dejavniku gospodarske in socialne preobrazbe, I. V r i š e r o razmestitvi obrti v Sloveniji, M. R a v b a r o novejših tokovih urbanizacije v Sloveniji, M. K l e m e n č i č o družbeno-

-gospodarskem prehodu v Sloveniji, A. Černe o sodobnem geografskem proučevanju prometnih omrežij, M. Jeršič o dilemah in razvojnih možnostih zimskošportnih turističnih krajev, A. Gosar o metodah valorizacije pokrajine in izletniških točk za turizem ter M. Miškovič iz Sarajeva o problematiki prostorskega urejanja nerazvitih območij BiH. Kot je to že običaj, so bili navedeni in še nekateri neprebrani referati (Maier, Panov, Stanekovič) tiskani pred simpozijem v šesti številki DELA, zbornika Oddelka za geografijo.

A. Černe, M. Pak

Ob svoji sedemdesetletnici je Oddelek za geografijo od 4.12. do 8.12.1989 organiziral tudi dneve geografije na ljubljanski univerzi. Osrednjo prireditel je predstavljal znanstveni simpozij Geografija in aktualna vprašanja prostorskega razvoja. Spremljale pa so ga še dodatne prireditve: razstava del sodelavcev Oddelka za geografijo, okrogla miza o aplikaciji geografije za družbene potrebe in o optimizaciji pouka v osnovni in srednji šoli, študentska tribuna ter srečanje generacij.

Razstava na Oddelku za geografijo je prikazala prehojeno pedagoško, znanstveno in raziskovalno pot članov oddelka in njegovih najožjih sodelavcev.

Izhodišča za okroglo mizo o aplikaciji geografije je podal dr. Igor Vršer, ki je prikazal njene dobre in slabe strani ter težave geografije pri iskanju ustreznega položaja med drugimi "prostorskimi vedami". Med sklepi okrogle mize velja omeniti predvsem tega, ki se je nanašal na znanstveno-raziskovalno razdrobljenost geografije v vsebinskem in organizacijskem smislu: geografi moramo ustvarjati pogoje za medsebojno organizacijsko in institucionalno povezovanje na vseh specializiranih področjih geografije.

Študentsko tribuno je pripravila študentska sekcija Zveze geografskih društev Slovenije in je bila usmerjena v opredeljevanje položaja, vloge in pomena geografske stroke ter v zasnovno modernih študijskih programov.

Prva diskusija je bila podkrepljena s številnimi vzpodbudnimi in tudi kritičnimi mnenji in stališči geografov, ki so zaposleni na geografskih, planerskih, urbanističnih, statističnih, turističnih, okoljevarstvenih in drugih ustanovah in zavodih v Sloveniji. Na podlagi razprave je tribuna podčrtala dve osnovni spoznanji: Geografija kot stroka je premalo prisotna ne le v širši javnosti, temveč tudi na posameznih strokovnih področjih njenega in sorodnega delovanja. To velja za njeno osnovno poljudno-informativno vlogo, kakor za znanstveno in raziskovalno. Med vzroki za nezadovoljiv položaj je tudi neustrezna oblika prikazovanja izsledkov geografskega preučevanja, pa tudi prešibka zavzetost geografov za popularizacijo geografskega načina mišljenja. Geografija mora zato prestopiti okvire svojega ožjega delovanja, se odpreti navzven ter zasnovati strategijo enakopravnega vključevanja v širše, interdisciplinarno preučevanje pokrajine, okolja ali prostora.

Razprava o študijskih programih je prinesla več kritičnih pripomb k programu in njegovem izvajanju, ne le s strani študentov, marveč tudi učiteljev in sodelavcev. Zahteve po realizaciji enopredmetnega študija geografije, katerega program je sicer potrjen, so ob tem prišle jasno do izraza. Številni so izrazili prepričanje, da predstavlja študij geografije kot samostojnega predmeta za oblikovanje poglobljenega in uporabnejšega študija, s tem pa tudi uspešnejšega diplomanta. Doslednejša eksaktnost pri geografskih analizah, večja usmerjenost v celovito prikazovanje geografskih razmer, pogostnejša sinteza geografskih spoznanj in sodobnejše pedagoške oblike sploh so med predlogi, ki naj spremljajo sodobno zasnovano geografijo na univerzi.

Okrogla miza o optimizaciji pouka geografije v osnovni in srednji šoli ter njeno vertikalna

strukturiranost, za katero je pripravil izhodišča J. Kunaver, je ponovno potrdila spoznanje, da mora geografija svojo uspešnost preverjati tudi v šoli, kjer si mora z ustreznim poučevanjem geografije ustvariti trdno vlogo in upoštevanja vreden pomen.

J. Kunaver

Okrogla miza Optimizacija in vertikalna strukturiranost pouka geografije

V okviru proslave 70-letnice Oddelka za geografijo filozofske fakultete je bila tudi okrogla miza Optimizacija in vertikalna strukturiranost pouka geografije.

Poleg Kunaverjevega uvodnega referata (Inovacije v učnih oblikah pri pouku geografije in njihov odraz v učnem načrtu) so referirali še M. Umek (Vertikalna strukturiranost geografskega pouka in učna učinkovitost), J. Godnov (Uresničevanje učnega načrta pri pouku geografije v osnovni šoli) in M. Žigonik (Nekateri pogledi na razvoj in vlogo didaktike geografije).

Po odmoru so se razvrstili še referati I. Gamsa (Študij geografije na filozofski fakulteti pred reformo), M. Verbičeve (Vloga minimalnih učnih norm pri uresničevanju vertikalne strukturiranosti pouka geografije), S. Brinovca (Vsebina in tematski sklopi pri pouku geografije v srednji šoli), T. Ferjan (Pomanjkanje regionalne geografije - problem učnega načrta za geografijo v srednji šoli) in C. Kolenec-Kolnikove (Mesto in vloga geografskih pojmov v učnem načrtu).

Popoldan je M. Segers celovške univerze referiral o pogledih in novostih geografskega pouka v sosednji Avstriji.

Splošne ugotovitve okrogle mize:

- še vedno prevladuje frontalni pouk, 90 %, zato stremeti za drugimi oblikami pouka geografije,
- v preteklosti smo preskočili eno ali celo več faz v razvoju didaktike,
- brez naslonitve na tuje izsledke nam je usojeno stalno zaostajanje,
- navezali smo stike s celovško univerzo in z avstrijsko šolsko geografijo, razširili to tudi na druge centre v Evropi,
- razvijati je treba stike tudi z jugoslovanskimi didaktičnimi centri,
- več raziskovalnega dela na področju didaktike geografije,
- potrebni so eksperimentalni razredi in eksperimentalne šole za raziskovanje na področju didaktike geografije,
- imidž geografije nosijo učitelji, torej razvijati didaktiko geografije in učitelja geografije,
- strokovna usposobljenost učiteljev je visoka, toda ta je pogosto bolj formalna kot dejanska in uporabna,
- ali je učitelj tudi didaktik?
- potrebna je izrazitejša naslonitev na sorodne stroke, tudi na pedagoške-psihološke, zlasti, kadar je to v interesu geografske vzgoje in izobraževanja,
- potrebno je več regionalne geografije, vendar v ravnotežju z občo geografijo,
- problemska geografija naj ima pri pouku ustrezno mesto,
- literatura za učitelje ni zadostna, tudi ni dovolj uporabnih pregledov didaktične in metodične literature.

Nove oblike geografskega pouka:

- učnociljna analiza je pomemben sestavni del priprav učnih načrtov, ki smo jo na nekaterih

področjih v geografiji zanemarili, oziroma se nismo zavedli njenega pomena. Naša didaktična navodila so bistveno preohlapna in nekonkretna. Doslej smo upoštevali zlasti kognitivno spoznavno področje, v smotrih in ciljih geografskega pouka pa bo treba še mnogo bolj kot doslej uveljaviti vsebine in oblike, ki razvijajo tudi konativno ali afektivno, to je vzgojno področje. Pri njem nismo dovolj izkoristili področje geografskih dražljajev in njihovega sprejemanja, reagiranja nanje, osvajanja vrednot ter razvoja celovitega značaja ter končno psihomotorično področje otrokovega razvoja.

Razvijati še naprej tiste oblike:

- ki so se že uveljavile, ali so v fazi uveljavljanja: problemski pouk, naravoslovni dnevi, raziskovalni tabori, raziskovalne naloge,
- ki jih še ne poznamo, a so pomembne za razgibanje geografskega pouka: igranje vlog - priprava na življenje, projekti, kvizi,
- vračanje nekaterih starih, a še vedno uporabnih in dobrih oblik geografskega pouka kot so risanje kart, izdelovanje modelov, reliefov, to je razvijanje kartografskega načina izražanja (angl. graphycacy).

Kaj zahtevamo od današnjega učitelja: inovativnost oziroma iznajdljivost, široko razgledanost v stroki in hkrati v pedagoško-psihološki utemeljenosti vzgoje in izobraževanja, pripravljenost na terensko delo, pripravljenost na zasledovanje domače in tudi tuje literature, stalno strokovno izpopolnjevanje in zavest, da kot učitelj zemljepisa-geografije, vede, ki ima hkrati nacionalni in splošnoizobraževalni pomen, opravlja pomembno in za slovenski narod nepogrešljivo vzgojno-izobraževalno delo.

Iz tega sledi:

- pospešeno in kontinuirano delo na učnih načrtih,
- pospešeno in kontinuirano delo na učbenikih in metodičnih priročnikih. Marsikateri sedanji učbenik je tehnično zastarel, vsebinsko reven in nudi malo zvez, ter je vzgojno pomanjkljiv, kot ugotavlja dr. Požarnikova.
- utrjevanje geografije kot predmeta v predmetniku,
- interdisciplinarno vrednotenje geografskega pouka,
- potrebni so programi za bolj ali manj sposobne učence,
- v učnem načrtu je treba razlikovati med nacionalnimi interesi pri pouku geografije, deležem, ki ga mora imeti sosedstvo, zlasti jugoslovanske republike in mednarodnim pomenom pouka geografije oziroma pomenom geografske izobrazbe za razumevanje sveta.

Zato moramo v naš koncept sprejeti tudi sodobna razmišljanja psihologov in pedagogov o potrebi po inovativnem učenju in pogledu v prihodnost z ekološkega stališča in samostojnem razmišljanju, ki je podlaga za odločanje in opredeljevanje. Tu ima geografija v šoli še velike in neizkoriščene možnosti. Predvsem pa je treba preprečiti, da bi o vlogi in mestu geografije v šoli odločali nestrokovnjaki.

Referati so objavljeni v Geografskem obzorniku.

Študentska okrogla miza ob 70-letnici geografije na ljubljanski univerzi

Praznovanju obletnice smo se pridružili tudi študentje. Študentska sekcija Ljubljanskega geografskega društva je v dopoldanskem času drugega dne srečanja pripravila okroglo mizo: Za nove učne programe, kako se prodajamo geografi, naše znanje. Zvečer pa smo pripravili še družabno srečanje generacij.

Okroglo mizo sta vodila Jože Lenič in Igor Jurič, pri pripravi pa so sodelovali še Marko Krevs, Fedja Pobegajlo in Roman Šimec. Na začetku so študentje predstavili svoje videnje geografskega študija in kako naj bi se znanje kasneje uveljavljalo tudi v praksi. Po uvodu obeh moderatorjev so si udeleženci ogledali še video anketo, opravljeno med ljudmi na ulici. Odgovarjali so na vprašanje, kaj je geografija in če poznajo kakšnega slovenskega geografa? Anketa je bila precej porazna, saj ima večina anketiranih o geografiji napačne predstave, še manj pa jih je poznalo kakšnega geografa. V drugem delu okrogle mize je sledila zanimiva disusija, pri kateri so poleg študentov sodelovali še profesorji oddelka in gostje: poleg predstavnika Republiškega zavoda za šolstvo še Lojze Gosar, Alojz Briški, Aleš Stergar, Lojze Peterle, Milan Adamič Orožen, Karel Natek in drugi. Na koncu so sprejeli sklepe, ki naj pomagajo pri dvigu kakovosti študija geografije in uveljavljanju geografije v družbi. Vpeljali naj bi enopredmetni študij geografije, računalništvo in delitev na pedagoško in nepedagoško usmeritev. Na nepedagoški, enopredmetni usmeritvi naj bi uvedli tuji jezik, večji poudarek naj bi bil na metodologiji znanstvenega dela, povečala pa naj bi se tudi obseg in kakovost terenskega dela. Prizadevati bi se morali, da bi bili učni programi usklajeni s tujimi programi, razmišljati bi bilo potrebno o krepitvi študentske izmenjave, omogočili naj bi tudi več gostovanj tujih predavateljev.

Naše znanje bomo bolje prodajali šele takrat, ko bomo tudi pri nastopanju navzven bolj samozavestni, poskrbeti pa je potrebno tudi za "geografski marketing".

I.Jurič, J.Lenič, F.Pobegajlo

15. zborovanje slovenskih geografov v Koprskem primorju, Portorož, 24. - 27. oktober 1990

Zborovanja slovenskih geografov, ki so praviloma vsaka tri leta, ponujajo širšemu krogu strokovne in siceršnje javnosti priložnost, da ovrednoti stanje in položaj v slovenski raziskovalni in šolski geografiji v preteklem obdobju. Prav tako je to priložnost, da se z utemeljenimi in poglobljenimi razmisleki opozori tudi na raznovrstne vsebinske in metodološke pomanjkljivosti ali stranpoti, ki rahljajo in zmanjšujejo ugled, pomen in poslanstvo geografije v vsakdanjem življenju, še posebej na raziskovalnem, aplikativnem in izobraževalnem področju. Mislim, da je potrebno v prikazih in razpravah dajati prednost aktualnim vprašanjem sodobne geografije, ki odmerjajo njen splošni položaj in vsebinski okvir v današnji družbi. Prav tako bi bilo potrebno bolj skrbeti za temeljna teoretična, metodološka in vsebinska vprašanja naše stroke. Takšna potreba se kaže še zlasti v sedanjem času. Z uporabo sodobne računalniške tehnologije se namreč odpirajo nove možnosti geografskih spoznanj in dognanj. Kajti vsaka živa in naglo se razvijajoča stroka neobhodno terjaja, da se znova in znova vrednotijo njena dosedanja spoznanja, obenem pa začrtajo smeri njenega nadaljnega razvoja, in sicer z jasno opredelitvijo predmeta preučevanja. S tem si stroka utrjuje mesto med temeljnimi nacionalnimi vedami, kamor geografija predvsem spada.

Letošnje, po zadnji vojni že 15. zborovanje slovenskih geografov je bilo v Portorožu. Ta je bil že pred 33. leti gostitelj 3. kongresa slovenskih geografov (okt. 1957). V organizacijsko-vse-

binskem pogledu se letošnje srečanje ni dosti razlikovalo od zadnjih treh (Kranj - Bled 1981, Dolenjske Toplice 1984, Postojna 1987), udeležencem namreč nuditi kar se da celovit vpogled v:

- a) podobo, strukturo in raznovrstne probleme pokrajine, kjer se odvija zborovanje;
- b) predstavitev in uveljavitev novih oblik in metod dela na izobraževalnem področju;
- c) nove raziskovalne metode in njene pripomočke ter delovne usmeritve kakor tudi dosežke na znanstvenoraziskovalnem in aplikativnem področju, in
- č) ekskurzijski ogled pokrajine, seznanitev z njenimi problemi in s sodobnimi preoblikovalnimi težnjami, ki spreminjajo geografsko podobo naselij in sploh človekov odnos do okolja in prostora.

Večje število udeležencev 15. zborovanja slovenskih geografov je prišlo v Portorož že dan pred začetkom, ko je bil na programu razširjeni sestanek Komisije za znanstveno in raziskovalno delo (znanstvena sekcija) Zveze geografskih društev Slovenije. Na njem je bila osrednja točka dnevnega reda namenjena splošni in regionalno-geografski monografiji Slovenije in novim oblikam in možnostim raziskovalnega dela. Glede regionalnogeografske monografije je bilo ponovno razčiščenih več vsebinsko-metodoloških dilem, pa kljub vsemu je ostala še vrsta vprašanj s pomanjkljivimi odgovori, kar naj prihodnje obravnavajo in razjasnijo uredniki posameznih knjig s sodelavci in avtorji - predlagatelji minimalnih kazalcev. Sklenjeno je bilo, da je potrebno obvezne in minimalne kazalce upoštevati na nivoju mezoregij. V nadaljevanju je J. Kunaver predstavil osnutek regionalnogeografske obdelave tolminske občine.

Zborovanje, ki je bilo z vsemi spremljajočimi manifestacijami v prostorih portoroškega Avditorija, se je začelo v četrtek, 25. 10. 1990 z vsemi običajnimi uvodnimi formalnostmi. Zborovalce so pozdravili D. Plut, član predsedstva Republike Slovenije, D. Kodarin, predsednik izvršnega sveta skupnosti obalnih občin in številni predstavniki slovenskih geografskih ustanov, Zavoda RS za šolstvo in drugi. Sledili so uvodni referati, ki so skušali nadoknaditi manjkajoči predstavitevni oris Koprškega primorja z vsemi njegovimi aktualnimi in splošnimi geografskimi razsežnostmi. Na dopoldanskem zasedanju so referirali D. R a d i n j a (Pokrajinske značilnosti Tržaškega zaliva in Koprškega primorja ter Dimenzije Tržaškega zaliva in slovenskega morja in njihov regionalni pomen), I. V r i š e r (Ekonomskogeografska regionalizacija Koprškega primorja), I. G a m s (Klima Koprškega primorja in njen pomen), V. K l e m e n č i č (Koprsko kot obmejno, narodnostno mešano in terciarizirano območje) in P. S t r a n j (Primerjava razvoja vpisanih v dve sosednji manjšinski šoli).

Plenarno je bilo tudi popoldansko zborovanje. Predstavljeni so bili glavni poudarki iz referatov s področja fizično-geografskih, prebivalstvenih, kmetijsko-podeželskih in obmejnih značilnostih obravnavane pokrajine. Poročali so D. O g r i n (Nekaj klimatskih značilnosti pokrajine ob Rižanski dolini), T. C e g n a r i n Z. P a v š e k (Klima Koprškega primorja z vidika razvoja turizma in zdraviliške dejavnosti), K. N a t e k (Erozija v porečju Dragonje), A. M i h e v c (Speleološke značilnosti Koprškega primorja), A. J a k o š (Prebivalstvena problematika Koprškega primorja), M. N a t e k (Sestavine prebivalstvene rasti po naseljih Koprškega primorja v obdobju 1961-1989), M. G a b r o v e c (Razmerje med reliefom in razporeditvijo prebivalstva), D. P e r k o (Pokrajinski odnosi med reliefom in depopulacijo v Koprškem primorju), P. M i h e v c (Pomen podeželja in vasi za razvoj Koprškega primorja), A. R u s (Socio-ekonomske značilnosti Koprškega primorja ter možnosti za razvoj njegovega zaledja), M. N a t e k (Zemljiško-posesna struktura in velikost kmečkih gospodarstev v Koprškem primorju leta 1981), B. P a v l i n (Sodobne spremembe v kmetijski rabi tal v Koprškem primorju), V.

D r o b n j a k (Fizičnogeografski pomen kulturnih teras), I. R e j e c B r a n c e l j (Pokrajinski učinki kmetijstva v Koprskem primorju) in M. R a v b a r (Razvoj obalne mestne regije pod vplivom suburbanizacije).

Prvi del petkovega dopoldanskega zborovanja je potekal v dveh sekcijah:

- a) Geografija v šoli, kjer so prispevke predstavili M. K o š a k (Primorski svet v naši didaktični literaturi), S. B r i n o v e c (Posredne oblike pouka povečujejo učenčevo aktivnost in učinkovitost pouka), T. F e r j a n (Manj znane - inovativne metode pri pouku), in S. B o r o v š a k (Mladi geografi osnovnošolci v raziskovalnih taborih na celjskem območju).
- b) V drugi sekciji so predstavili preostale raziskovalne naloge z območja Koprškega primorja, in sicer s področja mestne geografije, infrastrukture, turizma in problemov okolja. Poročali so V. D r o z g (Členitev mestnega območja Izole), M. P a k (Problematika terciarizacije mestnega jedra v Kopru), V. K o k o l e (Oskrba in spontana gravitacija v Primorju), M. B r i c e l j in I. R e j e c B r a n c e l j (Oskrba z vodo v Koprskem primorju), M. Š p e s (Industrijski obrati in njihov vpliv na okolje Koprškega primorja), I. J u r i n č i č (Presoja vplivov na okolje ob lociranju industrije v občini Koper), A. Č e r n e in S. P e l e c (Vloga in pomen prometa v Koprskem primorju), M. J e r š i č (Turistična transformacija Portoroža), A. K r a n j c (Jamski turizem na Krasu - med najstarejšimi turističnimi panogami) in B. K r i ž a n (Preobrazba sečoveljskih solin ter varstvo naravne in kulturne dediščine).

Z izsledki šestih raziskav so zborovalce seznanili na celodnevni ali poldnevni ekskurziji, kjer so poročali: F. L o v r e n č a k (Pedogeografske in vegetacijskogeografske razmere v Koprskem primorju), M. O r o ž e n A d a m i č (Podvodni relief Tržaškega zaliva in varovanje naravne dediščine), F. B e r n o t (Hidrografske značilnosti morja ob slovenski obali), P. R e p o l u s k (Spreminjanje narodnostne strukture prebivalstva kot element demogeografskega razvoja v Koprskem primorju), D. K l a d n i k (Možnosti intenziviranja rabe kulturnih teras) in M. P o ž e š (Podeželska naselja v občini Koper).

Tudi prvi del petkovega popoldanskega programa je bil v dveh skupinah. Prva je z okroglo mizo obravnavala metodološke novosti v delu geografskih raziskovalnih inštitucij in možnosti uporabe teh izsledkov v praksi, zlasti še na področju geografskega izobraževanja. Uvodne misli za razpravo, ki je bila živahna, so pripravili A. Černe, T. Ogrinc in D. Perko.

Vzporedno z njo je tekla druga okrogla miza, namenjena poimenovanju regije in geografskemu imenoslovju; vodil jo je I. Gams. Težišče razprave je bilo osredotočeno za poimenovanje območja, ki ga v svojo teritorialno-upravno celoto vključujejo vse tri obalne občine. Dosedaj so za to območje uporabljali različni avtorji različna geografska imena: Slovenska Istra, Submediteranska Slovenija, Primorje, Obala, Obalno-kraška regija, Koprsko primorje, Koprsko, Koprščina, Šavrinija, Šavrinska brda, Šavrinsko itd. Končno je prevladalo mnenje, da je še najustreznejše poimenovati obravnavano ozemlje s skupnim imenom Koprsko primorje. Potemtakem je pokrajinsko ime izpeljano oziroma povzeto po pokrajinskem središču, kar spet ni tako redko na Slovenskem.

Tretja popoldanska okrogla miza - Dileme in problemi regionalnega razvoja, ki jo je vodil L. Gosar in zanjo pripravil vsebinsko zasnovo, je bila živahna, vsebinsko marsikdaj provokativno usmerjena, predvsem pa je nudila razpravljalcem možnosti predstavitve in kratke utemeljitve novih pogledov in smeri nadaljnega razvoja posameznih območij Slovenije. Posebno pozornost so v razpravi namenili Koprskemu primorju in njegovi funkciji v Sloveniji, kakor tudi njegovemu prometno-gravitacijskemu zaledju. Razgovor je med drugim razgrnil tudi nove poglede pri urejanju in načrtovanju sprememb v prostoru. Izrecno je bilo poudarjeno, da bi

morali najprej razbremeniti ožji obalni pas prometnih tokov in sekundarnih dejavnosti, v zaledju pa oživeti krajevna središča. Doslej so naravne danosti bolj ali manj usmerjale razvoj, kakršen je pač bil. Nadalje je bilo ugotovljeno, da postajajo naravni viri čedalje večji omejitveni dejavniki (npr. vodni viri) nadaljnjega ekstenzivnega razvoja Koprškega primorja. Ob številnih tehtnih diskusijskih razmišljanjih ne gre prezreti opozorila, da je zelo nenavadno, da ob vseh mogočih predvidevanjih in načrtovanih upoštevanjih in računajo samo s kopnim delom - obalo in njenim zaledjem, ki zajemata okrog polovico pokrajine, ne razmišljamo pa hkrati o morskem delu "Obale", ki postaja gospodarsko čedalje pomembnejši (npr. ribolov, promet idr.). Sicer pa so s takšnimi razmišljanji bile zarisane temeljne zasnove maritimne geografije.

Tudi 15. zborovanje slovenskih geografov so spremljale številne vzporedne in dopolnilne prireditve. Slovenske geografske ustanove so pripravile razstavo o svojih raziskovalnih dosežkih in izdajateljski dejavnosti. Predstavljeni in razstavljeni so bili prispevki, ki so prišli na razpis geografskega fotografskega in video natečaja, pa projekcija filma *Poplave morja ob slovenski obali* (dr. F. B e r n o t) in projekcija diapozitivov pod skupnim naslovom *Podvodni svet slovenske obale* (M. O r o ž e n A d a m i č). Ves čas zborovanja je v posebnem prostoru Avditorija delala računalniška delavnica, ki jo je pripravil Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU.

Tretji dan zborovanja je bil namenjen terenskem delu - ekskurziji, in sicer v dveh izvedbah: poldnevna ekskurzija je nudila ogled značilnih predelov v zaledju obale; na celodnevni ekskurziji, ki pa zaradi neugodnega vremena ni bila v celoti izpeljana, pa bi si z vožnjo na ladji ogledali obalo in njene značilnosti, in sicer na odseku med Izolo in Portorožom. Kopni del ekskurzije je bil na relaciji: Portorož - Lucija - Raven - Nova vas - Križišče - Puče - Šmarje - Pomjan - Babiči - Marezige - Pridvor - Bertoki - Izola. V Ravnu smo si ogledali etnološki spomenik "Tonina hiša", ki ohranja značilnosti podeželskega stavbarstva iz preteklih dveh stoletij. Etnologinja Z. Ž a g a r, kustosinja Pomorskega muzeja Sergej Mašera iz Pirana, je na osnovi ohranjenih in razstavljenih materialnih dobrin orisala nekdanji način življenja in dela istrskega kmeta. Obenem pa je spregovorila tudi o nekdanjem oljarstvu, ki je temeljilo na gojenju oljk in pridelovanju oliv.

Krajsi postanek v Šmarjah, ki so središče osrednjega dela Koprskih hribov, je bil namenjen tudi predstavitvi kulturnih teras, ki so značilna oblika mediteranske kmetijske pokrajine. O terasah, njihovi nekdanji razširjenosti in današnji namembnosti je spregovoril J. T i t l. Pri Pomjanu, ob poučnem profilu, je dr. F. L o v r e n č a k nazorno in pregledno predstavil osnovne tipe prsti in na njih navezane rastlinske združbe. Zadnji postanek je bil pri Bertokih, kjer je I. V r h o v n i k, dipl. ing. agronomije, podala plastičen oris kmetijstva v Koprskem primorju, njegovo proizvodno usmerjenost in tržno naravnost. Skratka, ekskurzija nas je popeljala po odročnih in zato manj poznanih območjih, ki ob nagli urbanizaciji obalnih predelov doživljajo močno depopulacijo in z njo povezane devastacijske procese kulturne pokrajine - podeželja.

Ob prihodu v Portorož so vsi udeleženci dobili tudi zbornik referatov, ki so natisnjeni v knjigi "Primorje" in obsega 308 strani; izšla je v nakladi 600 izvodov. Na 14 straneh pa je izšel vodnik po ekskurziji pod naslovom "Primorje. Gradivo za ekskurzijo."

Poročilo o 15. zborovanju slovenskih geografov moremo skleniti z naslednjimi ugotovitvami: Organizator zborovanja - Geografsko društvo Primorje, ki mu predseduje J. Žumer, programski odbor, ki ga je vodil M. Orožen Adamič, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani kot organizator in koordinator raziskav, so ob Zvezi geografskih društev Slovenije in njenimi telesi vložili veliko truda v organizacijske priprave in vsebinsko zasnovo zborovanja. Razveseljivo in spodbudno je spoznanje, da je vseslovenska akcija "2000 mladih raziskovalcev" tudi na področju naše stroke obrodila sadove, ki se kažejo med drugim v nastopu velikega števila mladih razis-

kovalcev, ki so z referati in raziskovalnimi dosežki obogatili slovensko geografsko misel.

Tudi na letošnjem zborovanju smo ugotavljali, da je bil program (pre)natrpan, kar je neugodno vplivalo na razpravo, ki je bila časovno omejena. Tudi okrogle mize z obravnavo in razčlenjevanjem aktualnih vprašanj, s katerimi je neposredno povezana vloga geografije v današnjem trenutku, se zaradi časovnih omejitev niso razživele in ustrezno odgovorile na zastavljena vprašanja. S tem v zvezi je značilno, da sta se že pred 33. leti poročevalca o 3. kongresu slovenskih geografov pritoževala, da je program prenatrpan, kar negativno vpliva na razpravo in počutje kongresnikov (Prim.: V. K o k o l e, GV XXIX. -XXX., 1957, str. 243 in 245; D. M e - z e, GO IV., 1957, šte. 4, str. 98.). Nedvomno je smisel naših zborovanj, da predstavijo udeležencem, ki so z različnih področij dela, globalne probleme in sintetične preglede pokrajin, ki gostijo geografski shod. Ob zborniku referatov, ki je (praviloma) natisnjen že pred zborovanjem, se postavlja vprašanje, ali je res potrebno o vseh prispevkih tudi ustno poročati? Pri razpravah za prihodnje zborovanje velja o tem ponovno razmisliti. Prednost naj bi dali kompleksnemu in sinteznemu, bodisi glede pokrajine, v kateri poteka zborovanje, bodisi glede metodološke in teoretične geografske misli sploh.

Portoroškega zborovanja se je udeležilo nekaj nad 300 slovenskih geografov domala iz vseh področij dela oziroma zaposlitev. Tudi zavoljo tega je potrebno temeljiteje razmisliti o fiziognomiji in strukturi naslednjih zborovanj. Nudijo naj celovit vpogled v vsebinsko strukturo dosežkov slovenske geografije, kakor tudi v njeno mesto in uveljavljanje njenih temeljnih spoznanj v širšem evropskem svetu.

Ob sklepu poročila ne moremo mimo nekaterih organizacijskih spodrsrljajev in pomanjkljivosti. Na prvo mesto bi postavili izostanek uvodnega in preglednega referata, ki bi podobno kakor na vseh dosedanjih zborovanjih predstavil zaokroženo geografsko podobo Koprškega primorja. V zborniku referatov je žal izostala geografska bibliografija Koprškega primorja (vsaj novejša), ki je nikakor ne more nadomestiti "Pregled uporabljenih virov in literature" (str. 278-288), ki je že tako in tako v ustreznem obsegu objavljen pri posameznih referatih. Nesmotna je dvakratna objava izvlečkov, obkrat v slovenskem jeziku, kar zborniku prav gotovo ne odpira vrat v tujo, mednarodno geografsko javnost. Na tem zborovanju smo se prvokrat razšli brez kakršnihkoli sklepov ali napotkov. Udeleženci tudi niso imeli možnosti, da bi ob zaključku zborovanja spregovorili o izbiri kraja prihodnjega zborovanja.

Kljub kritičnim pripombam je bila vsebinska stran zborovanja kvalitetna, zato bi zaslužilo večjo odmevnost v sredstvih javnega obveščanja. S kratkima noticama, ki sta bili objavljeni v Delu in Primorskem dnevniku (26.10.1990) ter krajšim poročilom na valovih radia Slovenija, nikakor ne smemo biti zadovoljni.

M.Natek

Simpozij podkomisije za gorska in subpolarna območja pri IGU v Fribourgu od 14. do 18.1989

Podkomisija za gorska in subpolarna območja, ki od zadnjega kongresa IGU v Avstraliji 1988 deluje v okviru komisije za spreminjanje agrarnih sistemov, se je tokrat sestala v švicarskem Fribourgu, na simpoziju, posvečenemu "Prostorski dinamiki in ekološkimi problemom gorskih in subpolarnih območij". Simpozij je potekal na oddelku za geografijo tamkašnje univerze. Organiziral ga je švicarski član podkomisije W. Leimgruber, udeležilo pa se ga je šestnajst sodelavcev iz devetih dežel, ki so predstavili enajst referatov. Poleg tega so se udeleženci

dva dneva na terenu seznanjali z aktualno problematiko gorskih območij na primeru Bernskih Alp.

V dveh dnevih se je zvrstilo kar osem referatov, namenjenih problematiki gorskih območij, ustrezno okolju, kjer se je simpozij odvijal. Le trije so obravnavali probleme subpolarnih območij.

M. A c h e r m a n in W. L e i m g r u b e r sta na primeru švicarskih gorskih regij teoretično in praktično ocenila vzdržljivost oziroma navzkrižnost okolja. Za potrebe vladnih odločitev pri planiranih posegih v okolje so strokovnjaki različnih disciplin izdelali objektivna, kompleksna merila za ocenitev ravnotežne vzdržljivosti okolja. Referenta sta prikazala zgodovinske in zakonske osnove za izdelavo meril in osvetlila njihovo praktično uporabo pri planiranem širjenju hidroenergetskega sistema. Ocenio vzdržljivosti okolja, prvo te vrste v Švici, so izdelali v letih 1986 do 1989. Pokazalo se je, da mnogi projekti po regionalni vzdržljivosti sicer ne ustrezajo v celoti, so pa v globalnem nacionalnem interesu vseeno sprejemljivi in opravičljivi.

E. B a r t h o u d z univerze v Neuchatelu je referiral o vplivih smučanja na gorsko okolje, ki je za človekove posege še posebej občutljivo, saj mnogih v višinah nad 2400 m ni mogoče več popraviti. Ko preučuje tehnične in zakonske usmeritve, opredeljuje značilnosti spreminjanja pokrajine in njihove učinke na okolje ter se zavzema za ravnovesje med gospodarskimi interesi in varstvom okolja.

L. D i l s a v e r z mobilne univerze v Južni Alabami je v referatu "Razvoj in ekologija v gorskih nacionalnih parkih" osvetlil razkorak med temeljnim zavzemanjem za ohranjanje nedotaknjenih naravnih parkov in bolj elastičnimi težnjami po razvijanju rekreacijskih dejavnosti v njih. Naraščajoče turistične potrebe in širjenje ustrezne infrastrukture razgaljajo vedno večjo kompleksnost posegov v naravo in čedalje težavnejše vzdrževanje njene ekološke nenačrtosti.

R. M a j o r a l z Univerze v Barceloni je v referatu "Socialni in pokrajinski učinki vodnih elektrarn v Katalonskih Pirinejih" opredelila hidroenergetski pomen gorskih dolin. Z energetskega, prebivalstvenega, naravnovarstvenega in turističnega vidika je v tej gorski pokrajini ovrednotila učinke 400 akumulacijskih jezer. Osvetlila je negativne socialne posledice za lokalno prebivalstvo, ki jih sprožijo izselitve ter hkrati pozitivni komplementarni pomen gorskih regij za gospodarsko aktivne ravninske predele Katalonije.

D. G r o s s m a n iz Izraela je preučil zaplete pri širjenju in ustanavljanju naselij v gorskih in obrobni območjih Izraela in na Zahodnem bregu. Raziskal je težnje arabskih in židovskih naseljencev po izrabi zemlje v preteklosti in ugotavljal današnje spremembe. Posebej je naglasil omejenost naravnih virov, kar je sprožilo različne oblike izrabe tal in poselitve.

V. R. S i n g z univerze v Varanasiju je prikazal degradacijo naravnih ekosistemov v utarpradski Himalaji. Orisal je dva uničujoča modela človekovega poseganja v občutljivo gorsko regijo, ki ne degradirata le ekosistema, temveč hkrati zmanjšujeta tudi kultivirano območje.

Podpisani je v referatu "Prostorska dinamika v slovenskih Alpah" predstavil gospodarsko dinamiko in problematiko slovenskega gorskega sveta, ki sta posledica povojne industrializacije, prebivalstvene preseljitve in turističnega oživljanja.

Problematiko subpolarnih območij so obravnavali trije referati. Amerikanec L. S o m m e r s je analiziral prostorsko spreminjanje pomena primarnih dejavnosti na Norveškem, zlasti ribištva. Finec M. H a k k i l a je na primeru otoka Manamansalo na jezeru Oulu očrtal vplive človeka na gozd in prikazal njegovo spreminjanje. H. J u s s u l a je na primeru ekološkega eksperimenta v območju Suomussalmi opredelil regionalno politiko in nanovo pretehtal vprašanja okolja za harmonični razvoj lokalnega gospodarstva in ustrezno prebivalstveno problematiko. Amerikanec F. D o h r s je ponovno pretehtal koncept klimatske conalnosti v gorskem svetu. Morfologiji srednjeveškega mesta, strateško ovitega v okolju Sarine in opasane-

ga z ostanki mestnega obzidja, je bilo posvečeno poldnevno razgledovanje mesta in ugotavljanje njegovega teritorialnega širjenja iz zgodovinskega jedra z upravno in trgovsko funkcijo v nove poslovne, prometne, univerzitetne in rezidenčne četrti. Gre za manjše univerzitetno in rezidenčno mesto francoske Švice.

Prvi terenski dan je bil posvečen turistični dejavnosti v znanem gorskem turističnem središču Grindelwald, ki je že od leta 1979 poligon široke interdisciplinarne raziskave v okviru Unesco programa "Man and Biosphere", ki preučuje ekološko vzdržljivost gorskih območij ob vzajemni povezavi kmetijstva s turizmom. Raziskava naj zagotovi razvoj kvalitetnega, dolgoročnega in visoko donosnega letoletnega turizma. V tej visoko specializirani alpski turistični regiji je subvencionirano kmetijstvo nepogrešljiv vzdrževalec kulturne pokrajine, ne pa več pridelovalec kmetijskih pridelkov.

Drugi terenski dan je bil namenjen ogledu hidroenergetskega sistema Oberhasli v dolinah zgornje Aare, Gadme in Gene. Sistem obsega skupno 205 milijonov m³ zajezene vode in dosega letno proizvodnjo 1587 kWh električne energije. Pripravili pa so že projekte za razširitev sistema Grimsel West, ki bo povečal dosedanjo zmogljivost, omilil izpade energetskih naprav in bo poleg zadostnega poletnega pridobivanja električne energije zadovoljeval tudi potrebe po deslejši vedno manjkajoči zimski energiji.

M. Vojvoda

Znanstveno srečanje komisije za spreminjanje ruralnih sistemov in podkomisije za gorska in subarktična območja

Zveza geografskih društev Slovenije je od 23. do 27. julija 1990 v Ljubljani organizirala znanstveno srečanje omenjene komisije (Commission on Changing Rural Systems) in podkomisije (Subcommission on Highlands and High-latitude Zones), ki delujeta pri Mednarodni geografski zvezi (International Geographical Union). Srečanja se je udeležilo 43 geografov z raznih delov sveta: Španije (6), ZDA (6), Izraela (4), Velike Britanije (3), Finske (4), Nizozemske (2), Francije (2), Japonske (2), Kanade (2), po en udeleženec pa je prišel s Tajvana, iz Švice, Švedske, Avstralije in Indije. Z regionalnim poreklom udeležencev je bil organizator zelo zadovoljen; pogrešal je le kolege iz vzhodnoevropskih držav, ki so odpovedali udeležbo zaradi znanih gospodarskih težav.

Posebno poglavje je pomanjkljiva udeležba jugoslovanskih geografov. Poleg devetih Slovencev sta iz drugih republik prišla le dva udeleženca. Res škoda, da se jugoslovanski geografi niso odzvali enkratni priložnosti, da se doma srečajo z vrhunskimi strokovnjaki z vsega sveta. Naj bodo vzroki takšni ali drugačni, je to nedvomno odraz prevelike zaprtosti jugoslovanske geografije.

Srečanje je potekalo na oddelku za geografijo filozofske fakultete v Ljubljani, le uvodni del je bil v zbornični dvorani univerze. V treh dnevih so se zvrstili referati z diskusijo, v dveh pa ekskurziji v slovenski alpski svet (Bled, Bohinj, Selška dolina) in v subpanonski del Slovenije (Rogaška Slatina, Ptuj).

Vsebina simpozija: "Podeželje in družbenogospodarski razvoj" (za komisijo) in "Razvoj in ekološki problemi gorskih in subarktičnih območij" (za podkomisijo) je bila določena po dogovoru med organizatorjem in vodjema komisije (prof. Michael Troughton) in podkomisije (prof. Roser Majoral).

Pomembnost srečanja je poudaril podpredsednik Izvršnega sveta skupščine republike Slovenije dr. Leo Šešerko, ki je pozdravil udeležence ter podpredsednik skupščine mesta Ljubljana, dr. Mihael Vengušt, ki je za udeležence pripravil sprejem. Organizacija srečanja je bila, žal, pomanjkljiva, kar velja za urejanje hotelskih rezervacij za goste, za priprave, tiskanje in razpošiljanje gradiv, za iskanje pokroviteljev in organizacijo ekskurzij. Delo je zato slonelo predvsem na članih organizacijskega odbora, ki so ga sestavljali mag. Marjan Bat, dr. Borut Belec, J. McCollister, mag. Matej Gabrovec, dr. Anton Gosar, Drago Kladnik, dr. Metod Vojvoda, vodil pa jo je podpisani.

M. Klemenčič

Mednarodna konferenca o človekovem posegu v kras in spremembe v njegovem okolju, 15. - 21. septembra 1990 na Moravskem

Skupščina mednarodne geografske zveze (MGU) je na kongresu l. 1984 v Parizu na predlog jugoslovanskega komiteja za geografijo ustanovila študijsko skupino za človekov poseg v kras. Med njena uspešna dosedanja zasedanja sodi tudi simpozij l. 1987 v Postojni. Njegov plod sta dve knjigi (zbornik referatov Karst and Man, 265 s., vodnik Man's impact in Dinaric Karst, s. 205, oboje Ljubljana 1987). Na mednarodnem geografskem kongresu l. 1988 v Avstraliji je bilo delo te skupine kljub splošnemu krčenju števila teles MGU podaljšano za štiri leta in sicer pod novim imenom Študijska skupina za spremembe v okolju krasa. Ker pa se s to problematiko, zlasti onesnaževanjem voda, ukvarja tudi Komisija za kemično, fizikalno in hidrološko kraško raziskovanje v Mednarodni spelcologiški zvezi, je organizator konference, brnski Inštitut za geografijo ČSAV s svojo kraško sekcijo povezal obe telesi na skupnem zasedanju.

Od 16. do 18. septembra so bila predavanja v kraju Češkovice nad moravskim mestom Blansko. Sledila je dvodnevna avtobusna ekskurzija po slovaškem krasu. Del od okoli 55 udeležencev je ekskurzijo nadaljeval do 23. septembra po madžarskem krasu. Ta del je organiziral v krasoslovju aktivni fizičnogeografski inštitut univerze v Szegedu.

Organizator češkoslovaškega dela je pred konferenco natisnil 15 referatov, skupno z enajstimi krašimi pregledi trenutnega raziskovanja, ki jih je dobil od povabljenih gostov. Zbornik je izšel v novi reviji brnskega inštituta - *Studia carsologica* 2 (Brno 1990, 174 s.). Številni prispevki obravnavajo spremembe v krasu zaradi različnih človekovih dejavnosti (kislilni dež, kamnolomi, deforestacija, onesnaženja voda, odpadki itd.). Ostali posegajo na druga področja (pretekle spremembe v solarni aktivnosti na osnovi luminescence sige, starost jam, aridne faze v geološki preteklosti in njihov učinek za bivanje človeka v jamah itd.). V zborniku so objavljeni tudi štirje prispevki slovenskih udeležencev: A. K r a n j c - J. K o g o v š e k, Onesnaževanje ob navpičnem prenikanju vode v slovenskem dinarskem krasu; D. R o j š e k, Človekov poseg v sistem Škocjanskih jam; I. G a m s, Globina dežnih zlebičev kot merilo starosti deforestacije; isti: raziskave sprememb v kraškem okolju v Sloveniji.

V načrtu dela, ki ga je študijska skupina za človekov poseg v kras l. 1988 predložila skupščini MGU v Sydneyu, je bila tudi registracija kraških regij in njihovih poglavitnih sprememb po svetu. Še vedno namreč ne vemo natančno, kolikšen delež kopnega zavzema kras oz. njegovi različni tipi. Objavljene ocene se gibljejo v razponu med 4 in 22 %. Pregledne karte večjih kraških predelov sveta slonijo navadno na kraških kamninah, povzetih po geoloških kartah, pri tem pa ni enotnosti, kaj vse so kraške kamnine (karbonati, soli, sadra, v novejšem času tudi nekateri silikati v Južni Ameriki) in ponekod so med obsegom teh kamnin in krasom razlike.

Sedanje vodstvo študijske skupine se je odločilo za pregled človekovih posegov v nekaterih pomembnejših kraških deželah in naša konferenca na Moravskem naj bi dala prvi pregled dela, ki ga naj bi zaključila posebna publikacija. Program delovne skupine iz l. 1988 pa so zdaj delno prevzeli hidrogeologi, ki so oblikovali mednarodno raziskovalno temo, imenovano IGCO 299 Geologija, klima, hidrologija in kras. V prvi fazi bi vanjo zajeli le značilna in ne vsa kraška območja sveta. Na naši konferenci na Moravskem smo redni člani naše delovne skupine sklenili predlagati organizatorjem teme IGCP 299 uradno sodelovanje in razširitev na vse kraške regije sveta. Kot geografski kraški raziskovalci bi se radi znebili večnih očitkov, da je kras za svet nepomemben pojav, ki ne zasluži v Mednarodni geografski zvezi niti posebne raziskovalne koordinacije, tako da je veliko krasoslovcev iz vrst geografov prisiljenih sodelovati pri delu Mednarodne speleološke zveze. Ker so jame mnogim bistvo krasa in ne posebno kraško okolje, tudi pri nas nekatere manj izrazite kraške tipe javnost ne priznava za kras. V nekaterih deželah pa je pojem krasa še neznan.

I. Gams

Madžarsko-slovenska konferenca o fizični geografiji

Organizirano institucijsko povezovanje z geografskimi središči onstran državne meje, ki zlasti v fizični geografiji zaostaja za splošnim družbenim razvojem, je s to konferenco dobilo nov zagon. Med 27. in 30. septembrom 1990 je konferenca potekala v okviru utečenega medakademijskega sodelovanja med Madžarsko akademijo znanosti (v bodoče MAZ) in Slovensko akademijo znanosti in umetnosti ter v organizaciji Geografskega raziskovalnega inštituta MAZ iz Budimpešte in Geografskega inštituta AM ZRC SAZU. Njen namen je boljše medsebojno spoznavanje raziskovalnih smeri in dosežkov kot podlaga za nadaljnje poglobljeno sodelovanje.

Prvi dan smo na polotoku Tihany ob Blatnem jezeru poslušali referate. Slovenci smo v devetih referatih poročali o naših meritvah korozije, o visokogorskem krasu, o raziskovanju krasa v IZRK ZRC SAZU, slovenskem raziskovanju reliefa, naravnih nesrečah in usadih, o uporabi digitalnega modela reliefa za regionalno in kulturno gorsko pokrajino ter o pripravah nove regionalne monografije Slovenije. Madžarski fizični geografi so v štirih referatih govorili o njihovi seriji regionalnih geografskih monografij, o preučevanju uravnav v gorah, o razvojnih generacijah kraškega reliefa v govorju Bakony (SZ od Blatnega jezera) in njihovi uporabi DMR za geomorfološko raziskovanje.

V diskusiji so se pokazali skupni interesi za bodoče sodelovanje, ki bo še naprej v okviru obeh imenovanih akademij, toda s težnjo, da pritegnemo še druge sosede. Z madžarskimi udeleženci smo našli skupni interes v sodelovanju pri nastajanju geografskega informacijskega sistema (tu so možnosti za sodelovanje z Gradcem), preučevanje starosti uravnav vzpetega površja in naravnih nesreč. Slovenski referenti so bili z Geografskega inštituta AM ZRC SAZU (4), Oddelka za geografijo FF (2) in Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU (1). Vsi štirje madžarski referenti so prišli z Geografskega raziskovalnega inštituta MAZ pod vodstvom akademika MAZ in zunanjega člana SAZU prof.dr. Marton Pecsija. Zbornik referatov bo natisnil Geografski inštitut MAZ, ki ima dobre stike z mnogimi geografskimi središči po svetu in jim pošilja svoje objave.

Drugi dan zasedanja je bila geomorfološka ekskurzija po gorovju Bakony. Slovenske geomorfologe so presenečale trditve madžarskih kolegov o mnogo starejših nivojih, kot jih v istih

višinah ugotavljamo v SV Sloveniji. S korelacijskimi sedimenti so madžarski kolegi dokazovali, da so razpoznavni nivoji vse od paleozoika dalje, dobro ohranjeni pa še iz triade in mezozoika. Vulkansko delovanje v panonu je na obrobju kotline Tapolce nekatere fosilizirala odeja bazalta, nastala ob vulkanskem delovanju v zgornjem miocenu (panonu). Zapustilo je nekaj vulkanskih stožcev s strminami, zaradi katerih prištevajo pokrajino v višavju na severu Blatnega jezera med najlepše dele Madžarske. Slovencem so to najbližji, kolikor toliko ohranjeni vulkanski stožci. Le nekaj deset metrov nad jezersko gladino so po dokazovanju madžarskih geomorfologov na abrazijskem nivoju panonskega morja ohranjeni istočasni (panonski) vršaji ob ustju gorskih rek. Slovenski udeleženci smo se spraševali, v koliki meri prispevajo k pripisanim razlikam v starosti reliefa takraj in onkraj državne meje mnogo slabotnejše terciarno tektonsko delovanje severno od Blatnega jezera, manj padavin in manj erozije - relief je videti povsem denudacijski - in koliko različna metodologija raziskovanja.

Zadnji dan je bila dvodnevna ekskurzija po SV Sloveniji in sicer po Pomurju in nizkem Podravju, po poti Lendava - Maribor - Rogla - Haloze - vzhodne Slovenske gorice - Lendava. Pri razlagi so prvi dan sodelovali tudi geografi s pedagoške fakultete v Mariboru. V ospredju diskusij so bila vprašanja vodnih melioracij v Ščavniški in Pesniški dolini, kvartarno preoblikovanje v gorah pod Pohorjem, uravnavanje v gorah in usadi.

I. Gams

Vpliv inovacijskih procesov na preobrazbo pokrajine

Mednarodni medinštitutski seminar geografskih oddelkov pedagoške fakultete univerze v Mariboru in filozofske fakultete v Ljubljani ter katedre za gospodarsko geografijo in regionalno planiranje univerze v Bayreuthu (ZRN), se je odvijal v Mariboru, 18.-19.10.1990.

Tradicionalno sodelovanje navedenih geografskih oddelkov, pri tem je sodelovanje med oddelkoma iz Bayreutha in Ljubljane veliko starejše, med oddelkoma iz Bayreutha in Maribora pa institucionalizirano z meduniverzitetnim sporazumom, je z lanskoletnim podobnim seminarjem v Bayreuthu in letošnjim v Mariboru dobilo nove, intenzivnejše in kvalitetnejše oblike. Že iz naslova je razvidna vsebinska usmeritev seminarja v obravnavo inovacijskih pokrajnotvornih procesov, kar je bilo glede na strokovno usmeritev gostov iz Nemčije, pa tudi tovrstne aktualnosti našega okolja, tudi razumljivo. Ne nazadnje je treba priznati, da tudi večletna recesija geografskih proučevanj v Severovzhodni Sloveniji terja temeljitejšo obravnavo aktualne prostorske problematike. Organizatorju, oddelku za geografijo PF v Mariboru, zato ni bilo težavno pripraviti vsebinsko zanimivo strokovno srečanje, na katerem se je razvila nadpovprečno živahna razprava. Evropa je vedno "manjša", zato so podobnosti v oblikah in učinkih regionalnih procesov v različnih evropskih območjih vedno večje.

Nemški kolegi so predstavili dve sicer drobni, toda za prostorski razvoj pomembni tematiki. J. M a i e r in C. H e r m a n n sta poročala o možnostih in prvih zametkih povečanja dohodka z neposredno prodajo kmetijskih pridelkov. Ne glede na redkost je to dokaj kompleksna problematika, saj zadeva kmetijsko pridelavo, kmetijsko delovno silo, oskrbo, centralnost naselij in končno regionalni razvoj. Podobno je bila tudi za naše okolje aktualna problematika, ki sta jo podala J. M a i e r in J. K ö n i g o neizkoriščenem stavbnem fondu na podeželju kot indikatorju negativnega razvoja. Vedno številnejše opuščene stavbe v manj razvitih območjih kažejo na eni strani na regionalni gospodarski razvoj in na drugi na nefunkcionalnost starih stavb in nase-

lij sploh. Prenova vasi in oživiljanje podeželja se na to neposredno vežeta.

Zanimive teme so predstavili tudi domači kolegi, med njimi so uspešno nastopili tudi asistenti mariborskega geografskega oddelka. Podpisani je prikazal novejšo trende urbanizacije na Dravskem polju, kot enem najbolj urbaniziranih, hkrati pa tudi najbolj kmetijsko ugodnih predelov Slovenije, z makroregionalnim in predvsem zaposlitvenim središčem Mariborom na njegovem obrobju. O inovacijah kmetijstva v Prekmurju je poročal V. B r a č i č, medtem ko je B. B e l e c podal kvantitativno analizo razdrobljenosti kmetijskih zemljišč kot dejavnika inovacijskih procesov na Murskem polju. O vplivu dislociranih industrijskih obratov na razvoj nekaterih delov Slovenskih goric in Prekmurja sta poročala B. K e r t i n L. O l a s, ki sta dodobra razširila geografsko pomembno in kompleksno tematiko nekaterih elementov regionalnega razvoja. I. V r i š e r je predstavil izhodišče za ekonomsko geografsko regionalizacijo Severovzhodne Slovenije.

Geografsko pa tudi gospodarsko silno zanimivo in pomembno problematiko biokmetijstva v Pomurju je predstavil I. Ž i b e r n a. Pokazalo se je, da je ta precej kompleksna in predvsem ekonomsko tehtna tematika mnogo bolj problematična, kot se kaže v nekaterih javnih napovedih in željah. Ob ekonomskem izhaja navsezadnje nerazčiščeno še vprašanje, v kakšni meri lahko sploh govorimo o biohrani. Zanimive teme o urbanizaciji in spreminjanju morfološke strukture podeželskih naselij se je lotil V. D r o z g. Zadnji referent U. H o r v a t pa je podal pregled zdraviliških turističnih krajev v Sloveniji s posebnim poudarkom na Atomskih toplicah, Moravskih Toplicah in Banovcih.

Vsebinsko pester in strokovno uspešen znanstveni sestanek se je zaključil z ekskurzijo po Dravskem polju, predvsem z obravnavo ekološko škodljivih posegov v pokrajino ter po vinorodnih in gozdnatih Halozah in Podpohorskih gorica. Žal se je le malo geografov izven Maribora udeležilo seminarja in izkoristilo priložnost za strokovni dialog, za spoznanje aktualne geografske problematike obravnavane regije in za izmenjavo misli z nemškimi geografi, kar kaže na nezadostno zanimanje ali slabo organiziranost slovenskih geografov kljub deklarirano-sti o njihovem sodelovanju in sodelovanja slovenskih geografskih ustanov.

M. Pak

Seminar "International Center for Rural - urban Migration in Central and Eastern Europe", Varšava 6.-7. december 1990

Živahna demogeografska gibanja med mestom in podeželjem ter še posebej na podeželju samem, z vsemi svojimi socialnoekonomskimi in prostorskimi posledicami, so pripeljala do ustanovitve mednarodnega Centra za proučevanje navedene problematike pri Inštitutu za geografijo in prostorsko organizacijo Poljske akademije nauk pod vodstvom prof. Andrzeja Stasiaka. K sodelovanju je bil kot predstavnik Slovenije povabljen tudi podpisani. Delovno izhodišče Centra je dolgoletni raziskovalni projekt omenjene akademije "Depopulacija podeželja na Poljskem", kar naj bi bilo v strokovnem pogledu spočetka razširjeno na strogo demografska vprašanja, kasneje pa še na večino prostorskih in socio-ekonomskih vprašanj podeželja. K sodelovanju so pritegnili številne dežele srednje in vzhodne Evrope, med njimi tudi Slovenijo in Srbijo.

Na prvem seminarju v Szymbarku na Poljskem, od 11. do 16. septembra 1989, je bila v ospredju obravnavana depopulacije ruralnih območij. Seminarja se je udeležilo 40 geografov, sociologov in demografov iz 11 dežel oziroma držav, prebranih pa je bilo 22 referatov, ki so

objavljeni v posebnem zborniku. Z resolucijo so sprejeli naslednja osnovna izhodišča Centra:

- vzpodbujanje teoretičnih, metodoloških in empiričnih študij,
- razvijanje znanstvenega sodelovanja z drugimi ustanovami in organizacijami, zainteresiranimi za tovrstno problematiko,
- organiziranje znanstvenih izmenjav med sodelujočimi deželami,
- organizacija permanentnih mednarodnih srečanj v različnih deželah članicah Centra,
- izdajanje tiskanega gradiva,
- spreminjanje in informiranje o novih podatkih in gradivih ter o novi znanstveni tehnologiji.

Drugi seminar je Poljska akademija nauk organizirala od 6. do 7. decembra 1990 v Varšavi. Ob tej priložnosti so vabljene predstavniki posameznih dežel (člani Centra) predstavili izsledke raziskav o demogeografskih procesih na podeželju. V Varšavi se je zbralo 15 predstavnikov Poljske, Rusije, Litve, Belorusije, Ukrajine, Madžarske, Bolgarije, Nemčije, Češke, Slovaške in Slovenije. Predstavili so enajst referatov in jih v razpravi, skupaj z drugimi strokovnjaki, dobera dopolnili ter ob tem odprli številna aktualna demogeografska vprašanja sedanjega trenutka v deželah intenzivnih političnih, socialnoekonomskih in drugih prostorskih sprememb v Evropi.

Naslov seminarja "Posledice ruralno-urbanih migracij" je obravnavana tematika močno preseгла, saj je zajela vse važnejše demogeografske procese na podeželju, še posebej najnovejše. Na vseh ravneh trdno zakoreninjena politika bolj ali manj centralističnega razvoja je v socialističnih deželah podeželje močno prizadela, kar so spremljali negativni demogeografski procesi, od depopulacije do odmiranja in propadanja podeželskih naselij. Ekstremno se je to dogodilo v Sovjetski zvezi in Bolgariji, kjer je šlo za načrtno zapostavljanje podeželja in za propadanje podeželskih naselij na eni strani ter za ekstremno krepitev redkih centralnih naselij na drugi. Vse to so spremljali skrajno negativni demogeografski procesi, kar je ustvarilo današnjo podobo podeželja s propadajočimi vasi, brez kakršne koli infrastrukture, brez delovnih mest, s propadajočimi poslopji, z ostarelim prebivalstvom in v končni fazi z odmiranjem. Politične spremembe z demokratizacijo so to skrajno perečo poselitveno, ekonomsko, socialno in prostorsko problematiko sicer postavile v ospredje, vendar za izpraznjena podeželska naselja in opuščeno ali skrajno slabo obdelano zemljo večjih razvojnih možnosti zaenkrat ni.

Ob iskanju vsebine naslednjega seminarja, ki bo prihodnje leto na Madžarskem, se je pojavila potreba po obravnavi najnovejših razvojnih in demografskih procesov na podeželju, povezanih z denacionalizacijo in reprivatizacijo ter s tem povezano problematiko obnove vasi. Referate s tega seminarja bo Poljska akademija nauk izdala v posebnem zborniku.

M. Pak

UDK 911.2 : 551.43 (497.12 Vršič)

Izvirno znanstveno delo. Visokogorska geomorfologija, badland, Julijske Alpe, Slovenija

Kunaver J.

61000 Ljubljana, YU, Askerčeva 12, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo
H GEOMORFOLOGIJI DOLOMITNEGA PREVALA VRŠIČ V
JULIJSKIH ALPAH

Geografski vestnik, LXII, (1990)

Slov., (slov.angl.)

Članek predstavlja geomorfološke značilnosti najbolj znanega slovenskega gorskega prelaza Vršič v Julijskih Alpah, ki je nastal v močno pretretim anizičnem dolomitu. Površje je zato izpostavljeno denudacijskim procesom tipa badland, ki jih pospešuje še človekova dejavnost. Območje je zanimivo tudi zaradi drugih značilnih gorskih geomorfoloških pojavov pleistocenskega in holocenskega porekla.

UDK 911.3 : 323.15 (450 = 863)

Izvirno znanstveno delo. Geografija, prebivalstvo, narodne manjšine

Bufoin M.

34122 Trst, Italija, G. Galina 5, Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI)

TEMELJNI PROBLEMI GEOGRAFSKEGA PREUČEVANJA
ETNIČNIH MANJŠIN NA PRIMERU SLOVENCEV V ITALIJI

Geografski vestnik, LXII, (1990)

Slov., (slov.angl.)

Članek obravnava probleme določanja in spreminjanja teritorialne razširjenosti ter numerične konsistence slovenske manjšine v Italiji. Pri tem razlikuje klasično avtonomno naseljitveno ozemlje in novejša naseljitvena območja v Furlanski nižini. Načrtuje vprašanje etnične identifikacije, ki je eno najbolj kočljivih vprašanj etnično mešanih območij.

UDK 911.3 : 314.4 (497.12 Celje)

Izvirno znanstveno delo. Geografija, prebivalstvo

Sore A.

63000 Celje, YU, Kajuhova 7

UMRLJIVOST V CELJU

Geografski vestnik, LXII, (1990)

Slov., (slov.angl.)

Prikaz temelji predvsem na podatkih mrljskih knjig za obdobji 1919 - 1941 in 1946 - 1988. V ospredju je umrljivost meščanov po starostnih skupinah, spolu, mesecu, kraju (doma ali v bolnišnici) in vzroku smrti.

UDK 911.3 (1 - 22) (430.1 Oberfranken)

Izvirno znanstveno delo. Geografija, podeželje

Mater J.

BRD, D - 8580, Bayreuth, Universität Bayreuth, Universitätsstrasse 30

PRISPEVEK GEOGRAFIJE K RAZVOJU PODEŽELJSKIH OBMOČIJ.
PRIMER OBERFRANKEN

Geografski vestnik, LXII, (1990)

Nemško (nemsko, slov.)

Članek obravnava različne aspekte preučevanja podeželja v ZR. Nemčiji skozi prizmo časa in geografskega interesa. Opisuje temeljna izhodišča za prostorsko urejanje in planiranje v pokrajini Oberfranken. Prostorsko analizo in regionalno tipologijo so opravili na univerzi v Bayreuthu.

UDC 911.3 : 314.4 (497.12 Celje)

Original scientific paper. Geography, Social Geography
Sore A.

63000 Celje, YU, Kajuhova 7

MORTALITY RATE IN CELJE

Geografski vestnik, LXII, (1990)

Slovenian (Slovenian, English)

Our treatise is based mainly on the data obtained from the register of deaths for the periods 1919 - 1941 and 1946 - 1988. We were interested in the mortality rate of urban population according to age, sex, month, place (at home or in hospital) and cause of death.

UDC 911.2 : 551.43 (497.12 Vršič)

Original scientific paper. Mountain geomorphology, badlands, Julian Alps, Slovenia
Kunaver J.

61000 Ljubljana, YU, Aškerčeva 12, Philosophical faculty, Department of Geography
ON GEOMORPHOLOGY OF DOLOMITIC VRŠIČ PASS IN JULIAN ALPS

Geografski vestnik, LXII, (1990)

Slovenian (Slovenian, English)

The article presents the geomorphological characters of the well known Vršič Pass in Julian Alps in the Zone of the tectonically broken Anisian dolomite. Localised erosion in dolomitic regolith has caused many badlands in uppermost area of the pass which are also due to man's activity. Therefore the Vršič Pass is an ecologically endangered area.

UDC 911.3 (1 - 22) (430.1 Oberfranken)

Original scientific paper. Geography, Regional Planning, Oberfranken

Maier J.

BRD, D - 8580, Bayreuth, Universität Bayreuth, Universitätsstrasse 30

DER BEITRAG DER GEOGRAPHIE ZUR ENTWICKLUNG LÄNDLICHER RÄUME - DAS BEISPIEL OBERFRANKEN

UDC 911.3 : 323.15 (450 = 863)

Original scientific paper. Geography, Social Geography, Ethnic Minorities
Büfon M.

34122 Trst, Italijp, G. Galina 5, Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI)
FUNDAMENTAL PROBLEMS OF THE GEOGRAPHICAL STUDIES
OF ETHNIC MINORITIES: THE SLOVENES IN ITALY

Geografski vestnik, LXII, (1990)

Slovenian (Slovenian, English)

The article deals with the problem of stating the territorial extension and the numerical consistence of the Slovene community in the Italy, and their variation. The author makes distinction between the original autochthon settlements and the newer settlements in the Friulian lowland. He also rises the question of the ethnic identification which is one of the most delicate problems of the ethnically mixed territories.

VSEBINA - CONTENTS - TABLE DES MATIERS

Jubilejni članki ob stoletnici A. Melika

Predgovor uredništva.....	3
Proslava stoletnice rojstva Antona Melika (I. Gams).....	5
Nagovor predsednika SAZU (J. Milčinski).....	7
Akademik prof. dr. A. Melik - rektor ljubljanske univerze (B. Sket).....	9
Anton Melik in Slovenska matica (F. Bernik).....	13
Melik in njegov čas (I. Gams).....	19
Anton Melik in slovenska regionalna geografija (I. Gams).....	27
Prispevek Antona Melika h geografiji slovenskih naselij (I. Vrišer).....	35
Anton Melik - klimatolog (D. Furlan).....	39
Melikov prispevek h geomorfologiji in krasoslovju (P. Habič).....	43
Anton Melik - zgodovinar in avtor zgodovinskih učbenikov (I. Voje).....	51
Prispevek dr. Antona Melika slovenski etnologiji (T. Ceve).....	61
Bibliografija Antona Melika (D. Meze).....	65

Razprave - Papers - Articles

Jurij Kunaver (Ljubljana): H geomorfologiji dolomitnega prevala Vršič v Julijskih Alpah (z 1 risbo in 5 slikami med tekstom).....	79
On Geomorphology of dolomitic Vršič Pass in Julian Alps.....	97
Milan Bufon (Trst): Temeljni problemi geografskega preučevanja etničnih manjšin na primeru Slovencev v Italiji (s 3 risbami med tekstom).....	99
Fundamental problems of the geographical studies of ethnic minorities: the Slovenes in Italy.....	111
Anton Sore (Celje): Umrljivost v Celju (s 3 risbami med tekstom).....	112
Mortality rate in Celje.....	126
Jörg Maier (Bayreuth): Der Beitrag der Geographie zur Entwicklung ländlicher Räume - das Beispiel Oberfranken.....	127
Prispevek geografije k razvoju podeželskih območij - primer Oberfranken.....	136

Razgledi - Scientific Review and Notes - Notes et comptes rendus

Lojze Gosar (Ljubljana): Vzgojni pomen geografije (z 2 risbama med tekstom)	137
Igor Vrišer (Ljubljana): Aplikacija geografije za družbene potrebe	147

Geografsko izrazje in imenoslovje - Geographical Terminology and Geographical Names - Terminologie géographique et le noms géographiques

Ivan Gams (Ljubljana): O imenu obalne regije	155
About the name of the coastal region.....	162

Književnost - Review of Books - Notes bibliographique

Geographica Iugoslavica 12, Zveza geografskih društev Jugoslavije, Ljubljana 1990 (M. Klemenčič).....	163
Matvejev S., Puncer J., Karta bioma - Predeli Jugoslavije. Prirodnjački muzej Beograd, Beograd 1989 (F. Lovrenčak).....	164
Rudolf Brazdil in sodelavci, Uvod do studia planety Zeme. Praga 1988 (F. Lovrenčak).....	165
Ognjen Bonacci, Karst Hydrology Berlin, Heidelberg, New York, London, Paris, Tokio, 1987 (P. Habič).....	167
James W. Moore, The Changing Environment. New York itd., 1988, (D. Radinja).....	169
Rudolf Näygeli - Ürteli, Die Bergwirtschaft und Alpwirtschaft in Grindelwald Schlussbericht zum schweizerischen MAB-Programm, 21, Bern, 1986 (M. Vojvoda).....	171

Kronika - Cronicle - Cronique

Profesor dr. Mavricij Zgonik - osemdesetletnik (V. Bračič).....	173
Ob šestdesetletnici prof.dr. Igorja Vrišerja (I. Gams).....	175
Andrej Briški - šestdesetletnik (I. Vrišer).....	177
Ludvik Olas - šestdesetletnik (V. Klemenčič).....	179
Ob smrti prof.dr. Hansa Bobeka (V. Klemenčič).....	180
Izvolitve in priznanja.....	181

Zborovanja

Geografija in aktualna vprašanja prostorskega razvoja. 70 let geografije na ljubljanski univerzi, Ljubljana 4.-8.12. 1989 (A. Černe, M. Pak).....	181
- Okrogla miza Optimizacija in vertikalna strukturiranost pouka geografije, ki je bila 6.12.1989 v okviru ploslave 70-letnice Oddelka za geografijo filozofske fakultete (J. Kunaver).....	184
- Študentska okrogla miza ob 70-letnici geografije na ljubljanski univerzi (I. Jurič, J.Lenič, F.Pobegajlo).....	186
15. zborovanje slovenskih geografov v Koprskem primorju, Portorož, 24. - 27. oktober 1990 (M. Natek).....	186
Simpozij podkomisije za gorska in subpolarna območja pri IGU v Fribourgu od 14. do 18.8.1989 (M. Vojvoda).....	190
Znanstveno srečanje komisije za spreminjanje ruralnih sistemov in podkomisije za gorska in subarktična območja (M. Klemenčič)	192
Mednarodna konferenca o človekovem posegu v kras in spremembe v njegovem okolju, 15. - 21 . septembra 1990 na Moravskem (I. Gams).....	193
Madžarsko-slovenska konferenca o fizični geografiji (I. Gams)	194
Vpliv inovacijskih procesov na preobrazbo pokrajine (M. Pak)	195
Seminar "International Center for Rural - urban Migration in Central and Eastern Europe", Varšava 6.-7. december 1990 (M. Pak)	196
Povzetki (sinopsisi).....	199
Vsebina (kazalo)	201

GEOGRAFSKI VESTNIK - 1990

Izdala in založila Zveza geografskih društev Slovenije - izšel 1991

Geografski vestnik izhaja v Ljubljani. Rokopise, časopise v zamenjavo in knjige pošiljajte na uredništvo, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12. - Za vsebino in jezik prispevkov odgovarjajo avtorji. - Uprava časopisa je pri Zvezi geografskih društev Slovenije, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12. - Denar pošiljajte na račun štev. 50100 - 678 - 44109 (Zveza geografskih društev)

Namizno založništvo

S programom STEVE P. Jakopina uredil M. Bat

Tisk: Tiskarna Povše, Ljubljana 1991

Razgledi - Scientific Review and Notes - Notes et comptes rendus

Lojze Gosar (Ljubljana): Vzgojni pomen geografije (z 2 risbama med tekstem)	137
Igor Vrišer (Ljubljana): Aplikacija geografije za družbene potrebe	147

Geografsko izrazje in imenoslovje - Geographical Terminology and Geographical Names - Terminologie géographique et le noms géographiques

Ivan Gams (Ljubljana): O imenu obalne regije	155
About the name of the coastal region.....	162

Književnost - Review of Books - Notes bibliographique	163
--	-----

Kronika - Cronicle - Cronique	173
--	-----

Povzetki (sinopsisi)	199
-----------------------------------	-----

